

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Doktori értekezés

A nemzetközi ítélkező fórumok hatása az államok környezeti károkért való
nemzetközi felelősségének fejlődésére

Témavezető: Prof. Dr. habil Bruhács János
Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Jakab Éva

Szerző: dr. Regős Franciska Katalin

Budapest
2023.

Témavezetői értékelés

dr. Regős Franciska: „A környezet károk miatti nemzetközi felelősség” c. PhD értekezéséről.

1. A KRE Állam- és Jogtudományi Kara korábbi doktori programja a „jogi felelősség” intézményét helyezte a PhD fokozat megszerzésére irányuló kutatások középpontjába. A jelölt által választott téma e célkitűzéssel tökéletes összhangban van, a jogági felelősség formákhoz kötődik – a nemzetköz jog sajátosságait figyelembe véve – a nemzetközi felelősség témája is. Néhai Nagy Károly professzor akadémiai doktori értekezése, amelyet „Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt” (Bp. Akadémiai Kiadó, 1999.) c. publikálta, megfelelő alapot jelentett – a nemzetközi felelősség intézményében azóta bekövetkezett fejlődés, különösen a nemzeti jogrendszerek veszélyes üzem miatti objektív felelősséghez hasonló nemzetközi felelősség kodifikációjának eredményei és más fejlemények (pl. a nemzetközi szervezetek nemzetközi felelősségéről szóló 2011. évi szabályok) figyelembe vételével – a nemzetközi felelősség működéseinek a nemzetközi jog speciális területén, a nemzetközi környezetvédelmi jogban történő kutatásához. A nemzetközi környezetvédelmi jog fontossága napjainkban nem szorul bizonyításra. Az említett indokok együttesen és külön-külön is igazolják a témaválasztás helyességét.

2. Az értekezés felépítése logikus: a bevezető rész tisztázza azokat a fogalmakat, jogforrásokat, intézményeket stb., amelyekre a környezeti károk miatti nemzetközi felelősség témájának kidolgozása építhető. A második rész tekinthető az értelmezés „szívének”. A nemzetközi jog induktív megközelítésének módszerét követve a rész feldolgozza a nemzetközi bírói gyakorlat releváns jogeseteit: a Nemzetközi Bíróság, a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék, a Kereskedelmi Világszervezet Vitarendezési Testülete és a választott bíróságok ítéleteit, továbbá az egyéni- és különvéleményeket. E megoldás adekvát kiindulópontot jelent a környezeti károk miatti nemzetközi felelősség értelmezéséhez, bár az igazsághoz tartozik és ezért hozzátéhető az, hogy egyrészt a nemzetközi bírói gyakorlat csak a kisebb, de – a jogi elemzés szempontjából meghatározó – részét jelenti az államközi gyakorlatnak, másrészt egyéb nemzetközi bírói fórumoknak (emberi jogi bíróságok, ICSID, NAFTA VB, stb. is lehetnek értékelendő hozzájárulásai a választott témához. Ez azonban ellentétes lenne a *nemo ultra posse tenetur* maximával, tekintettel a terjedelmi korlátokra, valamint ezen döntések *sui generis* természetére.

Figyelemre méltó értéke az értekezésnek az is, hogy a *case law* felhasználásánál nemcsak az ítéleteket, valamint az egyéni- és különvéleményeket veszi figyelembe, hanem hasznosítja azok értelmezését, értékelését a nemzetközi jog tudományában, pontosabban döntően a magyar és angolszász munkák (monográfiák, folyóirat-cikkek) tükrében. Az értelmezés III. része – a nemzetközi *case law*-ra, és annak a nemzetközi jog elmélete által adott értelmezésére alapozva – tesz kísérletet a környezeti károk miatti nemzetközi felelősség paramétereinek felvázolására, meghatározására. Nem meglepő módon és az autentikusnak tekinthető tudományos állásponttal (l. különösen a Nemzetközi Jogi Intézet 1997. évi strasbourgi határozatát és F. Orego-Vicuna

jelentését) összhangban arra a konklúzióra jut, hogy a környezeti károk miatti nemzetközi felelősség lényegében identifikálódik a nemzetközi jog ún. primér szabályaival (azaz *contradictio in eszentia*), a szekunder felelősségi normák pedig akkor érvényesülnek, ha a környezeti kár nemzetközi jogsértés következménye, és ebben az esetben az alkalmazandó jog megegyezik a 2001. évi – az államok nemzetközi jogsértés miatti felelősségéről szóló – általános szabályokkal, eltekintve a szórványos – *lex specialis*-t jelentő, nemzetközi szerződéseken alapuló kivételtől. A dolgok logikája szerint az értekezés így a környezeti károk megelőzésére szolgáló nemzetközi jogintézmények kimunkálására törekszik, különösen a prevenció mint eseménymegelőzési kötelezettség és ezzel kapcsolatban az elvárható gondosság (*due diligence*) és annak magasabb foka: az elővigyázatosság elve (*precautionary principle*) tartalmának, jelentésének tisztázására. Ebben az elemzésben nemcsak figyelemre méltó módon hasznosítja az előzőekben említett szakirodalmat, de képes önálló következtetések megfogalmazására.

3. Az értekezés, amely mögött figyelemre méltó kutatómunka áll, kielégítően bizonyítja szerzőjének alkalmasságát a tudományos munkára: a kitűzött célt, azaz a környezeti károk miatti nemzetközi felelősség jelenlétét, megoldását a nemzetközi bírói gyakorlatban a nemzetközi jog tudománya jelentős számú képviselőjének álláspontja figyelembe vételével és az elért eredmény, azaz maga az értekezés tartalma közötti összhangot biztosítja; a munka felépítése logikus, a következtetések kellően alátámasztottak vagy legalább is védhetők. Az értekezés a releváns magyar és angol nyelvű szakirodalom ismeretéről tanúskodik, különösen figyelemre méltó a legújabb monográfiák és tanulmányok hasznosítása a nemzetközi felelősség és a nemzetközi környezetvédelmi jog területéről. Bár a téma *ab ovo* speciális jellegű, a nemzetközi jog rendszerébe történő beillesztése sikeresen megvalósult, a speciális természet nem vezetett túlzásokhoz, a nemzetközi jog alapvető paramétereivel ellentétes bizonyítékokhoz, következtetésekhez, megállapításokhoz.

A zanzásítás, azaz a jelentősen hosszabb eredeti szövegnek a megszabott terjedeleme korlátozása ugyan létrehozott hézagokat, pontatlanságok, ami nehézséget okozhat a gondolatmenet követésében, ezek azonban kitölthetők, kijavíthatók a munkahelyi vitát követően.

Bár nem könnyű olvasmány, de az értekezés szövege érthető, ugyanakkor a dolog természetéből adódóan a sok fordítás további szabatosítást igényelhet.

4. Dr. Regős Franciska: „A környezeti károk miatti nemzetközi felelősség” c. PhD értekezése önálló, értékes alkotás, megfelel a formai követelményeknek, ezért javaslom a KRE Állam- és Jogtudományi Kara Doktori Tanácsának a tudományos fokozatszerzési eljárás következő szakaszának megindítását, a benyújtott értekezés munkahelyi vitára bocsátását.

Pécs, 2023. március 28.

Dr. Bruhács János s.k.
professor emeritus
témavezető

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS	10
1. Témaválasztás indoka, kutatásmódszertan	10
1.1 Témaválasztás.....	10
1.2 Kutatásmódszertan.....	12
1.2.1 A bíró feladata.....	14
1.2.2 A nemzetközi jogalkotás problémája.....	16
1.2.3 Konzisztencia.....	18
2. Az értekezés felépítése és a kutatás során vizsgált kérdések	20
2.1 Felépítés.....	20
2.2 Kutatási kérdések.....	20
3. Rövid betekintés a legfontosabb ügyekbe	22
II. AZ ÁLLAMOK KÖRNYEZETI KÁROKÉRT VALÓ NEMZETKÖZI JOGI FELELŐSSÉGÉT FORMÁLÓ NEMZETKÖZI DÖNTÉSEK ELSŐ HULLÁMA	24
1. Az első hullámról	24
2. Trail Smelter ügy (1942)	25
2.1 Az ügy háttere.....	25
2.2 Az ítélet.....	26
3. Korfu-szoros ügy (1949)	27
3.1 Az ügy háttere.....	27
3.2 A felek kérelme.....	28
3.3 Az ítélet.....	28
4. Lac Lanoux ügy (1957)	30
4.1 Az ügy háttere.....	30
4.2 A felek kérelme.....	32
4.3 A felek érvelése.....	32
4.3.1 Spanyolország érvelése.....	32
4.3.2 Franciaország érvelése.....	33
4.5 Ítélet.....	34
4.5.1 Sértette-e a francia projekt Spanyolország érdekeit és jogait?.....	34
4.5.2 Szükséges-e a szomszédos állam előzetes beleegyezése?.....	36
5. Csendes-óceáni atomkísérletek ügy (1974)	38
5.1 Az ügy háttere.....	38

5.2 A felek érvelése és kérelme.....	38
5.3 Ideiglenes intézkedések	39
5.4 Az ICJ döntése.....	40
6. Az Izlandi halászati övezet ügy (1974)	41
6.1. Az ügy háttere	41
6.1 A felek kérelme	43
6.2 Az ICJ döntése.....	44
7. A Tonhal-delfin ügyek (1991)	45
7.1 A jogvita háttere.....	45
7.2 Döntés	47
8. Az újrafeldolgozott benzin ügy (1996)	48
8.1 Az ügy háttere	48
8.2 Döntés	49
III. AZ ÁLLAMOK KÖRNYEZETI KÁROKÉRT VALÓ NEMZETKÖZI JOGI FELELŐSSÉGÉT FORMÁLÓ NEMZETKÖZI DÖNTÉSEK MÁSODIK HULLÁMA.....	50
1. A második hullámról.....	50
2. Az ICJ nukleáris fegyverek használatának vagy az azzal való fenyegetés jogszerűsége tárgyában adott tanácsadó véleménye (1996).....	51
2.1 Előzmények	51
2.2 A tanácsadó vélemény tartalma.....	52
3. Bős-Nagymaros ügy (1997)	54
3.1 Az ügy háttere	54
3.2 A felek kérelme	57
3.3 A felek érvelés	57
3.3.1 Magyarország	57
3.3.2 Szlovákia	58
3.4 A szerződés felmondásának jogszerűsége és érvényessége	58
3.4.1 Szerződés lehetetlenülése és a körülmények alapvető megváltozása, Csehszlovákia szerződésszegése	59
3.4.2 Szükséghelyzet értékelése	60
3.4.3 A környezetvédelmi jog új normái	63
3.4.4 A C-variáns.....	63
3.4.5 Egyéb jogkövetkezmények.....	64
3.4.1 Az ítélet	65
3.5 Bős-nagymaros vízlépcsőrendszer az ítélet után	66
4. A marha hormonok ügy (1997)	67

4.1 Az ügy háttere	67
4.2 Döntés	68
5. Óriás lapos halak ügy (1998)	70
5.1 Az ügy háttere	70
5.2 Felek álláspontja.....	71
5.3 A felek kérelme	71
5.4 A joghatóság kérdése	71
6. A garnélarák-teknős ügy (1998).....	74
6.1 A jogvita háttere.....	74
6.2 A döntés.....	76
7. A kékúszójú tonhal ügy (2000)	79
7.1 Az ügy előzménye	79
7.2 Egyezmény a kékúszójú tonhal megőrzéséről (CCSBT).....	80
7.3 A ITLOS eljárása	82
7.3.1 A felek kérelme	82
6.4 Ideiglenes intézkedések.....	83
7.5 Választottbíróság eljárása	85
7.5.1 A felek érvelése	85
7.5.2. A választottbíróság döntése.....	86
8. MOX-üzem ügy (2001)	88
8.1 Az ügy háttere	88
8.3 A vitás felek álláspontja	89
8.3.1 Írország.....	89
8.3.2. Egyesült Királyság.....	90
8.4 ITLOS Ideiglenes intézkedések.....	91
8.4.1 Írország kérelme	91
8.4.2 Az elrendelés feltételeinek értékelése.....	91
8.4.3 Az ITLOS döntése.....	93
8.5 További eljárások.....	94
8.5.1 Választottbíróság	94
8.5.2 Európai Unió Bírósága	96
IV. AZ ÁLLAMOK KÖRNYEZETI KÁROKÉRT VALÓ NEMZETKÖZI JOGI FELELŐSSÉGÉT FORMÁLÓ NEMZETKÖZI DÖNTÉSEK HARMADIK HULLÁMA	97
1. A harmadik hullámról.....	97
2. Az Iron Rhine ügy (2005).....	97
2.1 Az ügy háttere	97

2.2	<i>A felek érvelése</i>	98
2.3	<i>Az ítélet</i>	99
2.3.1	A szerződés rendelkezéseinek értelmezése	99
2.3.2	Fenntartható fejlődés és a megelőzés	101
2.3.3	Szuvereniáts.....	102
3.	Papírmalmok ügy (2010)	104
3.1	<i>Az ügy háttere</i>	104
3.2	<i>A felek kérelme</i>	105
3.3	<i>Ideiglenes intézkedések</i>	106
3.4	<i>Ítélet</i>	107
3.4.1	Eljárási és anyagi kötelezettségek	107
3.4.2	Megelőzés és elvárható gondosság.....	107
3.4.3	Elővigyázatosság	109
3.4.4	Notifikáció, konzultáció és együttműködés.....	110
3.4.5	Környezeti hatásvizsgálat.....	112
3.4.5	Döntés.....	114
4.	Kishenganga ügy (2013)	114
4.1	<i>Az ügy háttere</i>	114
4.2	<i>Ideiglenes Intézkedések</i>	116
4.3	<i>A felek érvelése</i>	116
4.4	<i>Részleges Ítélet</i>	118
4.5	<i>Végleges ítélet</i>	120
4.5.1	A KHEP természetes környezetre gyakorolt hatása a felek szerint.....	121
4.5.2	KHEP hatása a környezetre a PCA szerint.....	122
4.5.3	Az ítélet	123
5.	Antarktiszi bálnavadászat ügy (2014)	123
5.1	<i>Az ügy előzményei</i>	123
5.2	<i>Az ügy háttere</i>	125
5.3	<i>A felek kérelme</i>	126
5.4	<i>Ítélet</i>	127
5.4.1	Az ICRW 8. cikkének értelmezése.....	127
5.4.2	A JARPA II mint tudományos kutatás	129
5.4.3	A JARPA II tervezésének és kivitelezésének ésszerűsége.....	130
5.4.4	Döntés.....	132
6.	Costa Rica és Nicaragua ügyek (2015)	133
6.1	<i>Az ügyek előzményei</i>	133

6.2 Az ügyek háttere	133
6.3 Csatornázási ügy.....	134
6.3.1 A felek kérelme	134
6.3.2 Szuverenitás kérdése és a szabad hajózáshoz való jog.....	135
6.3.3 Eljárási kötelezettségek és érdemi kötelezettségek	136
6.3.4. Környezeti hatásvizsgálat.....	136
6.3.5 Értesítés és konzultációs kötelezettség.....	138
6.3.3 Érdemi kötelezettség sértés: hatán áttérjedő károk.....	138
5.6.4. Döntés.....	139
6.4 Az útépitési ügy	139
6.4.1 A felek kérelme	139
6.4.2 Környezeti hatásvizsgálat.....	140
6.4.3. Tájékoztatási és konzultációs kötelezettség	141
6.4.4 Érdemi kötelezettség sértés: a károk tilalma	142
6.4.5 Döntés.....	142
7. A Dél-kínai tenger ügy (2016).....	142
7.1 Ügy háttere.....	142
7.2 A felek álláspontja.....	144
7.3 Ítélet	145
7.3.1 Megelőzés.....	145
7.3.2 Elvárható gondosság.....	146
7.3.3 Környezeti hatásvizsgálat	147
7.3.4 Döntés.....	148
8. A Silala folyó ügy (2022)	148
8.1 Az ügy háttere	148
8.2 Az ítélet.....	150
8.2.1 A felek kérelme	150
8.2.2 Megelőzés.....	151
8.2.3 Notifikáció és konzultációs, együttműködés	152
V. A KÖRNYEZETI KÁROK MIATTI SINE DELICTO FELELŐSSÉG, MINT AZ ÁLTALÁNOS NEMZETKÖZI JOG EGYIK FELELŐSSÉGI ALAKZATA.....	154
1. A határon áttérjedő hatások és a jogszerű magatartásokért való felelősség kapcsolata	154
2. A környezeti károk általános nemzetközi jog szerinti sine delicto felelősségi alakzatának felmerülése belső jogi analógia útján az ítéletekben.....	155
2.1 Analógia a nemzetközi jogban	155

2.2 Létrejött a <i>sine delicto</i> felelősség, mint általános nemzetközi jogi felelősségi alakzat belső jogi analógia útján?	158
3. Az államok nemzetközi felelősségének kodifikációja: <i>ex delicto</i> és <i>sine delicto</i> felelősség	163
3.1 Korai kodifikációs törekvések	163
3.2 A Nemzetek Szövetsége és a Hágai kodifikációs konferencia	165
3.3 Az ILC kodifikációs munkája	166
3.3.1 <i>Ex delicto</i> felelősség	166
3.3.2 <i>Sine delicto</i> felelősség	170
3.3.4 <i>Ex delicto</i> és a <i>sine delicto</i> felelősség közti különbség	173
3.4 A Nemzetközi Jogi Intézet 1997. évi határozata	174
4. Környezeti károkért való felelősség <i>lex specialis</i> alapján	176
5. A környezeti károkért való felelősség alakzatai az ítélkezési gyakorlat olvasatában	177
VI. A SINE DELICTO FELELŐSSÉG ALAPJA, TARTALMI ELEMEL.....	179
1. Sic utere tuo maxima	179
1.1 A szuverenitás és a környezeti károk problémája	179
1.2 Jelentése	180
1.3 Kapcsolata más elvekkel	181
1.3.1 A maxima metamorfózisa a környezeti károkért való felelősséggel kapcsolatban: a károkozás tilalma.....	182
1.3.2 A károkozás tilalmának küszöbértéke	185
2. A környezeti károk megelőzése	187
2.1 Státusza	187
2.2 A megelőzés <i>erga omnes jellege</i>	188
2.3 A megelőzés, mint magatartási kötelezettség.....	191
3. Elvárható gondosság.....	192
3.1 Elvárható gondosságról általában	192
3.2 Elvárható gondosság és környezetvédelem.....	192
3.3 Kapcsolata a primer és szekunder normákkal	194
3.4 Mikor felel meg az állam az elvárható gondosságnak?	197
3.5 Objektív vagy szubjektív?	199
3.6 Az elvárható gondosság tartalma	201
4. Együttműködési kötelezettség.....	202
4.1 Az együttműködés alapja.....	202
4.2 Az együttműködési kötelezettség formái a nemzetközi környezetvédelmi jogban	203

5. Notifikációs és konzultációs kötelezettség	206
5.1 Célja	206
5.2 A notifikáció címzettje	206
5.3 Időbelisége: mikor kell kezdeményezni a notifikációt és a konzultációt?	207
5.4 A notifikáció és konzultáció tartalma	209
5.5 Kell az érintett állam előzetes beleegyezése?	210
6. Környezeti hatásvizsgálat.....	211
6.1 A környezeti hatásvizsgálatról általában.....	211
6.2 Nemzetközi szokásjog?	212
6.3 Célja, tartalma	212
6.4 Időbelisége	215
6.5 Jellege	216
7. Az elővigyázatosság.....	217
7.1 Az elővigyázatosságról általában	217
7.2 Elővigyázatosság, mint elvárható gondossági kötelezettség	219
7.3 Megfordítja-e az elővigyázatosság a bizonyítási terhet?	220
7.4 Felülírja, vagy módosítja-e az elővigyázatosság elve a nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítését?.....	221
7.5 Nemzetközi szokásjog az elővigyázatosság?	222
8. Fenntartható fejlődés	226
8.1 A fenntartható fejlődésről általában	226
8.1.1 A fenntartható fejlődés elterjedése	226
8.1.2 A fenntartható fejlődés jelentése	227
8.2 A fenntartható fejlődés természete	229
VII: A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉS	233
VIII. SUMMARY	244
Táblázat az értekezésben ismertetett ügyekről.....	254
Forrásjegyzék	255

I. Bevezetés

1. Témaválasztás indoka, kutatásmódszertan

1.1 Témaválasztás

Mi indokolja a témaválasztást? A téma melletti döntés mögött számos ok sorolható fel. A téma egyrészt igazodik a Kar korábbi, „jogi felelősség” megnevezést viselő programjához, hiszen mint ahogy az a címből is világosan kitűnik, az értekezés az államok környezeti károkkal kapcsolatos nemzetközi jogi felelősségével foglalkozik. Érdeemes felhívni a figyelmet arra, hogy jelen dolgozat különbözik Kecskés Gábor, „A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban” c. doktori értekezésétől. Utóbbi a környezeti kár fogalmából indul ki, így átfogóan vizsgálja a környezet és a kár fogalmát, csoportosítja a kártípusokat is részletesen kitér a különböző nemzetközi szerződésekre is. Az értekezésben a nemzetközi jog mellett, megjelenik az európai uniós jog is, továbbá Kecskés Gábor górcső alá veszi az egyes rezsimek felelősségi szabályait is. Jelen értekezés azonban elsősorban és főként a nemzetközi ítélkezési gyakorlatnak a környezeti károkért való felelősség fejlődésére gyakorolt hatásaira összpontosít és az abból levonható következtetésekre szorítkozik. Másképpen megfogalmazva a környezeti károkért való nemzetközi felelősség induktív megközelítését alkalmazza. Ennek tükrében a dolgozat nem tér ki a különböző nemzetközi szerződések és részterületek szabályainak (mint például a nukleáris károk, űrkárok, olajkárok) vizsgálatára.

Az értekezés tárgyaként választott témát másrészt indokolja annak aktualitása: a környezetvédelem napjaink egyik legfontosabb témájává nőtte ki magát. Az emberiség környezettel kapcsolatos aggodalma már az ősi civilizációkban, vallási szokásokban is jelen volt.¹ Vitathatatlan, hogy az emberiség kizsákmányoló életmódjának köszönhetően mára már számos természetet fenyegető és veszélyeztető problémával néz szembe. Ezek olyan nehézségeket jelentenek, melyeket csak közös erővel, azaz az államok összefogásával oldhatók meg. Válaszként létrejött a nemzetközi környezetvédelmi jog, ami egy relatíve új jogterületnek tekinthető, mivel kialakulása csak a 20. századra tehető. A korai időszakban a környezet megóvására tett lépések leginkább a helyi problémákra összpontosultak.² Ökológiai oldalról nézve azonban minden összekapcsolódik egymással. Nap, mint nap szembesülünk valamilyen környezetet sújtó katasztrófával, úgy, mint a savas eső, a vízszennyezés, a veszélyes hulladék

¹ NANDA, Ved P. – PRING, George W.: *International Environmental Law and Policy for the 21st Century: 2nd revised edition*, Leiden – Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2013, 71. p.

² BARNES, A. James: *The Growing International Dimension to Environmental Issues*, Columbia Journal of Environmental Law Vol. 13, No. 12. 1988, 389. p.

vagy a klímaváltozás. Ezek közös jellemzője, hogy mind globális következményeket hordoznak magukban.³ Elég, ha csak a Tisza cianid-szennyezésre, vagy az 1986-ban bekövetkezett csernobili atomerőmű balesetére gondolunk. Utóbbi esetben, miután a 4. számú reaktor felrobbant, a levegőbe nagymennyiségű radioaktív anyag került. Az így keletkezett radioaktív felhő számos ország területén áthaladt, melynek következtében a radioaktivitás jelentősen megnövekedett, bizonyos helyeken pedig radioaktív csapadékot idézett elő.⁴ Másik példaként említhető Kína, akinek a széntüzelésű gyárai nagymértékben hozzájárulnak Los Angeles finom porszennyezéséhez.

A határon áttérjedő szennyezések és környezetvédelmi károk, valamint a kimerülő természetes élő erőforrások (mint például a tonhal, bálna) bármilyen akadály nélkül történő kimerítése határokon áttérjedő problémák és viták kialakulásához vezettek. A gazdasági fejlődéssel együtt megnövekedtek az országhatárokat átlépő környezeti sérelmek száma is. Kialakultak az első határon áttérjedő környezeti károkkal kapcsolatos jogviták is. Ahogyan arra Scovazzi is felhívja a figyelmet, a nemzetközi környezetvédelem területén a nemzetközi felelősséggel kapcsolatos számos összetett probléma abból a tényből adódik, hogy bizonyos, úgynevezett primer kötelezettségek tartalma még mindig nagymértékben tisztázatlan.⁵ Számos szerződés alkalmaz homályos megfogalmazást, azonban bizonyos környezetvédelmi szabályok ennél messzebb mennek, mivel a szokásjoggal is kapcsolatban állnak. A normák tartalmának tisztázásához azonban a nemzetközi ítélkező fórumok segítségül szolgálhatnak.

A felállított regionális és globális nemzetközi bíróságok feladata, hogy az államok közötti, határokat átlépő vitás ügyekben igazságot szolgáltatassanak.⁶ Ezekből a vitákból született döntések és ítéletek lényeges hatással vannak a jogfejlődésre. Montesquieu a bírókat a törvény szájának tekinti, amelyek feladata, hogy a törvény szavait kimondja.⁷ Azonban ezzel

³ HALVORSEN, Anita M.: The Origin and Development of International Environmental Law, In: SHAWKAT Alam – KRAVCHENKO Svitlana – CHOWDHURY Tareq M.R. – BHUIYAN Md Jahid Hossain – TECHERA J. Erika eds.: *Routledge Handbook of International Environmental Law*, New York, Routledge 2013, 26. p.

⁴ Mivel akkoriban nem volt alkalmazható nemzetközi szabályozás a balesetre, (Szovjetunió nem volt részese a releváns egyezményeknek, illetve ami alkalmazható lett volna az kizárta a radioaktív szennyezés), így a nemzetközi környezetvédelmi jog általános szabályait lehetett volna alkalmazni. Bizonyos megfontolásokat követően végül egyetlen állam sem lépett fel. Ld.: KISS, Alexandre – SHELTON, Dinah: *Strict Liability in International Environmental Law*, In TAFSIR Malick Ndiaye – RÜDIGER Wolfrum eds.: *Law of the Sea, Environmental Law and Settlement of Disputes*, Liber Micorum, Judge Thomas A. Mensah, The George Washington University Law School, Washington, 2007, 1133- 1135. p.

⁵ SCOVAZZI, Tullio: *Some Remarks on International Responsibility in the Field of Environmental Protection*, In RAGAZZI Maurizio eds.: *International Responsibility Today: Essays in Memory of Oscar Schachter*, , Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2005, 210. p.

⁶ TERRIS, Daniel – ROMANO, Cesare P.R. – SWIGART, Leigh: *The International Judge: An Introduction to the Men and Women who Decide the World's Cases*, University Press of New England, Hanover and London, 2007, xi. p.

⁷ MONTESQUIEU, Charles-Louis: *A törvények szelleméről*; Fordította: CSÉCSY Imre - SEBESTYÉN Pál, Osiris – Attraktor, Budapest, 2000, 251. p.

ellentétben, Angliában a jogot a bíróságok fejlesztették az eléjük kerülő különböző ügyek eldöntésén keresztül.⁸ Mi a helyzet a nemzetközi ítélkező fórumok nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődésében betöltött szerepével? Az ítéletek csak a felekre nézve vannak hatással, vagy a feleken kívül is? Mennyire járul hozzá a nemzetközi ítélkezési gyakorlat az államok környezeti károkért való felelősségével kapcsolatos, még tisztázatlan kérdések és kötelezettségek pontosításához?

1.2 Kutatásmódszertan

Az értekezés célja, hogy a környezeti károkkal kapcsolatos nemzetközi ítélkező fórumok döntéseit feldolgozva, figyelembe véve a releváns szakirodalmat, általános következtetéseket fogalmazzon meg a környezeti károkért való felelősség, illetve a nemzetközi környezetvédelmi joggal kapcsolatban. Az értekezés a környezeti károkért való felelősség induktív megközelítését alkalmazza. Az induktív módszer képviselője, Georg Schwarzenberger, aki az egyedi döntések alapján jutott el az absztrakció és általánosítás szintjére, definiálva a nemzetközi jog elveit. Álláspontja szerint a fejlett jogrendszerekben az elvek egyrészt a „*case law-on*,” másrészt a szerződéseken keresztül fejlődnek.⁹ Véleménye szerint a nemzetközi jog elveinek korrekt meghatározása megfelelő szintű általánosítást igényel, ami akkor valósul meg, amikor az elvek a bírósági döntésekre, és a bírók eltérő véleményére utalva kerülnek identifikálásra.¹⁰ A bíróságokat jog meghatározó ügynökségeknek tekinti, melyek a már létező ítélkezési gyakorlatot figyelembe véve meghatározhatja a nemzetközi jog létező szabályát.¹¹ Az adott jogvita eldöntésében alkalmazott megoldásokból lehet eljutni az absztrakció és az általánosítás szintjére. Az értekezés előbbieken alapján a téma induktív megközelítését alkalmazza. Az induktív megközelítés szerint a jogszabályok azok, amelyeket a nemzetközi jog alanyai elismernek, másképpen fogalmazva azok, amelyek a tényleges gyakorlatból erednek.¹²

⁸ J. TAMS, Christian: *The Development of International Law by the International Court of Justice*, Gaetano Morelli Lectures Series, Vol. 2., 2018, 63-64. p.

⁹ SCHWARZENBERGER, Georg: *The Fundamental Principles of International Law*, Recueil des Cours, Vol. 87., 1955/I, 201. p.

¹⁰ Uo. 200-202. p.

¹¹ SCHWARZENBERGER, Georg: *The Inductive Approach to International Law*, Stevens, London, New York, 1965, 5. p.

¹² DEPLANO, Rossana – TSAGOURIAS, Nicholas: *Research Methods in International Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton, 2021, 4. p.

Az értekezés elsősorban a ICJ,¹³ ITLOS, a WTO és a különböző, főként környezettárgyú választottbíróági döntéseket vizsgálja. Az ítéletekhez gyakran fűznek véleményt az ügyben eljáró bírók, melyek egyrészt képet adnak a nemzetközi jog akkori állásáról, másrésztől azonosítanak bizonyos problémás kérdéseket, illetve körül rajzolják a nemzetközi jogi tendenciákat. Ennek okán a dolgozatban az ítéletek, illetve döntések mellett megjelennek a bírók releváns véleményei is. Az ügyek összehasonlítása lehetőséget teremt a hasonlóságok azonosítására és feltárására, melyek az ítélkezési gyakorlatban a környezeti károkért való felelősségben szerepet játszanak.

A nemzetközi ítélkező fórumok döntései nagyhatást gyakoroltak a jogszerű tevékenységekkel okozott károkért való felelősség fejlődésére, melynek során számos, a későbbi ítéletekben is megjelenő *soft law*, és szokásjogot tükröző dokumentum született. A *soft law* dokumentumok előnye, hogy jogilag nem kötelezőek mint a *hard law*, mégis segítik a környezetvédelmi jog fejlesztését, mivel az államok sok esetben könnyebben érnek el konszenzust *soft law* dokumentumok kapcsán, mint a nemzetközi szerződések megkötése során. Bizonyos körülmények esetén ezek átalakulhatnak *hard law*-á is.¹⁴ A dolgozatban így ezek is bemutatásra kerülnek, a teljesség igénye nélkül. Ezek közül kiemelendő a Nemzetközi Jogi Bizottság államfelelősséggel kapcsolatos munkássága, amelynek mentén teszt különbséget a dolgozat *ex delicto* és *sine delicto* felelősség között. Az értekezés nem tárgyalja az EB döntéseit, azok nem kerülnek górcső alá. Ez egyrészt területi okokra vezethető vissza, másrészt az Európai Unió jog *sui generis* jellegére. Az értekezés továbbá foglalkozik a Világbank, az ICSD választottbíróági (International Center for the Settlement of the Investment Dispute) döntésekkel és a NAFTA (Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény) ügyeivel sem. Ennek oka, hogy ezekben az esetekben a jogviták a fogadó államok és a külföldi befektetők között merülnek fel, akik magánszemélyek, illetve nem állami

¹³ Az ICJ 1993-ban felállított egy környezeti ügyekkel foglalkozó, 7 tagú kamarát. Kihasználansága miatt 2006-ban feloszlásra került. Ez idő alatt egyetlen ügyet sem terjesztettek elé. Az jogviták gyakran kevert jellegűek, és a környezetvédelmi joggal kapcsolatos kérdések általában nem elszigetelten jelentkeznek. Jennings bíró már 1992-ben rámutatott a környezetvédelmi problémák globális természetére és összetettségére, és hogy ezeknek a megoldásához általánosan alkalmazandó elvek és szabályok szükségesek, következésképpen nem lehet csak és kizárólag a környezet szempontjára korlátozódva megoldást találni. Csapó felvetette, hogy az ICJ a hiányzó szakértelem pótlása során megfelelően, illetve kielégítően jár-e el, utalva a papírmalmok ügyre. Ld.: CSAPÓ Zsuzsanna: Szóló disputa a nemzetközi környezetjogi bíróság tervének létjogosultságáról, In.: KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – PÁNOVICS Attila (eds.): *Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére*, PTE ÁJK, Pécs, 2019, 109. p.

JENNINGS, Robert: *The Role of the International Court of Justice in the Development of International Environment Protection Law*, Review of European, Comparative, and International Law, 1992, Vol. 1, No. 3, 240-241. p.

¹⁴ RAMOLGAN, Rajendra: *The Environment and International Law: Rethinking the Traditional Approach*, Vermont Journal of Environmental Law, Vol 3, No. 1, 2001-2002, 6. p.

szereplők. Értelemszerűen ebből következik, hogy az értekezés nem tesz kísérletet az emberi jogi bírások ügyeinek feldolgozására sem. Ezen jogesetekben a környezethez való jog, mint emberi jog megsértése kerül a középpontba. Ilyen eset volt többek között az EJEB-nek a Tiszacianid szennyezésével kapcsolatos Tătar vs. Románia¹⁵ ügyben hozott döntése is.

A választott kutatásmódszertant indokolja a bíró feladata, a nemzetközi jog természete és a jogalkotás problémája, másrészt a döntések konzisztenciája. Alábbiakban ezek részletezésére kerül sor.

1.2.1 A bíró feladata

A bírók feladata tágabb, mint ahogyan az első látásra tűnik. Széles körben elfogadott a nézet, mely szerint a bírók feladata pusztán az eléjük tárt ügy eldöntése és semmi több.¹⁶ Ez vajon mennyire igaz? Philip C. Jessup úgy gondolja, hogy a bírói funkció lényege a bizonytalan jogszabály pontosítása.¹⁷ Nagy Károly szerint a Nemzetközi Bíróság feltárja és pontosítja a szokásjogi szabály lényegét.¹⁸ Fitzmaurice gondolatmenete alapján, azonban az a bíró, aki csak eldönti az előtte lévő ügyet, feladatának csupán a felét teljesíti. A bírónak az ügy eldöntése során a figyelembe vett szempontokat hasznosítania kell annak érdekében, hogy általánosan kijelentse a jogot és az elveket, amelyekkel gazdagítani és fejleszteni képesek a jogot.¹⁹ Lauterpacht például a bíróságok általi jogalkotást az igazságszolgáltatás egyik jellemzőjének nevezte.²⁰ Azonban mint minden jogot, a nemzetközi jogot is értelmeznie kell a bíróságnak, amikor a felek vitájuk feloldása érdekében bírósághoz fordulnak. Az ügyben eljáró bíróság pedig lehetőséget kap arra, hogy tisztázza és megmunkálja azt, amit az államok eredetileg kijelentettek.²¹ A jog megértésére és jövőbeni alkalmazására egy döntés kétségtelenül hatással

¹⁵ Vasile Gheorghe Tătar fiával sérelmezték a Nagybánya közelében működő bányavállalat tevékenységét, mivel a működése során alkalmazott cianid veszélyeztette az emberi életet és egészséget, valamint a környezetet is. A gyermek asztmás megbetegedésének kialakulásáért az üzemet tartották felelősnek. Tătar arra hivatkozott, hogy a számos benyújtott panasz ellenére a hatóságok nem cselekedtek. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéletében megállapította, hogy Románia megsértette az Európai Emberi Jogi Egyezmény 8. §-át, vagyis a magán- és családi élethez való jogot: a szennyezés zavarhatja a magán és családi életet, mivel az hatással van a jólétre. Ld.: European Court of Human Rights, Press release issued by the Registrar, Chamber Judgment Tătar v. Romania 27.1.2009, 3. p.

¹⁶ FRIEDMANN, Wolfgang: *The International Court of Justice and the Evolution of International Law*, Archiv des Völkerrechts, Published by Mohr Siebeck GmbH & Co. KG, 14. Bd., No. ¾, 1970, 317-318. p. 14. Bd., No. 3/4 (1970), pp. 305-32

¹⁷ JESSUP, Philip C.: To From a More Perfect United Nations, RCADI (129), 1970/I, 21. p.

¹⁸ NAGY Károly: *Nemzetközi Jog*, Püski, Budapest, 1999, 47. p.

¹⁹ FRIEDMANN (1970), i. m. 317-318. p., 305-32. p.

²⁰ LAUTERPACHT, Hersch: *The Development of International Law by the Permanent Court of International Justice*, Longmans, Green and Company, London, 1934, 45. p.

²¹ TERRIS – ROMANO – SWIGART (2007), i. m. 39. p.

van. Weeramantry szerint ez különösen akkor igaz, hogyha egy olyan számottevő, akár útválasztónak minősülő kérdésről van szó, amely esetében született döntés meghatározza a jövőbeni alkalmazást, így az adott normára többé már nem lehet ugyanúgy tekinteni. Az egymást követő döntések így egy egész corpus iurist alkotnak.²² Wolfgang Friedmann megfogalmazása szerint minden egyes bírósági döntéssel - legyen az kapcsolatos akár meghatározott jogi rendelkezés vagy precedens értelmezésével, illetve egy de novo ügy eldöntésével - az ítélkezés kétségtelenül hozzájárul a jog fejlődéséhez.²³ A nemzetközi jogban kívántképp szükségszerű az ítélkezési gyakorlat jogfejlesztő tevékenysége. Fitzmaurice megjegyzése szerint a bíró feladata nem lehet pusztán az adott ügy eldöntése: hasznosítani kell az ügy eldöntése során felmerült kérdésekre adott válaszokat, a figyelembe vett szempontokat és végül a döntést alátámasztó érvelést. Mindezt egy széleskörű érdekből kifolyólag, nevezetesen a jog gazdagítása és fejlesztése érdekében.²⁴

Minden bíróság feladata a viták feloldása, és a jogérvényesítés, azáltal, hogy az előtte lévő ügy tényeire vetítve értelmezi és alkalmazza a jogot. Amikor a bíróság megállapítja és alkalmazza a jogot, szükségszerűen meg kell határoznia annak terjedelmét is, illetve az azt körülvevő általános tendenciákat. Az értelmezés egy kreatív tevékenységnek tekinthető, aminek tartalmát nem határozza meg az alkalmazandó norma. Az értelmezést tehát nem lehet felfedezni, hanem meg kell teremteni. A jog szavakon, nyelvezeten keresztül működik, nem egy matematikai egyenlet. A szavaknak több jelentése is lehet, és a rendelkezésre álló sok lehetőség és értelmezés közül a jogalkalmazónak választania kell. Több megközelítés is lehetséges, pl. nyelvtani, logikai, történeti stb. ezek közül a bíró az, aki választ. Kelsen szavait idézve: „mert arra, hogy egyáltalában fennforog valamely oly konkrét tényállás, amelyhez egy bizonyos specifikus jogi következményt kell hozzákapcsolni, és hogy ezt a konkrét jogi következményt hozzá is kapcsolják, ezt az egész vonatkozást egyáltalában csak a bírói ítélet teremti meg. Amint a két tényállást az általánosságának a régiójában a törvény köti össze, akként az individuálisnak a régiójában éppen a bírói ítéletnek kell összekötnie őket. Ezért a bírói ítélet maga is individuális jogszabály.”²⁵

José Maria Ruda, az ICJ volt elnöke és bírója a jogalkalmazást és a jogértelmezést elválasztja a jogfejlesztéstől. Megfogalmazása szerint a fejlődés a Bíróság hozzájárulását jelenti a már

²² WEERAMANTRY, C. G.: *The Function of International Court of Justice in the Development of International Law*, Leiden Journal of International Law, Vol. 10, No. 2., 1997, 313. p.

²³ FRIEDMANN, Wolfgang: *General Course in Public International Law*, Recueil Des Cours, Vol. 127, 1969, 162. p.

²⁴ FRIEDMANN (1970), i. m. 317. p.

²⁵ KELSEN, Hans: *Az államelmélet alapvonalai*, Prudentia Iuris 7., Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997, 82-83. p.

létező nemzetközi jog értelmezéséhez és alkalmazásához, nem pedig új normák létrehozását. Véleménye szerint a bíróságok munkája, - legyen az nemzeti vagy nemzetközi - a már létező normák alkalmazását és értelmezését öleli fel, nem pedig új jog megalkotását.²⁶ Azonban vékony, és homályos vonal választja el a jogértelmezést a jogfejlődéstől vagy jogalkotástól. Ez azért van, mert minden jogszabály tartalmaz néhány kézenfekvő értelmezést: ezen értelmezések közül egy kiválasztása egy adott ügyben, mint az irányadó, egy olyan feladat, amit a jogrendszer általában a bíróra bíz, aki meghatározza az adott ügy tényeire alkalmazandó jogszabályt. A döntés, amelyet hoznak azok közül a lehetőségek közül, amelyek rendelkezésre állnak, igenis hatással vannak a jog jövőbeli megértésére. Ezért a bírók nem csak deklarálják a jogot, hanem óvatosan fogalmazva „alkotják a jogot”, legalábbis mikro szinten.²⁷ Annak ellenére, hogy a jogalkotás nem az ítélkezés célja, de azzal, hogy a bíróság meghatározza a jogot, általánosan úgy vélt, hogy hozzájárult annak fejlődéséhez.²⁸ Weeramantry szerint azonban úgy tekintünk ezekre a döntésekre, mintha a jogot jelenítenék meg. A bírók nem igazán térnek el ezektől a döntésektől, mi több, a tudomány művelőit vezetik ezek a döntések és a világ nemzeti és nemzetközi szervezetei is irányadónak tekintik. Jobban számítanak ezek az ítéletek, mint azt talán elsőre gondolnánk.²⁹ Egyes ítéletek a feleken kívül is hatással van más államok egymásközi kapcsolataira, a nemzetközi jogra, amit maga a ICJ mondott ki az Égei-tengeri kontinentális talapzat ügyben.³⁰ E szerint bár az ügyben hozott ítéletnek nincs kötelező ereje a feleken kívül, de következményei vannak más államok kapcsolataira, nemcsak Görögországra és Törökországra.

1.2.2 A nemzetközi jogalkotás problémája

Ahogy Sir Gerald Fitzmaurice bíró is fogalmaz, a belső jogban a bíróságok megtehetik azt, hogy nem mennek messzebb, mint ami valójában szükséges egy döntéshez, mivel létezik nemzeti jogalkotás, amely képes jogalkotási tevékenységgel orvosolni a meglévő hézagokat

²⁶ RUDA, José Maria: *Some of the Contributions of the International Court of Justice to the Development of International Law*, N.Y.U. Journal of International Law & Politics, Vol. 24, No. 1., 1991, 35. p.

²⁷ TZANAKOPOULOS, Antonios: *Domestic Judicial Lawmaking* In.: BRÖLMANN, Catherine - RADI, Yannick eds.: *Research Handbook on the Theory and Practice of International Lawmaking*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton 2016, 223. p.

²⁸ TAMS (2018) i. m. 64-65. p.

²⁹ WEERAMANTRY (1997) i. m. 311. p.

³⁰ *Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey)*, International Court of Justice Judgment 1978, 16-17. p. 39.§

vagy homályokat.³¹ A nemzetközi jogban azonban ilyen értelemben vett jogalkotás nincs, a nemzetközi jogrend konszenzusos természettel rendelkezik: a nemzetközi jogalkotás elsődlegesen az államok joga, amit szerződések megkötésének útján hoznak létre. Ezek a nemzetközi környezetvédelmi jogban generális és regionális szerződéseket jelentenek. Egy, meghatározott jogalkotó szerv hiányában, a valóságban a nemzetközi jog kevésbé pontos, mint a nemzeti jog. A nemzetközi szerződések, egyezmények szerteágazóak, sokszor bizonytalanok és lazának mondhatóak. Ebből az okból kifolyólag a nemzetközi közösség különösen ráutalt a nemzetközi ítélkezési fórumokra a jog fejlődése és tisztázása érdekében. Kevésbé bizonytalan ellentétben azzal, ami az államok joggyakorlatából kirajzolódik. A bírósági döntések képesek meghatározni a jog tartalmát – akár szerződéses szövegről, akár szokásról vagy általános elvről van szó - méghozzá egy adott vitára alkalmazva azzal, hogy a nemzetközi normával kapcsolatban felmerülő homályosságokat tisztázzák, ezzel választ adva egy olyan jogi kérdésre, amely a gyakorlatban még nem letisztult.³² A nemzetközi jogban a nemzetközi fórumok, kiváltképpen a ICJ jogfejlesztő szerepe tagadhatatlan: ezt jól szemlélteti a sine *delicto* felelősség, illetve a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődésében betöltött szerepe. A jogfejlesztő szerep nem kétséges, azonban ezen a ponton kérdésként merülhet fel, hogy vajon ezt lehet-e jogalkotásnak nevezni?

Weermantry több érvet is felsorol amellett, hogy a nemzetközi bíróságok, kiváltképpen a világbíróságnak tekintett ICJ tevékenysége során jogot alkot. Mit mondanak erről a nemzetközi bíróságok? A kérdés megválaszolására érdemes iránymutatásként venni a ICJ 1945-ben létrehozott Statútumát, amely egyébként egyezést mutat elődjének, az Állandó ICJ 1920-ban létrehozott szabályzatával. Témánk szempontjából a 38. és az 59. cikk érdekes. A Statútum 59. cikke szerint „A Bíróság határozata csak a perben álló felekre és csak az eldöntött ügyben kötelez.” A Bíróság által hozott ítélet tehát kizárólag csak a feleket kötelezi. Azonban ez még sem annyira egyszerű, mert egy-egy ítéletben történő álláspont foglalás egy adott kérdés nemzetközi megítéléséről olyan következményekhez vezet, amely hatással van a perben kívül álló más államokra nézve is, mint például akkor, amikor szokásjogot deklarál. Mindenesetre a Statútum, csak a peres felekre nézve ismeri el kötelezőnek az általa hozott ítéletet. A 38. cikk az ICJ rendeltetését is meghatározza: „feladata, hogy az eléje terjesztett jogvitákat a nemzetközi jog alapján döntse el...” Ez a cikk egyértelműen tisztázza az ICJ feladatát, nevezetesen az

³¹ LAUTERPACHT Hersch: *The Scholar as Judge*, I-III, British Yearbook of International Law, Vol. 37, 1961, 14. p.

³² HERNÁNDEZ, Gleider I.: *International Judicial Lawmaking*, In.: BRÖLMANN, Catherine - RADI, Yannick eds.: *Research Handbook on the Theory and Practice of International Lawmaking*, Edward Elgar Publishing, Celtenham, Northampton 2016, 201. p.

ügyek eldöntése, a jog alkalmazása és nem pedig alkotása. Ehhez hozzáadódik, hogy az ICJ konzekvensen foglal e mellett állást: tagadja, hogy tevékenysége során jogot alkotna. Ezt megerősíti a Nukleáris fegyverek használatáról szóló tanácsadó véleményében is: „nyilvánvaló, hogy a Bíróság nem alkothat jogot.”³³ A véleményben foglaltak szerint a Bíróság feladata a létező, és alkalmazandó jogi elvek és szabályok megállapítása. Továbbá hangsúlyozza, hogy csupán „a létező jogot mondja ki, és nem alkot jogot. Akkor is, ha az alkalmazandó jog megállapításával a Bíróságnak szükséges meghatározni annak terjedelmét és néha figyelembe kell vennie az általános tendenciát.”³⁴ E szerint az ICJ nem rendelkezik jogalkotó funkcióval. Annak ellenére, hogy a Statútumból kirajzolódik, hogy a Bíróság nem alkothat jogot, és a döntései nem rendelkeznek kötelező erővel leszámítva az ügy peres feleit, az ICJ mégis rendszeresen hivatkozik ítéleteiben egy-egy korábban hozott – nem csak saját - ítéleteiben foglaltakra. Ez kétségtelenül növeli joggyakorlatának erejét.

1.2.3 Konzisztencia

A nemzetközi ítélkező fórumok döntései konzisztenciát mutatnak, ami segíti a jogfejlesztést. A vitarendező mechanizmusok sokszorozódása és diverzifikációja hatással van a nemzetközi normák fejlődésére.³⁵ Érdemes itt leszögezni, hogy precedensek a *stare decisis* értelmében nem léteznek a nemzetközi jogban. Tehát eltérően a *common law* rendszerektől, az ICJ Statútuma alapján a ICJ nem köteles előző döntéseire tartani magát, nincs kötve a *common law* rendszerekben ismert *stare decisis* szabályhoz.³⁶ A 38. cikk d) pontjában foglaltak szerint a Bíróság a korábbi döntéseket a jogtudomány álláspontjával együtt, az előtte lévő ügyben alkalmazandó szabályok tisztázására és megértésére veheti segítségül. Ebből következik, hogy a bírósági döntések nem minősülnek jogforrásnak, és egy peres eljárás az adott feleken kívül nem keletkeztet jogokat és kötelezettségeket.³⁷ Azonban, ennek ellenére, nemcsak a ICJ, de valamennyi nemzetközi ítélkező fórum figyelembe veszi a korábban hozott döntéseit. Viszont az államok cselekedeteikkel alakítják a nemzetközi jogot, így azért, hogy felállításra kerüljenek

³³ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear weapons, Advisory Opinion 1996, 237. p. 18. §

³⁴ Uo. 237. p. 18. §

³⁵ TIGNINO, Mara – BRÉTHAUT, Christian: *The Role of International Case Law in Implementing the Obligation not to Cause Significant Harm*, International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, Vol. 20, 2020, 633. p.

³⁶ CSAPÓ Zsuzsanna: *Nemzetközi bíróságok döntései* In.: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovat szerkesztő SULYOK Gábor) 2018, 4-5. p., <https://ijoten.hu/uploads/nemzetkozi-birosagok-dontesei.pdf> (letöltve: 2020. 02. 24.)

³⁷ Uo. 4-5. p.

gyakorlatok, szokások vagy éppen ellenkezőleg, azok elutasítást nyerjenek, a figyelemre méltó jogesetekre precedensként emlékezünk és alkalmazunk a későbbi ügyekben az adott tevés vagy mulasztás igazolására.³⁸ Sok esetben azonban nemcsak a saját, de más fórum döntéseire is hivatkoznak, illetve visszautalnak. Ennek oka, hogy a vitarendező fórumoknak együttműködést kell tanúsítaniuk,³⁹ tiszteletben kell tartaniuk egymás döntéseit, mivel ezzel tudják a nemzetközi jog rendszerében biztosítani a következetességet, melyben minden nemzetközi ítélkező fórum működik.⁴⁰ Ez egy kötelezettség,⁴¹ azonban inkább morális, sem, mint jogi, hiszen a fórumok között nincsen hierarchia, így semmi sem gátolja, hogy egy vitarendező fórum eltérjen például a ICJ esetjogától.⁴² Ahogyan azt a ICJ megfogalmazta, a jog alkalmazásának konzisztenciát és a kiszámíthatóság egy bizonyos fokát kell megjelenítenie.⁴³

Azzal, hogy más fórumok döntéseire hivatkoznak, csökkentik a nemzetközi környezetvédelmi jog fragmentációját, azon képesek átlendülni: segítik a szokásjog azonosítását és tisztázzák azok tartalmát. Továbbá azzal, hogy konzisztensen visszahivatkoznak a korábban született döntésekre, hogy konkrét kérdésben álláspontot foglalnak és megállapítják a jogot, egyúttal meg is erősítik azt. Ez pedig a nemzetközi jog sűrű erdejében útmutatással szolgál az egész nemzetközi közösség részére. Nem véletlen, hogy a legtöbb nemzetközi joggal foglalkozó tanulmányokban megjelennek a nemzetközi ítélkező fórumok döntései, hiszen jogalkotó szerv hiányában tevékenységük nem terjedhet ki pusztán a jogalkalmazásra: a nemzetközi jog fejlesztésében is szerepet kell, és vállalnak is. Ez a szerepvállalás kiváltképpen megjelenik az államfelelősség területén. A dolgotban nyomon követhetjük, hogy miként is járult hozzá az ítélkezési gyakorlat a nemzetközi felelősség, különösen a környezeti károkért való felelősség fejlesztésében. Az államfelelősség normáit nem a multilaterális egyezmények uralják, hanem fokozatosan jött létre, még hozzá a nemzetközi bíróságok által.⁴⁴ Az Állandó ICJ lefektette az alapokat a kodifikációhoz a Nemzetközi Jogi Bizottság számára, amely közel ötven évig tartott. A kodifikáció eredményéül elkészült kötelező erővel nem bíró úgynevezett felelősségi tervezet (State Responsibility for Internationally Wrongful Acts 2001) ami a

³⁸ SCHWARZENBERGER, Georg: *The Inductive Approach to International Law*, Harvard Law Review, Vol. 60, No. 4, 1947, 566. p.

³⁹ SHANY, Yuval: *The Competing Jurisdiction of International Courts and Tribunals*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2003, 278. p.

⁴⁰ LAVRANOS, Nikolaos: *The Mox Pland and Ijzeren Rijn Disputes: Which Court is the Supreme Arbiter*, Leiden Journal of International Law, Vol. 19, No. 1, 2006, 245. p.

⁴¹ MARTINEZ, Jenny S.: *Towards an International Judicial System*, Stanford Law Review, Vol. 56, No. 2., 2003, 429 – 439. p.

⁴² LAVRANOS (2006) i. m. 245. p.

⁴³ Case Concerning the Continental Shelf (Libian Arab Jamahiriya/Malta) Judgment 1985, 38-39. p. 45.§

⁴⁴ TAMS (2018), i. m. 9-10. p.

szokásjogot tükrözi, és amely számos jogeset és gyakorlat figyelembevételével készült el. A Bíróság jogfejlesztő tevékenysége nyomott hagyott az államfelelősségről alkotott képről.⁴⁵

2. Az értekezés felépítése és a kutatás során vizsgált kérdések

2.1 Felépítés

A dolgozat összesen három részből tevődik össze. A bevezetőben ismertetett induktív megközelítés melletti érvek és indokok megfogalmazását követi egy rövid leírás a legfontosabb, környezettel kapcsolatos államok közötti ügyekről. Ez a rész betekintést kíván nyújtani az olvasó számára az értekezésben vizsgált ítéletekről.

A bevezetőt követően a dolgozat két nagy részre osztható fel. Az első rész kísérletet tesz a nemzetközi ítélkező fórumok nemzetközi környezetvédelmi joggal kapcsolatos esetjogának részletes bemutatására. Az értekezés az ügyeket három hullámra bontva ismerteti, mivel így jobban érzékelhető és átlátható a nemzetközi ítélkező fórumok szerepe a környezeti károkért való felelősség progresszív fejlesztésében, illetve a környezeti károkért való felelősség fejlődésére gyakorolt hatása. Ebben a részben kifejtésre kerülnek a téma szempontjából legfontosabbnak vélt ítéletek és döntések. Itt kapnak helyet az ICJ, az ITLOS, a WTO és a választottbírók releváns döntései, mint a Trail Smelter, a Korfu-szoros ügy, a Bős-Nagymaros ügy vagy a papírmalmok ügy. Az egyes jogviták történeti tényállásának bemutatását követően az adott ügyben született döntések összefoglalása követ.

A második rész az esetjogból levonható következtetéseket tartalmazza. *Inter alia* kitér a környezeti károkért való felelősség, mint *sine delicto* felelősségi alakzatának érvényességére, az alakzat tartalmi elemeire, és a releváns nemzetközi szokásjogi elvekre, kötelezettségekre. Itt főleg a felelősséggel, az elvárható gondossággal, a megelőzéssel, a jószomszédság és a károkozás tilalmával kapcsolatos elvekkkel és kötelezettségekkel összefüggésben tett megállapítások szerepelnek.

2.2 Kutatási kérdések

A környezeti kárfelelősség alapjait a Trail Smelter ügy teremtette meg, ahol már megjelent a *sine delicto*, azaz a jogszerű tevékenységekkel okozott károkért való felelősség, és az *ex*

⁴⁵ Uo. 9-10. p.

delicto, vagyis a jogellenes cselekménnyel okozott károkért való felelősség elválasztása. Az egyik legkézenfekvőbb kérdés a kárfelelősséggel kapcsolatban, hogy vajon létrejött-e a környezeti károkra vonatkozó speciális felelősségi alakzat a nemzetközi jogban? A *sine delicto* felelősséget főleg a környezeti károk megelőzése, és ahhoz fűződő más kötelezettségek uralják, ami szoros kapcsolatban van az elvárható gondossággal. A környezeti károkat, gyakran nagyon nehéz bizonyítani, sokszor szinte lehetetlen egyrészt azért, mert sok esetben a hatások hosszútávon jelentkeznek, másrészt azért, mert nehéz bizonyítani az okozati összefüggést, hiszen a hatások gyakran kumulálódnak. Ilyen például a levegőszennyezés vagy az ózonréteg sérelme. Savas eső esetén hogyan lehet kétséget kizáróan megállapítani, hogy egyetlen ország tevékenysége az, ami határon áterjedő környezeti károkat okoz? Ezért a megelőzés és az enyhítés fontos szerepet tölt be a nemzetközi környezetvédelmi jogban. A hangsúly nem a környezeti károkra, hanem inkább az elvárható gondosságra helyeződik. E tekintetben számos kérdés felmerül, amelynek vizsgálatára hivatott a dolgozat, melyek az alábbiakban foglalhatók össze.

Az első kérdés, hogy belső analógia mentén létrejött-e a veszélyes üzem mintájára a környezeti károkért való objektív felelősség? Létezik-e az államok környezeti károkért való felelőssége, mint *sine delicto* felelősség? Az ILC a felelősség kodifikációja során vetette fel a teóriát, miszerint az általános nemzetközi jogban kétféle felelősségi alakzat létezik. Mivel főként a határon áterjedő környezeti károk kategóriája merült fel a téma vizsgálata során, így e ként került tárgyalásra. Az ítélkezési gyakorlat fontos információval szolgálhat a kérdéssel kapcsolatban.

A második kérdés a környezeti károkért való felelősség alapjához kapcsolódik. Mi teremti meg a jogszerű magatartással, azaz a jogszerű tevékenységgel okozott károkért való felelősség alapját az ítélkezési gyakorlat szerint?

A harmadik kérdés a környezeti károkért való felelősséggel kapcsolatban kialakult károkozás tilalmához kötődik. Minden kár tiltott? Milyen esetben merül fel a kötelezettség és milyen más követelmények származnak belőle?

A negyedik kérdés ahhoz kapcsolódik, hogy a védelemmel kapcsolatos kötelezettségek általában elvárható gondossági kötelezettségek. Milyen módon jelenik meg az elvárható gondosság az állam felelősségének értékelése során? Megfelelő alappal szolgál-e a felelősség megállapításához? Milyen a kapcsolata a nemzetközi környezetvédelmi joggal, illetve a környezeti károk miatti felelősséggel? Mikor jár el az állam elvárható gondossággal? Mi történik, ha az állam elvárható gondossággal járt el, mégis környezeti kár keletkezik?

Végül, azok a kötelezettségek, melyeket elvárható gondossággal kell az államnak teljesítenie, hol helyezkednek el? Mi a státuszuk, lehet nemzetközi szokásjognak tekinteni, vagy csak nemzetközi szerződésen alapuló kötelezettségekről van szó? Mi a környezeti károkért való felelősség szabályai az általános nemzetközi jog szerint?

Ezekre a kérdésekre a nemzetközi ítélkező fórumok döntéseiben fontos információkat találhatunk, melyekkel az államok környezeti károkért való felelősségét, és a nemzetközi környezetvédelmi jogi követelmények tartalma tisztábbá válik.

3. Rövid betekintés a legfontosabb ügyekbe

Nincs olyan nemzetközi környezetvédelmi írás, tanulmány, amely ne említene a bíróságok elé kerülő, a környezeti károkért való felelősség fejlődését formáló, államok közötti viták eldöntésére született ítéleteket. Ezek a döntések tagadhatatlanul befolyásolták a nemzetközi környezetvédelmi jog, és a környezeti károkért való felelősség fejlődését. Az értekezés későbbi fejezetei többek között ezeknek az ítéleteknek a részletes ismertetésére hivatott, így az alábbiakban csak a legfontosabbnak vélt döntések rövid áttekintésére kerül sor, egyfajta összegzést adva az olvasó számára.

Az egyik legjelentősebb, a nemzetközi környezetvédelmi jogot és felelősséget meghatározó ítélet a Trail Smelter ügyben született 1941-ben. A vita Kanada és az Amerikai Egyesült Államok között merült fel, a kanadai gyár által okozott levegőszennyezéssel kapcsolatban. A környezeti károkért való nemzetközi jogi felelősséggel kapcsolatban a jogirodalom rendszerint hivatkozik és idéz az ítéletből. Ennek oka egyrészt abból adódik, hogy ez volt az első jelentős, határokon áterjedő környezetszennyezéssel és felelősséggel foglalkozó ügy. Másrészt, ahogyan arra Kiss és Shelton is felhívja a figyelmet, a Trail Smelter ítélet lefektette a *sine delicto* (jogszerűen okozott károkért való felelősség) és az *ex delicto* (jogellenes cselekményekért való felelősség) közötti megkülönböztetés alap gondolatát.⁴⁶

Az első jogvita, amit az ICJ elé terjesztettek, az a Korfu-szoros ügy volt 1947-ben. A jogeset bár nem kifejezetten a környezeti károkkal volt kapcsolatos, azonban az államok nemzetközi jogi felelősségének fejlődését nagymértékben befolyásolta, így az értekezésben vizsgált nemzetközi bírósági döntések sorából sem maradhat ki. Az ügy háttere, visszanyúl az 1940-es évekre, amikor brit hadihajók a Korfu-szoroson békés szándékkal történő átkelés közben

⁴⁶ KISS, Alexandre – SHELTON, Dinah: *Strict Liability in International Environmental Law*, In.: NDIAYE, Tasfir Malick – WOLFRUM, Rüdiger eds.: *Law of the Sea, Environmental law and Settlement of Disputes: Liber Amicorum Judge Thomas A. Menash*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2007, 1131 – 1132. p.

aknákra futottak, súlyos károkat elszenvedve. Az albán kormány szerint a hajóknak nem volt joguk az áthaladáshoz, mert a szoros kizárólag a helyi hajózás célját szolgálta. A Bíróság ítéletében megállapította Albánia felelősségét, amiért nem tett eleget együttműködési kötelezettségének és elmulasztotta értesíteni a károsult felet a vízbe lerakott aknákról.

A Lanoux-tó ügy 1957-ben merült fel Spanyolország és Franciaország között, a tó elektromos energia előállításának céljából történő hasznosításával kapcsolatban. Franciaország a tó vízellátásáért felelős folyó vizének részleges eltereléséről gondoskodott, amit Spanyolország sérelmesnek tartott. Az ügyben született választottbírók ítélet szerint Franciaország jogszerűen járt el, a másik fél érdekei figyelembevételével, és megerősítette azt a nézetet, miszerint az államoknak joguk van erőforrásaik kiaknázásához addig, ameddig az nem okoz határon átnyúló károkat.

Talán az egyik legfontosabb, kifejezetten nemzetközi környezetvédelmi jogi kérdéseket is tárgyaló ügy az 1997-ben született Bős-Nagymaros ítélet. A jogvita Magyarország és az akkori Csehszlovákia között hatályban lévő, szerződés rendelkezéseivel, illetve a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer közös megépítése és üzemeltetése képezte. Magyarország a vízlépcső rendszer megvalósításával kapcsolatos munkálatokat felfüggesztette, majd felmondta a bilaterális szerződést ökológiai szükséghelyzetre hivatkozva. Szlovákia erre válaszul egy ideiglenes megoldás, az úgynevezett C-variáns megépítésére és üzembe helyezésére. Az ügy kimenetelével kapcsolatban nagy elvárások voltak, tekintettel annak nemzetközi környezetvédelmi jogi vonatkozásaira. Az ICJ végül ítéletében mindkét felet elmarasztalta és további tárgyalások folytatására kötelezte. Az ítélet ellenére az ügy a mai napig nem zárult le.

A 2010-ben hozott ítélet az ICJ a papírmalmok ügyben. Az Argentína c. Uruguay ügyben a vita tárgyát az Uruguay-folyón (határfolyón) történő uruguayi papírmalmok építése képezte. Argentína veszélyesnek tartotta a malmok építését az Uruguay-folyóra és a környezetére nézve, és arra hivatkozott, hogy Uruguay megsértette a folyó használatára irányuló szerződés rendelkezéseit. Az ICJ az ügyben nem találta bizonyítotttnak a visszafordíthatatlan környezeti károkozás kockázatának fennállását, illetve súlyos károk létrejöttét. Az ítéletben központi szerepet játszott a környezeti hatásvizsgálat és más eljárási természetű kötelezettségek. Ez volt az első ügy, ami általános követelményként fogalmazta meg a környezeti hatásokról való tájékozódást.

2015-ben született döntés a Costa Rica és Nicaragua közötti ügyekben. Costa Rica 2010-ben eljárást indított Nicaragua ellen arra hivatkozva, hogy Nicaragua megszállt egy Costa Ricához tartozó területet és ott csatorna építésébe kezdett, ezzel nemzetközi kötelezettséget sértve és súlyos károkat okozva a környezetében (*Costa Rica v. Nicaragua határmenti területeken*

végzett cselekmények). Egy évvel később Nicaragua kezdeményezett eljárást Costa Rica ellen, szintén környezeti károkra hivatkozva, tekintve, hogy Costa Rica útépítési munkálatokba kezdett a két ország közti határterületen (*Nicaragua v. Costa Rica útépítési ügy*). 2013-ban az ICJ elrendelte a két ügy egy eljárásban történő lefolytatását. Az ügyekben hozott ítélet továbbfejlesztette több nemzetközi környezetvédelmi joggal kapcsolatos kötelezettséget is, (kiváltképp, ami a környezeti hatásvizsgálatot illeti), hozzájárulva azok tartalmának tisztázásához.

A fentiekben, röviden vázolt ítéletek nagy hatással voltak az államok környezeti károkért való felelősségének fejlődésére a nemzetközi jogban, de ezeken kívül vannak más döntések is, melyek figyelemreméltóak a téma vizsgálatának aspektusából. A következő, azaz második részben a már említett döntések mellett más jogesetek górcső alá vételére is sor kerül, melyekben fontos kijelentéseket fedezhetünk fel.

II. Az államok környezeti károkért való nemzetközi jogi felelősségét formáló nemzetközi döntések első hulláma

1. Az első hullámról

Az első, környezeti implikációkat tartalmazó nemzetközi jogviták közé sorolható többek között a Trail Smelter, a Korfu-szoros, a Lac Lanoux, és a Csendes-óceáni atomkísérletek ügy. Az első hullám időszakában fontos hangsúlyt kapott a szuverenitásból eredő jogok kollíziójának feloldása, és az érdekek összeegyeztetésének problémája. A korai esetek közül a Trail Smelter volt az első, amelyben megjelent a jogszerű magatartással okozott, (levegőszennyezéssel) okozott környezeti károk problematikája. Fitzmaurice és Vinuales a korai ügyek közé sorolja a Trail Smelter mellett a Korfu-szoros és a Csendes-óceáni atomkísérletek ügyet is.⁴⁷ A hullám egyik jellemzője, hogy a környezet inkább mellékszereplőként jelent meg, aminek oka abban rejlik, hogy ebben az időszakban a nemzetközi környezetvédelmi jog még igencsak gyerekcipőben járt: kialakulását általában 1972-től, az ENSZ Stockholmban tartott környezetvédelmi konferenciájától szokták kötni.⁴⁸ A

⁴⁷ FITZMAURICE, Maglosia: Environmental Protection and the International Court of Justice, In: LOWE, Vaughan – FITZMAURICE, Maglosia: Fifty Years of the International Court of Justice, Cambridge University Press, New York, 1996, 296. p. és VINALES, Jorge E.: *The Contribution of the International Court of Justice to the Development of International Environmental Law: A Contemporary Assessment*, Fordham International Law Journal, Vol. 32, No. 1, 2008, 235. p.

⁴⁸ A konferencia eredménye az Emberi Környezetről szóló nyilatkozat (Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment 1972)

Trail Smelter, és a többi korai jogvitában született döntések hatása már a Stockholmi konferencián is megmutatkozott, és maradandó befolyást gyakorolt a környezeti károkért való felelősség fejlődésére. Nem szabad megfeledkeznünk a Lac Lanoux ügyben született választottbírói ítéletről sem. Ahogyan Kiss és Shelton fogalmaz, a korai ügyekben született ítéletek azok a precedensek, amik formálták az első jogelveket, és amikből a jelenkorban ismert környezetvédelmi jog kifejlődött.⁴⁹

2. Trail Smelter ügy (1942)

2.1 Az ügy háttere

A jogvita, amely 13 évet ölelt fel, Kanada és az USA között merült fel, Kanada British Columbia nevű tartományában. A CMSC (Consolidated Mining and Smelting Company) által, Trail városában üzemeltetett kohó nagymennyiségben végzett cink és ólomöntést. A gyár a Kanadából eredő, a két állam határán keresztül folyó, Columbia folyó partján helyezkedett el, mindössze körülbelül 18 km-re az USA határától. A kohó az eljárása során keletkezett kén-dioxidot a levegőbe eresztette, ami a levegő áramlásának köszönhetően átlépve a határt súlyos környezeti károkat okozott Washington Állam területén.⁵⁰

A két állam először tárgyalások útján kívánták rendezni a helyzetet. A vita feloldása érdekében az 1909-ben született Határmenti vizekről szóló (Boundary Waters Treaty)⁵¹ bilaterális szerződés alapján felállított bizottsághoz (International Joint Commission)⁵² fordultak. A bizottság feladata kettős, egyrészt elfogadja a határmenti vizek vízszintjét befolyásoló terveket, másrészt vizsgálja a határon túlnyúló problémákat. Utóbbi tekintetében ajánlásokat és javaslatokat fogalmaz meg.⁵³ Eme feladatának eleget téve, a bizottság vizsgálatainak végezetével jelentését a vitás felek elé terjesztette. A javaslatok ugyan Kanada számára kielégítőnek bizonyultak, azonban az USA elutasította azokat.⁵⁴ Megállapodás hiányában 1935-ben a vitás felek választottbírói felállításában egyeztetek meg.⁵⁵ A háromtagú választottbírói feladatát a következő kérdések megválaszolása képezte: i) okozott-e károkat a kanadai kohó 1932 után; ii) ha az első kérdésre igen a válasz, akkor a jövőben Kanada köteles-

⁴⁹ KISS, Alexander - SHELTON, Dinah: *Guide to International Environmental Law*, Martinus Nijhoff Publisher, Leiden, 2007, 33. p.

⁵⁰ READ, John E.: *The Trail Smelter Dispute*, Canadian Yearbook of International Law, 1. évf., 1963, 213. p.

⁵¹ Kanada és az Amerikai Egyesült Államok között 1909-ben létrejött bilaterális szerződés.

⁵² A két állam között létrejött Határmenti vizekről szóló szerződés alapján, 1909-ben felállított bizottság

⁵³ Ld.: International Joint Commission hivatalos oldala <https://www.ijc.org/en/who/role> (letöltve: 2020. 01. 08.)

⁵⁴ READ (1963) i. m. 214. p.

⁵⁵ Convention for Settlement of Difficulties Arising from Operation of Smelter at Trail, 1935

e a károkozástól tartózkodnia, ha igen, milyen mértékben; iii) milyen előírások, intézkedések megtétele mellett működhet a továbbiakban a kohó; iv) az első kérdésre adott válasz függvényében, mi a kártérítés mértéke.⁵⁶

2.2 Az ítélet

Az ügyben a választottbíróság a felek egyezsége alapján az USA joga és gyakorlata, valamint a nemzetközi jog szerint volt hivatott eljárni.⁵⁷ Az eset egyik érdekessége, hogy a választottbíróság a jogvita eldöntése során analógiaként alkalmazta az USA legfelsőbb bíróságának⁵⁸ jogát és a nemzetközi folyóvizek jogát is, egy határt átlépő levegőszennyezés esetére.⁵⁹

Az ügyben az USA arra hivatkozott, hogy a kohó kárt okozott a megtisztított földterületeken, az erdőkben, az állatállományban, Northport város tulajdonában, és sérelmet szenvedtek a vállalkozások is.⁶⁰ Az USA érvelése szerint a károkat a Trail Smelter kén-dioxid kibocsátása okozta, ami szél útján érkezett az USA területére.⁶¹ A választottbíróság G az feltett kérdések megválaszolására érdekében megvizsgálta Washington Állam területét, valamint a kohó környezetét is.⁶² Mivel az USA nem tudott megfelelő bizonyítékkal szolgálni minden kár alátámasztására,⁶³ így a választottbíróság csak a megtisztított földterületek és erdők tekintetében ítélte meg kártérítést.⁶⁴ Az ügyben az USA szuverenitásának megsértését is felvetette azon az alapon, hogy a mérgező füst átlépte a határát és belépett a területére, amiért kártérítést is követelt. A választottbíróság azonban elutasította az immateriális kárra vonatkozó igényt, és csak azokat tekintett „kárnak” amelyek esetében a pénzületi veszteség igazolható volt.⁶⁵

Mivel az első kérdés tekintetében igenlő választ adott a választottbíróság, így a második kérdés vizsgálatára került sor, amire szintén igenlő választ adott, azaz Kanada a jövőben köteles tartózkodni a károkozástól. Itt az ítélet *ratio decidendi*je lefektette a jövőbeli környezeti

⁵⁶ Reports of International Arbitral Awards, Trail Smelter Case, 1938 and 1941, 1907-1908. p.

⁵⁷ Uo. 1907-1908. p.

⁵⁸ Trail Smelter Case (1938, 1941) i. m. 1965. p.

⁵⁹ BRUHÁCS János: *Nemzetközi vízjog. A nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú hasznosítása*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1986, 28. p.

⁶⁰ Trail Smelter Case (1938, 1941) i. m. 1920. p.

⁶¹ Uo. 1922. p.

⁶² E. READ, John (1961) i.m. 215. p.

⁶³ Trail Smelter Case (1938, 1941) i.m. 1931. p.

⁶⁴ Uo. 1931- 1932. p.

⁶⁵ RUBIN, Alfred P.: *Pollution by Analogy: The Trail Smelter Arbitration*, Oregon la Review, Vol. 50, No. 3, 1971, 261. p.

károkért való nemzetközi felelősség alapjait, ami egyben az ítélet jelentőségének a szívéét is adja: „a nemzetközi jog elvei és mint az Amerikai Egyesült Államok joga alapján, egyetlen államnak sincs joga ahhoz, hogy területét arra használja, vagy területének használatát oly módon másnak arra engedje meg, hogy valamely másik államnak vagy annak területén, avagy az abban lévő személyeknek vagy ott lévő tulajdonban füst által jogsértést okozzon, ha ennek komoly következményei vannak, és a jogsérelmet világos és meggyőző bizonyítékok támasztják alá.”⁶⁶ Az ítélet tehát kimondja, hogy a nemzetközi jog alapján Kanada felelősséggel tartozik a Trail Smelter tevékenységéért, így Kanada köteles gondoskodni a kohó a nemzetközi jognak való megfelelő működéséről. Ezzel együtt a választottbíróság eltiltotta a kohót a további károkozástól, de nem kötelezte a kohót a tevékenység megszüntetésére. E helyett a választottbíróság a harmadik kérdésre válaszolva előírásokat fogalmazott meg a kén-dioxid emisszió feletti ellenőrzésre. Ez a kohó kén-dioxid kibocsátását korlátozta, aminek a jövőbeli károkozás megelőzését célozta. Bár a választottbíróság úgy találta, hogy a Trail Smelter működésére tett előírások betartása megakadályozzák a további károk kialakulását, azonban nem zárkózott el az esetlegesen majdan felmerülő kártérítési igények érvényesítésétől.⁶⁷ Az ügy további érdekessége, hogy megadta a Bizottság számára a lehetőséget, hogy bizonyítsa hatékonyságát és hasznosságát a nem határmenti vizekhez kapcsolódó viták esetében is.⁶⁸

3. Korfu-szoros ügy (1949)

3.1 Az ügy háttere

Az ügy bár nem kifejezetten környezettárgyú, de relevanciával bír a környezeti károkért való felelősség területén. Hasonlóan a Trail Smelter üggyhöz, a Korfu-szoros ítéletben is a *sic utere tuo* maxima teremtette meg a döntés alapját, ahogyan azt Kecskés is megjegyzi.⁶⁹

A jogvita az Egyesült Királyság és Albánia között merült fel. 1946-ban két brit cirkálóhajó és két romboló az albán hatóságok engedélye nélkül belépett a Korfu-szorosba. A csatorna, amit a hajók követtek Albánia vizein volt megtalálható, amit egyébként biztonságosnak tartottak. Az egyik romboló aknára futott és súlyos károkat szenvedett. A másik romboló a segítségére sietett, azonban útközben egy másik aknára futott. A vízbe telepített aknák mindkét hajónak komoly károkat okozott és több halálos áldozatot követelt. Összesen negyvenöten

⁶⁶ Trail Smelter Case (1938, 1941) i.m. 1965-1966. p.

⁶⁷ Uo. 1980. p.

⁶⁸ CORBETT, P. E.: *The Settlement of Canadian-American Disputes a Critical Study of Methods and Results*, Yale University Press, New Haven, 1937, 71. p.

⁶⁹ KECSKÉS Gábor: *A Nemzetközi Bíróság Ítélezési Gyakorlata a Környezeti Tárgyú Ügyekben*, Állam- és Jogtudomány, LVI. évf. 3. szám, 2015, 57. p.

haltak meg, míg negyven ketten megsebesültek.⁷⁰ Az eset után az Egyesült Királyság a következő három hónapban átvizsgálta a szorost, melynek során további aknákat találtak.⁷¹ A károsult fél először az ENSZ Biztonsági Tanácsához fordult, ami az ügy körülményeire nézve javasolta a kormányoknak, hogy terjesszék a ICJ elé.⁷² Ennek keretében létrejött egy egyezség (Special Agreement), melyben meghatározták az eldöntésre váró kérdéseket.⁷³ Miután a ICJ tisztázta joghatóságát, megkezdte az ügy érdemben való tárgyalását.

3.2 A felek kérelme

Az Egyesült Királyság kérte a Bíróságtól, hogy állapítsa meg Albánia felelősségét. Álláspontja szerint Albánia tudott a lerakott aknákról, amiről értesítést kellett volna adnia, az 1907-es Hágai (VIII.) a tenger alatt önműködő ütköző aknák elhelyezéséről szóló egyezmény és a nemzetközi jog általános elveinek megfelelően. Albánia azonban elmulasztotta a notifikációs kötelezettségét, annak ellenére, hogy tudott arról, hogy a brit hajók azon a részen fognak átkelni, ahova az aknákat telepítették. A brit hajók a jog és a gyakorlat szerinti ártatlan áthaladás jogot gyakorolták az áthaladás során. Az Egyesült Királyság ez alapján kérte a Bíróságtól, hogy állapítsa meg Albánia nemzetközi jogi kötelezettségsértését és nemzetközi jogi felelősségét az okozott károkért, valamint jóvátételi kötelezettségét.⁷⁴

Albánia ezzel szemben kérte a Bíróságot, hogy állapítsa meg, hogy az Egyesült Királyság nemzetközi jogsértését, mivel a hadihajók engedély hiányában léptek be területére. Ez azt jelenti, hogy a hadihajóknak nem volt joguk az átkeléshez és Albánia engedélye nélkül átvizsgálni a területet aknákat keresve.⁷⁵ Végül arra hivatkozott, hogy az áthaladás nem bírt ártatlan jelleggel.

3.3 Az ítélet

A ICJ feladata két kérdés eldöntése volt: i) Albánia a nemzetközi jog alapján felelősséggel tartozik-e a robbanásokért és terheli-e kártérítési kötelezettség? ii) Az Egyesült Királyság megsértette-e Albánia szuverenitását és köteles-e elégtételt adni?⁷⁶

⁷⁰ ICJ, The Corfu Channel Case, Judgment 1949, 10. p., 1. §

⁷¹ Uo. 13. p.

⁷² Summary of Relevant Aspects of Corfu Channel Case (Merits) Judgment 1. p.

⁷³ Az egyezségről ld.: ICJ, The Corfu Channel Case, Judgment, (1949)

⁷⁴ ICJ, The Corfu Channel Case (1949) i.m. 10. p. 1.-10. §

⁷⁵ Uo. 10. p. 12. 4-8. §

⁷⁶ Uo. 12. p.; 26. p.

Az ICJ megállapította, hogy az aknákat a baleset előtt nem sokkal telepítették a szorosba, amelyet egyébként biztonságosként tartottak számon.⁷⁷ Semmi esetre sem volt mondható, hogy az aknamező régóta lett volna ott. Albánia szerint az általa lerakott aknák a robbanás után, de még a brit átvizsgálás előtt kerültek telepítésre, tehát nem azok okozták a balesetet. Ezt az állítását azonban nem tudta bizonyítékokkal alátámasztani. Az ICJ arra a következtetésre jutott, hogy az aknák, amelyek a károkat okozták, a kérdéses aknamezőhöz tartoztak.⁷⁸

Miután tisztázásra került, hogy mely időponttól lehettek az aknák telepítve, az ICJ Albánia felelősségének vizsgálata felé fordult, azonban nem volt egyértelmű, hogy ez milyen alapon állapítható meg. Az Egyesült Királyság hangsúlyozta, hogy az aknákat csakis Albánia telepíthette a szorosba, míg Albánia továbbra is kitartott álláspontja mellett, hogy nem ő telepítette felrobbant aknákat.

A baleset körülményeivel kapcsolatban felmerült, hogy két Jugoszláv hadihajó pont abban az időszakban aknákat szállított a Korfu szorosnál. Az Egyesült Királyság érvelését ezt követően a következő alapokra helyezte: a jugoszláv hadihajók aknákat telepítettek a Korfu szorosnál, melyről Albániának tudomása volt, a művelethez Albánia hozzájárult.⁷⁹ Az ICJ azonban nem találta megalapozottnak ezt az állítást, egyszerűen azért, mert bizonyíték hiányában ez pusztá feltételezés volt. Hangsúlyozta, hogy megfelelő információk hiányában nem lehet a telepítő pontos kilétét meghatározni, azonban a vizsgált bizonyítékok és tények alapján elismerte, hogy az aknák telepítésére nem kerülhetett sor Albánia tudta nélkül.⁸⁰ Albánia rendszeresen figyelte és ellenőrizte a szorost, amit több dokumentum is alátámasztott.⁸¹ Továbbá az aknatelepítést egy tengerparti őrség számára minden bizonnyal feltűnt volna. Ez azt jelenti, hogy az albán hatóságoknak azonnal meg kellett volna tenniük minden szükséges lépést, hogy figyelmeztessék a hajókat a veszélyes zónáról.⁸² Ennek ellenére, Albánia semmit nem tett azért, hogy megakadályozza a katasztrófát, ami felvetette nemzetközi felelősségét. „A súlyos mulasztások felvetik Albánia nemzetközi felelősségét. A Bíróság következtetése szerint Albánia a nemzetközi jog szerint felelős a bekövetkezett robbanásokért...”⁸³ Az ítélet jelentőségét az adja, hogy az ICJ kimondta, hogy Albániát notifikációs kötelezettség terhelte a vizeiben lévő aknamezőről, így figyelmeztetnie kellett volna a brit hadihajókat a veszélyről. Az

⁷⁷ Uo. 13. p.

⁷⁸ Uo. 14. p.

⁷⁹ Uo. 15. p.

⁸⁰ Uo. 17. p.

⁸¹ Albán delegáció deklarációja a Biztonsági Tanácsban 1947-ben, (Official Records of the Security Council, Second Year, No. 16, 328.), és egyéb diplomáciai észrevételek az idegen hajók áthaladásáról a Korfu-szoroson.

⁸² The Corfu Channel Case (1949) i.m. 23. p.

⁸³ Uo. 23. p.

ICJ ezt a kötelezettséget elsősorban az 1907-es Hágai, a tenger alatt önműködő ütköző aknák elhelyezéséről szóló egyezményből származtatta, (ami háború esetén alkalmazandó), és bizonyos általános és elismert elvekből is, mint az emberességi megfontolások, a tengeri kommunikáció szabadságának elve.⁸⁴ A ICJ így megállapította Albánia felelősségét a robbanásokért és egyúttal kártérítés megfizetésére kötelezte a jogsértő államot.⁸⁵

A második kérdés Bíróság megállapította, hogy az Egyesült Királyság a hajói a Korfu-szoroson való áthaladással nem sértették meg Albánia szuverenitását. Ahogyan Herczeg is megjegyzi, a Bíróságon belül többségbe kerültek azok, akik szerint a hadihajók békésen haladtak át a nemzetközi víziútnak minősülő Korfu-szoroson, amihez azonban nincs szükség a parti állam hozzájárulásához.⁸⁶ Viszont az aknák felkutatását célzó művelet, ami a robbanások után valósult meg, az már jogsértőnek bizonyult. E tekintetben azonban elmaradt a kártérítésre kötelezés, mivel a Bíróság, úgy találta, hogy a jogsértés megállapítása elegendő elégtétel.⁸⁷

4. Lac Lanoux ügy (1957)

4.1 Az ügy háttere

A Franciaország és Spanyolország között felmerülő Lanoux-tó ügyben 1957-ben született választottbíróóság ítélet. A Lanoux-tó ügyben bár egy szerződés uralta a jogvita kérdéseit, azonban ez nem akadályozta meg a választottbíróóságot abban, hogy általánosan alkalmazható kijelentéseket tegyen. Az ügyben többek között felmerült az abszolút területi szuverenitás gondolata is, ami nem részesült pozitív fogadtatásban.⁸⁸

A jogeset a francia területen fekvő Lanoux-tó vizének hasznosítási jogával kapcsolatban merült fel: Franciaország bizonyos munkákat szándékozott végezni, amiket Spanyolország saját jogaira és érdekeire nézve sérelmesnek talált. Az ügy központi elemét a Carol folyó vízmennyiségének kérdése adta, ami teljes egészében Franciaország területéről ered. A Lanoux-tó teljes egészében Franciaország határán belül található, melybe folyók és patakok folynak, és melyek forrása is francia területen található. A vitás Carol, ami a Lanoux-tóból folyik, Puigcerda közelében szeli át a Spanyol határt. A folyó mezőgazdasági szempontból kiemelt fontosságú volt Spanyolország számára.

⁸⁴ The Corfu Channel Case (1949) i.m. 22. p.

⁸⁵ Uo. 23. p.

⁸⁶ HARASZTI György: *A Nemzetközi Bíróság joggyakorlata, 1946-1956*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958, 292. p.

⁸⁷ The Corfu Channel Case (1949) i.m. 36. p.

⁸⁸ STEPHEN, McCaffrey: *The Law of International Watercourses: Non-Navigational Uses*, Oxford University Press, Oxford, 2001, 42-43. p.

Egészen 1917-től kezdve többször felmerült a Lanoux-tó hasznosításának kérdése. Amikor Franciaország felvetette a Lanoux tó vizének elterelésének gondolatát, Spanyolország fenyegetettnek érezte magát, így megegyeztek abban, hogy előzetes notifikáció hiányában nem kerül sor semmilyen terv kivitelezésére. A hasznosításra vonatkozó törekvések tanulmányozása tovább folytatódott, és 1949-ben újból visszatértek a témához. A Pireneusok Nemzetközi Bizottságának ülésén Franciaország kezdeményezésére elfogadásra került egy mérnökökből álló kevert bizottság, melynek feladatát a vízhasznosítás kérdésének tanulmányozása képezte. Spanyolország ezt elfogadta. Az államok abban is megegyeztek, hogy a *status quot* fenntartják addig, ameddig másképp nem döntenek.⁸⁹

A probléma ott kezdődött, amikor Franciaország 1950-ben a Lanoux-tó vizét elkívánta terelni az Ariege folyóba azzal a céllal, hogy a telepített létesítménnyel hidraulikus energiát termeljenek. Az elvezetett víz teljesen visszakerült volna a Carol folyóba egy csatornán keresztül, de Franciaország úgy vélte, hogy csak annyi mennyiségű víz visszajuttatására köteles, amennyi spanyol használók igényeit és szükségleteit kielégítik. A tervekről Franciaország értesítette Spanyolországot, azzal, hogy Spanyolország határozza meg, hogy milyen kompenzációt kíván a közhasznú munkákért, mely a két állam közötti szerződés értelmében Spanyolországot megillette. Spanyolország azonban ellenezte a kivitelezést.⁹⁰ Franciaország szerint, a munkák nem okoztak volna változást a vízrendszerben Spanyolország területén, mivel az elvezetett víz visszakerült volna a Carol folyóba. E szerint a Carol folyónak sem a vízhozama, sem a rendszere nem módosult volna. Spanyolország azonban félt, hogy a terv hátrányosan érintené jogait.⁹¹ 1954-ben a Bizottság úgy döntött, hogy fel kell állítani egy különleges, vegyes bizottságot, melynek feladata, hogy a Lanoux hasznosításáról javaslatot készítsen, amit mindkét állam megkap. Franciaország azonban hangsúlyozta, hogy joga van cselekvési szabadságának megfelelően eljárni.⁹² A kompromisszum elérése érdekében, még azt is felajánlotta, hogy változtat a programján: további rendelkezéseket és egy spanyol mérnököt kívánt bevonni a projektbe. A spanyol mérnök megvizsgálhatta az elterelt víz mennyiségét, hogy lássa, megfelelően kerül-e majd az visszavezetésre a Carolba. Garanciát is ajánlottak: bármennyi is legyen a Lanouxba áramló vízmennyiség, évente nem kevesebb, mint 20 millió köbméter víz visszavezetésére kerülne sor fixen.⁹³ Ennek során figyelembe kívánták venni folyó menti használók érdekeit is, olyan szabályozást létrehozva, ami megegyezik a

⁸⁹ Lake Lanoux Arbitration (France v. Spain) 1957, 12 R.I.A.A 281; 24 I.L.R. 101, Arbitral Tribunal, 1957, 5. p.

⁹⁰ Uo. 5. p.

⁹¹ Uo. 6. p.

⁹² Uo. 7. p.

⁹³ Uo. 8. p.

szükségletekkel. Spanyolország ebbe sem egyezett bele, és egy saját terv megvalósítását ajánlotta, ez azonban lényegesen kevesebb energiatermelést jelentett volna összehasonlítva a francia projekttel. Ezt Franciaország nem tudta elfogadni. Franciaország mentve a menthetőt, még azt is felvetette, hogy olyan mennyiségű vizet juttatna vissza a folyóba, ami a spanyol agrárkultúra számára előnyt jelentene.⁹⁴ Azonban ez sem volt elég Spanyolország meggyőzésére, így továbbra is ellenezte a Lanoux vízének bármilyen módú elterelését.⁹⁵

Az államoknak végül nem sikerült egyezsége jutniuk, és 1956-ban Franciaország értesítette Spanyolországot, hogy zöld utat ad a projekt kivitelezésének. A felek tárgyalásos úton nem tudták megoldani vitájukat, így választottbírószághoz fordultak.

4.2 A felek kérelme

Spanyolország kérte a választottbírószágtól, hogy állapítsa meg, hogy Franciaország nem hajthat végre a Lanoux vízával kapcsolatban vízhasznosítási munkálatokat a két fél előzetes megegyezése nélkül, így előzetes egyezés hiányában Franciaország megszegte a két állam között hatályban lévő, 1866-os Bayonne szerződést⁹⁶ és annak kiegészítő okmányát.⁹⁷ Ezzel szemben Franciaország kérte a választottbírószágtól, hogy állapítsa meg, hogy jogszerűen járt el a Lanoux vízének hasznosításával kapcsolatban a két fél előzetes egyezése nélkül, így nem sértette meg a Bayonne szerződést sem a kiegészítő okmányt.

4.3 A felek érvelése

4.3.1 Spanyolország érvelése

Spanyolország érvelése szerint projekt a vízrendszer egészét érinti, ideértve a Carol vízhozamát is. A módosítás radikálisan átalakítaná a folyó forrásának jellemzőit azzal, hogy teljesen elvonnék azt a vízmennyiséget, ami egyébként természetes úton halad Spanyolországba. A terv szerint a víz visszavezetésre került volna, de a természetes útvonala megszűnt volna. A természet helyett az embertől lett volna függő a folyóvíz, és az elterelt vízmennyiség visszajuttatása végső soron az egyik fél fölényét eredményezte volna. A projekt természete és hatásai olyan jellegűek, mely megköveteli mindkét állam előzetes egyezség

⁹⁴ LAYLIN, John, G. – BIANCHI, Rinaldo L.: *The Role of Adjudication in International River Disputes: The Lake Lanoux Case*, The American Journal of International Law, Vol. 53, No. 1, 1959, 41. p.

⁹⁵ Lake Lanoux Arbitration (1957) i.m. 8. p.

⁹⁶ Treaty of Bayonne of May 26, 1866 and Additional Act

⁹⁷ Lake Lanoux Arbitration (1957) i.m. 9. p.

kötését, mint ahogyan azt a Bayonne szerződés 11. cikkének és a kiegészítő okmányának a 12., 15., 16. cikkének együtt értelmezése ezt megköveteli.⁹⁸ Ennek hiányában Franciaország megsejtí a Bayonne szerződést és a kiegészítő okmányban szereplő rendelkezéseket. Spanyolország a szerződés mellett az általános nemzetközi jogra is hivatkozott.

Ami a szuverenitás kérdését illeti, Spanyolország szerint az egymást követő vizek feletti szuverenitás, ami a területükön haladnak keresztül, nem abszolút: minden állam joga, hogy közhasznú tevékenységet végezzen, de ez nem léphet a közös hasznosításhoz való jog helyébe, mivel a nemzeti jog a nemzetközi jognak alárendelt.⁹⁹ Továbbá a Spanyolország által ajánlott projekt a termelt energiát tekintve csak 10%-ban térne el a francia tervtől. A francia projekt által a spanyol érdekeknek okozandó kár komoly, állandó és ellentétes lenne a szerződéssel és kiegészítő okmány által felállított közösségi rendszerrel, míg a spanyol megoldással Franciaország csak annyi kárt szenvedne, hogy kevesebb energiához jut, ami egy minimális kellemetlenséget jelentene, és elfogadható lenne a jó szomszédási viszony megőrzése érdekében.¹⁰⁰ Spanyolország álláspontja szerint Franciaország nem felelt meg a hatályos rendelkezéseknek, hiszen egyoldalúan járt el azon az elven, hogy saját területén lévő folyóvizeket szabadon elterelheti.

4.3.2 Franciaország érvelése

Franciaország a szerződés értelmezését más szempögből közelítette meg, mint Spanyolország. Egyrésztől hangsúlyozta, hogy a szerződés és a kiegészítő okmány nem tartalmazza azt a célt, miszerint be kell fagyasztani a természetes állapotokat. Másrésztől mindkét állam szuverenitással rendelkezik saját területén, ami csak azon korlátok előtt hajol meg, melyeket a hatályos nemzetközi jog meghatároz. Így cselekvési szabadsággal rendelkezik, hogy területén olyasfajta közhasznú munkákat végezzen, mint a vízhasznosítás, ami tehát nem képezi más állam előzetes beleegyezésének tárgyát. A szerződés nem tartalmaz ilyen rendelkezéseket. Egyúttal rámutatott, hogy Spanyolország nem, hogy nem kért engedélyt, de nem is konzultált Franciaországgal, amikor az engedélyezte a Val d'Aran-nál folytatott munkákat.¹⁰¹ Franciaország viszont tekintettel volt a megőrzésre vonatkozó eljárási szabályokra, minden kérdéses jogra és érdekre. A spanyol jogok és érdekek védelme érdekében eljárva változtatott az eredeti projekten és adott garanciát. Ha a projekt nem kerül kivitelezésre,

⁹⁸ Uo. 10. p.

⁹⁹ Uo. 12. p.

¹⁰⁰ Uo. 13. p.

¹⁰¹ Uo. 11. p.

az súlyosan fogja a francia jogokat és érdekeket érinteni, de az is, ha a Spanyol javaslat kerül kivitelezésre, aminek következtében a várt gazdasági érték jóval alacsonyabb lenne az eredetnél.

Hozzátette, hogy a projekt a Lanouxból venné el a vizet, és csak egynegyedét annak, ami a Carolba folyik, a fennmaradó háromnegyed rész továbbra is a természetes útján haladna. Spanyolország területén a Carol vízmennyiségében és útjában nem történne változás, hiszen mind az elterelés mind a visszavezetés francia területen kerülne megvalósításra. Nincs semmi tiltani való az ilyen használaton, ha ugyanannyi mennyiségű víz visszaállítására kerül sor. Spanyolország vétója súlyosan sértené a francia érdekeket, míg maga a projekt megvalósítása nem okozna semmilyen hátrányt Spanyolországnak.¹⁰² Spanyolország a kiegészítő okmány 9. cikkéről elfeledkezik, mely biztosítja a felek jogát, hogy közhasznú tevékenységet engedélyezzenek. Továbbá hangsúlyozta, hogy Spanyolország nem jelölte meg kellő pontossággal, hogy milyen károkat szenvednének a spanyol érdekek.¹⁰³

4.5 Ítélet

A vita alapkérdései, melyeket a választottbírósnak el kellett döntenie a következők voltak: i) a francia projekt, azaz a Lanoux tó vizének a hasznosításának módszere, amit a francia projekt kivitelezni kívánt, sérti-e a Bayonne szerződést és a kiegészítő okmányt; ii) ha az első kérdésre a válasz nemleges, akkor szükséges-e a másik fél előzetes beleegyezése a francia projekthez hasonló tevékenységhez, különös tekintettel a Bayonne szerződésre és a kiegészítő okmány 11. cikkére?¹⁰⁴

4.5.1 Sértette-e a francia projekt Spanyolország érdekeit és jogait?

Az első kérdés vonatkozásában a választottbírósnak megállapította, hogy a projekt, amit Franciaország kivitelezni kívánt, nem sértette sem a Bayonne szerződést, sem a kiegészítő okmány rendelkezéseit.¹⁰⁵

Az ítélet szerint a kiegészítő okmány 9. cikkében az államok elismerik a nemzeti használatot, ami akkor jogszerű, ha mértéke megfelel a tényleges igények kielégítésének

¹⁰² Uo. 14. p.

¹⁰³ Uo. 15. p.

¹⁰⁴ Uo. 17. p.

¹⁰⁵ Uo. 21. p.

szükségességének.¹⁰⁶ A választottbíróóság nézete szerint a helyreállítást olyan eszközökkel kívánták a franciák elvégezni, aminek köszönhetően egyetlen használó sem szenvedett volna és a Carol vízmennyiségének csökkenése sem volt várható. Ehhez hozzáadódik, hogy Franciaország garanciát is ajánlott, ami vízhozamnövekedést is eredményezhetett.

A választottbíróóság megjegyezte, hogy Spanyolország felvetethette volna, hogy a projekt szennyezi a Carol vizét vagy hogy a visszajuttatott víz kémiai összetevői, esetleg más jellemzője sértő lehet a spanyol érdekekre nézve. Hivatkozhatott volna arra is, hogy a projekt technikailag olyan, amivel nem lehetett biztosítani azt a vízmennyiséget, amit a Lanoux tó ad a készülékek és mérőeszközökben rejlő hiba folytán. Spanyolország a kérdést csak felületesen érintette, annyit említve, hogy a gátak kezelésében fennáll a gondatlanság veszélye.¹⁰⁷ Spanyolország egyszer sem állította, hogy a projektnek lenne bármilyen olyan jellemzője vagy kockázata, mint az ugyanolyan munkának melyek a jelenkorban az egész világon elterjedtek. A vízmennyiség visszaállításának technikai megoldását a választottbíróóság annyira megfelelőnek találta, amennyire az lehetséges. Megállapította, hogyha az óvintézkedések ellenére balesetből kifolyólag a vízhozam visszaállítása nem lenne megfelelő, az ilyen baleset csak esetleges volna és nem minősülne, és a felek megállapodása szerint nem minősülne szerződés a kiegészítő okmány megsértésének.¹⁰⁸

Spanyolország ezt követően arra hivatkozott, hogy projekt megváltoztatná a természetes körülményeket, ami miatt a vízhozam visszaállítása csak az emberi akaratnak lenne kitéve: ez az egyik fél túlsúlyát eredményezi, habár a szerződés és a kiegészítő okmány a felek egyenlőségét írja elő.¹⁰⁹ Erre a választottbíróóság válasza az volt, hogy sem a szerződésben, ahogyan a kiegészítő okmányban sem, de még a nemzetközi szokásjogban sem lelhető fel olyan szabály, ami megtiltja egy államnak, hogy saját legitim érdekeinek megfelelően cselekedve, olyan helyzetbe hozza magát, ami megengedné, hogy nemzetközi ígéretei és kötelezettségeit megsértve komoly sérelmeket okozzon szomszédos államainak.¹¹⁰ Franciaország biztosította, hogy semmilyen esetben sem fogja károsítani a már felállított rezsimit. Nem helyes az az állítás, miszerint Spanyolország nem fog megfelelő garanciához jutni, mégpedig egy általános jogelv miatt, miszerint a rosszhiszeműség nem vélelmezhető.¹¹¹

¹⁰⁶ Uo. 18. p.

¹⁰⁷ Uo. 19. p.

¹⁰⁸ Uo. 19. p.

¹⁰⁹ Uo. 19. p.

¹¹⁰ Uo. 22. p.

¹¹¹ Uo. 21. p.

4.5.2 Szükséges-e a szomszédos állam előzetes beleegyezése?

Spanyolország érvelésében fenntartotta, hogy projekt kivitelezéséhez előzetesen spanyol beleegyezést kellett volna kérnie, ezért a francia eljárás nem volt jogszerű. Meggyőződése szerint a szerződés és a kiegészítő okmány, valamint a nemzetközi szokásjog alapján előzetes beleegyezés nélkül Franciaország egyoldalúan nem változtathatja meg egy olyan folyó természetes vonalát és hozamát, ami átszeli a határt és Spanyolországban folytatja útját.¹¹²

A kérdés tehát az volt, hogy Franciaország kötelezettséget sért-e azzal, ha beleegyezés hiányában jár el. A választottbíróság szerint az Spanyolország állítása az állam szuverenitásának megszorítása lenne. Az, amit Spanyolország állít, a valóságban vétőjogot jelentene, amivel egy állam könnyen megbénítaná egy másik állam saját területe feletti joghatóságának gyakorlását.¹¹³ Így fontosnak találta a kérdés alapos vizsgálatát. Miután a választottbíróság megállapította, hogy a projekt nem érintené hátrányosan Spanyolország jogait, az előzetes beleegyezés problémája felé fordult. Mivel a szerződés nem tartalmazott ilyen kötelezettséget, így a választottbíróság a nemzetközi szokásjogot vizsgálta. A válasz azonban erre is nemleges volt. A nemzetközi szokásjog nem szolgáltatott bizonyítékot arra, hogy a Bayonne szerződést és a kiegészítő okmányt oly módon értelmezendő, mint ami megköveteli az előzetes egyezséget vagy beleegyezést. Egy olyan szabály, mely megköveteli az előzetes egyezséget egy nemzetközi folyóvíz, mint erőforrás fejlesztéséhez, csak és kizárólag a vitás felek közötti szerződésből származhat.¹¹⁴ Spanyolország szerint mivel a francia projekt a két állam közös érdekeit érinti, ezért mindenképpen szükséges az előzetes egyezés.¹¹⁵ Azonban a választottbíróság hangsúlyozta, hogy ennek hiányzik a logikai alapja, hiszen ha így van, és a felek létre akartak volna hozni egy ilyen rendelkezést, akkor azt egyértelműen megtették volna. E helyett a szerződésben csak az értesítési kötelezettség szerepel, ami felveti a kérdést, hogy miért helyezték el benne, ha egyébként is kötelező a két fél előzetes egyezségkötése a projektek kivitelezéséhez? Ha így volna, akkor szükségtelen a notifikációs kötelezettség, amivel kapcsolatban lényeges, hogy nem foglalja magában az előzetes beleegyezés követelményét: ennek funkciója teljesen máshogy is értelmezhető, mint az, hogy az érintett államnak vétő joga van. Funkciója szimplán az, hogy lehetőséget teremtsen a szomszédos, érintett államnak arra, hogy időben megóvja érdekeit és jogait.¹¹⁶ A

¹¹² Uo. 22. p.

¹¹³ Uo. 23. p.

¹¹⁴ Uo. 25. p.

¹¹⁵ Uo. 25. p.

¹¹⁶ Uo. 26. p.

választottbíróság szerint a tárgyalások megkívántak, de ez nem jelent semmi többet, és Spanyolország érvelése ellentétes a nemzetközi jog egyik általános alapelvével: minden állam saját maga értékeli ésszerű és jóhiszemű módon azokat a helyzeteket és szabályokat, melyek jogvitát generálhatnak. Lehetséges, hogy az értékelése ellentétes lesz egy másik államéval, amely esetben, ha vita merülne fel, akkor azt a felek általában tárgyalás útján vagy egy harmadik fél bevonásával rendezik, de soha, egyik állam sem köteles joghatóságának gyakorlását felfüggeszteni egy jogvita miatt, kivéve, ha említett állam valószínűsíti erre vonatkozó kötelezettségét.¹¹⁷ Ha az adott állam nem jogainak megfelelően cselekedett, felvetődhet a nemzetközi felelősségének kérdése, de ennek kockázatát joghatóságának gyakorlásával vállalja.¹¹⁸ A választottbíróság így előbbieik alapján elutasította Spanyolország érvelését, bár azt elismerte, hogy létezik konzultációs kötelezettség.¹¹⁹

A választottbíróság azt is kimondta, hogy a folyásirányt tekintve feljebb fekvő államot a jóhiszeműség jegyében kötelezettség terheli, hogy figyelembe vegye a különböző érdekeket és törekednie kell arra, hogy mindegyik (beleértve saját érdekeit is) kielégítést nyerjenek.¹²⁰ Ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy Franciaországnak jogában áll az őt megillető jogokat gyakorolni, de nem veheti semmibe a spanyol érdekeket. Spanyolország jogosult követelni jogainak tiszteletben tartását és hogy érdekeinek figyelembe vételét. A folyásirányból elhelyezkedő felső állam jogosult projekteket kezdeményezni, ugyanakkor nem köteles a végrehajtásban az alsó állammal társulni. Az alsó állam ajánlásokat tehet, azokat meg kell vizsgálnia a felső államnak és ésszerű módon figyelembe kell vennie az érintett állam érdekeit is.¹²¹ A Lanoux tó esetében Franciaország olyan megoldásra jutott, melyben az elterelt vizet teljes mértékben helyreállítja. Ezzel a döntéssel Franciaország az őt megillető jogot gyakorolja, hogy fejlesztéseket végezzen a Lanoux tó vizével kapcsolatban (ami teljes egészében francia területen található), a felelősséget és a finanszírozást is Franciaország viseli, aki meg tudja ítélni, hogy a saját területén milyen közhasznú projektek valósuljanak meg.¹²² Franciaország notifikációs kötelezettségének eleget tett, mi több, a programot többször is módosította. Így a választottbíróság kimondta, hogy Franciaország teljes mértékben megfelelt a nemzetközi jogi és szerződéses kötelezettségeinek.¹²³

¹¹⁷ Uo. 26. p.

¹¹⁸ Uo. 26. p.

¹¹⁹ Uo. 27. p.

¹²⁰ Uo. 32. p.

¹²¹ Uo. 33. p.

¹²² Uo. 33. p.

¹²³ Uo. 34. p.

5. Csendes-óceáni atomkísérletek ügy (1974)

5.1 Az ügy háttere

1973-ban Ausztrália és Új-Zéland eljárást kezdeményezett az ICJ előtt Franciaország ellen, a Csendes-óceánon folytatott atomfegyverek tesztelésével kapcsolatban.¹²⁴ Franciaország Ausztráliától délre már korábban is hajtott végre kísérleteket, ahol tiltott zónákat alakított ki, hogy a hajókat és a repülőket kizárja a térségből. Ezeket a zónákat minden tesztvében létrehozták 1966-1972-ig bezárólag.¹²⁵ Ausztrália a tárgyalások során többször is törekedett a tesztelések megszüntetésére, de Franciaország ebbe nem egyezett bele.¹²⁶

5.2 A felek érvelése és kérelme

Ausztrália szerint a nukleáris eszközök atmoszférában való tesztelése miatt területére bizonyos mennyiségű radioaktív csapadék hullott. Franciaország állítása szerint a tesztek után maradt radioaktív anyag mennyisége nagyon kevés volt, nem számottevő, így az nem jelentett veszélyt az ausztrál lakosok egészségére.¹²⁷ Ausztrália azonban úgy vélte, hogy Franciaország a nukleáris tesztekkel nemzetközi jogot sértett.

Ausztrália és Új-Zéland is kérte a ICJ-t, hogy állapítsa meg, hogy Franciaország tevékenysége, azaz a nukleáris fegyverek tesztelése a Csendes-óceánon sérti a nemzetközi jog szabályait és kötelezze Franciaországot a további tesztelések beszüntetésére.¹²⁸ Ausztrália úgy vélte, hogy a tesztek sértik egyrészt az atmoszférában végzett nukleáris fegyverek tesztelésétől való mentességének jogát, másrészt a beleegyezése nélkül a radioaktív csapadék által a területén és a légtérben okozott lerakódásoktól való mentességéhez való jogát. A tesztek továbbá zavarták egyaránt a nyílt tengeren való hajózást és a repülőgépeket, mi több, a radioaktív csapadék szennyezi a nyílt tengert, ami zavarja a nyílt tengerhez való szabadságot.¹²⁹ Új-Zéland kérelme lényegében megegyezett Ausztrália kérelmével, egy dolgot kivéve: nézete szerint a tesztek nemcsak a saját jogait, de a nemzetközi közösség minden tagjának jogát

¹²⁴ ICJ, Nuclear Test Case (Australia v. France) Judgment 1974, 5. p. 1.§

¹²⁵ Uo. 9. p. 17.§

¹²⁶ Uo. 11. p. 26.§

¹²⁷ Uo. 9. p. 18.§

¹²⁸ Uo. 11. p. 25.§ és ICJ Rep., Nuclear Test Case (New Zealand v. France) Judgment 1974, 460. p., 11.§

¹²⁹ ICJ Nuclear Tests Case (Australia v. France) Request for the Indication of Interim Measures of Protection Order, 1973, 8., 22.§

sértették, hogy szabadok legyenek a nukleáris teszektől és a radioaktív csapadéktól, ami egyaránt nemcsak a földet szennyezi, de a vizet és a levegőt is.¹³⁰

5.3 Ideiglenes intézkedések

Az ICJ-től Új-Zéland és Ausztrália is kérelmezett ideiglenes intézkedéseket. Ausztrália kérte a ICJ-t, hogy ideiglenes intézkedések formájában kötelezze Franciaországot arra, hogy az ítélet meghozataláig függessen fel minden további, atmoszférában történő nukleáris tesztet.¹³¹ Ausztrália arra hivatkozva kérte az ideiglenes intézkedést, hogy lakosainak joga van a légköri nukleáris teszektől való szabadsághoz. A légtérben és a területére hullott radioaktív csapadék beleegyezése nélkül történt, ami sérti Ausztrália területi szuverenitását, valamint jogát ahhoz, hogy eldöntse, milyen cselekmények valósuljanak meg területén belül.¹³² A felperes a tesztek által okozott radioaktivitást rendkívül veszélyesnek és károsnak ítélte nemcsak a lakosainak egészségére, de a környezetre nézve is. Ausztrália szerint a tengeri környezetnek okozott negatív hatások vissza nem fordíthatóak és semmilyen módon sem helyrehozhatóak.¹³³ Hangsúlyozta, hogy a kísérletek 1966 óta folynak, mely során több hidrogénbombát is robbantottak. Hiába tiltakozott, Franciaország nem állította le a teszteléseket, amit számos jelentés is alátámasztott. Továbbá a francia kormány a kísérletekről, semmilyen információt nem bocsátott Ausztrália rendelkezésére (mint például a tesztek dátumait vagy a robbanások nagyságát). A közeljövőben várható volt, hogy a tesztelések folytatódnak a Csendes-óceánon.¹³⁴

A ICJ megállapítva *prima facie* joghatóságát, javasolta a feleknek, hogy ne tegyenek semmilyen olyan cselekményt, ami sérti a másik fél jogait, továbbá Franciaországnak javasolta, hogy függesse fel a további nukleáris tesztek.¹³⁵

¹³⁰ ICJ Nuclear Tests Case (New Zealand v. France) Request for the Indication of Interim Measures of Protection Order 1973, 8., 23.§

¹³¹ ICJ, Nuclear Tests Case (Australia v. France) Req. Interim Measures i. m. 5. p. 1.§

¹³² Uo. 8. p. 22.§

¹³³ Uo. 9. p. 27.§

¹³⁴ Uo. 9. p. 25.§

¹³⁵ Uo. 7. p. 18.§

5.4 Az ICJ döntése

Mielőtt az ICJ az ügyeket érdemben tárgyalta volna, olyan előzetes kérdéseket azonosított, melyek tisztázásra szorultak. Így nem volt egyértelmű, hogy a vita egyáltalán létezik-e,¹³⁶ és hogy a felpereseknek pontosan mi is a kérelme.¹³⁷ Ennek keretében a ICJ górcső alá vette nemcsak a felperesek kérelmeit és érveit, de a vitás felek közti diplomáciai tárgyalásokat, és a nyilvánosan tett nyilatkozatokat is.¹³⁸

Ausztrália a vitát megelőző években is szorgalmazta az atmoszférában végrehajtott kísérletek végleges felfüggesztését és biztosítékot.¹³⁹ A felperesek egyértelműen sérelmesnek tartották a teszteleseket, amire a francia kormány annyit reagált, hogy a teszteleseket lehetséges a föld alatt is kivitelezni, és ez irányba már elkezdtek megtenni a megfelelő lépéseket.¹⁴⁰ Azonban Ausztrália úgy vélte, hogy biztosíték hiányában, ezt nem lehet egyértelműnek és kötelező jellegűnek tekinteni.¹⁴¹

Miután az ICJ megvizsgálta Franciaország nyilvánosan tett nyilatkozatait, arra a következtetésre jutott, hogy Franciaország az atmoszférában történő nukleáris tesztekkel 1974 után felkívánt hagyni és a tervek szerint a föld alatt kívánta tovább folytatni a teszteleseket.¹⁴² Az ICJ szerint az egyoldalú cselekménnyel történő deklaráció képes jogi kötelezettséget teremteni. Az ilyenfajta nyilatkozatok gyakran nagyon specifikusak, és amikor az állam szándéka az, hogy saját feltételei által kötötté váljon, szükséges, hogy a magatartása konzisztens legyen a nyilatkozattal. Egy ilyen vállalás, amennyiben az nyilvánosan, de nem feltétlenül nemzetközi tárgyalások során történik és mögötte a kötelezettségvállalás szándéka áll, úgy kötelező erővel bír.¹⁴³ A jogi kötelezettségek létrehozásának és teljesítésének alapelve a jóhiszeműség, bármi is legyen a forrása. A bizalom benne rejlik a nemzetközi együttműködésben, különösen egy olyan időszakban, amikor az együttműködés számos területen egyre inkább szükséges. Csak úgy, mint a *pacta sunt servanda* a jóhiszeműségen alapszik, ugyanúgy egy egyoldalú nyilatkozattal létrehozott nemzetközi kötelezettség kötelező mivolta is. Ezért az érdekelt államok tudomásul vehetik az egyoldalú nyilatkozatokat és bízhatnak bennünk, és követelhetik, hogy az így keletkezett kötelezettséget tiszteletben

¹³⁶ ICJ, Nuclear Test Case (Australia v. France) Judgment, 11. p. 24.§

¹³⁷ Uo. 13. p. 29.§ és ICJ, Nuclear Test Case (New Zealand v. France) Judgment, 463. p., 24.§

¹³⁸ ICJ, Nuclear Test Case (Australia v. France) Judgment, 13. p. 30.§

¹³⁹ Uo. 11. p. 26.§

¹⁴⁰ Uo. 13. p. 28.§

¹⁴¹ Uo. 12. p. 27.§

¹⁴² Uo. 18. p. 41.§

¹⁴³ Uo. 18. p. 43.§

tartsák.¹⁴⁴ Az ICJ ezt figyelembevéve megvizsgálva Franciaország nyilatkozatait, arra a megállapításra jutott, hogy a nyilatkozatok címzettjei a nemzetközi közösség, mint egész volt, és azok joghatással bíró kötelezettségvállalásnak minősültek.¹⁴⁵ Ez lényegében azt jelentette, hogy Franciaország nyilatkozatai egyoldalú kötelezettségvállalásnak minősültek a Csendes-óceánon folytatott további nukleáris tesztek abbahagyására. Az ICJ ezzel úgy tekintette, hogy az ügyet nincs értelme érdemben tárgyalni, hiszen Ausztrália és Új-Zéland kérelmének végső célja megvalósult, ami a további atmoszférában végzett tesztek abbahagyása volt.¹⁴⁶ Károkról nem esett szó. A felperes biztosítékot várt az alperestől, amit az alperes saját maga több nyilatkozat útján már megtett. Mivel a vita megszűnt, ezért a felperesek igénye tárgyalanná vált.¹⁴⁷ A ICJ megszüntette az ideiglenes intézkedéseket is.¹⁴⁸

6. Az Izlandi halászati övezet ügy (1974)

6.1. Az ügy háttere

A jogvita Izland és az Egyesült Királyság között merült fel, az izlandi halászati övezet kiterjesztésével kapcsolatban. Az ügy előzménye, hogy 1948-ban Izland elfogadott egy természetvédelmi övezeteket kijelölő törvényt az izlandi halállomány és halászati iparág oltalmára.¹⁴⁹ Az övezeteken belül minden halászati ágazat Izland szabályai és ellenőrzése alá tartozott.

Néhány évvel később, 1952-ben Izland a zónát kiterjesztette 4 mérföldre, melyen belül megtiltotta a külföldi halászati tevékenységek végzését.¹⁵⁰ A szabályozás ellen az Egyesült Királyság tiltakozását fejezte ki, és a jogvita kibontakozni látszott, amit egy időre jegeltek, az első, 1958-ban megrendezésre Tengerjogi Konferencia eredményéig.¹⁵¹ A Konferencia azonban nem segített a vita feloldásában, mert a résztvevő államoknak nem sikerült egyetértést elérniük sem a parti tenger, sem a kizárólagos halászati övezetek határaival kapcsolatban. A Tengerjogi Konferencia zárását követően Izland bejelentette, hogy a kizárólagos halászati övezetet 12 mérföldesre kívánja növelni. Az Egyesült Királyság és Németország ezt elfogadhatatlannak tartotta, és az új zónán belül tovább folytatta a halászatot, aminek

¹⁴⁴ Uo. 19. p. 46.§

¹⁴⁵ Uo. 20. p. 51.§

¹⁴⁶ Uo. 21. p. 53.§ és ICJ, Nuclear Test Case (New Zealand v. France) Judgment, 464., 26.§

¹⁴⁷ ICJ, Nuclear Test Case (Australia v. France) Judgment, 22. p. 56.§

¹⁴⁸ Uo. 23. p. 61.§

¹⁴⁹ Law Concerning the Scientific Conservation of the Continental Shelf Fisheries 1948, 1. és 2. cikkek

¹⁵⁰ ICJ, Fisheries Jurisdiction Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland) Judgment of 1974, 12. p. 21.§

¹⁵¹ Uo. 12. p. 22.§

következményeként több incidensre is sor került.¹⁵² Izland azonban nem hagyta annyiban a dolgot: immáron a kontinentális talpazat egészére ki akarta terjeszteni a halászati övezetet.

A második Tengerjogi Konferenciát követően Izland és az Egyesült Királyság tárgyalásokba kezdtek. A Konferencián a preferenciális jogokkal kapcsolatban Izland felvetette, hogy mint egy speciális helyzetben lévő állam, elsőbbségi jogokat kellene kapnia a 12 mérföldes övezeten túl is.¹⁵³ Az állam speciális helyzete abból a tényből adódott, hogy Izland gazdasága és az emberek megélhetése különösen ráutalt a partmenti halászatra. Az Egyesült Királyság ezt nem vitatta, de a 12 mérföldes zónán túli halállományvédelmi intézkedésekkel kapcsolatban (mint például bizonyos területek fenntartása az izlandi halászok számára) már problémát láttak.¹⁵⁴ Végül a vitás felek a tárgyalásokat követően 1961-ben megállapodtak a 12 mérföldes zóna fenntartásában (Exchange of Notes), és Izland kötelezettséget vállalt, hogy nem növeli tovább a zóna kiterjedését.¹⁵⁵

Az időmúlásával 1970-re Izland körüli tengeri erőforrások nagymértékben kimerültek. Izland el akarta kerülni a halállományokban bekövetkező hosszútávú károkat, így fogásainak számát csak úgy tudta emelni, ha növeli a teljes fogásokból jutó saját részét, miközben csökkenti a többiekét.¹⁵⁶ Így az egyezséget követően Izland nem hagyott fel végső céljának megvalósításával, és 10 évvel később, 1971-ben közzétette a halászati övezet 50 mérföldre való kiterjesztése melletti döntését.¹⁵⁷ Fontosnak tartotta, hogy a kizárólagos halászati övezetet a partja mentén megnagyobbítsa, ebbe beleértve a kontinentális talpazatot is.¹⁵⁸ Az Egyesült Királyság és Németország nyilvánvalóan nem értett egyet ezzel a döntéssel, és hangsúlyozta, a döntés nemzetköz jogi alaptalanságát. Az államok újból tárgyalásokba kezdtek, melynek során az Egyesült Királyság tárgyalási szándékát fejezte ki a tudományosan megalapozott halászati kvóták bevezetéséről.¹⁵⁹ Izland azonban nem kívánt ezen az alapon tovább tárgyalni, mert az 1961-es megállapodás már hatályát veszítette, így az már nem keletkezett számára kötelezettséget arra, hogy a megegyezett övezethez tartsa magát. Ezt követően 1972-ben az

¹⁵² Uo. 13. p. 24.§

¹⁵³ Uo. 13. p. 25.§

¹⁵⁴ Uo. 13. p. 25.§

¹⁵⁵ Uo. 15. p. 27.§

¹⁵⁶ CHURCHILL, R. R.: *The Fisheries Jurisdiction Cases: The Contribution of the International Court of Justice to the Debate on Coastal States' Fisheries Rights*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 24, No. 1, 1975, 84. p.

¹⁵⁷ ICJ Fisheries Jurisdiction Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland) Judgment 27.§

¹⁵⁸ Uo. 15. p. 27.§

¹⁵⁹ Uo. 15. p. 28.§

ország körüli halászati övezetet 50 mérföldre, valamint megtiltotta a külföldi hajók számára, hogy az övezeten belül halásszanak.¹⁶⁰

Ugyanebben az évben az Egyesült Királyság és Németország az ICJ felé fordult, és ideiglenes intézkedések elrendelését kérték. Az ICJ végzésben kötelezte Izlandot a zóna további kiterjesztésétől és az új jogszabály végrehajtását célzó intézkedésektől való tartózkodásra. A végzés nemcsak Izlandra, de a felperesekre nézve is tartalmazott rendelkezéseket: halászati kvótát határozott meg az Egyesült Királyság számára, és kötelezte, hogy tartsa magát a számokhoz a kérdéses zónán belül.¹⁶¹ Az ideiglenes intézkedések ellenére Izland továbbra is kitarzott az új, 50 mérföldes zónára vonatkozó jogszabályozás Egyesült Királyság hajóival szemben való érvényesítése mellett.¹⁶² Ennek oka, hogy Izland egyszerűen nem ismerte el az ICJ joghatóságát, még akkor sem, amikor az ICJ azt megállapította. Izland magatartásából kifolyólag az incidensek száma a brit és izlandi hajók között jelentős növekedésnek indultak. A kialakul helyzetre és a feszültségre tekintettel a felek kötöttek egy két évre szóló, átmeneti jellegű megállapodást, amit nem tekintettek a vita végleges rendezésének.¹⁶³

6.1 A felek kérelme

Az Egyesült Királyság és Németország kérte a ICJ-t, hogy állapítsa meg, hogy i) az 50 mérföldes izlandi halászati övezetnek nincs nemzetközi jogi alapja; ii) a halállomány megőrzésével kapcsolatos kérdések a nemzetközi jog szerint nem eredményezhetik Izland jogát az övezet egyoldalú kiterjesztésével történő szabályozáshoz; iii) Izland nem terjesztheti ki egyoldalúan a halászati zónát és fogalmazhat meg korlátozásokat a területen belüli hajók tevékenységére nézve; iv) a feleket a jóhiszeműség kötelezi, hogy együtt lépjenek fel, akár bilaterálisan akár más államokkal közösen a megőréssel kapcsolatban, és jóhiszeműen tárgyaljanak, figyelembe véve más államok érdekeit is a korlátozások meghatározása során.¹⁶⁴ Izland nem kívánt részt venni az eljárásban, de hangsúlyozta, hogy a nemzetközi jog szabályai nem tiltják a halászati övezet egyoldalú kiterjesztését 50 mérföldre.

¹⁶⁰ Uo. 16. p. 29.§

¹⁶¹ Uo. 17. p. 33.§

¹⁶² Uo. 18. p. 34.§

¹⁶³ Uo. 16. p. 36.§

¹⁶⁴ Uo. 7-8. p. 11.§ és ICJ Jurisdiction Case (Federal Republic of Germany v. Iceland) Judgment 1974, 7-8. p. 12.§;

6.2 Az ICJ döntése

Az ügyben két jog került egymással ellentétben: Izland elsőbbségi halászati joga a parti tengeren túl, - tekintettel arra, hogy különösen függ a gazdasága a halásztattól - valamint az Egyesült Királyság és Németország tradicionális joga a halászathoz azokon a területeken. Az ügy központi kérdése a következő volt: Izland jogosult volt-e a kizárólagos halászati övezetét 50 mérföldre növelni? Ennek tisztázása azért is volt fontos, mert korábban elfogadott volt, hogy egyetlen állam sem gyakorolhat joghatóságot a 3 mérföldes parti tengeren túl. Azonban az államok elkezdtek kiterjeszteni a joghatóságukat különféle zónákat létrehozva, melynek oka egyrészt a technológiai fejlődésben, másrészt az erőforrások kimerülésének és a tenger szennyezésének veszélyében rejlett.¹⁶⁵ A nemzetközi konferenciák sikertelenek bizonyultak a nemzeti joghatóság kiterjedésének meghatározásában, így a tengeren az államok saját elképzelésük szerint hoztak létre övezeteket. A legtöbb állam ebben az időszakban a 12 mérföldet tartotta elfogadottnak, az ezen túli nagyságrendű övezeteket már kevésbé.¹⁶⁶

Hogyan döntött az ICJ? Az 1974-ben hozott ítéletében kimondta, hogy: i) az izlandi, 12 mérföldön túli kizárólagos halászati övezet nem kifogásolható; ii) Izland preferenciális jogokat követelhet a halászati erőforrások elosztásában; iii) az Egyesült Királyságnak szintén joga a kérdéses halászati erőforrásokhoz, és végül iv) az államok érdekeinek ésszerű figyelembevételének elve megköveteli a felektől, hogy figyelembe vegyék egymás érdekeit az ilyen erőforrásokban.¹⁶⁷ Az i) ponttal kapcsolatban érdekesség, hogy az ICJ nem kívánt kijelentéssel élni arról, hogy az 50 mérföldes zóna ellentétes-e a nemzetközi joggal.¹⁶⁸

Az ICJ ítéletében elismerte, hogy Izlandot preferenciális jogok illetik azért, mert különösen függ a halásztattól, amit az Egyesült Királyság is elismert az 1961-es megállapodásban.¹⁶⁹ A parti állam preferenciális jogai akkor játszanak szerepet, amikor a halászati erőforrások kiaknázása fokozódik, így szükségessé válik valamilyen halászati korlátozás bevezetése a halállományok megőrzése érdekében.¹⁷⁰ Izland szabályozásának elsődleges célja egy kizárólagos halászati övezet létrehozása volt, melyből minden külföldi állam hajója kitiltott volt. Bár Izlandot preferenciális jogok illetik, azonban ez nem igazolja a brit halászhajók

¹⁶⁵ KATZ, Stephen R.K.: *Issues Arising in the Icelandic Fisheries Case*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 22, No. 1, 1973, 93. p.

¹⁶⁶ Uo. 96. p.

¹⁶⁷ ICJ Fisheries Jurisdiction Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland) Judgment 30. p. 67.§-77.§

¹⁶⁸ CHURCHILL (1975) i.m. 86. p.

¹⁶⁹ ICJ Fisheries Jurisdiction Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland) Judgment 27. p. 59.§

¹⁷⁰ Uo. 28. p. 60.§

egyoldalú kizárását a területről.¹⁷¹ Az ICJ szerint a preferenciális jogok fogalma nem összeegyeztethető minden állam halászati tevékenységének a kizárásával. A preferenciális jogok nem jelentik más államok jogainak a megvonását, különösen olyan államokét, melyek sok éve a vita tárgyát képező zónán belüli vizeken folytat a gazdasága számára fontos halászati tevékenységet.¹⁷² Az ICJ kimondta, hogy a parti államnak figyelembe kell vennie más államok helyzetét is, különösen akkor, amikor ugyanazon halászatiterületeken korábban létrehozott gazdasági függőséggel rendelkeznek.¹⁷³

A két jog, nevezetesen Izland preferenciális jogai és az Egyesült Királyság halászathoz való joga nem abszolút jogok. Mindkét jog korlátja egyrészt a speciális függőség mértéke és a kötelezettség, hogy figyelembe vegye más államok jogait, valamint a megőrzés szükségességét.¹⁷⁴ E szerint mindkét államnak teljes mértékben figyelembe kell vennie a másik jogait és minden szükséges halászati védelmi intézkedést, ami az adott vizekre nézve létezik.¹⁷⁵ Ezt követően a ICJ fontos megállapítást tett: a nemzetközi tengerjog egyik legnagyobb, halászat intenzitásából eredő előre lépése, hogy a korábbi, tengeri élő erőforrások *laissezfaire* kezelését felváltotta más államok érdekeinek és jogainak figyelembevételének követelménye, és a mindenki javát szolgáló megőrzés szükségessége.¹⁷⁶ Tehát a természetes, vagy jelen esetben a tengeri erőforrások megőrzésének igénye előtérbe került, ami megköveteli a felek együttműködését.

7. A Tonhal-delfin ügyek (1991)

7.1 A jogvita háttere

Az Tonhal-Delfin ügyek (Tuna-Dolphin I és Tuna-Dolphin II) a korai ügyek közé tartozik, melyek a GATT XX. cikkében megjelenő kivételekkel voltak kapcsolatosak. A jogvita hátterét az Egyesült Államok delfinek védelmével kapcsolatban bevezetett import korlátozások adták. A sárgaúszójú tonhalak előszeretettel úsznak a delfinek közelében, aminek eredményeként a tonhalhalászok hálójába sokszor fennakadtak nemcsak tonhalak, de delfinek is.¹⁷⁷ Ennek köszönhetően, „járulékos veszteségként” számos delfin ilyen módú elpusztulására került sor. Az USA 1972-ben elfogadott tengeri emlősök védelméről szóló törvénye (US Marine Mammal

¹⁷¹ Uo. 28. p. 62.§

¹⁷² Uo. 28. p. 62.§

¹⁷³ Uo. 28. p. 62.§

¹⁷⁴ Uo. 32. p. 71.§

¹⁷⁵ Uo. 32. p. 72.§

¹⁷⁶ Uo. 32. p. 72.§

¹⁷⁷ United States – Restrictions on Imports of Tuna, Report of the Panel, DS21/R-39s/155, 1991, 2. p. 2.1.§

Protection Act) nemcsak az amerikai, de minden ország sárgaúszójú tonhalhalászai számára szabályozást vezetett be a Csendes-óceán keleti trópusi részén történő halászatra. A jogszabály általánosan megtiltotta a tengeri emlősök „fogását” (vadászatát, elfogását, megölését) és importálását az USA-ba, amire kivételt kifejezett engedély adott.¹⁷⁸ A szabályozás megfogalmazott rendelkezéseket a tonhalak halászata közben fogott tengeri emlősökre nézve is. Ezeknek a szigorú szabályoknak minden tonhal halásznak meg kellett felelnie. Abban az esetben, ha az USA-ba tonhalat exportáló ország nem felelt meg a törvényben meghatározott delfinvédelmi előírásoknak, azaz ha a halászat olyan módszerrel történt ami járulékosan előidézte a delfinek súlyos sérülését vagy halálát, akkor azzal az országgal szemben az USA embargót vezetett be az érintett haltípus exportjára nézve.¹⁷⁹ Az USA akkor tette lehetővé az importot, ha az exportáló országban az USA jogszabályához hasonló szabályozás volt hatályban, és a járulékosan elpusztuló tengeri emlősök aránya az amerikai adatokkal mutatott egyezést.¹⁸⁰ Egy másik, fogyasztók tájékoztatásáról hozott jogszabály azt is előírta, hogy milyen halászati módszerekkel fogott tonhaltermékeken szerepelhet „delfin biztonságos” megjelölés.¹⁸¹

Az USA intézkedéseit Mexikó sérelmesnek tartotta, így 1991-ben panasszal élt a GATT vitarendező eljárásának megfelelően. Mivel Mexikó nem teljesítette az USA standardokat, így az embargót vezetett be Mexikó tonhalexportjára.¹⁸² Az embargó azonban azokra az országokra is vonatkozott, amelyek csak közvetetten voltak érintettek. A tonhalat ugyanis az esetek többségében nem Mexikó dolgozta fel, hanem abban más államok is közreműködtek, mint például Costa Rica, Olaszország, Japán vagy Spanyolország.¹⁸³ Az USA az intézkedések igazolására a GATT XX. cikkében megjelenő kivételekre hivatkozott, valamint arra, hogy az intézkedésekre a delfinek védelme érdekében került sor.¹⁸⁴ Érvélese szerint a jogszabály nem tett különbséget származás szerint, mivel hazai és külföldi termékekre egyaránt bevezette a megkülönböztető jelölést, aminek célját pusztán a fogyasztó tájékoztatása jelentette.¹⁸⁵ A jelzés használata nem kötelező, hanem önkéntes alapú volt.

¹⁷⁸ Uo. 2. p. 2.3.§

¹⁷⁹ Uo. 2. p. 2.5.§

¹⁸⁰ Uo. 2. p. 2.5.§

¹⁸¹ Uo. 5. p. 2.12.§

¹⁸² Uo. 5. p. 3.1.§

¹⁸³ World Trade Organisations: Mexico etc versus US: ‘tuna-dolphin’

https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis04_e.htm

¹⁸⁴ Restrictions on Imports of Tuna, , i.m. 6. p. 3.6.§

¹⁸⁵ Uo. 22. p. 4.6.§

7.2 Döntés

A jogvitában felmerülő kérdések a következők voltak: i) egy állam saját jogszabályait ráerőszakolhatja-e egy másik államra, pontosabban annak halászáira és ii) a kereskedelmi szabályok tiltják-e, hogy az államok intézkedéseket hozzanak a termelés módszere ellen?

A GATT Vizsgálóbizottsága mindkét esetben visszautasította az USA érveit, és megállapította, hogy a GATT rendelkezései nem adnak alapot a joghatóságon kívül alkalmazott intézkedésekre. Ez azt jelentette, hogy az USA magatartását nem igazolhatta a GATT XX. cikkének b) és g) pontja szerint. A b) pont az élőlények oltalma, míg a g) pont a kimerüléssel veszélyeztetett természetes erőforrások védelme célja érdekében alkalmazott intézkedésekre határozott meg kivételt a szabályok alól.¹⁸⁶ A Vizsgálóbizottság annyit elismert, hogy a tagállamoknak joguk van saját környezetvédelmi politikát folytatni. Félő volt, hogy abban az esetben, ha a GATT XX. cikkének kivételei elérhetőek lennének a joghatóságon kívüli intézkedésekre is, akkor egy tagállam egy másik állam eltérő környezetpolitikája alapján hozhatna kereskedelmi szabályokat, ami sértené a másik állam jogát saját környezetvédelmi szabályainak alakításához.¹⁸⁷ Másképpen fogalmazva, egy állam kereskedelmi intézkedései útján nem kényszerítheti rá más államra a saját környezetvédelmi standardjait. A Vizsgálóbizottság egyébként sem találta a hivatkozott cikk feltételeit kimerítettnek, az intézkedések nem voltak szükségesek és nem a megőrzést szolgálták. A közvetítő országokra nézve kiszabott import tilalmat is sérelmesnek ítélte.¹⁸⁸

Az ügyben a Vizsgálóbizottság éles kritikákat kapott, miszerint túl szűken értelmezte a XX. cikket, és inkább a kereskedelmi céloknak kedvezett, a tengeri élővilág védelemére való törekvés helyett.¹⁸⁹ Az ügy lehetőséget teremtett volna a nemzetközi környezetvédelmi jog elveinek integrációjához, és a GATT XX. cikkének tág értelmezéséhez.¹⁹⁰ Charnovitz hangsúlyozza, hogy a GATT XX. cikkét arra tervezték, hogy felöleljék a környezetvédelmi intézkedéseket is.¹⁹¹ Érdekes, ahogyan azt Stephens megjegyzi, hogy az USA egyszer sem próbált a GATT szabályain túli érveket felhozni.¹⁹² Vajon lett volna hatása a környezetvédelmi

¹⁸⁶ Uo. 36. p. 5.29.§

¹⁸⁷ SKILTON Thomas E.: *GATT and the Environment in Conflict: The Tuna-Dolphin Dispute and the Quest for an International Conservation Strategy*, Cornell International Law Journal, Vol. 26, No. 2., 1993, 469. p.

¹⁸⁸ Restrictions on Imports of Tuna, 38. p. 5.40.§

¹⁸⁹ SKILTON (1993) i.m. 475. p.

¹⁹⁰ CAMERON, James – GRAY, Kevin R.: *Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 50, No. 2, 2001, 264. p.

¹⁹¹ CHARNOVITZ, Steve: *Exploring the Environmental Exceptions in GATT Article XX*, Journal of World Trade, Vol. 25, No. 5, 55. p.

¹⁹² STEPHENS, 2006, 256. p.

megfontolásoknak az ügyre? A GATT vizsgálóbizottság sem utalt arra, hogy a környezetvédelmi eszközök potenciálisan befolyásolnák az ügyet. A GATT szabályainak ilyen szűk értelmezése jócskán megnehezítette a környezetvédelmi célt szolgáló intézkedések igazolását.¹⁹³ Az ügy nem keltett bizalmas, aminek a hatásai -ahogyan azt látni fogjuk- a WTO elé kerülő később ügyekben bontakozott ki.

8. Az újrafeldolgozott benzin ügy (1996)

8.1 Az ügy háttere

A WTO megalakulása után az első, környezetvédelmi szempontból jelentős jogeset az újraelőállított benzin ügy volt. A jogvita az USA által bevezetett benzinimporttal szembeni hátrányos megkülönböztetéssel volt kapcsolatos.

A Tiszta Levegő Törvény (Clean Air Act of 1990) végrehajtása érdekében az USA két programot hozott létre a benzin okozta levegőszennyezés csökkentése érdekében. Az egyik program előírta a finomítóknak, hogy a legszennyezettebb területeken csak újraelőállított benzint értékesíthetnek és egyúttal megtiltotta a hagyományos benzin árusítását. A másik program keretében az USA minden más területén lehetővé tette a hagyományos benzin értékesítését is. Ezek a szabályok nemcsak a finomítókra, de az importálókra is vonatkoztak.¹⁹⁴ A Benzinszabályok (Gasoline Rule) kötelezték a finomítókat, hogy hozzanak létre egy egyéni alapszintet, ami az 1990-ben előállított benzin minőségét jelezte. Míg a hazai finomítók ezt többféle módszer alkalmazásával is megállapíthatták, addig az importálók számára csak egyféle módszer állt rendelkezésre.¹⁹⁵ Az USA meghatározott egy törvényes alapszintet is, ami az 1990-es átlagminőséget jelentette. Abban az esetben, ha az importőr nem tudta a számára elérhető módszer alapján megállapítani az egyéni alapszintet, akkor a törvényes alapszintet kellett alkalmaznia.¹⁹⁶ A Benzinszabályok előírása szerint a hazai finomítóknak a hagyományos benzin minőségét olyan szinten kellett tartaniuk, ami az egyéni szintnél nem volt rosszabb. Az importálók azonban csak a törvényes alapszintet használhatták.

Az USA jogszabályozását Venezuela és Brazília is sérelmesnek találta, így 1995-ben panasszal éltek a WTO Vitarendezési Testületénél és kérték vizsgálóbizottság létrehozását. Az

¹⁹³ BAJWA, Saira: *The World trade Organization and the Environment*, Gonzaga Journal Law Vol. 12, No.1, 2008, 65. p.

¹⁹⁴ WTO, United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, Ab-1996-1, WT/DS2/AB/R, 4. p. 2.13. §

¹⁹⁵ Uo. 5. p. 3.

¹⁹⁶ Uo. 6. p. 6. iii)

államok arra hivatkoztak, hogy az USA szigorúbb szabályokat határozott meg az importált benzinre, mint a hazaira. Véleményük szerint az USA jogszabályozása diszkriminatív volt, ami ellentétes a GATT szabályaival. Az USA intézkedéseinek jogszerűségének alátámasztásához a GATT XX. cikkben megjelenő kivételekre hivatkozott. A GATT XX. cikkének b) pontja az emberi, állati, növényi élet vagy egészség védelme miatt szükséges, míg a g) pont a kimerüléssel fenyegetett természetes erőforrások fenntartása érdekében tett intézkedéseket tekinti a GATT szabályai alóli kivételnek.

8.2 Döntés

A vizsgálóbizottság megállapította, hogy az USA jogszabályai diszkriminatív jellegűek voltak: a kivételek alkalmazásához szükséges feltételeket nem találta teljesültnek. Az USA a döntés ellen fellebbezéssel élt. A Fellebbezési Testület kicsit másképpen közelítette meg az ügyet, mint a vizsgálóbizottság és kimondta, hogy a GATT XX. kivételek közül a g) pontnak az USA intézkedései megfeleltek.

Figyelemre méltó, hogy a vizsgálóbizottság eljárása során megállapította, hogy a tiszta levegő értékkel rendelkező természetes erőforrás, ami kimeríthető, de mivel nem talált kapcsolatot az import szabályozása és a levegő minőségének javításának célja között, így úgy látta, hogy az intézkedések elsődlegesen nem a természetes erőforrások megőrzését célozták.¹⁹⁷ A Fellebbezési Testület úgy vélte, hogy a vizsgálóbizottság itt hibát követett el, mert a szabályozás nem kizárólag az importra, de a hazai finomítókra is kiterjedt. Az intézkedés egészének a célját kellett vizsgálni.¹⁹⁸ Végül megállapította, hogy az USA jogszabálya a g) pontnak megfeleltek. Ez azonban önmagában nem volt elegendő a kivétel alkalmazásához, hiszen a GATT XX. cikkének bevezető (chapeau) részének is teljesülnie kellett, ami a kivételekkel való visszaélésnek támasztott akadályt. E szerint a XX. cikkben szereplő kivételeket nem lehet alkalmazni, ha az intézkedés indokolatlanul hátrányos vagy önkényes megkülönböztetés vagy a nemzetközi kereskedelem leplezett korlátozása.¹⁹⁹ Ennek elkerüléséhez az intézkedéseket ésszerű módon szükséges alkalmazni.²⁰⁰ A Fellebbezési Tanács végül úgy találta, hogy az USA intézkedései indokolatlan hátrányos megkülönböztetést és a kereskedelem leplezett korlátozását jelentették a külföldi finomítókra nézve.²⁰¹

¹⁹⁷ Uo. 14. p.

¹⁹⁸ KISS – SHELTON (2007) i.m. 245. p.

¹⁹⁹ Uo. 246.

²⁰⁰ WTO Reformulated Gasoline (1996) i.m. 22. p.

²⁰¹ Uo. 28.

A Tonhal/Delfin ügyet követően, a WTO-ról kialakult egy nem túl környezetbarát nézet. Amerikában akkora volt az elégedetlenség, hogy még tüntetések is folytak, melyeken az emberek tábláin az szerepelt, hogy „GATTzilla.”²⁰² Ezt a későbbi, 1996-os újrafeldolgozott benzin ügy csak erősíteni látszott.²⁰³ Érdekes, hogy az ügyben a Fellebbezési Testület kifejezte nyitottságát a nemzetközi jog más szabályainak alkalmazására. A Vitarendezési Egyetértés kifejezetten nem zárja ki a nemzetközi jog más forrásainak az alkalmazását, sőt elismeri a nemzetközi közjog értelmezésének szokásos szabályainak alkalmazását.²⁰⁴ Ennek keretében hivatkozott a Bécsi Egyezmény 31. cikkére, így ahogyan arra Víg is felhívja a figyelmet, a Fellebbezési Testület a nemzetközi jog forrásait figyelembe véve értelmezte a GATT szabályait.²⁰⁵ Ez tükrözi a Testület nézetét a szabályok nemzetközi közjogtól való nem izoláltan történő értelmezését. Ez megteremtette az első lépést a jövőbeli viták rendezéséhez a nemzetközi környezetvédelmi szerződések, elvek alkalmazása felé, amit a későbbi garnélarák - teknős ügy is megerősített. Az ügy jól mutatja a versengő igényeket, amit a kereskedelem és a környezetvédelem testesít meg. Az évek során megjelent az igény a szigorúbb környezetvédelmi szabályok bevezetésére, melyek végrehajtása a nemzetközi kereskedelmi rendszerre korlátozásokat jelenthet.²⁰⁶

III. Az államok környezeti károkért való nemzetközi jogi felelősségét formáló nemzetközi döntések második hulláma

1. A második hullámról

Míg az első hullámot a környezeti károk kategóriájának megjelenésével kapcsolatos problémák, az érdekek összeegyeztetésére és a szuverenitásból fakadó jogok ütközésének a feloldása, valamint a kárfelelősség alapját övező kérdések jellemzik, addig a második hullámban már felmerül a környezet *per se* védelme, és az azzal kapcsolatos kötelezettségek kibontása és megerősítése. Az első ügyek megjelenését követően számos nemzetközi környezetvédelmi joggal kapcsolatos egyezmény és szerződés született, mivel a nemzetközi

²⁰² SMITH, Michael B.: *Gatt, Trade, and the Environment*, Environmental Law, Vol. 23, No. 2, 1993, 536. p.

²⁰³ TRIGGS, Gillian: *World Trade Organization: Dispute Settlement and the Environment*, Asia Pacific Journal of Environmental Law Vol. 7, No. 3 & 4, 2002, 58. p.

²⁰⁴ 1998. évi IX. törvény az Általános Vám-és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről, 3. cikk, 2.

²⁰⁵ VÍG Zoltán: *Szabadkereskedelem és környezetvédelem: a WTO Vitarendezési Testületének gyakorlata*, In.: CSEHI Zoltán – RAFFAI Katalin eds.: *Állam és magánjog*, Pázmány Press, Budapest, 2014, 431-433. p.

²⁰⁶ CALAPAI, Dominique M.: *International Trade and Environmental Impact: The WTO Reformulated Gasoline Case*, Environmental Lawyer, Vol. 3, No. 1, 1996, 231. p.

közösség elkezdett egyre nagyobb figyelmet szentelni a természetes erőforrások és a környezet megóvására. Ezekben az esetekben az államok már nagyobb bátorsággal hivatkoztak környezeti károokra, így nagyobb hangsúly helyeződött a környezeti károkért való felelősségre és az azzal kapcsolatos különböző nemzetközi környezetvédelmi jogi elvekre és szokásjogi szabályokra. Alábbi rész ezt a fejlődési szakasz bemutatására tesz kísérletet. Ezekben az ügyekben a nemzetközi környezetvédelmi jog progresszív fejlődése figyelhető meg.

2. Az ICJ nukleáris fegyverek használatának vagy az azzal való fenyegetés jogszerűsége tárgyában adott tanácsadó véleménye (1996)

2.1 Előzmények

A nukleáris fegyverek elterjedése, illetve különböző kísérletezések felvetették a nukleáris fegyverek problémáját. Az ICJ-t először a WHO, majd az ENSZ Közgyűlése kereste fel tanácsadó véleményt kérve a nukleáris fegyverek használatának vagy az azzal való fenyegetés jogszerűségének kérdéséről. A kérést megelőzte egy antinukleáris, nem kormányközi szerv mozgalma, aminek célja a nukleáris fegyverek használatának vagy az azokkal való fenyegetés jogszerűtlenségének megállapíttatása volt az ICJ által.²⁰⁷ A magukat „Világ Bíróság Projektnek” (World Court Project) nevező csoport hatására a WHO 1993-ban tanácsadóvéleményt kért az ICJ-től. Tekintettel arra, hogy a nukleáris fegyverek veszélyt jelentenek az egészségre és a környezetre, valamint az elsődleges megelőzés az egyetlen megfelelő módja az nukleáris fegyverek használatából eredő egészségügyi és környezeti hatások kezelésére, a WHO a következő kérdést tette fel: „az egészséget és a környezetet ért hatások fényében az állam nukleáris fegyverek háborúban, vagy más fegyveres konfliktusban történő használatával megsérti-e a nemzetközi jog szerinti kötelezettségeit, ideértve a WHO Alkotmányát is?”²⁰⁸ Egy évvel később, 1994-ben az ENSZ Közgyűlés is az ICJ felé fordult a következővel: „az nukleáris fegyverek használatát vagy az azzal való fenyegetést minden körülmények között tiltja-e a nemzetközi jog?”²⁰⁹

Az ICJ válaszolva a megkeresésre, kérte az államokat, hogy tegyék meg észrevételeiket a kérdésekkel kapcsolatban. 1996-ban a WHO kérését elutasítani kényszerült, mert az nem felelt meg a joghatósági feltételeknek. A WHO kérdése nem a tevékenységi körében merült fel, mert

²⁰⁷ MATHESON, Michael: *The Opinions of the International Court of Justice on Threat or Use of Nuclear Weapons*, *The American Journal of International Law*, Vol. 91, No. 3, 1997, 417. p.

²⁰⁸ Forty-Sixth World Health Assembly, WHA46/1993/REC/1, 46.40, 1993, 43-44. p.

²⁰⁹ General Assembly 51st Plenary Meeting A/RES/49/75K, 1994, 1.§

a WHO képessége, hogy kezelje az nukleáris fegyverek hatásait nem függ az ilyen következményeket okozó cselekmények jogszerűségétől.²¹⁰ A Közgyűlés kérdése azonban nem vetett fel joghatósági problémát.²¹¹

2.2 A tanácsadó vélemény tartalma

A kérdés rendkívül összetett és megosztó volt, mind a bírók, mind az államok között. Amint azt sejteni lehetett, az nukleáris fegyverek pusztító hatásából következően a környezet oltalma is felmerült. Számos kérdés érintett környezetvédelmi problémákat is, és mint olyan, természetüknél fogva kapcsolódtak a nemzetközi környezetvédelmi joghoz.

A ICJ végül 1996-ban hozta meg tanácsadó véleményét, melyben megállapította, hogy az nukleáris fegyverek használatát vagy az azzal való fenyegetést nem engedélyezi, de nem is tiltja kifejezetten a nemzetközi jog.²¹² Egyúttal azt is kimondta, hogy a nukleáris fegyverek használata vagy az azzal való fenyegetés jogszerűtlen, ha az ellentétes az ENSZ Alapokmányával, és a háborús konfliktusok idején alkalmazandó nemzetközi jog szabályaival, a humanitárius joggal és ha az megsérti az nukleáris fegyverekkel kapcsolatos szerződéses kötelezettségeket. Ezekből pedig általánosságban véve következik, hogy az nukleáris fegyverek alkalmazása vagy az azokkal való fenyegetés ellentétes a háborús konfliktusok idején alkalmazandó nemzetközi jog szabályaival, különösen, ami a humanitárius jogot illeti. Azonban a nemzetközi jog állása szerint nem lehetett biztosan megállapítani, hogy az nukleáris fegyverek használata vagy az azokkal való fenyegetés jogszerű, vagy jogszerűtlen egy extrém önvédelmi helyzetben, amikor az állam túlélése a tét.²¹³ Utolsó pontként az ICJ az államokat jóhiszemű tárgyalásra ösztönözte, a nukleáris fegyverek letétele érdekében.²¹⁴

A tanácsadó vélemény fontos megállapításokat tett a nemzetközi környezetvédelmi jogra nézve is. Felmerült mind az élethez való jog, mind a környezet sérelme az nukleáris fegyverek által. Néhány állam szerint az nukleáris fegyverek bármilyen módú használata jogszerűtlen a környezet védelméhez kapcsolódó normákkal szemben.²¹⁵ Zimbabwe kifejezetten az nukleáris fegyverek alkalmazásának vagy az azzal való fenyegetés illegalitásáról foglalt állást. Hangsúlyozta, hogy szükségtelen szenvedést okoznak az embereknek, a semleges országokat

²¹⁰ Legality of the Use a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Adv. Op., Press Release, No. 96/22, 1996, 1.

²¹¹ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion 1996, 16. p. 19.§

²¹² Uo. 44. p. 105.§

²¹³ Uo. 44. p. 105.§

²¹⁴ Uo. 45. p. 105.§

²¹⁵ Uo. 19. p. 27.§

is érintik, továbbá aránytalan, hosszútávú és súlyos károkat képesek ezek a fegyverek okozni a környezetnek.²¹⁶ A Salamon-szigetek is ezt a nézetet képviselte. Vele együtt még néhány állam idézte a Stockholmi Nyilatkozat 21.²¹⁷ elvét, mely szerint az államok biztosítják, hogy a joghatóságuk vagy ellenőrzésük alá tartozó tevékenységek nem okoznak kárt más államok környezetének vagy a joghatóságon túli területeken.²¹⁸ Irán hangsúlyozta, hogy a nemzetközi szokásjog szabályai tisztán védik a környezetet, és a szokásjog egyik alapvető szabályát a Stockholmi Nyilatkozat 21. elve foglalja magában, ami megfogalmazza az állam kötelezettségét, hogy ne okozzon kárt vagy veszélyeztesse a joghatóságán kívüli területeket.²¹⁹ Ausztrália a Nemzetközi Jogi Bizottság az államok felelősségéről szóló munkájára is hivatkozott, mely szerint az emberi környezet megőrzését súlyosan veszélyeztető magatartás olyan elveket sért, amelyek a nemzetközi jog alapvető fontosságú szabályainak minősülnek.²²⁰ Az államok utaltak továbbá a Rio Nyilatkozat 2. elvére is, ami szintén deklarálja, megerősítve a Stockholmi Nyilatkozatot, az államok kötelezettsége, hogy biztosítsák, hogy tevékenységükkel nem okoznak környezeti kárt más államoknak. Számos állam is felhívta a figyelmet arra, hogy ezek nem rendelkeznek kötelező erővel, pusztán *soft law* természetűek, ezért nem állja meg a helyét az az állítás, hogy a nemzetközi jog tiltaná az nukleáris fegyverek használatát vagy az azzal való fenyegetést.²²¹

A nyilatkozatokon kívül többen hivatkoztak nemzetközi szerződésekre, melyek békeidőben és háborús időszakban is alkalmazandóak.²²² Ezek közös pontja, hogy tiltják az olyan fegyverek és eljárások alkalmazását, melyek széles körű, hosszantartó súlyos hatással vannak a környezetre. Több állam szerint is ezek a rendelkezések, amelyek a környezetet hivatottak védelmezni, sérelmet szenvednek az nukleáris fegyverek használata következtében, amik

²¹⁶ Zimbabwe véleménye, ICJ Verbatim Record 1995/35, 27. p.

²¹⁷ Az ENSZ első környezetvédelmi világkonferenciája 1972-ben, Stockholmban került megrendezésre, melynek eredményeként elfogadásra került a „Nyilatkozat az emberi környezetről” címet viselő *soft law* dokumentum.

²¹⁸ Salamon-szigetek véleménye, ICJ Verbatim Record, 1995/32, 58. p., Irán véleménye, ICJ Verbatim Record, 1995/26, 35. p., Ausztrália véleménye ICJ, Verbatim Record 1995/22, 46-48. p.

²¹⁹ Irán véleménye ICJ, Verbatim Record, 1995/26, 35. p.

²²⁰ Ausztrália véleménye International Court of Justice, Verbatim Record 1995, Verbatim Record 1995/22, 47. p.

²²¹ Pl. USA észrevétele, International Court of Justice, Verbatim Record 1995/34, 66.

²²² Például: 1949. évi genfi egyezményeknek a nemzetközi fegyveres konfliktusok áldozatainak védelméről szóló I. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 35. cikkére, melynek 3.§ szerint: 3. „Tilos olyan hadviselésimódokat, vagy eszközöket alkalmazni, amelyek célzatosan vagy valószínűen nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károkat okozhatnak a természeti környezetben.” Kihirdette: 1989. évi 20. a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló törvényerejű rendelet; 1977 A környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának eltiltásáról szóló egyezmény 1. cikke: „Az ebben az Egyezményben részes minden Állam kötelezettséget vállal arra, hogy tartózkodni fog az olyan környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásától, amelyeknek mint pusztító, kárt vagy sérelmet okozó eszközöknek bármely más részes Államra széles körű, hosszan tartó súlyos hatásuk van.” Kihirdette: 1978. évi 29. törvényerejű rendelet

határon átívelő hatásokat okoznak. Az nukleáris fegyverek alkalmazásának eredményeit nem lehet egy dobozba bezárni, annak következményei vannak más államok területén is. A radioaktív por és csapadék nem áll meg a határon. Maga a ICJ is egytértett azzal, hogy az nukleáris fegyverek hatalmas környezeti katasztrófát képesek okozni. Erre tekintettel egyrészt elismerte, hogy a környezet napi szinten veszélyeztetett, másrészt, hogy „a környezet nem egy absztrakció, az az életteret jelenti, az életminőségét és az emberek egészségét, ideértve a még meg nem született generációkat is.” Kecskés helyesen jegyzi meg, hogy ez jól mutatja az ICJ szemléletváltását, hiszen a korai ügyekben a környezet, mint másodlagos szereplő jelent meg, inkább absztrakt módon, tipikusan gazdasági érdekekhez kapcsolódóan.²²³ A ICJ egyúttal *expressis verbis* azt is megállapította, hogy az államokat általános kötelezettség terheli, „hogy biztosítsák, hogy a joghatóságuk és ellenőrzésük alá tartozó tevékenységek tiszteletben tartják más államok környezetét és a nemzeti joghatóságukon túli területeket, ami most már a környezettel kapcsolatos nemzetközi jog corpusát alkotja.”²²⁴ Ezzel a passzussal az ICJ lényegesen hozzájárult az államok környezeti károkért való nemzetközi jogi felelősségének fejlesztéséhez.

3. Bős-Nagymaros ügy (1997)

3.1 Az ügy háttere

A jogvita Magyarország és Szlovákia között merült fel, a két állam közötti 1977-es Budapesti szerződéssel kapcsolatban. Az akkor még Csehszlovákia részéről már a 40-es években megjelent az igény egy dunai vízerőmű létrehozására, azonban annak költségei miatt végül az nem épült meg.²²⁵ Időközben Magyarország is fontolóra vette a Duna vízének ilyen módon történő hasznosítását Visegrád és Nagymaros környékén, de végül ez sem valósult meg.²²⁶ A két állam felismerve a vízerőmű adta előnyöket, kitűzte célul egy olyan vízlépcsőrendszer megépítését, ami alkalmas az energiaigények kielégítésére. Ennek realizálására 1977-ben Magyarország és Csehszlovákia egy közös vízlépcsőrendszer megépítésében egyezett meg szerződés formájában,²²⁷ mely a Dunakilitnél egy gát és víztározó, továbbá egy vízlépcsőrendszer létrehozását jelentette. Az utóbbi kettő vízerőmű építését foglalta magában: az egyik Magyarország, míg a másik Csehszlovákia területén, valamint egy csatorna kialakítását,

²²³ KECSKÉS Gábor: *A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban*, Doktori Értekezés, Győr, 2012, 265. p.

²²⁴ ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Adv. Op. (1996) i. m. 19. p. 29.§

²²⁵ HERCZEGH Géza: *Bős-Nagymaros*, *Valóság*, XLVII. 47. évf./ 1-12., 2004, 1. p.

²²⁶ Uo. 1. p.

²²⁷ Kihirdette az 1978. évi 17. számú törvényerejű rendelet

ami a tervek szerint elvezette volna a Duna vizét, majd azt később visszajuttatta volna az eredeti vízfolyásba.²²⁸ A szerződés lefektette a közös beruházás céljait is, ami az energiatermelés, közlekedés, mezőgazdaság, az árvízvédelem és a hajózás fejlesztése volt.²²⁹ A szerződés egyik lényeges rendelkezése, hogy a felek kötelezettséget vállaltak arra, hogy biztosítják, hogy a Duna vízminősége nem fog romlani és a természetvédelmi követelményeknek való megfelelést ki fogják elégíteni.²³⁰ A szerződés kitért a főbb elvégzendő munkálatokra is, mely szerint az egyik vízlépcső Bős-nél, míg a másik Nagymarosnál került volna megvalósításra. Ezek „egységes, elválaszthatatlan üzemelésű létesítményrendszer” alkottak volna.²³¹ Az üzembe helyezésre a kitűzött időpont 1986 és 1990 közé esett.²³² A beruházás megvalósítása a közös egyezményes terv alapján történt, ami a rendszer műszaki leírását tartalmazta.²³³ A munkálatok ütemezését egy kölcsönös segítségnyújtási megállapodásban rögzítették, melyet a Budapesti szerződéssel egyidőben írtak alá.²³⁴

1989-ben a bósi szakasz már előrehaladott állapotban volt,²³⁵ azonban, ahogy Herczegh is megjegyzi, ebben az időszakban Közép-Európa politikai és gazdasági változásokon ment keresztül: a rendszerváltozás a küszöbön állt.²³⁶ Ez volt az oka annak, hogy Magyarország először az építkezés felgyorsítását, majd annak leállítását szorgalmazta.²³⁷ 1989-ben be is következett a rendszerváltás. Magyarország még ugyanebben az évben a munkálatok felfüggesztése mellett döntött,²³⁸ amihez hozzájárultak a közvéleményben és a szakmai tanulmányokban megjelenő erős kritikák.²³⁹ Az aggodalom egyre csak nőni látszott a vízlépcsőrendszer környezetre gyakorolt visszafordíthatatlan hatásaival kapcsolatban. Itt érdemes megjegyezni, hogy előzetes hatásvizsgálatokat a felek nem végeztek, mivel mindkét országban az erre vonatkozó ismeretek még kezdetlegesek voltak,²⁴⁰ a természetes környezet, mint védendő értéket nem igazán vették figyelembe. A beruházással kapcsolatos kérdések viszont valóságok voltak, így Magyarország okkal látta szükségét a közös beruházás környezeti hatásairól vizsgálatokat folytatni, ami ellen Csehszlovákia tiltakozását fejezte ki, annak

²²⁸ ICJ, Case Concerning The Gabčíkovo-Nagymaros Project, Judgment of 25 September 1997, 17. p. 18. §

²²⁹ Uo. 14. p. 15. §

²³⁰ Budapesti szerződés Magyar Köztársaság és a Csehszlovák Köztársaság között a Gabčíkovo-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről, 19. cikk

²³¹ ICJ, Gabčíkovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 17. p. 18. §

²³² Uo. 19. p. 18. §

²³³ Uo. p. 17., 18. §

²³⁴ Uo. p. 21., 21. §

²³⁵ Uo. p. 28., 31. §

²³⁶ HERCZEG (2004) i. m. 5. p.

²³⁷ Uo. 5. p.

²³⁸ ICJ, Gabčíkovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 29. p. 33. §

²³⁹ Uo. 28. p. 32. §

²⁴⁰ HERCZEG (2004) i. m. 3. p.

ellenére, hogy elismerte a terv korszerűtlenségét.²⁴¹ Magyarország válaszul biztosította Csehszlovákiát a nagymarosi munkálatok folytatásáról és a bősi beruházás kivitelezéséről.²⁴² Időközben a vízlépcsőrendszer hatásainak kivizsgálására az MTA és a felek által felállított szakértői csoport (tagjaiból egy-egy szakértőt a felek jelöltek ki, három független szakértőt pedig az Európai Közösségek Bizottsága)²⁴³ is elkezdte tanulmányozni a vízlépcsőrendszer létrehozásának környezeti hatásait, melyek eredménye kimutatta, hogy a környezeti kockázatok bizonytalanok voltak, ezért további vizsgálatok elvégzését javasolták.²⁴⁴

Közben Magyarország és Csehszlovákia tárgyalásokat folytattak, melynek keretében a környezeti hatások körüli homályból és aggodalomból kifolyólag Magyarország javasolta Csehszlovákiának, hogy a nagymarosi munkálatokat hagyják el és a bősi rész környezetre gyakorolt hatásainak mérséklése érdekében kössenek egy megállapodást.²⁴⁵ Csehszlovákia ellenben ragaszkodott a beruházás megvalósításához és felvetette a „C-variáns” megoldást, ami lényegében a Duna Csehszlovákia által történő egyoldalú elterelését valamint két új vízerőmű megépítését jelentette.²⁴⁶ Ez Csehszlovákia számára kedvező lett volna, azonban Magyarország problémájára nem jelentett megoldást.²⁴⁷ A tárgyalások nem jártak sikerrel és 1991-ben Csehszlovákia egyoldalúan megkezdte a C-variáns kivitelezését, ezzel együtt a Duna elterelését.²⁴⁸ Csehszlovákia Magyarország felszólítására sem kívánt felhagyni a C-variáns megvalósításával, így végül Magyarország 1992-ben felmondta a szerződést.²⁴⁹ 1993-ban Szlovákia független állammá vált, így a vita most már Szlovákia és Magyarország között folyt. A nézetkülönbségek rendezése érdekében végül egy Különmegállapodás keretében az ICJ elé utalták a jogvitájukat.²⁵⁰ Ebben a felek kérték a fórumot, hogy döntse el, hogy i) Magyarországnak jogában állt-e felfüggeszteni majd leállítani a nagymarosi beruházást és a bősi beruházás azon részeit, melyekre a szerződés kötelezte; ii) Csehszlovákiának, volt-e joga a C-variáns megvalósításának megkezdésére, majd működésbe hozásához; iii) végül mik Magyarország által történő szerződés megszüntetésének jogkövetkezményei.²⁵¹

²⁴¹ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 29. p. 33. §

²⁴² Uo. 29. p. 34. §

²⁴³ Uo. 22. p. 25. §

²⁴⁴ Uo. 29. p. 35. § -36. §

²⁴⁵ Uo. 30. p. 37. §

²⁴⁶ Uo. 21. p. 23. §

²⁴⁷ Uo. 21. p. 23. §

²⁴⁸ Uo. 22. p. 23. §

²⁴⁹ Uo. 22. p. 23. §

²⁵⁰ Uo. 22. p. 24. §

²⁵¹ Külön megállapodás a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság közötti, a Bős-Nagymarosi Tervvel kapcsolatos vitának a Nemzetközi Bíróság elé terjesztéséről, 1993, 2. cikk

3.2 A felek kérelme

Magyarország kérte az ICJ-t, hogy állapítsa meg, hogy jogában állt felfüggeszteni, majd leállítani a közös beruházás rá eső részét; ii) Szlovákiának nem volt joga az „ideiglenes megoldást” végrehajtani; iii) Magyarország jogszerűen és érvényesen szüntette meg a szerződést; iv) a szerződés sosem volt hatályos és hogy Szlovákia felelősséggel tartozik az ideiglenes megoldás üzemben tartása miatt, amivel károkat okozott. Továbbá Szlovákia köteles a) visszaterelnie a Duna vizét a határvonalat képző mederbe; b) vissza kell állítania a Duna azon állapotát, ami az ideiglenes megoldás előtt volt; c) biztosítékot kell nyújtania a megismétlődés ellen.²⁵²

Szlovákia kérte az ICJ-t, hogy állapítsa meg, hogy: i) a Budapesti szerződés hatályos, és Magyarország felmondása nem járt jogkövetkezménnyel; ii) Magyarországnak nem állt jogában felfüggeszteni és leállítani a közös beruházás rá eső részét; iii) az ideiglenes megoldás, a C-variáns megépítése és üzembe helyezése jogszerű volt.; iv) Magyarország magatartásával gátolja a Budapesti szerződés jóhiszemű teljesítését és meg kell tennie minden lépést a szerződésből származó kötelezettségeinek betartására; v) Magyarország kártérítéssel tartozik amiért megszegte a szerződést.²⁵³

3.3 A felek érvelés

3.3.1 Magyarország

Míg Szlovákia elsősorban a szerződések jogára alapította érvelését, addig Magyarország főleg a nemzetközi környezetvédelmi jogra. Herczegh helyesen jegyzi meg, hogy a szerződések joga a nemzetközi jog magját alkotja, ellenben a környezetvédelmi joggal, ami még fiatal területnek számít.²⁵⁴

Magyarország elsősorban arra hivatkozott, hogy a munkálatokat azért függesztette fel, illetve hagyta abba, mert a közös beruházás elfogadhatatlan mértékű ökológiai károkozás kockázatát hordozta magában.²⁵⁵ Ez főleg az ivóvíz minőség hosszútávú súlyos romlását, a vízmennyiség csökkenését, továbbá az állat-és növényvilág kihalásának komoly veszélyét.²⁵⁶ Magyarország ennek alátámasztására egy sor tudományos tanulmányt mutatott fel. Érvelésében arra is felhívta

²⁵² ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 12. p. 13.§

²⁵³ Uo. 13. p. 13.§

²⁵⁴ HERCZEG (2004) i. m. 7. p.

²⁵⁵ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 32. p. 40.§

²⁵⁶ Uo. 32. p. 40.§

a figyelmet, hogy a másik fél nem vette figyelembe a környezetvédelmi szempontokat amivel már 1989-ben megsértette a szerződést, mi több, a kifejezett aggodalmak ellenére Csehszlovákia továbbra is ragaszkodott a vízlépcsőrendszer megvalósításához, és a közös beruházás környezeti kockázatait is csak 1990 követően vette fontolóra.²⁵⁷ Vitatta továbbá az 1969-es szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezmény alkalmazhatóságát is, mivel a Budapesti szerződést előbb kötötték, mint hogy az egyezmény a felek között hatályba lépett volna.²⁵⁸

3.3.2 Szlovákia

Szlovákia érvelését a szerződések jogára igyekezett alapítani. Magyarországgal egyetértett abban, hogy a Bécsi egyezmény nem alkalmazható, viszont elismerte, sőt, hangsúlyozta, hogy az egyezmény a létező szokásjogot tartalmazza, így relevánsak az egyezmény szerződések érvénytelenségére, megszüntetésére és felfüggesztésére vonatkozó rendelkezései.²⁵⁹ Magyarország érvelését pedig teljes mértékben elutasította, egyúttal megjegyezve, hogy az igaz, hogy felmerülhettek volna ökológiai problémák, azonban azokat teljes mértékben meg tudták volna oldani, így ökológiai szükséghelyzetről nem lehetett beszélni.²⁶⁰ Szlovákia Magyarországot „túlzottan pesszimistának” nevezte,²⁶¹ szerinte aggodalma csak szélsőséges üzemeltetés mellett voltak feltételezhetőek, továbbá az eredeti terv módosítása nem volt kizárt. Egyértelműen sérelmesnek tartotta, hogy Magyarország egyoldalúan felfüggesztette a munkálatokat, később pedig felmondta a szerződést. Azt pedig tagadta, hogy megsértette volna a szerződést, de ugyanakkor elismerte, hogy a beruházás környezeti hatásainak kutatása mindkét fél kötelezettségét képezte.²⁶²

3.4 A szerződés felmondásának jogszerűsége és érvényessége

Az ICJ elsőként a Bécsi Egyezmény alkalmazhatóságát tisztázta, amivel kapcsolatban megállapította, hogy a Bécsi egyezményben több rendelkezés is tükrözi a szokásjogot - mint pl. a szerződések megszüntetésére és felfüggesztésére vonatkozó szabályok – így az alkalmazandó

²⁵⁷ Uo. 33. p. 41.§

²⁵⁸ Uo. 33. p. 42.§

²⁵⁹ Uo. 34. p. 43.§

²⁶⁰ Uo. 34. p. 44.§

²⁶¹ Uo. 34. p. 44.§

²⁶² Közös egyezményes terv létrehozásáról szóló 1976. május 6-i megállapodás 3. cikk, 2. bekezdés

a jogvitára.²⁶³ Magyarország a szerződés felmondásának jogszerűsége és érvényessége mellett a következő öt érvet sorolta fel: i) a szerződés teljesítésének ellehetetlenülése; ii); a körülmények alapvető megváltozása; iii) az a tény, hogy Csehszlovákia súlyosan megsértette a szerződést vi) a szükséghelyzet fennállása; v) és végül a nemzetközi környezetvédelmi jog új normáinak kialakulása.²⁶⁴

3.4.1 Szerződés lehetetlenülése és a körülmények alapvető megváltozása, Csehszlovákia szerződésszegése

Magyarország hangsúlyozta, hogy „nem kötelezhető egy gyakorlatilag lehetetlen feladat teljesítésére, nevezetesen egy olyan vízlépcsőrendszernek a saját területén történő felépítésére, amely helyrehozhatatlan környezeti károkat okozna.”²⁶⁵ A szerződés célja egy olyan gazdaságos közös beruházás volt, amely megfelel a környezetvédelmi elvárásoknak, ez a cél azonban véglegesen eltűnt, ami lehetetlenüléshez vezetett.²⁶⁶ A körülmények változásnak indultak, mint pl. a szocialista integráció eszméje, az egységes és oszthatatlan üzemeltetési rendszer melyet egy egyoldalú rendszer készült felváltani, a piacgazdaság hirtelen átalakulása, és a környezetvédelemmel összeegyeztethető szerződés átváltoztatása egy környezetvédelmi katasztrófává.²⁶⁷ A később kötelezővé vált nemzetközi környezetvédelmi követelmények lehetetlenné tették a szerződés teljesítését, mint az a kötelezettség, mely szerint tilos jelentős károkat okozni egy másik állam területén, ami átalakult egy *erga omnes* kármegelőzési kötelezettséggé az „elővigyázatosság alapelvének” megfelelően.²⁶⁸ Magyarország érve szerint a másik fél kényszerítette rá, hogy felmondja a szerződést, tekintettel arra, hogy az megtagadta a C-variáns munkálatainak felfüggesztését.²⁶⁹ Magyarország szerint Csehszlovákia megsértette a szerződés rendelkezéseit,²⁷⁰ mert nem volt hajlandó tárgyalásokat folytatni a környezetvédelmi tudományos ismereteknek és jogfejlődésnek megfelelő szerződésmódosításról. A hivatkozott cikkek, kötelezték a feleket, hogy folyamatosan hozzanak megfelelő közös intézkedéseket a vízminőség, a természet és a halászati érdekek megóvása érdekében.²⁷¹ Így például a szerződés 15. cikke, ahogyan azt Bruhács is észrevételezi,

²⁶³ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 36. p. 48.§

²⁶⁴ Uo. 55. p. 92.§

²⁶⁵ Uo. 56. p. 94.§

²⁶⁶ Uo. 56. p. 94.§

²⁶⁷ Uo. 56. p. 94.§

²⁶⁸ Uo. 59. p. 97.§

²⁶⁹ Uo. 59. p. 97.§

²⁷⁰ Szerződés a Magyar Köztársaság és a Csehszlovák Köztársaság között a Gabcikovo-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről, 1977, 15., 19. és a 20. cikket

²⁷¹ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 62. p. 107.§

külön szabályt állapított meg a szennyezésekre nézve:²⁷² "A Szerződő Felek a közös egyezményes tervben előírányzott megoldásokkal gondoskodnak arról, hogy üzemeltetése folytán a Duna vízminősége ne romoljék."²⁷³ A 19. cikk természetvédelmi szabályozást fogalmazott meg, mely szerint „A Szerződő Felek a közös egyezményes tervben előírányzott megoldásokkal gondoskodnak a vízlépcsőrendszer megvalósításával és üzemeltetésével kapcsolatosan felmerülő természetvédelmi követelmények kielégítéséről.”²⁷⁴ Ezeket a passzusokat a ICJ úgy értelmezte, hogy a szerződés megadta a lehetőséget a feleknek a gazdasági és ökológiai egyensúly megtartására. A szerződés lehetetlenülését nem tudta elfogadni, egyrészt azért, mert úgy találta, hogy az Magyarország miatt következett be, mivel nem végezte el a beruházás kivitelezésének rá eső részét. A Bécsi egyezmény 2. cikke szerint nem lehet a szerződés lehetetlenülésére hivatkozni, ha az a részes fél a szerződésből fakadó kötelezettségének megszegése miatt következik be.²⁷⁵ Másrészt Csehszlovákia csak a C-variáns üzembe helyezésével járt el jogellenesen, tehát addig a pontig Csehszlovákia nem sértette meg a szerződést, így Magyarország felmondását idő előttinek tekintette.²⁷⁶

3.4.2 Szükséghelyzet értékelése

A szükséghelyzet, mint jogellenességet kizáró körülmény, megfelelő alapot szolgáltatott volna arra, Magyarország cselekményeihez.²⁷⁷ Az ICJ több ízben is hangsúlyozta, hogy a szükséghelyzetet csak kivételes esetben lehet elfogadni, és csak bizonyos körülmények fennállása esetén lehet rá hivatkozni.²⁷⁸ A kérdés tehát az volt, hogy a szükséghelyzet feltételei fennálltak-e amikor 1989-ben az alperes a közös beruházás kivitelezését felfüggesztette majd leállította. Ezeknek a feltételeknek a meghatározásához az ICJ a Nemzetközi Jogi Bizottság (ILC) államok felelősségéről szóló első olvasatban elfogadott ideiglenes tervezetét hívta segítségül.²⁷⁹ Ez alapján a szükséghelyzet öt elemét azonosította, melyek a következők voltak: i) az adott, nemzetközi kötelezettséggel összhangban nem álló cselekedetet az állam lényeges, alapvető érdeke váltotta-e ki; ii) amit súlyos és közvetlen veszély fenyegetett, iii) az adott cselekedet volt az egyetlen eszköz a védelemre; iv) a cselekedet nem sértette komolyan annak

²⁷² BRUHÁCS (1986) i. m. 144. p.

²⁷³ Szerződés a Magyar Köztársaság és a Csehszlovák Köztársaság között a Gabčíkovo-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről 1977, 15. cikk

²⁷⁴ Uo. i. m. 19. cikk

²⁷⁵ ICJ, Gabčíkovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 60. p. 103. §

²⁷⁶ Uo. 62. p. 108. §

²⁷⁷ Uo. 36. p. 49. §

²⁷⁸ Uo. 37. p. 51. §

²⁷⁹ Uo. 36., 50. §

a másik állam lényeges érdekét amellyel szemben a szerződéses kötelezettség fennállt; v) a cselekedetet tevő állam nem járult hozzá a szükséghelyzet kialakulásához.²⁸⁰ Itt érdemes egy gondolat erejéig megállni, hiszen figyelemre méltó, hogy az ILC ideiglenes tervezethez fűzött kommentárjában a szükséghelyzet kiváltására alkalmas helyzetek közé sorolták azokat az eseteket is, melyek az állam területének ökológiai állapotának megőrzését súlyosan veszélyeztetik.²⁸¹ E megfontolás mögött az államok gyakorlata állt: az elmúlt évtizedekben a környezetet fenyegető szituációk megnövekedtek,²⁸² melynek folytán az ökológiai egyensúly megőrzését mára már az államok alapvető érdekei közé sorolják.²⁸³ Az ICJ az ILC munkájára támaszkodva ismerte el, hogy a környezet megóvása az államok alapvető fontosságú érdeke.²⁸⁴ Ennek a szemléletnek az erősítésére idézte a Nukleáris fegyverekkel való fenyegetés vagy azok használatának jogszerűségében adott tanácsadói véleményét, és emlékeztette a feleket, hogy "a környezet nem absztrakció, hanem életteret, életminőséget és magát az ember egészségét jelenti, beleértve a még meg nem született nemzedékekét is. Az államoknak az az általános kötelezettsége, hogy biztosítsák, hogy a fennhatóságuk és ellenőrzésük alá eső területeken folytatott tevékenységek tiszteletben tartják más államok és a nemzeti ellenőrzés alá nem tartozó területek környezetét, ma már a környezettel kapcsolatos nemzetközi jog részévé vált."²⁸⁵

Az ICJ végül az ökológiai szükséghelyzethez szükséges feltételeket nem találta kimerítettnek. A vízlépcsőrendszer ökológiai következményei bizonytalanok voltak, ami az ICJ szerint önmagában nem okozhatja a veszély meglétét, bár az magában foglalja a kockázatot. A puszta félelmet így nem tartotta elegendőnek, mert a veszedelemnek az adott pillanatban kell fennállnia, annak súlyosnak és közvetlennek kell lennie, az érdeket tehát a konkrét pillanatban kell, hogy veszélyeztesse.²⁸⁶ Tekintve, hogy Magyarországon már 1980 előtt is sóder kitermelése céljából mélyítették a folyómedret, ezért a veszélyre nem tudott a ICJ úgy tekinteni, hogy az teljes egészében a közös beruházásból származott volna.²⁸⁷ Úgy ítélte, hogy az alperesnek rendelkezésére álltak bizonyos eszközök a veszély elkerülésére mint pl. a folyóvíz

²⁸⁰ Uo. 37., 51.§

²⁸¹ International Law Commission, Yearbook 1980, Vol. 2, Part 2, 35.p. 3. pont

²⁸² Az ipar fejlődése különböző, környezetre káros veszélyeket hozott magával. Elég, ha csak az atomenergiára vagy a nukleáris fegyverekre gondolunk.

²⁸³ ILC Yearbook, II., 2., (1980) i.m. 39. p. 14.§

²⁸⁴ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 38. p. 53.§

²⁸⁵ Uo. 38. p. 53.§

²⁸⁶ Uo. 39. p. 54.§

²⁸⁷ Uo. 40. p. 55.§

tisztítása,²⁸⁸ így más módon is reagálhatott volna mindazokra a kockázatokra és veszélyekre, amelyektől tartott.²⁸⁹

További kérdés volt, hogy a süszkshelyzet alkalmas lehet-e egy szerződés felmondására? A ICJ ennek megválaszolására tisztán elválasztotta egymástól a szerződések jogát az államfelelősség jogától, amikor kimondta, hogy a süszkshelyzet nem jogalap a szerződés megszüntetésére, csak a szerződést nem teljesítő állam által a felelősséget kizáró körülményként hívható fel. Ha jogos is a rávaló hivatkozás, az nem szünteti meg szerződést.²⁹⁰ Herczegh megjegyzi: *pacta sunt servanda*, a szerződések be kell tartani.²⁹¹ Az ICJ a szerződések jogának elsőbbségét tartotta szem előtt. Koroma bíró különvéleménye szerint a bizonyítékok nem voltak olyan természetűek, melyek lehetővé tették volna a szerződés felfüggesztését majd felmondását ökológiai süszkshelyzetre való hivatkozással, mert ha az ICJ ezt megengedte volna, azzal a szerződéses viszonyok biztonságát ingatta volna meg, egyúttal aláásva a *pacta sunt servanda* elvét is.²⁹² Hozzáteszi, hogy a beruházás környezeti hatásaival foglalkozó tudományos bizonyítékok nem voltak elegendőek.²⁹³ Ez azért is érdekes, mert az ICJ visszautasította, hogy döntést hozzon arról, hogy melyik fél álláspontja a tudományosan megalapozottabb.²⁹⁴ E helyett kimondta, hogy a tanulmányok, amiket a vitás felek készítettek, arra utaltak, hogy Magyarország az akkori ismeretek birtokában fogadta el a kötelezettségeket.²⁹⁵ Ennek érdekessége, hogy az alperes érvelésében kifejtette, hogy az akkoriban készült tanulmányok nem voltak megfelelőek, ami miatt nem lehetett teljes körűen értékelni a közös beruházás környezetre gyakorolt hatásait.²⁹⁶ Az ICJ azonban erre különösebben nem ragált, továbbra is hangsúlyozta: a szerződésbe bekerültek környezetvédelmi rendelkezések, tehát annak megkötése során a felek szem előtt tartották a környezeti érdekeket is.

Összességében az ICJ nem volt meggyőzött az ökológiai süszkshelyzet fennállásáról és kijelentette, hogy ha még így is lett volna, Magyarország magatartásával és mulasztásaival saját maga is közreműködött annak előidézésében.²⁹⁷ Ebből következik, hogy Magyarországnak nem volt joga arra, hogy süszkshelyzetre hivatkozva igazolja kötelezettségeinek nem teljesítését.²⁹⁸

²⁸⁸ Uo. 40. p. 55.§

²⁸⁹ Uo. 41. p. 56.§

²⁹⁰ Uo. 60. p. 101.§

²⁹¹ HERCEGZ (2004) i. m. 12. p.

²⁹² ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Abdul G. Koroma Sep. Op., 1997, 144. p.

²⁹³ Uo. 144.

²⁹⁴ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 39., 54.§

²⁹⁵ Uo. 42. p. 57.§

²⁹⁶ Uo. 42. p. 57.§

²⁹⁷ Uo. 43. p. 57.§

²⁹⁸ Uo. 43. p. 57.§

3.4.3 A környezetvédelmi jog új normái

Magyarország érvelésében megjelentek a nemzetközi környezetvédelmi jog új normái is. Azt egyik fél sem vitatta, hogy az 1977-es Budapesti szerződés megkötése óta a környezetvédelmi jogban új, kötelező erejű normák jöttek létre.²⁹⁹ Az ICJ is elismerte, hogy a szerződés teljesítése szempontjából relevanciával bírnak. Értelmezése szerint, ezek azonban a szerződésbe beépíthetők (15., 19., és 20. cikk), mert a cikkek nem pontosan meghatározott kötelezettségeket tartalmaznak, hanem általánosa megkövetelik a Duna vízminőségromlásának megakadályozását és hogy a természet védelmét előíró kötelezettségeik végrehajtása során vegyék figyelembe az új környezetvédelmi normákat, amikor megegyeznek a közös egyezményes tervben előírányzott eszközökről.³⁰⁰ Ez arra a következtetésre vezetett, hogy a felek tudatában voltak az esetleges módosítások szükségességének, ami arra utal, hogy a szerződés nem statikus, tehát nyitott a nemzetközi jog újonnan létrejövő szabályainak a beépítésére.³⁰¹ Az, hogy a ICJ egy szerződést nem talált statikusnak, pozitív hatást jelent azoknak a szerződéseknek az értelmezésére nézve, ahol a környezetvédelmi éberség kevésbé van jelen.³⁰² Evans és Okowa megjegyzi, hogy az ítélet egyben arra is utal, hogy azok az új normák, amik szokásjogi szintre emelkedtek alkalmazandóak lesznek.³⁰³ Lammers felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jog új normáinak alkalmazását az ICJ magából a szerződésből vezette le. Ebből nem következik, hogy a nemzetközi jog új normái minden esetben alkalmazandók, amik egy szerződés után jöttek létre. Ez azt jelenti, hogy a feleknek figyelembe kell venniük ezeket az új normákat és megegyezés útján beépíteni a szerződésbe.³⁰⁴

3.4.4 A C-variáns

Csehszlovákiának volt-e joga megkezdni az ideiglenes megoldást, azaz a C-variánst megvalósítását és üzembehelyezését? A felperes szerint a C-variáns kivitelezése mind

²⁹⁹ Uo. 64. p. 111.§

³⁰⁰ Uo. 64. p. 112.§

³⁰¹ Uo. 64. p. 112.§

³⁰² EVANS, Malcolm D.- OKOWA, Phoebe N.: *Recent Cases: Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 47, No. 3, 1998, 694. p.

³⁰³ Uo. 694. p.

³⁰⁴ LAMMERS, Johan G.: *Case Analysis: The Gabčíkovo-Nagymaros Case Seen in Particular From the Perspective of the Law of International Watercourses and the Protection of the Environment*, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 11, No. 2, 1998, 311. p.

gazdasági mind ökológiai, valamint hajózási okokból „elkerülhetetlen” volt Magyarország magatartása miatt.³⁰⁵ Szlovákia szerint a C-variáns volt az egyetlen lehetőség a szerződés végrehajtására és a kötelezettségek jóhiszemű teljesítésére, hiszen nemcsak joga, de kötelezettsége volt, hogy Magyarország jogtalan cselekedeteiből származó károkat mérsékelje, mivel komoly károk érték volna, ha elmarad a beruházás befejezése és a rendszer üzembehelyezése.³⁰⁶ Az ICJ ezt az érvelést nem tudta elfogadni, és kimondta, hogy a kárenyhítési kötelezettség nem igazolhat egy egyébként jogellenes cselekményt.³⁰⁷ Ahogy Lefebber fogalmaz, a kárenyhítés egy nemzetközileg jogellenes cselekmény következményeinek meghatározásában releváns és nem magának a nemzetközileg jogellenes cselekmény megállapításában.³⁰⁸ Csehszlovákia arra is hivatkozott, hogy a C-variáns létrehozása többek között ellenintézkedésként is igazolható volt.³⁰⁹ AZ ICJ ezt sem találta megalapozottnak. Csehszlovákia lényegében saját hasznára sajátította ki a Duna vízének több mint 80%-át a folyó fő medrébe való visszavezetése előtt, annak ellenére, hogy a Duna egy közös nemzetközi folyóvíz, egyben határfolyó. Magyarországnak joga volt a méltányos és ésszerű megosztáshoz. Csehszlovákia a C-variáns megépítésével nem, de az üzembe helyezésével nemzetközi jogsértést követett el.³¹⁰

3.4.5 Egyéb jogkövetkezmények

Az ICJ az egyéb jogkövetkezmények kapcsán idézte a PCJ 1928. szeptember 13-án Chorzów-i gyár ügyében született ítéletét, mely szerint "a jóvátétel során, amennyire csak lehet, fel kell számolni a törvényellenes cselekedet következményeit, és azt az állapotot kell visszaállítani, amely minden valószínűség szerint fennállna, ha a cselekedetet nem követik el".³¹¹ Ennek szellemében a ICJ úgy látta, hogy a feleknek együtt kell működnie a Duna közös vízi erőforrásainak hasznosításában, a beruházások méltányos és ésszerű módon való megvalósításában.³¹² Magyarország hangsúlyozta, hogy bármilyen vízmegosztási rendszer kerül majd elfogadásra, annak "alkalmasnak kell lennie a károk elkerülésére, különösen a biodiverzitásnak okozott károk elkerülésére, amelyeket [a biológiai diverzitásról elfogadott

³⁰⁵ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 46. p. 64.§

³⁰⁶ Uo. 48. p. 68.§

³⁰⁷ Uo. 52. p. 80.§

³⁰⁸ LEFEBBER, René: *Case Analysis: The Gabčíkovo-Nagymaros Project and the Law of State Responsibility*, Leiden Journal of International Law, Vol. 11, No. 3, 1998, 617. p.

³⁰⁹ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 49. p. 69.§

³¹⁰ Uo. 51. p. 78.§

³¹¹ Uo. 77. p. 149.§

³¹² Uo. 77. p. 150.§

1992-es Riói Egyezmény] megtilt".³¹³ Rávilágított arra is, hogy a C-variáns jövője szempontjából szükséges egy közös környezet hatásvizsgálatot végezni, a fenntartható fejlődés megvalósulása érdekében.³¹⁴ Az ICJ ezzel egyetértett, és kimondta, „Az emberiség a történelem során, gazdasági és egyéb okok miatt, folyamatosan beavatkozott a természet rendjébe. A múltban ez gyakran a természetre gyakorolt hatások figyelmen kívül hagyásával történt. Az új tudományos ismereteknek köszönhetően, és mivel az emberiség egyre jobban tudatára ébred az őt - a jelenlegi és a jövőbeni generációkat - fenyegető veszélyeknek, melyeket ezeknek a beavatkozásoknak a meggondolatlan és mértéktelen gyakorlása idéz elő, új normák és szabványok alakultak ki, amelyeket az elmúlt két évtizedben nagyszámú okmányba foglaltak. Ezeket az új normákat nemcsak akkor kell figyelembe venni, és az ilyen új szabványokra nemcsak akkor kell a kellő súlyt helyezni, amikor az államok egy új tevékenységet mérlegelnek, hanem a múltban megkezdett tevékenységek folytatása során is. A gazdasági fejlődés és a környezetvédelem összeegyeztetésének szükségességét találóan fejezi ki a fenntartható fejlődés fogalma.”³¹⁵ Továbbá „az államoknak folyamatosan felül kell vizsgálniuk a megelőzés kötelezettségét, hogy a tudomány előrehaladásával lépést tartsanak.”³¹⁶ Ez azt jelenti, hogy „a feleknek közösen újból tanulmányozniuk kell a bősi erőmű működésével kapcsolatos környezeti hatásokat. Különösen kielégítő megoldást kell találniuk a Duna régi medrébe és a folyó mindkét oldalán levő mellékágakba bocsátandó vízmennyiséget illetően.”³¹⁷

A *pacta sunt servanda* szabályára hivatkozva fogalmazta meg, hogy a jóhiszeműség arra kötelezi a feleket, hogy a szerződést ésszerűen, és oly módon tartsák be, hogy a kitűzött célok megvalósíthatóak legyenek, mely során együttműködve kell megoldást találniuk.³¹⁸

3.4.1 Az ítélet

A ICJ ítélete kimondta, hogy: i) Magyarországnak nem volt joga felfüggeszteni, majd később, 1989-ben leállítani a nagymarosi és a bősi beruházás azon részének munkálatait, amelyért az 1977. szeptember 16-án aláírt szerződésben és kapcsolódó dokumentumokban felelősséget vállalt; ii) Csehszlovákiának 1991 novemberében joga volt a Különmegállapodásban leírt "ideiglenes megoldást"-t választania; iii) Csehszlovákiának nem

³¹³ Uo. 70. p. 125.§

³¹⁴ Uo. 70. p. 125.§

³¹⁵ Uo. 74. p. 140.§

³¹⁶ Uo. 74. p. 140.§

³¹⁷ Uo. 75. p. 140.§

³¹⁸ Uo. 75. p. 142.§

volt joga 1992 októberétől üzembe helyezni az ideiglenes megoldást; iv) Magyarországnak az az 1992. május 19-i bejelentése, miszerint az 1977. szeptember 16-i szerződést és kapcsolódó dokumentumait érvénytelennek tekinti, nem járt azzal a jogkövetkezéssel, hogy ezek érvényüket veszítették. Majd kötelezte a feleket a jóhiszemű tárgyalásra és arra, hogy tegyenek meg minden szükséges lépést az 1977. szeptember 16-i szerződés célkitűzéseinek megvalósítása érdekében, összhangban azokkal a módszerekkel, amelyekben megállapodnak. Eltérő egyezség hiányában, az ICJ a feleket egy közös üzemeltetési rendszer létrehozására kötelezte. Végül, mindkét fél kártérítéssel tartozott a másik felé. Szlovákia Magyarországnak azért, amiért üzembe helyezte és tartotta a C-variánst, Magyarország pedig a munkálatok felfüggesztésével majd leállításával okozott károkért tartozik felelősséggel.³¹⁹ Az ICJ javasolta a feleknek, hogy mondjanak le kártérítési igényeikről és állapodjanak meg, mivel mindketten nemzetközileg jogellenes cselekményt követtek el.³²⁰ Az ICJ a Nagymarosi gát felépítésére nem kötelezte Magyarországot, mert annak nem volt értelme, mert ténylegesen mindkét fél lemondott a csúcsra járatással való üzemeltetésről, és a meglévő építmények elégségesek voltak a szerződés céljainak megvalósítására.³²¹

3.5 Bős-nagymaros vízlépcsőrendszer az ítélet után

Az ítélet után a felek tárgyalásokba kezdtek, melye során született egy megállapodás. Ebben Magyarország vállalta, hogy felépíti a vízlépcsőt, és a C-variáns felét megtérítik Szlovákiának.³²² Az ítélet szerint azonban Magyarország egyikre sem volt köteles. Mégis létrejött egy szerződéstervezet, amelyben Magyarország lemondott igényeiről, sőt, egy új gát megépítését is vállalta.³²³ Kormányváltás következtében a megállapodás aláírása elmaradt és az új nézőpont alakult ki, ami már elutasította a vízlépcső megépítését.³²⁴ Szlovákia nem értett egyet ezzel és keresetet indított az ICJ előtt arra hivatkozva, hogy nem tudtak megállapodásra jutni az ítélet végrehajtásával kapcsolatban.³²⁵ A két állam a tárgyalások sikerességének reményében kérték az ICJ-t, hogy ne tegyen lépéseket az új eljárásban.³²⁶ A feleknek olyan megoldást kellett találniuk, amellyel a bős-i erőmű működése mellett a természetes környezet

³¹⁹ Uo. 79. p. 155.§

³²⁰ Uo. 78. p. 153.§

³²¹ Uo. 73-74. p. 134-136.§

³²² HERCEGZ (2004) i. m. 18. p.

³²³ SZABÓ Marcell: *The Implementation of the Judgement of the ICJ in the Gabčíkovo-Nagymaros Dispute*, *Iustum Aequum Salutare* V. évf./1. 2009, 16. p.

³²⁴ 1009/1999 (1. 29.) számú kormányhatározat

³²⁵ ICJ Gabčíkovo-Nagymaros Dispute Press Release 1998/31

³²⁶ NAGY Boldizsár: *Bős 30 évvel később*, *Ellensúly*, 2019/3, 107. p.

megfelelő védelemben részesül. A 2000-es évek elején a magyar fél előállt egy szerződéstervezettel, ami nem számolt a második vízlépcsővel, amit természetesen Szlovákia ellenzett.³²⁷

Az évek eredménytelenül teltek, és az ítélet óta szinte semmilyen előrejutás sem valósult meg. Miért nem sikerült megállapodni? A jogirodalomban ennek okát többek között az ICJ ítéletében foglaltakra vezetik vissza. Szabó,³²⁸ Baranyai és Bartus³²⁹ szerint is az ítélet túl homályos, nem egyértelmű: *inter alia* nem határozza meg tisztán sem a felek jogait és kötelezettségeit, sem a projekt sorsát. Nagy szerint ehhez párosul az a tény, hogy míg Szlovákia ragaszkodik a projekt eredeti terv szerint történő kivitelezéséhez, addig Magyarországon a kettősség jellemző: az egyik oldal a környezetvédelmet tartja szem előtt, míg a másik az ítéletet figyelmen kívül hagyva a szerződés megvalósításához.³³⁰ Deets szerint az ICJ egy kompromisszumos alap megteremtése helyett olyan ítéletet hozott, amit a felek nagyon különbözően értelmezhetnek, megerősítve mindkettő nézeteit.³³¹

4. A marha hormonok ügy (1997)

4.1 Az ügy háttere

Az ügy hátterében az Európai Közösségek Egyes hormonális hatású anyagok állattenyésztésben történő felhasználásának tilalmáról szóló irányelvvel volt kapcsolatos. Az irányelv megtiltotta azoknak a hústermékeknek a forgalomba hozatalát és importját harmadik országokból, melyek hormonális vagy tireosztikus hatású anyagokat tartalmaztak.³³² Ez alól megfogalmaztak bizonyos kivételeket is, olyan állatoktól származó húskészítményekre nézve, melyek esetében az állatoknak a hormonokat terápiás és tenyésztéstechnikai céllal adták be.³³³ A rendelkezést az USA és Kanada is sérelmesnek találta, mivel az korlátozta vagy megtiltotta a hús és hústermék behozatalát az előbbi országokból, ami nem felelt meg a GATT III. és XI.

³²⁷ Uo. 107. p.

³²⁸ Szabó megjegyzi, hogy az egyik problémát a „when” szó értelmezése adta, ami jelentheti azt is, hogy „ha”, és azt is, hogy „amikor.” Ld. SZABÓ (2009) i. m. 19. p.

³²⁹ BARANYAI Gábor - BARTUS Gábor: *Anatomy of a Deadlock: A Systemic Analysis of Why the Gabčíkovo-Nagymaros Dam Dispute is Still Unresolved*, Water Policy, Vol. 18, No. 1, 2016, 44-45. p.

³³⁰ NAGY (2019) 107. p.

³³¹ DEETS, Stephen: *Constituting Interests and Identities in a Two-Level Game: Understanding the Gabčíkovo-Nagymaros Dam Conflict*, Foreign Policy Analysis, Vol. 5, No. 1, 2009, 53. p.

³³² EK Tanács irányelve 96/22/EK 1996, 29. p. 1-11. cikk

³³³ WTO, EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), AB-1997-4, Report of the Appellate Body, WT/DS26/AB/R; WT/DS48/AB/R, 3. p. 5.§

cikkeinek, és az SPS Egyezmény³³⁴ 2., 3. és 5. cikkének, valamint a TBT Egyezmény³³⁵ 2. cikkének. Az USA és Kanada 1996-ban vitarendezés érdekében, kérte a vizsgálóbizottság felállítását.³³⁶

4.2 Döntés

A vizsgálóbizottság jelentésében megállapította, hogy az Európai Közösségek eljárása nem felelt meg az SPS Egyezmény rendelkezéseinek.³³⁷ Az EK válaszul a Fellebbezési Testülethez fordult. Érvelésében arra hivatkozott, hogy a vizsgálóbizottság nem megfelelően értékelte a helyzetet: egyrészt az EK az egészségügyvédelem magas szintjének elérésére törekszik a hormonok használatából származó kockázatokkal kapcsolatban, másrészt nem vette kellően figyelembe a kérdéses hormonokból eredő kockázatokkal összefüggő tudományos bizonyítékokat, a harmadrészt az EK az elővigyázatosság elvét alkalmazva járt el.³³⁸ Az EK érvelésének egyik lényeges pontját az elővigyázatosság elve jelentette. Az intézkedés indokolására az elővigyázatosságra támaszkodott: ez volt az, ami igazolta a marhából készült termékek importjára bevezetett tilalmat. Az elővigyázatosság elve befolyásolta a kockázatok értékelését, mivel tudományos bizonytalanság állt fenn a hormonok biztonságáról, ezért a hormonokat be kell tiltani, mert a bizonyítási teher elmozdul vagy mert az leszállítja a bizonyítás standardját.³³⁹ Az EK intézkedései a marha hormonokra nézve így tulajdonképpen elővigyázatos lépés volt, az elővigyázatosság elvének megfelelően.³⁴⁰ Álláspontja szerint az elővigyázatosság elve „a nemzetközi szokásjog általános szabálya, vagy legalábbis egy általános jogelv, ami nemcsak a kockázatok kezelésére, de azok értékelésére is vonatkozik.”³⁴¹ Ebből kifolyólag, az elővigyázatosság elve felülírja az SPS Egyezmény releváns rendelkezéseinek alkalmazását.³⁴² Az EK érvelését arra alapította, hogy a felek között a

³³⁴ Sanitary and Phytosanitary Measures

³³⁵ Technical Barriers to Trade

³³⁶ WTO, AB, Beef Hormones, (1997) i.m. 1. p. 1.§

³³⁷ WTO, EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Complaint by the United States, 1997, WT/DS26/R/USA, 227, 9.1. § és WTO, EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Complaint by Canada, 1997, WT/DS48/R/CAN, 257. p. 9.1. §

³³⁸ WTO, AB, Beef Hormones, 6. p. 13.§

³³⁹ KAZHADAN, Daniel: *Precautionary Pulp: Pulp Mills and the Evolving Dispute between International Tribunals over the Reach of the Precautionary Principle*, Ecology Law Quarterly, Vol. 38, No. 2, 2011, 537. p.

³⁴⁰ STEWART, Terence P – JOHANSON, David S.: *The WTO Beef Hormone Dispute: An Analysis of the Appellate Body Decision*, U. C. Savis Journal of International Law and Policy, Vol 5., No. 2., 1999, 230. p.

³⁴¹ WTO, AB, Beef Hormones, 7. p. 16.§

³⁴² Uo. 7. p. 16.§

nemzetközi jog bármely releváns szabálya alkalmazandó a szerződések értelmezése során.³⁴³ Mivel a hivatkozott rendelkezések nem írják elő, hogy milyen típusúnak kell lennie a kockázatértékelésnek, hanem csak meghatározzák a figyelembe veendő tényezőket, így a rendelkezések nem gátolják meg a tagállamokat, hogy óvatosan járjanak amikor tudományos bizonytalanság áll fenn, alkalmazva az elővigyázatosság elvét.³⁴⁴

Az USA elutasította azt a nézetet, hogy az elővigyázatosság elve a nemzetközi szokásjog része lenne, és azt inkább „elővigyázatos megközelítésként” jellemezte, aminek tartalma kontextustól függően változik.³⁴⁵ Az elővigyázatosság, mint „megközelítés” mellett Kanada is egyetértését fejezte ki, és az elővigyázatosságot a nemzetközi jog feltörekvőben lévő elvének nevezte, ami a ICJ Statútuma szerinti a „a művelt nemzetek által elismert általános jogelvé” kristályosodhat a jövőben.³⁴⁶ A panaszos felek szerint az Európai Közösségek az intézkedések elfogadása előtt nem mérték fel a kockázatokat, mint ahogyan azt az egyezmény is megkövetelte: az intézkedéseknek tudományos elveken és kockázatértékelésen kell alapulnia. Az intézkedések elegendő tudományos bizonyíték hiányában nem fenntarthatók.³⁴⁷ Az USA érvelése szerint az elővigyázatosság elve nem keletkeztet kockázatértékelést, és egy elv nem képes elegendő bizonyítékot sem teremteni ott, ahol nincs.³⁴⁸

A Fellebbezési Testület végül egyetértését fejezte ki az USA és Kanada álláspontjával, és megállapította, hogy az EK tudományos bizonyítékai elégtelenek bizonyultak az importtilalom igazolására, így inkább arra kötelezte a feleket, hogy magatartásukat az SPS Egyezményben lefektetett kockázatkezelésre vonatkozó kritériumokra alapítsák. Az államok jogosultak az egyoldalú megszorításokra addig, ameddig az tudományosan igazolt, azonban, ha nincs tudományos bizonyíték, az importtilalom alapja nem lehet a tudomány.³⁴⁹

A Fellebbezési Testület szerint az elővigyázatosság nem bírálja felül az SPS egyezmény rendelkezéseit,³⁵⁰ azaz nem igazolja az olyan intézkedések meghozatalát, melyek egyébként inkonzisztensek a tagállamok egyezményben lefektetett kötelezettségeivel. Azt viszont nem tagadta, hogy az SPS egyezmény 5.7 cikke, valamint a Preambuluma és a 3.3 cikk is tükrözi az elővigyázatosság elvét. Ezek elismerik a tagállamok jogát a saját, megfelelő szintű egészségügyi védelem felállításához, ami magasabb is lehet, mint amire a már létező

³⁴³ HUGHES, Layla: *Limiting the Jurisdiction of Dispute Settlement Panels: the WTO Appellate Body Beef Hormone Decision*, Georgetown International Environmental Law Review, Vol. 10, No. 3, 1998, 931. p.

³⁴⁴ WTO, AB, Beef Hormones (1997) i.m. 7. p. 16.§

³⁴⁵ Uo. 17. p. 43.§

³⁴⁶ Uo. 22. p. 60.§

³⁴⁷ Uo. 17. p. 43.§

³⁴⁸ Uo. 17. p. 43.§

³⁴⁹ KISS – SHELTON (2007) i.m. 249. p.

³⁵⁰ WTO, AB, Beef Hormones (1997) i.m. 46. p. 125.§

iránymutatások, ajánlások, valamint szabályok utalnak. A felelősségtudatos kormányok gyakran óvatosságból, a megelőzést szem előtt tartva járnak el olyan esetekben, amikor visszafordíthatatlan kár kockázata fenyeget. Azonban az elővigyázatosság elve nyilvánvaló és egyértelmű szöveg hiányában nem mentesíti a Testületet, hogy a szerződés értelmezésének szokásos elveit (pl. nemzetközi szokásjogot) alkalmazza az SPS Egyezmény rendelkezéseinek értelmezése során. A Testület itt utalt a Bős-Nagymaros ügyre is, melyben a ICJ elutasította az elővigyázatosság elvének alkalmazását, mint olyat, ami felülírja a nemzetközi szerződésből fakadó kötelezettségek teljesítését.³⁵¹ A Testület a ICJ-hez hasonlóan járt el.

Az elővigyázatosság elvének helyzete vita tárgya a nemzetközi jogban. Míg vannak, akik szerint az elv a nemzetközi szokásjog általános elve, addig mások ezt nem ismerik el. A Testület döntését azzal indokolta, hogy nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy a tagállamok széleskörben elismerik-e az elővigyázatosság nemzetközi szokásjogi státuszát. A Testület „szükségtelennek” és „meggondolatlanoknak” vélte, hogy állást foglaljon egy ilyen jellegű „fontos” és „absztrakt” kérdésben.³⁵²

5. Óriás lapos halak ügy (1998)

5.1 Az ügy háttere

Az ICJ 1998-ban hozott ítéletet Spanyolország és Kanada között felmerült halászattal kapcsolatos joghatóság ügyében. 1995-ben Spanyolország eljárást kezdeményezett Kanada ellen, miután a nyílt tengeren egy spanyol halászhajó (Estai) fedélzetére kanadai járőrhajó lépett. A spanyol felségjelzésű hajót a kanadai járőrhajó üldözőbe vette, majd Kanda partjától kb. 230 mérföldre elfogta. A kanadai hatóságok a spanyol hajót és kapitányát egy kanadai kikötőbe szállították, ahol a hajó által fogott halak egy részét elkobozták. A hajót lefoglalták és a kapitányát letartóztatták a Kanadai partmenti halászat védelméről szóló törvény (Coastal Fisheries Protection Act 1994) és annak módosításainak megsértésének vádjával.³⁵³ A vádak között szerepelt a grönlandi laposhal illegális halászata is. A kanadai törvény, illetve annak végrehajtását szorgalmazó módosítások bizonyos halakat - mint a grönlandi laposhal - olyan határmenti halállománynak minősítették, melyek veszélynek kitettek. A kanadai jogszabályozás a törvény a további pusztulás elkerülését célozta, megőrzési és menedzsmenti intézkedéseken keresztül.

³⁵¹ Uo. 46. p. 123.§

³⁵² Uo. 45. p. 123.§

³⁵³ ICJ, Fisheries Jurisdiction Case, (Spain v. Canada) Judgment, 1998, 15. p. 19.§

5.2 Felek álláspontja

Spanyolország jogszerűtlennek tartotta Kanada magatartását, hangsúlyozva, hogy Kanada jogellenes cselekményt követett el. Érvelésében kifejtette, hogy a kanadai intézkedéseket nem indokolta a halak megőrzésére irányuló aggodalom, mivel az esemény 200 mérföldes övezeten kívül történt.³⁵⁴ A spanyol fél szerint Kanda megsértette a nemzetközi jog nyílt tengeren való hajózás és halászat szabadságának elvét. Továbbá nem tartotta tiszteletben a lobogó szerinti állam kizárólagos joghatóságának jogát sem. Spanyolország hangsúlyozta Kanda joghatóságának hiányát, valamint a törvényének harmadik államokra vonatkozó rendelkezéseit is.

Kanada szerint a jogvita a halállományok menedzsmentjével és megőrzésével volt kapcsolatos, olyan hajókra nézve melyek a NAFO (Northwest Atlantic Fisheries Organization) által szabályozott területen halásztak.³⁵⁵ A fentiekből következik, hogy a jogvita tárgyában nem mutatkozott egyetértés a vitás felek között. Az ICJ először a jogvita tárgyát identifikálta: Kanada megsértette-e Spanyolország nemzetközi jog szerinti jogait, és jóvátételt igényel-e.³⁵⁶

5.3 A felek kérelme

Spanyolország kérte az ICJ-től, hogy állapítsa meg, hogy a) a kanadai szabályozás, ami joghatóságot kíván gyakorolni a nyílt tengeren, a kanadai gazdasági övezetén kívül közlekedő külföldi lobogóval ellátott hajók felett, ellentétes a nemzetközi joggal; b) Kanadát tiltsa el az ilyen cselekmények megismétlődésétől, és kötelezze jóvátételre; c) a nyílt tengeren való fedélzetre lépés és az eszközölt intézkedések sértik a nemzetközi jogot.³⁵⁷ Kanada kérte az ICJ joghatóságának hiányának megállapítását.³⁵⁸

5.4 A joghatóság kérdése

Mielőtt az ICJ az ügy érdemi tárgyalását megkezdte volna, először a joghatóság kérdéséről kellett döntenie. Az ügy egyébként ennél a pontnál meg is állt.

³⁵⁴ Uo. 15. p. 19.§

³⁵⁵ Uo. 18. p. 23.§

³⁵⁶ Uo. 22. p. 35.§

³⁵⁷ Uo. 9. p. 10.§

³⁵⁸ Uo. 10. p. 12.§

Kanada vitatta az ICJ joghatóságát. Spanyolország szerint az államok elfogadták az ICJ kötelező joghatóságát. Kanada viszont hangsúlyozta, hogy ezt fenntartással tette, ami kizárja a Nemzetközi Bíróság joghatóságát.³⁵⁹ A fenntartás kizár minden olyan jogvitát, ami Kanada halállomány védelmét érinti. E szerint az ICJ joghatóságot gyakorolhat minden jogvita felett, kivéve azokat, melyek Kanada védelmi és gazdálkodási intézkedéseivel kapcsolatosak a NAFO által szabályozott területen.³⁶⁰ A fenntartás a vitában megjelenő törvény integritását volt hivatott oltalmazni. Viszont Spanyolország szerint az ügy nem tartozott a fenntartás által meghatározott körbe.³⁶¹ E mellett több érvet is felhozott, mint pl., hogy a „megőrzés és menedzsment intézkedések” kifejezést a nemzetközi jognak megfelelően kell értelmezni. Spanyolország szerint a nemzetközi jogban a parti állam kétféle intézkedést tehet, amit „megőrzés és menedzsment intézkedéseknek” lehet tekinteni: i) azok, amelyek a kizárólagos gazdasági övezettel kapcsolatosak; ii) amik előbbi zónán kívüli területekre vonatkoznak olyan mértékben, amennyire azok nemzetközi egyezményből származnak vagy hontalan hajókra irányulnak. Minden olyan intézkedés, amelyek nem felelnek meg ezeknek, jogellenes cselekmények.³⁶² Kanada azonban hangsúlyozta az „intézkedések” szó tág értelmezését, ami egy generikus kifejezés, így a „megőrzés és menedzsment intézkedések” minden olyan intézkedést lefednek, ami a tengeri élő erőforrásokkal kapcsolatosak.³⁶³

A kérdésben az ICJ végül Kanada mellett foglalt állást azzal, hogy egy nemzetközi jogi eszközt a nemzetközi jognak megfelelően kell értelmezni.³⁶⁴ Álláspontja szerint „a megőrzés és menedzsment intézkedések” kifejezést úgy kell értelmezni, ahogyan az a nemzetközi jog szerint használatra kerül a fenntartásban.³⁶⁵ A nemzetközi jog alapján ahhoz, hogy egy intézkedés megfeleljen a használt kifejezésnek, elegendő, hogy célja az élő erőforrások megőrzése és menedzsmentje, továbbá hogy e célból különböző technikai követelményeknek felel meg. Kanada jogszabályának célja az volt, hogy bizonyos halászatot megtiltsa. Az ICJ megállapította, hogy a Kanada jogszabályában használt kifejezés megfelel a nemzetközi jogban általánosan alkalmazott kifejezésnek, amely a fenntartásban is alkalmazásra került.³⁶⁶ A joghatósággal kapcsolatban az ICJ hangsúlyozta, hogy az azt elfogadó nyilatkozatokat olyan módon kell értelmezni, ami összhangban van a szöveg „természetes és ésszerű” olvasatával,

³⁵⁹ Uo. 22. p. 36.§

³⁶⁰ Uo. 29. p. 60.§

³⁶¹ Uo. 29. p. 61.§

³⁶² Uo. 31. p. 64.§

³⁶³ Uo. 32. p. 65.§

³⁶⁴ Uo. 32. p. 67.§

³⁶⁵ Uo. 33. p. 69.§

³⁶⁶ Uo. 35. p. 73.§

figyelembe véve a nyilatkozó szándékát.³⁶⁷ Megállapította továbbá, hogy a kanadai jogszabály által engedélyezett erőszak alkalmazása a megőrzés és menedzsment intézkedések érvényesítésének általános értelmezése alá tartozik, ami belesik Kanada fenntartásába.³⁶⁸ Következésképpen elutasította Spanyolország értelmezését. Ezt követően megállapította joghatóságának hiányát.³⁶⁹ A kérdés, hogy Kanada cselekménye jogellenes volt-e a nemzetközi jog szerint nem került reflektorfénybe, mert az egyrészt irreleváns volt a fenntartás értelmezésére nézve, másrészt az ügy érdemben való tárgyalására tartozott.³⁷⁰

Bár az ügy megállt a joghatóság problémájánál, mégis relevanciával bír nemzetközi környezetvédelmi jogi aspektusból. Ez a természetvédelmi intézkedések értelmezésével volt kapcsolatos, hiszen a vita központi kérdése az volt, hogy vajon Kanada magatartását, azaz a hajó és a kifogott halak lefoglalását, illetve a kapitány őrizetbe vételét lehet-e „megőrzés és menedzsment” intézkedésnek nevezni. Spanyolország szerint a kanadai fenntartást nem lehetett eljárási akadályaként kezelni, mivel az csak a megőréssel kapcsolatos intézkedésekre vonatkozott és nem Kanada cselekvési szabadságára a nyílt tengeren. Viszont Kanada szerint az intézkedésekbe tartozik minden megőrző és menedzsment intézkedés, földrajzi elhelyezkedésre tekintet nélkül. Bedjaoui bíró megjegyzi, hogy míg Kanada a kifejezés technikai, illetve átlag jelentését tartotta szem előtt, addig Spanyolország a nemzetközi jog szerinti jelentését firtatta.³⁷¹ Weermantry szerint az ügy arra utal, hogy amikor jogi eszközökben a jelen jogvita tárgyához hasonló fogalom jelenik meg, akkor az adott kifejezésnek olyan definíciót szükséges adni, ami a joggal konzisztens. Bizonyos kifejezések a tudományos és környezetvédelmi folyóiratokban más jelentéstartalmakkal is bírhatnak, de amikor jogi dokumentumról van szó, akkor csak is a jognak megfelelő jelentésük lehet.³⁷² Az ügyben az ICJ mégis inkább technikai jellegű megközelítéssel élt. Az ICJ az ügyben definiált „megőrzés és menedzsment” fogalma a környezetvédelmi standardok megállapítását is magában foglalja. A definíció alapján a nemzetközi jog szerint akkor lehet egy intézkedést „megőrzés és menedzsment intézkedésnek” nevezni, ha annak célja az élő erőforrások megőrzése és kezelése, továbbá megfelel különböző technikai követelményeknek, így a nemzetközi jog a megőrzés és menedzsment intézkedéseket tényszerű és tudományos

³⁶⁷ Uo. 36. p. 76.§

³⁶⁸ Uo. 38. p. 84.§

³⁶⁹ Uo. 39. p. 87.§

³⁷⁰ DE LA FAYETTE, Louise: *The Fisheries Jurisdiction Case (Spain v. Canada) Judgment on Jurisdiction of 4 December 1998*, The International and Comparative Law Quarterly Vol. 48, No. 3, 1999, 671. p.

³⁷¹ ICJ, Fisheries Jurisdiction, Dissenting Opinion of Judge Bedjaoui 1998, 91. p.

³⁷² ICJ, Fisheries Jurisdiction, Dissenting Opinion of Vice-President Weermantry 1998, 78. p.

kritériumra való utalással karakterizálja.³⁷³ Ebből következik, hogyha a belső jogban egy technikai természetű standardot állapítanak meg a tengeri erőforrások megóvása céljából, akkor az megfelel az általános nemzetközi jog szerinti „megőrzés és menedzsment intézkedéseknek” akkor is, ha megsérti a nemzetközi jogot.³⁷⁴

6. A garnélarák-teknős ügy (1998)

6.1 A jogvita háttere

A jogirodalomban mérföldkőként is számontartott ügy³⁷⁵ háttere import tilalommal és a tengeri teknősök megőrzésével volt kapcsolatos. A tengeri teknősök élőhelyét és életét az emberi tevékenység nagyban veszélyeztette. A tengeri teknősök keresettek a húsup, pánccéljuk és a tojásuk miatt, de közvetetten is áldozatai a garnélarákot halászó hajóknak. Az USA 1973-ban létrehozott egy jogszabályt (Endangered Species Act of 1973) bizonyos veszélyeztetett fajok védelme céljából. Ez a jogszabály tartalmazott egy listát, melyben öt veszélyeztetett tengeri teknős fajta is szerepelt. Ezeknek a CITES³⁷⁶ által is védett teknős fajtáknak a megóvására az USA a halászatra nézve először csak azokra a területekre vezetett be szabályozást, ahol a garnélarák halászat miatt a tengeri teknősök jelentős pusztulása következett be. Később ezt kiterjesztette minden területre, ahol a garnélarákok vonóhálós halászata tengeri teknősöket is érinthez.³⁷⁷ A szabályozás megkövetelte az amerikai garnélarák halászhajóktól, hogy teknősök kizárására alkalmas eszközöket (Turtle Excluder Devices, TED) használjanak azokon a helyeken, ahol magas a tengeri teknősök előfordulása.

Később az USA tovább ment, és a kereskedelemre is követelményeket fogalmazott meg: egy 1989-ben hatályba lépő szabályozás megtiltotta az olyan garnélarákok importját, melyeket olyan kereskedelmi halászati technológiával fogtak, amik a tengeri teknősökre hátrányos hatást fejtenek ki.³⁷⁸ Ez alól kivételt jelentettek azok az államok melyek rendelkeztek tanúsítvánnyal. Az USA kétféle tanúsítvány meglétét tette kötelezővé. Az USA egyrészt tanúsítványt adott

³⁷³ ICJ, Fisheries Jurisdiction, Judgment, 1998, 33. p. 69.§

³⁷⁴ SHIGETA, Yasuhiro: *International Judicial Control of Environmental Protection: Standard Setting, Compliance Control, and the Development of International Environmental Law by the International Judiciary*, Kulwer Law International BV, the Netherlands, United Kingdom, 2010, 48. p.

³⁷⁵ CALSTER, Geert van – PRÉVOST, Denise: *Research Handbook on Environment, Health and the WTO*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton, 2013, xix

³⁷⁶ Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, 1973, Magyarországon kihirdette: a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló, az 1986. évi 15. törvényerejű rendelet

³⁷⁷ WTO, United States-Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, WT/DS58/AB/R, AB-1998-4, 2., 2.§

³⁷⁸ Uo., 2. p. 2.§

azoknak az államoknak, melyek halászati környezete a garnélarák halászata során nem jelentett veszélyt a teknősökre.³⁷⁹ Másrészt, tanúsítványt szerezhettek azok a halászattal foglalkozó országok, melyek szabályozása hasonló volt az USA szabályozásához és a teknősök nem szándékos halászatának aránya hasonló volt az USA adataihoz.³⁸⁰ Ez azt jelentette, hogy minden olyan ország, ahol a listában szereplő tengeri teknős fajták megtalálhatók a joghatósága alá tartozó területeken, és garnélarákok halászatával foglalkozott, az USA szabályozáshoz hasonló követelményeket kellett bevezetnie a halászaira nézve. A szabályozás szerint minden, USA-ba importált ráknak rendelkeznie kellett egy exportáló nyilatkozattal, ami bizonyította, hogy a garnélarákot tanúsítvánnyal rendelkező országban, vagy olyan követelményeknek megfelelően halászták, ami nem érinti negatívan a tengeri teknősöket.³⁸¹ Utóbbi egyfajta kivételt jelentett a tanúsítványok megszerzése alól. 1996-ban az USA Nemzetközi Kereskedelmi Bírósága kimondta, hogy a tanúsítvánnyal nem rendelkező országokból olyan garnélarák importálható, amit olyan manuális módszerekkel halásztak, amik nem okoztak sérelmet a tengeri teknősöknek.³⁸² A gyakorlatban, azonban a tanúsítvánnyal nem rendelkező országok számára az import tilalom alóli kivétel elérhetetlen volt. A garnélarákok importjával a tanúsítvány nélküli országok erős nehézségekbe ütköztek.

Az USA kereskedelmi korlátozását több ország is sérelmesnek tartotta. 1997-ben India, Malajzia, Pakisztán és Tájföld közös panasszal éltek az USA import szabályai ellen.

Az USA jogszerűnek vélt magatartásának alátámasztásához a GATT 1994 XX. cikkének b) és g) pontjaira hivatkozott. Ezek a cikkek kivételeket fogalmaztak meg a WTO kereskedelmi szabályai alól. A b) pont az emberi, állati, és növényi egészség, megóvása érdekében ad lehetőséget tagállami intézkedések kimentésére, míg a g) pont a kimerülés veszélyével fenyegető természeti erőforrások megőrzése céljából engedi a tagállamoknak, hogy korlátozó intézkedéseket hozzanak. A XX. cikk elején megjelenő, a cikkel való visszaélés, illetve az indokolatlan hátrányos megkülönböztetés tilalmát magában foglaló általános szabályt is kielégítettnek találta, mivel véleménye szerint az amerikai jogszabály ésszerűen tett különbséget az államok között, aminek alapja a tengeri teknősökre gyakorolt kockázat képezte.³⁸³ Kifejtette továbbá, hogy figyelembe kell venni azt a helyzetet, amikor az országok közötti megkülönböztetés az a XX. cikkben szereplő célok megvalósítása érdekében történik. Ha azok kapcsolatban állnak egymással, akkor az intézkedésre nem lehet a XX. cikkel való

³⁷⁹ Uo., 3. p. 3.§

³⁸⁰ Uo., 3. p. 4.§

³⁸¹ Uo., 3. p. 5.§

³⁸² Uo., 4. p. 5.§

³⁸³ Uo. 9. p. 20.§

visszaéléseként tekinteni. Tehát az USA szerint a GATT XX. cikk által támasztott kétlépcsős követelményeknek megfeleltek az intézkedései, hiszen azok célja a tengeri teknősök védelme volt, és szükségesek voltak az tengeri teknősök életének és egészségének megőrzése érdekében. A szükségességet két okkal magyarázta: egyrészt a tengeri teknősök mindegyik fajtát a kihalás fenyegeti, másrészt más intézkedések és eszközök nem voltak elegendőek ahhoz, hogy a tengeri teknősök megmeneküljenek a kihalástól.³⁸⁴

A panaszosok véleménye szerint az USA intézkedései nem feleltek meg a XX. cikk követelményeinek, különösen, ami a hátrányos megkülönböztetésre vonatkozott.³⁸⁵ Hangsúlyozták, hogy a XX. cikk bevezetőjének a célja a visszaélések megakadályozása.³⁸⁶ A XX. cikkben megjelenő kivételek alkalmazása nem lehet a tagállamok jogainak „legyőzésére” használni.³⁸⁷ Az USA a nem kezdeményezett tárgyalásokat az import tilalom előtt, nem próbált meg együttműködni a panasszal élő államokkal egy közös megoldás elérésében. Itt hivatkoztak nemcsak a GATT és a WTO szabályaira, de a Riói Nyilatkozat 12. elvére is, mely előírja az államok számára az együttműködést „egy támogató és nyitott nemzetközi gazdasági rendszer elősegítésében, ami valamennyi országban gazdasági növekedéshez és fenntartható fejlődéshez vezethet, annak érdekében, hogy jobban lehessen megoldani a környezetromlás problémáit.” Az USA az exportáló országok között elfogadhatatlan módon tett különbséget. Így például bizonyos országok több időt kaptak, mint mások a rákhalászat módjának megváltoztatására.³⁸⁸

6.2 A döntés

A vizsgálóbizottság megállapította, hogy az USA import tilalma nem felelt meg a WTO szabályainak, így a GATT XX. cikk kivételei nem alkalmazhatók. A Fellebbezési Testület is hasonló eredményre jutott, de azt jelentésében elismerte, hogy az államoknak joga van a környezet megóvásának céljából intézkedéseket eszközölni.

A Testület a GATT XX. cikkének jogszerűen való alkalmazásának megállapításához kétlépcsős tesztet alkalmazott. A vizsgálóbizottság logikájával ellentétben a Testület először azt vizsgálta, hogy az USA intézkedése a XX. cikk g) pontjával kapcsolatos volt-e. Másodszor górcső alá vette, hogy a XX. cikk bevezetőjében megjelenő feltétel megvalósul-e, azaz a XX.

³⁸⁴ Uo. 12. p. 28.§

³⁸⁵ Uo. 13. p. 34.§

³⁸⁶ Uo. 14. p. 36.§

³⁸⁷ Uo. 15. p. 37.§

³⁸⁸ Uo. 16. p. 42.§

cikk nem-e olyan módon került alkalmazásra, ami indokolatlan megkülönböztetést vagy rejtett korlátozást jelentett a nemzetközi kereskedelemre.³⁸⁹

A XX. cikk g) pontjának vizsgálata során a Testület segítségül hívta a nemzetközi környezetvédelmi jog szabályait is. Több kérdés is felmerült, mint például az, hogy a „természetes erőforrások” közé mi tartozik. Ennek megválaszolása során kimondta, hogy a GATT szabályait a környezetvédelmi és megőrzési aggodalmak fényében értelmezendő,³⁹⁰ ami a szerződések evolutív értelmezésének alkalmazását jelenti. Ezt a ICJ a Bős-Nagymaros ügyben mondta ki,³⁹¹ bár a Testület *expressis verbis* nem hivatkozott az ítéletre. A Testület utalt arra is, hogy a WTO szabályai elismerik a környezetvédelmet, mint a nemzeti és nemzetközi politika részét. A WTO-t létrehozó egyezmény kifejezetten elismeri a fenntartható fejlődés elvét: a Testület az ügyben ennek szem előtt tartásával értelmezte a GATT XX. cikkének g) pontját.³⁹² Lábjegyzetben hivatkozott a ICJ egyik döntésére is, mely szerint a szerződések értelmezésére hatással van a jog fejlődése, és a nemzetközi eszközöket az értelmezés időpontjában fennálló egész jogrendszer keretében kell értelmezni és alkalmazni.³⁹³ Ez alapján megállapította, hogy a GATT XX. cikkének g) pontja sem statikus. Utalva különböző nemzetközi környezetvédelmi egyezményekre és nyilatkozatokra,³⁹⁴ megállapította, hogy a természetes erőforrások magukban foglalják az élő és élettelen erőforrásokat egyaránt.³⁹⁵ Kérdésként merült fel továbbá, hogy a tengeri teknősök a kimerülés veszélyével fenyegető természeti erőforrásoknak minősülnek-e vagy sem. Ennek vizsgálata során a Testület a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezményre (CITES) is utalt, ami az összes teknősfaját kihalással fenyegetett állatok közé sorolja. A Testület végül arra jutott, hogy a teknősök kimeríthető természetes erőforrások.³⁹⁶ Ezt követően megállapította, hogy az USA tengeri teknősök védelmét célzó kereskedelmi korlátozásai megfeleltek a GATT XX. cikk g) pontjában foglalt kivételnek, azonban ami ugyanennek a cikknek az általános feltételeit illeti, annak már nem sikerült eleget tennie.³⁹⁷ Az USA tehát a jogvitából végül vesztesként került ki, mert intézkedései nem feleltek meg a diszkrimináció tilalmának. Az USA jogszabályozása gyakorlatilag megtiltotta a garnélarák importját olyan országokból, ahol ugyanolyan,

³⁸⁹ Uo. 43-44. p. 117-119.§

³⁹⁰ Uo. 48. p. 129.§

³⁹¹ ICJ, Case Concerning The Gabcikovo-Nagymaros Project, Judgment of 25 September 1997, 64. p. 112.§

³⁹² WTO, Shrimp and Turtles (1998) i.m. 48. p. 129.§

³⁹³ Uo. 48. p. Ld: ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia Notwithstanding Security Council Resolution 276, (1970), 1971, 19., 53.§

³⁹⁴ Pl. Tengerjogi Egyezmény 1982, Biológiai sokféleségről szóló egyezmény 1992, Riói Nyilatkozat a Környezet és Fejlődésről 1992

³⁹⁵ Uo. 48. p. 130.§

³⁹⁶ Uo. 51. p. 134.§

³⁹⁷ Uo. 76. p. 187.§

teknősöket védő módszereket alkalmaztak, mint az USA-ban, azért, mert azok nem rendelkeztek tanúsítvánnyal. Mi több, az USA előnyben is részesített bizonyos országokat, így például egyes tagállamoknak a teknősöket kímélő halászati módszerek alkalmazásának megkezdéséhez biztosított hosszabb átmeneti időszakot. Ezekben az előnyökben a panaszos felek, azaz India, Malajzia, Pakisztán és Tájöld nem részesült. Előbbieknek igazat adva a Testület hangsúlyozta, hogy az USA elmulasztott tárgyalni a tilalommal érintett országokkal még a jogszabály hatálybalépése előtt. A tárgyalások lehetőséget adhattak volna a tengeri teknősök védelméről kialakított egyetértésre, amit szerződéssel is megerősíthettek volna.³⁹⁸ Az USA az együttműködés fontosságának nem szentelt kellő figyelmet. Az veszélyezett fajok védelmében eszközölt intézkedések, mint amit az USA is hozott, megköveteli az együttműködést azon államok között, melyek vizein a teknősök keresztülhaladnak. A Testület hivatkozott nemcsak a WTO rendelkezésre, de a Riói Nyilatkozat 12. elvére is, mely szerint „a határokon áttekintő vagy globális környezeti problémákkal foglalkozó környezeti intézkedéseknek – amennyire lehetséges – nemzetközi egyetértésen kell alapulniuk.”³⁹⁹ Ezzel egyetemben számos nemzetközi környezetvédelmi egyezményből idézett a Testület.⁴⁰⁰ Előbbiekre tekintettel, a Testület jelentésében javasolta, hogy az USA a jogszerűtlenségeket küszöbölje ki és a kötelezettségeivel összhangban álló intézkedéseket tegyen.⁴⁰¹

A garnélarák-teknős előtti ügyek környezetvédelmi szempontból nézve csalódásnak minősültek, és egyben alapul szolgáltak annak a nézetnek, hogy a WTO nem környezetbarát: a jogviták eldöntése során a környezetvédelem háttérbe szorul a kereskedelmi jog javára.⁴⁰² Azt azonban érdemes leszögezni, hogy ezek az ügyek hozzájárultak a garnélarák-teknős ügyben megfigyelhető változáshoz, melyben a WTO már egy „zöldebb” fordulatot vett. A Fellebbezési Testület rendkívül nyitott volt az ügy környezetvédelmi tényezőire. A Testület az ügyben számos nemzetközi környezetvédelmi eszközre hivatkozott, hogy a GATT értelmezésével kapcsolatos döntését alátámassza. Ezzel a Testület a WTO környezetvédelem iránti pozitív hozzáállását is próbálta igazolni, tekintve hajlandóságát a környezetvédelmi megfontolások kereskedelmi jogba való integrálására.⁴⁰³

³⁹⁸ Uo. 65. p. 166.§

³⁹⁹ Uo. 67. p. 168.§

⁴⁰⁰ Pl. Convention on Biological Diversity 1992, Magyarországon kihirdette: 1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről; Conservation of Migratory Species of Wild Animals 1979, Magyarországon kihirdette: 1986. évi 6. törvényerejű rendelet a Bonnban, az 1979. évi június hó 23. napján kelt, a vándorló vadon élő állatfajok védelméről szóló egyezmény kihirdetéséről

⁴⁰¹ WTO, Shrimp and Turtles (1998) i.m. 76. p. 188.§

⁴⁰² TRIGGS (2002) i.m. 59. p.

⁴⁰³ STEPHENS (2006) i.m. 263. p.

7. A kékúszójú tonhal ügy (2000)

7.1 Az ügy előzménye

A jogvita Japán, Ausztrália és Új-Zéland között merült fel a 90-es évek végén a kékúszójú tonhal halászatával kapcsolatban. A halászattal kapcsolatos jogviták a tengeri államok között igen régre nyúlik vissza, az elmúlt évszázadban azonban számuk megnövekedése figyelhető meg, melynek oka a tengeri erőforrások csökkenésére vezethető vissza.⁴⁰⁴ A tengeri, természetes erőforrások megőrzése, illetve az ezekkel való gazdálkodás így kiemelt fontossággal rendelkezik. Az úgynevezett kékúszójú tonhal körül jogvita is főként előbbiek mentén alakult ki. A kékúszójú tonhal a legnagyobb tonhalfajta, átlagosan két méter hosszúra nőnek meg, súlyuk a 200 kg-ot is elérhetik.⁴⁰⁵ Közel 40-50 évig élnek, de csak 4-8 éves korukra válnak ivaréretté, ami a hosszútávon vándorló tonhalállományt⁴⁰⁶ sebezhetővé teszi. A fiatal egyedek kifogása tehát komoly problémát jelent. A fiatal tonhalak folyamatos halászata a tengeri ökoszisztéma fenyegetetté vált: az elmúlt 80 évben a kékúszójú tonhal túlzott mértékű halászata a halállományban komoly csökkenést idézett elő. Az 1980-as évekre a felnőtt populációk az 1960-as szint 23-30%-ára csökkentek.⁴⁰⁷ A tonhal a japán sashimi piacon kifejezetten drága és közkedvelt, nem véletlenül halásszák már az 1950-es évek óta.⁴⁰⁸ 1961-ben 81,605 tonna kékúszójú tonhalat fogtak ki, melyből 77,927 tonna Japánnak számolható el.⁴⁰⁹ A FAO 1996-as jelentése szerint Japán jelenteti a tonhal termékek legnagyobb piacát, a nemzet fogyasztása meghaladja az 1 millió tonnát is, nem meglepő hogy a világ tonhal halászatának kb. harmadát Japán végzi.⁴¹⁰ Az ágazattal Japán mellett főleg Ausztrália és Új-Zéland foglalkozik.⁴¹¹ A gazdálkodást tekintve az egyik legnagyobb problémát a populáció körül bizonytalanság adja, ami a jogvitában is megjelenik.⁴¹²

⁴⁰⁴ SCHIFFMAN, Howard S.: *The Southern Bluefin Tuna Case: ITLOS Hears Its First Fishery Dispute*, Journal of International Wildlife Law and Policy Vol. 2 No. 3., 1999, 318. p.

⁴⁰⁵ JINFENG, Zhou - SHUYA, HUANG - Wong, Linda - RECIO-BLANCO, Xiao: *Bluefin Tuna: Critically Endangered Species or "World Gourmet"?* Environmental Law Institute, 2017
eli.org/vibrant-environment-blog/bluefin-tuna-critically-endangered-species-or-%E2%80%9Cworld-gourmet%E2%80%9D (Letöltve 2020. 06. 12.)

⁴⁰⁶ Mivel hosszú távon vándorló fajról van szó, további nehézségeket jelent a fenntarthatóság a gazdálkodást tekintve. Ld.: FAO Report: The State of World Fisheries and Agriculture, 2020, 49. p.

⁴⁰⁷ Arbitral Award Southern Bluefin Tuna (New Zealand-Japan, Australia-Japan) 2000, 8. p. 22.§

⁴⁰⁸ Uo. 8.p. 22.§

⁴⁰⁹ STEPHENS, Tim: *The Limits of International Adjudication in International Environmental Law: Another perspective on the Southern Bluefin Tuna Case*, International Journal of Marine and Coastal Law, Vol. 19, No. 2, 180. p.

⁴¹⁰ FAO Report: The State of World Fisheries and Agriculture, 1996, 17. p.

⁴¹¹ Commission for the Conservation of Southern Bluefin Tuna, CCSBT.

⁴¹² SCHIFFMAN (1999) i. m. 318. p.

A kékúszójú tonhal erős halászata az 1980-as évekre súlyos csökkenést idézett elő a tonhalállományban, így szükségessé vált intézkedéseket bevezetni a populációk megőrzésére és visszaépítésére. 1982-ben Ausztrália, Új-Zéland és Japán nem hivatalosan elkezdtek kezelni a kékúszójú tonhal halászatát. 1985-ben a három állam közös döntéssel kvótát vezetett be, ez az úgynevezett „globális teljes megengedett fogás” (total allowable catch, TAC) a tonhal populáció visszaépítése érdekében.⁴¹³ 1989-ben ezt a kvótát 11750 tonnában állapították meg, mely elosztásra került a következők szerint: 6065 tonnát Japán, 5265 tonnát Ausztrália, 420 tonnát pedig Új-Zéland foghatott ki.⁴¹⁴ Ennek ellenére a tonhalállomány továbbra is csökkent. Mivel a kvótarendszer elégtelennek bizonyult, a három állam 1993-ban aláírt egy szerződést a kékúszójú tonhal megőrzésére (Convention for the Conservation of Southern Bluefin Tuna, CCSBT).⁴¹⁵

7.2 Egyezmény a kékúszójú tonhal megőrzéséről (CCSBT)

Az 1993-ban létrehozott egyezmény célja a kékúszójú tonhal megőrzése és optimális hasznosításának biztosítása a megfelelő gazdálkodáson keresztül.⁴¹⁶ Az egyezményre a felek az 1982-es tengerjogi egyezménynek, mint keretegyezménynek a végrehajtásaként létrejött szerződésként tekintettek.⁴¹⁷

A kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezmény elismeri, hogy a rögzített célok elérése érdekében szükséges az aláíró államok együttműködése. Az egyezmény a vitarendezésre nézve is megállapított szabályokat. A 16. cikk szerint, ha két vagy több részes fél között vita merül fel az egyezmény értelmezésével vagy végrehajtásával kapcsolatban, a feleknek a vitájukat békés úton kell rendezniük. Az egyezmény ezek közé sorolja a tárgyalást, a békéltetést, a mediációt, a bírósági eljárást, és a választott bírósághoz fordulást, de bármilyen más, választásuknak megfelelő utat.⁴¹⁸ Abban az esetben, hogyha a felek nem tudják vitájukat megoldani, az ügyet az ICJ vagy választottbírószág elé terjeszthetik minden vitás fél beleegyezésével. Megegyezés hiányában a felek továbbra is kötelesek a vita feloldását célzó lépéseket tenni, bármilyen békés út igénybevételeivel.⁴¹⁹

⁴¹³ Southern Bluefin Tuna Arbitral Award (2000) i.m. 8. p. 22.§

⁴¹⁴ Uo. 8. p. 22.§

⁴¹⁵ Uo. 9. p. 23.§

⁴¹⁶ Convention for the Conservation of Southern Bluefin Tuna 1993, 3. cikk

⁴¹⁷ Southern Bluefin Tuna (New Zealand-Japan, Australia-Japan), Arbitral Award 2000, 14. 29.§

⁴¹⁸ Convention for the Conservation of Southern Bluefin Tuna, 1993, 16. cikk 1. pont

⁴¹⁹ Uo. 16. cikk 2.

Az egyezmény egyik legjelentősebb rendelkezése, a kékúszójú tonhal megőrzésére felállított bizottság tekinthető. A Bizottság legfontosabb feladata a teljes megengedett fogások számának meghatározása.⁴²⁰ A Bizottság számára a feleknek szolgáltatnia kell minden, rendelkezésre álló tudományos információt, halászatot, statisztikát.⁴²¹ Az évente ülésező Bizottságban,⁴²² minden szerződéses félnek egy szavazata van,⁴²³ a döntéshez pedig egyhangúság szükséges,⁴²⁴ melynek következtében a kvóta és a nemzeti elosztás tekintetében kicsi az egyetértés. Ennek oka, ami lényegében a jogvita gyökere is, hogy míg Japán a hangsúlyt elsődlegesen a kékúszójú tonhal optimális hasznosítására helyezi, addig Új-Zéland és Ausztrália a megőrzést helyezi a középpontba.⁴²⁵

5.3. A jogvita háttere

A kékúszójú tonhal megőrzésére felállított bizottság 1994-ben tartott első ülésén úgy döntött, hogy a teljes megengedett fogás számát az 1989-ben megállapodott szinten tartják. Ennek oka, hogy a bizottságon belül nem volt konszenzus a halászat számával kapcsolatban.⁴²⁶ Ezt követően, egészen 2003-ig ez a szint kerül megállapításra. 1994-től Japán kifejezte akaratát a TAC növelésére.⁴²⁷ Ausztrália és Új-Zéland ezt ellenezte. A halászat növelése mellett Japán egy közös kísérleti halászati program (Experimental Fishing Program, EFP) létrehozására is próbálta ösztönözni a Bizottságot. Ennek a kutatóprogramnak a célja adatgyűjtés volt, ami a kékúszójú tonhalállomány helyzetét körülvevő bizonytalanságokat próbálta volna tisztázni.⁴²⁸ Ennek keretében Japán először 6000 tonna (amit később lecsökkentette 3000 tonnára) tonhalat kívánt kifogni évente, 3 éven keresztül, a nemzeti elosztáson felül. Az államok között nyilvánvalóan eltérő nézetek voltak a gazdálkodást tekintve, és ú nem tudtak megegyezni a kvótában.⁴²⁹

A jogvitát végül Japán robbantotta ki: 1998-ban bejelentette, hogy még abban az évben elindít egy egyoldalú kísérleti halászati programot. Bár Ausztrália és Új-Zéland hevesen tiltakozott a program ellen, Japán egy próba programba kezdett 1464 tonnára becsült halászati

⁴²⁰ Uo. 8. cikk 3. a)

⁴²¹ Uo. 5. cikk

⁴²² Uo. 6. cikk 3.

⁴²³ Uo. 7. cikk

⁴²⁴ Uo. 7. cikk

⁴²⁵ SCHIFFMAN (1999) i. m. 322. p.

⁴²⁶ Southern Bluefin Tuna Arbitral Award (2000) i.m. 12.p. 24.§

⁴²⁷ Uo. 12. p. 24.§

⁴²⁸ Uo. 12. p. 24.§

⁴²⁹ Uo. 12. p. 24.§

számmal.⁴³⁰ Ausztrália és Új-Zéland a programot veszélyesnek tartotta a kékúszójú tonhal populációra nézve. A kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezmény rendelkezései szerint Ausztrália és Új-Zéland sürgősen konzultációt és tárgyalást kért Japántól. A felek a vitát tehát első sorban tárgyalások útján próbálták megoldani, ami sikertelennek bizonyult. Japán mediáció lehetőségét is belebegtette, azonban nem kívánta erre az időre sem felfüggeszteni a programot.⁴³¹ Ausztrália ezt elfogadhatatlannak tartotta, és visszautasításnak tekintette Japán magatartását. Mivel Ausztrália úgy látta, hogy a jogvita nem kizárólagosan kapcsolódott a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezményhez, hanem az magában foglalt a nemzetközi szokásjoghoz és a tengerjogi egyezményhez kapcsolódó kötelezettségeket is, így előbbi egyezmény által biztosított kötelező vitarendező rendelkezéséhez fordult, és egyúttal kérelmezett ideiglenes intézkedések elrendelését az ITLOS-tól.⁴³² Mivel a vita nem tudományos nézeteltérés volt, továbbá a tengerjogi egyezmény több cikke is együttműködési kötelezettséget⁴³³ ír elő a megőrzés és az optimális hasznosítás megvalósításában, ez alapot szolgáltatott a tengerjogi egyezmény szerinti választottbíróóság megalakulásának. Ausztrália és Új-Zéland ennek megfelelően kérte a választottbíróóság létrehozását.⁴³⁴

7.3 A ITLOS eljárása

7.3.1 A felek kérelme

A felperesek arra hivatkoztak, hogy Japán megsértette a kékúszójú tonhal megőrzésére és gazdálkodására vonatkozó kötelezettségét, valamint az együttműködési kötelezettséget, ami az egyoldalú kísérleti halászati programjának a kivitelezésében nyilvánult meg. Hivatkoztak a tengerjogi egyezmény rendelkezéseire (64. cikk, 116-119. cikk) és a nemzetközi szokásjogra, utóbbi tekintetében kifejezetten az elővigyázatosság elvére.⁴³⁵ A felperesek érvelése szerint a tengerjogi egyezmény kötelezettségként fogalmazza meg az együttműködést, ami a kékúszójú tonhal megőrzésére és gazdálkodására is vonatkozik. A három állam között létrejött egyezmény pont előbbi célt hivatott megvalósítani, azonban Japán magatartása ezt megghiúsítani látszott. A tengerjogi egyezmény végrehajtására létrejött, kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezmény nem előbbi egyezmény alóli kibúvóként szolgál. Japán nem hozta meg a megfelelő

⁴³⁰ Uo. 12. p. 25.§

⁴³¹ Uo. 13. p. 28.§

⁴³² Uo. 13. p. 28.§

⁴³³ Tengerjogi egyezmény 64. és 116-119. cikk

⁴³⁴ Southern Bluefin Tuna Arbitral Award (2000) i.m. 14. p. 30.§

⁴³⁵ Uo. 14. p. 31.§

megőrzést célzó intézkedéseket, hogy szinten tartsa vagy segítse a tonhalállomány helyreállítását egy fenntartható szintre. E helyett nem vette figyelembe a tudományos bizonyítékokat és egyoldalúan, a saját érdekében járt el, ezzel sértve Ausztrália és Új-Zéland jogait, akik a megszorításokat betartották.⁴³⁶

Japán tiltakozását fejezte ki. Érve szerint a vita nem jogi jellegű, mivel pusztán tudományos nézeteltérésről van szó. Ráadásul nézete szerint az ügy nem is a tengerjogi egyezményhez kötődik, hanem a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezményhez, így az ITLOS nem rendelkezik joghatósággal, tehát ideiglenes intézkedést sem rendelhet el. Az alkalmazandó jogforrás a háromoldalú szerződés, melynek vitarendező eljárásai még nem kerültek kimerítésre, így Ausztráliát és Új-Zélandot továbbra konzultációs kötelezettség terheli.⁴³⁷ Japán úgy látta, hogy az egyetlen megoldást a tárgyalások folytatása, a kísérleti program közös folytatása és új kvótákban való megállapodást jelenti. Mindazonáltal Japán is kért ideiglenes intézkedéseket Ausztrália és Új-Zéland ellen.⁴³⁸

6.4 Ideiglenes intézkedések

Az ITLOS úgy találta, hogy a felperesek által előadottak alapot szolgáltatnak a választottbíróóság *prima facie* joghatóságára, mert az a tény, hogy a felekre a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezmény is vonatkozik, nem zárja ki a tengerjogi egyezmény szerinti kötelező bírói elintézés elvét.⁴³⁹ Így a választottbíróóság megalakulását helyénvalónak ítélte.

Ausztrália és Új-Zéland ideiglenes intézkedések iránti kérelem lehetőségével is élt, és kérte az ITLOS-t, hogy rendelje el a következő ideiglenes intézkedéseket: i) kötelezze Japánt a kutatóprogram azonnali abbahagyására, ii) és arra, hogy tartsa magát a nemzeti elosztás számához, ebbe beszámítva a program keretében végzett halászat mennyiségét, továbbá, iii) hogy rendelje el, hogy a felek az elővigyázatosság elvének megfelelően járjanak el egészen a jogvita végéig, iv) végül, hogy egyik fél se tegyen olyan lépéseket ami hátrányosan befolyásolná az ügy érdemi kimenetelét vagy elmergesítené a vitát.⁴⁴⁰

Az ITLOS a környezet megóvását szem előtt tartva a kérelemnek eleget téve összesen hat ideiglenes intézkedés elrendelése mellett döntött, melyek tartalmukat tekintve lényegében

⁴³⁶ Uo. 16. p. 33.§

⁴³⁷ Uo. 17. p. 34.§

⁴³⁸ Uo. 17. p. 34.§

⁴³⁹ ITLOS Southern Bluefin Tuna Cases No. 3 and 4, Provisional Measures Order 1999, 294. p. 51.§; 55.§ és 295. p. 62.§

⁴⁴⁰ Uo. 291. p. 35.§

megegyeztek azzal, amit a felperesek is kértek. Az intézkedések a következők voltak: i) minden félnek biztosítania kellett, hogy nem tesz semmit, ami súlyosbítja a vitát ii) a feleket eltiltotta minden olyan cselekménytől, amik az ügy kimenetelét hátrányosan érinthették iii) Ausztráliának, Japánnak, és Új-Zélandnak biztosítania kellett, hogy nem lépik túl a korábban megállapított, éves nemzeti elosztás mértékét, beleszámítva azokat a fogásokat amelyek a kísérleti program részekét képezték; iv) a feleknek tartózkodniuk kellett mindenfajta, a kékúszójú tonhal kísérleti célú halászatától, ez alól kivételt jelentett a felek egyezsége, vagy ha a kísérleti célú halászat az éves nemzeti elosztásba beszámításra kerül v) javasolta a feleknek a tárgyalások késedelem nélkül folytatását, szem előtt tartva a kékúszójú tonhal megőrzését és menedzsmentjét vi) végül javasolta a feleknek, hogy tegyenek további lépéseket, hogy más, a kékúszójú tonhal halászatát végző államokkal egyezsége jussanak, téve ezt a kékúszójú tonhalállomány megőrzésének, és optimális hasznosításának szellemében.⁴⁴¹ A rendelkezések közül az első négy kétséget kizáróan kötelező jellegű, míg utolsó kettő inkább ajánlást fejez ki, ami az ITLOS diplomatikus szerepére utal.

Az ITLOS végzése a nemzetközi környezetvédelmi jog és az ideiglenes intézkedések intézményének számára kritikus relevanciával bírt, amit maga Laing bíró is elismert különálló véleményében.⁴⁴² Az ügy kiváló példaként szolgál az ideiglenes intézkedésekben meghúzódó potenciálra: a környezet megóvására kiváló eszköz lehet, tekintettel a környezeti károk természetére. A gyorsaság és a hatékonyság rendkívül fontos lehet, hiszen elrendelésük sok esetben vezethet a környezeti károk kialakulásának megelőzéséhez. Az ITLOS döntése a tengeri erőforrások megőrzése javára mondhatni győzelemként jelentkezett: az intézkedések elrendelése során a hasznosítással ellentétben egyértelműen a tengeri erőforrások megőrzését helyezte előnybe. Ez arra utal, hogy az ideiglenes intézkedések szükségesek voltak a kékúszójú tonhal halászatának azonnali csökkentése a halállomány közép, illetve hosszú távú felépüléséhez, helyreállításához.⁴⁴³

Az ITLOS „óvatosságra” is intette az államokat az intézkedéseikkel és a megőréssel kapcsolatban: az ideiglenes intézkedések alkalmazása, mint eszköz a környezetvédelmi vitarendezésben így előremutatónak számított. Schiffman szerint ez egyfajta iránymutatás a jövőbeli környezetvédelmi vitákra nézve.⁴⁴⁴ A döntés továbbá nem csak a felekre nézve, de globális szinten is jelentőséggel bírt: nemcsak a kékúszójú tonhalat védte, de a környezetet is,

⁴⁴¹ Uo. 297-299. p. 90.§

⁴⁴² ITLOS Southern Bluefin Tuna Case, Sep. Op. of Judge Laing, 1999, 305. p. 1.§

⁴⁴³ ITLOS, Southern Bluefin Tuna Case, Joint Dec. by Vice President Wolfrum Judges Caminos, Marotta Rangel, Yankov, Anderson and Eiriksson, 1999, 302. p.

⁴⁴⁴ SCHIFFMAN (1999) i. m. 333. p.

mivel más, főleg a halászattal kapcsolatos egyezményben részes államokat az együttműködés irányába ösztönözte.⁴⁴⁵

7.5 Választottbíróóság eljárása

7.5.1 A felek érvelése

Japán továbbra is vitatta a joghatóságot. Hangoztatta, hogy az ügy nem a tengerjogi egyezmény értelmezésével és alkalmazásával volt kapcsolatos, hanem elsődlegesen a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezménnyel, ezért a tengerjogi egyezmény vitarendezésre vonatkozó rendelkezéseit nem lehet alkalmazhatóak.⁴⁴⁶ Bár elismerte, hogy a tengerjogi egyezmény széleskörű eszköz, amely olyan átfogó elveket tartalmaz, melyek gyakorlatban történő megvalósítása végrehajtott megállapodások útján kerül sor. Ezek a megállapodások *lex specialisként* funkcionálnak, tehát a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezmény nemcsak pontosítja és végrehajtja a tengerjogi egyezményt, de fel is váltja azt.⁴⁴⁷ Mind az anyagi, mind az eljárási szabályokat tekintve, tehát a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezmény az, amelyik uralja a vitát. E szerint minden további eljárás kizárt,⁴⁴⁸ ideértve a kötelező vitarendezést is, mert semmilyen vita nem terjeszthető sem az ICJ, sem választottbíróóság elé a felek beleegyezésének hiányában.⁴⁴⁹ Továbbá a felek nem merítették ki a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezményben szereplő békés vitarendező eljárásokat sem, e helyett a felperesek visszaélészerűen kihasználták a tengerjogi egyezményben szereplő kötelező bírói rendezés elvét.⁴⁵⁰

A felperesek válaszul azzal érveltek, hogy a tengerjogi egyezmény vitarendező rendelkezései párhuzamosan alkalmazandóak a kékúszójú tonhal egyezménnyel, mivel előbbi kulcsfontosságú jogokat és kötelezettségeket tartalmaz: a tengeri élő erőforrások megőrzése és az együttműködés kötelezettségét, aminek Japán nem felelt meg.⁴⁵¹ A tengerjogi egyezmény egy átfogó rezsimet hozott létre, mely elfogadásához szükséges volt egy hatékony, kötelező rendszer felállítására.⁴⁵² A Japán nézet azt jelenti, hogy a tengerjogi egyezmény szerinti

⁴⁴⁵ STRUTZ, Leah: *Southern Bluefin Tuna Case: Australia and New Zealand v. Japan*, Ecology Law Quartely, Vol. 28, No. 2, 2001, 473. p.

⁴⁴⁶ Southern Bluefin Tuna Arbitral Award (2000) i.m. 23. p. 38.§ a)

⁴⁴⁷ Uo. 23. p. 38.§ c)

⁴⁴⁸ Convention for the Conservation of Southern Bluefin Tuna 1993, 16. cikk 2)

⁴⁴⁹ Southern Bluefin Tuna Arbitral Award (2000) i.m. 25.p. 38.§ h)

⁴⁵⁰ Uo. 27. 39.§ c)

⁴⁵¹ Uo. 31. p. 41.§ e)

⁴⁵² Uo. 29. p. 41.§ b)

kötelező vitarendezés „egy papíresernyő, ami egyszerűen szétmállik az esőben.”⁴⁵³ A vitát nem sikerült rendezni a választott módszerek szerint, és a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezmény kifejezetten nem zárja ki más eljárás lehetőségét, ideértve a tengerjogi egyezményben foglaltakat.⁴⁵⁴ Egy ilyen kizárásnak kifejezettnek, tisztának és nyilvánvalónak kell lennie. Japán pedig nem gátolhatja a kötelező vitarendezést azzal, hogy folyamatosan tárgyalásos módszereket ajánl, miközben az eddigi törekvések mind kudarcba fulladtak.⁴⁵⁵

7.5.2. A választottbíróóság döntése

A választottbíróóság a vita kulcskérdésének a következőt tekintette: az ügy vajon csak a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezményhez vagy a tengerjogi egyezményhez is kapcsolódik?

A választottbíróóság úgy találta, hogy a vita lényeges elemei a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezményhez kötődnek. Japán *lex specialisra* vonatkozó érvelését elutasította azon az alapon, hogy a nemzetközi jogban a szerződések között gyakran párhuzam van, így egy állam magatartása több mint egy szerződéses kötelezettséget is sérthet.⁴⁵⁶ A keretegyezmény és a végrehajtására létrejött egyezmények között egymástól elválaszthatatlan kapcsolat van. A választottbíróóság leszögezte, hogy a keretegyezményből származó kötelezettségeket nem „törli” szükségszerűen annak végrehajtására létrejött egyezmény.⁴⁵⁷ A tengerjogi egyezményben szereplő rendelkezések szélesebb körűek, mint a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezmény, így azok a rendelkezések, melyek a keretegyezményben szerepelnek, de az annak a végrehajtására létrejött egyezményben nem (azaz a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezményben), továbbra is alkalmazandóak.⁴⁵⁸ Erre példaként hozható a tengerjogi egyezmény 117. cikke, mely kötelezi az államokat, hogy tegyenek meg minden szükséges intézkedést a nyílt tenger élő erőforrásainak a védelme érdekében. Bár előbbi cikk nem található meg a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezményben, azonban továbbra is alkalmazandó és kötelezi a feleket akkor is, ha nincs konszenzus a Bizottságon belül, és nem sikerül megállapodást létrehozni a kvótára nézve.⁴⁵⁹

⁴⁵³ Uo. 35. p. 41.§ k)

⁴⁵⁴ Uo. 34. p. 41.§ i)

⁴⁵⁵ Uo. 33-34. p. 41.§ g)

⁴⁵⁶ Uo. 40. p. 52.§

⁴⁵⁷ Uo. 40. p. 52.§

⁴⁵⁸ Uo. 40-41. p. 52.§

⁴⁵⁹ Uo. 41. p. 52.§

A választottbíróóság a vita kulcselemeit alkotó egyezmények vitarendezésre vonatkozó rendelkezéseivel kapcsolatban, a kettőt együtt olvasva megállapította, hogy a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezmény 16. cikke tartalmaz egy listát a felmerülő viták feloldására, ami önmagában nem minősül egy „békés vitarendező útnak”. A tengerjogi egyezmény releváns, 281. cikkével együtt értelmezve a 16. cikket, a választottbíróóság megállapította, hogy nem megkövetelt a felektől, hogy a végtelenségig tárgyaljanak, és nem kizárt bármilyen további vitarendező eljárás igénybevétele.⁴⁶⁰ Mindazonáltal, a 16. cikk nem az UNCLOS szerinti kötelező választottbíróóság eljárást írja elő, hanem egy konszenzuson alapuló, a szerződés melléklete szerinti választottbíróóság felállítását.⁴⁶¹ A választottbíróóság szerint a kékúszójú tonhal megőrzéséről szóló egyezményben szereplő békés vitarendezés különböző módjaira vonatkozó listája, valamint a választottbíróóságra vonatkozó rendelkezések arra utalnak, hogy a 16. cikk nem a tengerjogi egyezmény szerinti kötelező eljárást írja elő, hanem egy önálló és konszenzuson alapuló választottbíróóság eljárást. Ennek következményeként a választottbíróóság megállapította joghatóságának hiányát,⁴⁶² egyúttal eltörölte az ITLOS által hozott ideiglenes intézkedéseket is.⁴⁶³

A döntéssel kapcsolatban voltak ellentétes nézetek. Boyle szerint az nyilvánvaló, hogy a 16. cikk kötelező bírósági eljárást kívánta kizárni magán a szerződésen belül, azonban az már kétséges, hogy a tengerjogi egyezményben megjelenő kötelező bírósági rendezés elvét is kizárta volna.⁴⁶⁴ Boyle álláspontját Kenneth Keith bíró különálló véleménye is alátámasztja, mely szerint a kékúszójú tonhal megőrzésére vonatkozó egyezménynek tisztán, kétséget kizáróan kellene tartalmaznia a tengerjogi egyezmény kötelező vitarendezésének a kizárását.⁴⁶⁵ A döntés jól illusztrálja, hogy egy regionális egyezmény, ami a tengerjogi egyezmény végrehajtására jött létre, miként tudja kizárni és megelőzni a tengerjogi egyezmény vitarendező mechanizmusát.

⁴⁶⁰ Uo. 43. p. 55.§

⁴⁶¹ Uo. 43. p. 57.§

⁴⁶² Uo. 47. p. 65.§

⁴⁶³ Uo. 47. p. 66.§

⁴⁶⁴ BOYLE, Alan – EVANS, Malcolm D.: *The Southern Bluefin Tuna Arbitration*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 50, No. 2, 2001, 449. p.

⁴⁶⁵ Southern Bluefin Tuna Case Arbitration, Sep. Op. fo Justice Sir Kenneth Keith, 2000, 18.§

8. MOX-üzem ügy (2001)

8.1 Az ügy háttere

A MOX-üzem ügy hátterében lényegében radioaktív anyagok nemzetközi mozgása, valamint a tengeri környezet megóvása állt.

Írország 2001 októberében választottbíróság eljárást kezdeményezett az Egyesült Királyság ellen a MOX-üzemmel kapcsolatban. Az 1970-es évektől a BNFL (British Nuclear Fuels Limited) Seallfielden, Anglia Észak-Nyugati partján nukleáris erőműveket üzemeltetett. Írország folyamatosan ellenezte a működést és a bővítéseket, mert azok veszélyesnek találta az Ír-tenger környezetére és saját magára is.⁴⁶⁶ A MOX erőművet arra tervezték, hogy újrahasznosítsa a plutóniumot, amit aztán arra használtak, hogy plutónium és uránium oxid keverékéből üzemanyagot hozzanak létre, ami nukleáris reaktorok működtetésére alkalmazható.⁴⁶⁷ Az erőmű tehát nem egy újra feldolgozó, hanem üzemanyaggyártó létesítmény volt.

Az üzem működését, számos tanulmány elkészítését követően 2001 októberében engedélyezték, míg az üzembe helyezés tervezett időpontja decemberre esett.⁴⁶⁸ A projektet Írország rendkívül veszélyesnek tartotta, melynek kockázatait elfogadhatatlannak vélt.⁴⁶⁹ Ennek oka, hogy gazdaságának jelentős része kötődik halászati tevékenységhez. Az ország számára így az Ír-tenger környezetének megóvása különösen fontos.⁴⁷⁰ Mivel abban az időszakban egyetlen brit nukleáris reaktor sem használt MOX üzemanyagot, így az összeset tengeren keresztül exportálták volna.⁴⁷¹ A felperes aggodalmait már az 1990-es években kifejezte, amikor az erőmű megépítésének engedélyezési folyamata megindult. Az építési engedélyt 1993-ban meg is adták.⁴⁷² Ugyanebben az évben készült egy környezetvédelmi nyilatkozat is a hatásokra nézve, azonban azt Írország nem tartotta megfelelőnek, így többször is kérte annak frissítését.⁴⁷³ 1999-ben felvetette aggodalmait az erőművel kapcsolatban és kérte az Egyesült Királyságot, hogy készítsen el egy újabb környezeti hatásvizsgálatot, a tengerjogi

⁴⁶⁶ FORSTER, Malcolm J.C.: *The Mox Plant Case-Provisional Measure in the International Tribunal for the Law of the Sea*, Lieden Journal of International Law Vol. 16 No. 3, 2003, 613. p.

⁴⁶⁷ ITLOS MOX Plant Case, Written Response of the United Kingdom, 15 Nov 2001, 29. §

⁴⁶⁸ BROWN, Chester: *Provisional Measure before the ITLOS: The MOX Plant Case Current Legal Developments: International tribunal for the Law of the Sea*, International Journal of Marine and Coastal Law Vol. 17, No. 2, 2002, 269. p.

⁴⁶⁹ ITLOS MOX Plant Case, Request for Provisional Measures Statement of Case of Ireland, 09 Nov 2001, 9. p. 7.§

⁴⁷⁰ Uo. 8. p. 5.§

⁴⁷¹ Uo. 9-10. p. 7.§

⁴⁷² Uo. 15. p. 20.§

⁴⁷³ Uo. 27. p. 44.§

egyezmény, OSPAR és az ESPOO-i egyezményeknek megfelelően. A másik féltől erre azonban nem érkezett válasz, és az erőmű üzembe helyezésének engedélyezését 2001 októberében megadták.⁴⁷⁴

Írország ezt követően felvetette a tengerjogi egyezményből fakadó kötelezettségek megsértését. Erre válaszolva az Egyesült Királyság szemléletváltást javasolt, azonban Írország ezt visszautasította, mert csak akkor látta értelmét, ha a másik fél vállalja, hogy felfüggeszti az az üzem működését vagy az engedélyt.⁴⁷⁵ Tekintve, hogy az alperes ezt elfogadhatatlannak találta, így Írország az eljárást kezdeményezett 2001 októberében, és kérte a választottbíróság felállítását. A tengerjogi egyezmény lehetővé teszi, hogy az egyezményben részes felek az egyezménnyel kapcsolatos vitájukat különböző vitarendező fórumok elé terjesszék, választásuknak megfelelően: ITLOS, ICJ vagy választottbíróság. Amennyiben a vitás felek különböző fórumot választottak, úgy a vita választottbíróság elé kerül, mint ahogy jelen esetben is.⁴⁷⁶ A választottbíróság megalakulásáig Írország ideiglenes intézkedések elrendelését kérte az ITLOS-tól. Ennek időpontja 2002 februárjára esett volna, ami a MOX üzembe helyezésének tervezett időpontjától számított két hónap volt.⁴⁷⁷ Írország azt is sérelmesnek tartotta, hogy nem kapta meg az általa kért információkat az Egyesült Királyságtól. Ezzel kapcsolatban eljárást kezdeményezett az OSPAR-egyezmény alatt is, ami csak és kizárólag az információ közzétételéről szólt. Az EURATOM és az Európai Közösségi szerződésekből folyó kötelezettségek megsértéséről is szándékában állt eljárást indítani.⁴⁷⁸

8.3 *A vitás felek álláspontja*

8.3.1 Írország

Írország úgy vélte, hogy az Egyesült Királyság a MOX-üzem engedélyezésével a tengerjogi egyezmény több rendelkezését is megsértette, ami a következők voltak: i) az együttműködési kötelezettséget; ii) az erőműről és a vele kapcsolatba hozható nukleáris anyagok szállításáról nem készített megfelelő, azaz naprakész teljes környezeti hatásvizsgálatot; iii) nem szentelt megfelelő figyelmet a lehetséges terrorista támadások hatásairól, az ilyen esetre nem készített tervet; iv) nem tett meg minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy megelőzze, csökkentse, vagy ellenőrizze a MOX-üzem szándékos vagy balesetszerű kibocsátásait az Ír-

⁴⁷⁴ Uo. 36-37. p. 70-71.§

⁴⁷⁵ Uo. 29. p. 51.§

⁴⁷⁶ FORSTER (2003) i. m. 613. p.

⁴⁷⁷ MOX Plant Case ITLOS Case No. 10 Press Release/62, 2001, 2. p.

⁴⁷⁸ BROWN (2002) i. m. 272. p.

tengerbe.⁴⁷⁹ Az Egyesült Királyság elmulasztotta a tengeri környezet megóvásának kötelezettségét, mint ahogyan az a 192-194., 207., 211., és a 213. cikkekben szerepel. A 293. cikk előírja az elővigyázatosság elvét is, mely Írország szerint most már a szokásjog része, továbbá a mesterséges koncentrációjú radioaktív anyagok közel 0-ra való csökkentését 2020-ra.⁴⁸⁰

A felperes nézete szerint a MOX-üzem radioaktív anyagokat bocsát ki az Ír-tengerbe. A radioaktivitás hatása a környezetre és az emberi egészségre nézve változáson ment keresztül, tekintve, hogy új technológiák jöttek létre a kibocsátások csökkentésére, illetve azok teljes körű megszüntetésére, a jog pedig ezeknek a változásoknak a figyelembevételével fejlődik.⁴⁸¹ Az Egyesült Királyság azonban még csak megfelelő környezeti hatásvizsgálatot sem készített, amit viszont feltudott mutatni nem volt teljes és nem naprakész.⁴⁸² Az alperes tehát elmulasztotta megfelelően értékelni az erőmű lehetséges hatásait, a radioaktív anyagok következményeit az Ír-tengerre nézve, a 194. cikkben foglalt kötelezettségeknek nem felelt meg, és az esetleges terrorista támadások hatásainak kockázatait is figyelmen kívül hagyta.⁴⁸³ Az Ír-tenger védelmében nem működött együtt, ezzel megsértve az egyezmény együttműködéséről szóló 123. és 197. cikkét. Írország hangsúlyozta, hogy joga van ahhoz, hogy notifikálják a MOX-üzemről és a nemzetközi szállításról, valamint, hogy választ kapjon az információs kérésére, illetve ahhoz, hogy jogait és érdekeit figyelembe vegyék.⁴⁸⁴

8.3.2. Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság szerint a környezeti hatásvizsgálat teljes mértékben megfelelő volt, az üzem engedélyezését pedig egy több évig tartó eljárás előzte meg, ami alátámasztotta, hogy minden lépésnél szem előtt tartotta a környezeti és más feltételeknek való megfelelést.⁴⁸⁵ Ezt igazolni kívánta az elkészített környezetvédelmi nyilatkozat, illetve tanulmány, valamint az Európai Bizottság kikért véleménye is.⁴⁸⁶ Hangsúlyozta, hogy az üzem nem okozott volna komoly környezeti károkat, Írország a veszélyről és a fenyegetésről való feltételezéseit pedig

⁴⁷⁹ Request for Provisional Measures, Ireland (2001) i.m. 31. p. 55.§, Verbatim Record ITLOS/PV.01/06, 28-34. p.

⁴⁸⁰ Uo. 47., 96.§

⁴⁸¹ Verbatim Record ITLOS/PV.01/06, 29. p. 44.§

⁴⁸² Uo. 35. p. 11.§

⁴⁸³ Uo. 34. p. 17-25.§

⁴⁸⁴ Uo. 38. p. 47-50.§, 38. 1-3.§

⁴⁸⁵ ITLOS Written Response of the United Kingdom (2001), i.m. 376. p. 31.§

⁴⁸⁶ Uo. 379-384. p. 37-49.§

semmilyen tudományos vizsgálattal, adattal, vagy véleménnyel sem tudta alátámasztani.⁴⁸⁷ Vitatta továbbá az ITLOS joghatóságát is.

8.4 ITLOS Ideiglenes intézkedések

8.4.1 Írország kérelme

Írország a következő ideiglenes intézkedések elrendelését kérte a ITLOStól, hogy kötelezze az Egyesült Királyságot: i) a MOX erőmű engedélyének felfüggesztésére vagy tegyen meg minden olyan intézkedést, ami szükséges a MOX erőmű működésének megakadályozásához; ii) annak biztosítására, hogy a tengeren nem történik radioaktív anyagok szállítása melyek a MOX erőművel állnak kapcsolatban iii) arra hogy biztosítsa, hogy nem tesz semmit, amivel akadályozná a vita feloldását iv) végül, hogy biztosítsa, hogy nem tesz semmit, ami sértené Írország jogait az ügy érdemi eldöntésének kimenetelével kapcsolatban.⁴⁸⁸

8.4.2 Az elrendelés feltételeinek értékelése

Ahhoz, hogy az ITLOS Írország kérelmét értékelni tudja, szükséges volt néhány kérdés előzetes tisztázása, amik az ideiglenes intézkedések elrendelésének feltételeinek kimerítéséhez kapcsolódtak. Először is tisztázni kellett a *prima facie* joghatóságot. Írország szerint a vitarendezésre a megfelelő fórum a ITLOS volt, tekintve, hogy a vita a tengerjogi egyezmény rendelkezéseivel kapcsolatban merült fel. Az Egyesült Királyság nem így látta. Szerinte a 282. cikk kizárja, hogy Írország választottbírószághoz forduljon, mert a vitát elemeit regionális egyezmények uralják, melyek szintén rendelkeznek vitarendező mechanizmussal.⁴⁸⁹

Az Egyesült Királyság azonban nem így látta, a 282. cikkre hivatkozva azon az állásponton volt, hogy kizárt a joghatóság, mivel az Európai Unió Bíróságának kizárólagos hatásköre van az ügyre nézve. Az alperes hangsúlyozta, hogy mind a környezeti hatásvizsgálat,⁴⁹⁰ mind a MOX-üzem gazdasági és egészségügyi hatásainak kérdése⁴⁹¹ teljes egészében az Európai Közösségek joga alá tartozik. A vitát elemeit az OSPAR, Európai Közösségek és az

⁴⁸⁷ Uo. 405. p. 113.§

⁴⁸⁸ ITLOS, MOX Plant Case No. 10, Provisional Measures, Order 2001 101., 27.§

⁴⁸⁹ Uo. 104.p. 38.§

⁴⁹⁰ EK Tanács irányelve 85/337/EEC 1985

⁴⁹¹ EK Tanács irányelve 80/836/Euratom 1980

EURATOM szerződések uralják. Továbbá Írország visszautasította a 283. cikk szerinti eszmecszerét is.⁴⁹²

A ITLOS az Egyesült Királyság mindkét érvét visszautasította, és kimondta, hogy a 282. cikk nem alkalmazandó a vitára, mivel az a tengerjogi egyezmény alkalmazásával és értelmezésével, és nem az OSPAR, az Európai Közösség vagy EURATOM szerződésekkel kapcsolatos.⁴⁹³ Ehhez hozzátette, hogy mivel mindkét vitás fél részese előbbi szerződéseknek, így Írország bármelyikre támaszkodhat választásának megfelelően.⁴⁹⁴ Ebben az értelemben, az ezekben a szerződésekben szereplő kötelezettségek és jogok külön léteznek a tengerjogi egyezményben foglaltakétól.⁴⁹⁵ Ami az eszmecszerét illeti, a 283. cikk értelmében az állam nem köteles ezt folytatni, ha arra a következtetésre jut, hogy a megállapodás, illetve egyezség elérésének lehetőségei kimerítésre kerültek.⁴⁹⁶ Az ITLOS tehát megállapította a *prima facie* joghatóságát.⁴⁹⁷

Másodszor, ahhoz, hogy a Törvényszék elrendelhesen ideiglenes intézkedéseket, elengedhetetlen volt annak vizsgálata, hogy a kért intézkedések szükségessége, illetve a 290. cikk 5) pontja szerinti sürgősség feltétele fennállt-e. A kérdés az volt, hogy az ideiglenes intézkedések elrendelése szükséges volt-e a felek jogainak megőrzése vagy a tengernek okozott komoly károk megelőzése érdekében? Igényelte-e a helyzet sürgőssége? Írország szerint az UNCLOS 290. cikk 5) pontjában foglalt feltétel kétségtelenül fennállt. A feltétel teljesülését azzal kívánta alátámasztani, hogy a létesítmény üzembe helyezésének időpontja december 20., azonban a választottbíróóság felállítására csak később kerül sor,⁴⁹⁸ és ha a MOX-üzem megkezdi a működését, annak kibocsátásai helyrehozhatatlan következményekkel járna.⁴⁹⁹ Az üzembe helyezést követően a radioaktív szivárgások és emissziók mértéke jelentősen megnőtt volna.⁵⁰⁰ Mivel plutónium kerülne az erőmű rendszerébe, így technikailag igen nehéz és költséges lenne mentesíteni a sugárzástól az erőművet.⁵⁰¹ Hivatkozott továbbá az elővigyázatosság elvére, mely az Egyesült Királyságra helyezte a bizonyítási terhet, hogy bizonyítsa, hogy a szivárgásokból és kibocsátásokból nem keletkezne kár.

⁴⁹² ITLOS Written Response of the United Kingdom (2001) i. m. 407. p. 120.§

⁴⁹³ ITLOS, MOX Plant Case, Prov. Meas. (2001) i. m.105. p. 45.§

⁴⁹⁴ Uo. 106. p. 47.§

⁴⁹⁵ Uo. 106. p. 50.§

⁴⁹⁶ Uo. 107. p. 60.§

⁴⁹⁷ Uo. 107. p. 62.§

⁴⁹⁸ Request for Provisional Measures, Ireland (2001) i. m. 64. p. 141.§

⁴⁹⁹ Uo. 53-55. p. 110-116.§

⁵⁰⁰ Uo. 53-55. p. 110-117.

⁵⁰¹ Uo. 65. p. 146.§

Az Egyesült Királyság szerint azonban Írország nem tudta bizonyítani, hogy ideiglenes intézkedések hiányában öt helyrehozhatatlan sérelmek valódi kockázata fenyegette volna vagy, hogy szükséges lett volna, hogy a komoly környezeti károktól a tengeri környezet megóvásra kerüljön.⁵⁰² Álláspontja szerint a MOX üzemanyag gyártása elhanyagolható kockázatokat jelentett és a biztonság érdekében megtették a megfelelő óvintézkedéseket.⁵⁰³ Továbbá a MOX üzemanyag exportjára nem került volna sok egészen 2002-ig.⁵⁰⁴ Nézete szerint a sürgősség feltétele sem került kimerítésre, mert csak pusztán feltételezésekről volt szó, így Írországnak bizonyítania kell, hogy az események sértenék a felek jogait vagy, hogy azok komoly károkat okoznának a tengeri környezetnek. Véleménye szerint nem állt fenn valós kockázat és sürgősség sem, tekintve az üzembe helyezés idejét.⁵⁰⁵ Az egyetlen dolog, ami a választottbíróóság megalakulása előtt történt volna, az a MOX üzembe helyezése, ami még vitathatóan sem okozott volna komoly, helyrehozhatatlan károkat sem a tengeri környezetnek, sem Írországnak.⁵⁰⁶

8.4.3 Az ITLOS döntése

Az ITLOS a helyzetet és az eset körülményeit tekintve úgy vélte, hogy a kért ideiglenes intézkedések elrendeléséhez szükséges sürgősségi feltétel nem került kimerítésre.⁵⁰⁷ Ennek ellenére a ITLOS mégis elrendelt bizonyos intézkedéseket, eltérve Írország kérelmétől. A tengerjogi egyezmény 290. cikk 1) pontja szerint az ITLOS bármilyen ideiglenes intézkedést hozhat, amit megfelelőnek tart a körülményeket tekintve. Az eljárási szabályzat 89. cikk 5) pontja szerint az ITLOS a kértektől teljesen vagy részben eltérő ideiglenes intézkedéseket is előírhat. Az ITLOS döntését azzal indokolta, hogy a „körültekintés és óvatosság” megköveteli, hogy a vitás felek együtt együttműködjenek a MOX erőmű kockázataival vagy hatásaival kapcsolatos információcserében.⁵⁰⁸ Így a Törvényszék végül kötelezte a feleket, hogy működjenek együtt és konzultáljanak azért, hogy i) további információkat osszanak meg egymással a MOX erőmű üzembe helyezésének az Ír-tengerre való lehetséges következményeiről; ii) kísérik figyelemmel a MOX erőmű működésének kockázatait és

⁵⁰² ITLOS Written Response of the United Kingdom (2001) i. m. 372. p. 18-19.§

⁵⁰³ Uo. 433. p. 200.§

⁵⁰⁴ Uo. 433. p. 201.§

⁵⁰⁵ Uo. 15 Nov 2001, 415., 142.§

⁵⁰⁶ Uo. 433. p. 199.§

⁵⁰⁷ ITLOS, MOX Plant Case, Prov. Meas. (2001) i. m. 110. p. 81.§

⁵⁰⁸ Uo. 110. p. 84.§

hatásait az Ír-tengerre nézve; iii) intézkedéseket tervezzenek a MOX erőmű működéséből származtatható szennyezések megelőzésére.⁵⁰⁹

8.5 További eljárások

8.5.1 Választottbíróóság

Írország három kötelezettség megszegésének megállapítását kérte, melyek közül kettő eljárási, egy pedig érdemi természetű volt. Kérte, hogy állapítsák meg, hogy az Egyesült Királyság i) megsértette kötelezettségét, hogy megfelelő környezeti hatásvizsgálatot folytasson le; ii) nem felelt meg az együttműködési és információ adási kötelezettségnek; iii) elmulasztotta megtenni a szükséges intézkedéseket az Ír-tenger környezetének megóvása és megőrzése, illetve a szennyezés megelőzése érdekében.⁵¹⁰

Írország kérte továbbá a választottbíróóságtól, hogy akadályozza meg a MOX működését, és az ahhoz köthető radioaktív anyagok nemzetközi szállítását addig, ameddig az Egyesült Királyság nem készít megfelelő környezeti hatásvizsgálatot és stratégiát terrorista támadás esetére.⁵¹¹ Az eljárás során azonban az Egyesült Királyság felvetette az Európai Bíróság joghatóságának lehetőségességét. Felmerült a veszély, hogy a döntések egymással kerülhetnek versenybe, ami nem felel meg a bírósági intézmények között fennálló kölcsönös tiszteletnek és udvariasságnak.⁵¹²

Az ITLOS még a választottbíróóság megalakulása előtt megállapította, hogy a vita a tengerjogi egyezmény alkalmazásával és értelmezésével kapcsolatban merült fel, így a vita rendezésének előbbi egyezmény keretein belül kell történnie.⁵¹³ Ez Szabó szerint kristálytisza utalást jelentetett a választottbíróóság számára az ügy érdemben való tárgyalására, és arra, hogy ne engedje magát letéríteni az útról,⁵¹⁴ azonban a választottbíróóság ezt máshogy látta: 2003 június 24-én hozott döntésében az ügy felfüggesztése mellett döntött. Ennek oka, hogy a vita más egyezményekhez is köthető volt, mint pl. az OSPAR-egyezmény. A választottbíróóság

⁵⁰⁹ Uo. 110. p. 89.§

⁵¹⁰ PCA, MOX Plant Case, Written Submissions, Ireland Memorial (Segment 4), 2002, 253-255. p. 10. 15.§

⁵¹¹ Uo. 253-255. p. 10. 15.§

⁵¹² CHURCHILL, Robin – SCOTT, Joanne: *The MOX Plant Litigation: The First Hal-Life*, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 53. No. 1., 2004, 649. p.

⁵¹³ ITLOS, MOX Plant Case, Prov. Meas. (2001) i. m. 106. p. 52.§

⁵¹⁴ SZABÓ Marcell: The MOX Plant Case: The way towards Euro chauvinism? In: BÁNDI Gyula eds.: *The Impact of ECJ Jurisprudence on Environmental Law*, PPKE-JÁK, Pécs, 2009, 151. p.

olyan problémákat azonosított, ami a tengerjogi egyezmény és az Európai Közösségek jogával való interakciójából merült fel.⁵¹⁵

A választottbíróóság az TILOS nézetével egyetértett, miszerint *prima facie* joghatósága van, azonban ez nem volt elegendő: kifejezte aggodalmát az Európai Bírósággal való lehetséges vitával kapcsolatban, aminek során felmerülhet az Európai Bíróság kizárólagos hatásköre a vitára nézve. Ezért kétségessé vált a választottbíróóság joghatósága. A választottbíróóság tehát egy igen óvatos megközelítéssel élt, figyelemmel a párhuzamos eljárások lehetőségére. Inkább egy kompromisszumos utat választott, annak ellenére, hogy megjegyezte, hogy lehetnek olyan tengerjogi rendelkezések melyek a vitához köthetők, azonban nem esnek az Európai Bíróság kizárólagos hatáskörébe. A választottbíróóság tehát egyszerre erősítette meg *prima facie* joghatóságát miközben az ügy érdemében való tárgyalásának felfüggesztése mellett döntött, addig, ameddig a joghatóság tisztázásra kerül, tekintettel az Európai Unió Bíróságára.⁵¹⁶ A bírósági intézmények között kölcsönös tiszteletnek kell uralkodnia, a választottbíróóság elsősorban ennek megfelelően, óvatossággal járt el.⁵¹⁷ Mindazonáltal a választottbíróóság fontolóra vette ideiglenes intézkedések elrendelését. Írország így kérte, hogy a választottbíróóság kötelezze az Egyesült Királyságot arra, hogy: i) biztosítsa, hogy nem kerül sor radioaktív anyagok kibocsátására; ii) értesítse Írországot bármilyen további újrafeldolgozásról, bármilyen radioaktív anyag szállításáról és radioaktív anyagok kibocsátásáról; iii) végül, tartózkodjon minden tevékenységtől, ami megakadályozná a környezeti hatásvizsgálat eredményeképpen, választottbíróóság által elrendeltek.⁵¹⁸ A választottbíróóság azonban nem találta megfelelőnek a kért intézkedések meghozatalát a „komoly, tengeri környezetnek okozott károk megelőzése” érdekében, mivel Írország nem tudta, bizonyítani, hogy bármilyen kár, amit a MOX-üzem okozna, az komoly lenne.⁵¹⁹ A választottbíróóság itt lényegében döntött az egymással versengő nézetekről, azaz az erőmű működésének lehetséges szennyezésének komoly jellegéről. További kérdés volt, hogy a felek jogainak védelmének sürgőssége indokolja-e az ideiglenes intézkedések elrendelését, azonban a válasza erre is nemleges volt. A választottbíróóság végül javasolta a feleknek, hogy a notifikáció és együttműködés érdekében állapodjanak meg egy

⁵¹⁵ ROTHWELL, Donald R. - STEPHENS, Tim: Mox Plant Case, In: ELFERINK, Alex G. Oude - ROTHWELL, Donald eds.: *Oceans Management in the 21st Century: institutional Frameworks and Responses*, Martinus Nijhoff, Leiden, Boston, 2004, 225. p.

⁵¹⁶ Uo. 228. p.

⁵¹⁷ PCA, The MOX Plant Case, Ireland v. United Kingdom, Order No. 3, 2003, 9. p. 28.§

⁵¹⁸ Uo. 10. p. 33.§

⁵¹⁹ Uo. 16. p. 55.§

megfelelő rendszerről. Végül megerősítette az ITLOS ideiglenes intézkedéseit, hogy biztosítsa, hogy a vita nem mérgesedik tovább.⁵²⁰

8.5.2 Európai Unió Bírósága

Időközben az Európai Közösségek Bizottsága értesült Írország által kezdeményezett eljárásról és sürgette Írországot, hogy hagyjon fel vele az ECJ kizárólagos joghatóságára tekintettel.⁵²¹ Mivel Írország ennek nem tette eleget, az Európai Közösségek Bizottsága annak megállapítását kérte, hogy Írország nem teljesítette több közösségi kötelezettségét, *inter alia* nem tartotta tiszteletben az ECJ közösségi jog értelmezésére vagy alkalmazására vonatkozó vitákkal kapcsolatban fennálló kizárólagos joghatóságát, mert az Egyesült Királyság ellen a tengerjogi egyezmény keretében indított vitarendezési eljárást.⁵²² Az ügyben a ECJ 2006. május 30-án hozott ítéletet.

Mivel a tengerjogi egyezményt a Közösség aláírta, majd a 98/392 határozattal jóváhagyta, ezért az egyezmény rendelkezései a közösségi jogrend szerves részét képezik.⁵²³ Az ECJ úgy találta, hogy egy ilyen természetű vitának más bírósághoz való terjesztése azt a kockázatot rejti magában, hogy másik bíróság határoz a tagállamokat a közösségi jog értelmében terhelő kötelezettségek terjedelméről.⁵²⁴ Végül, az ECJ megállapította, hogy Írország nem teljesítette közösségi jogból folyó kötelezettségeit.⁵²⁵

Végül sem a választottbíróság, sem az ECJ nem jutott el az ügy érdemi kérdéseinek a tárgyalásához. Ezt egy sajnálatos eredménynek tekinthetjük, hiszen miután az ECJ⁵²⁶ eldöntötte a joghatósági kérdést, az eredeti ügyet érdemben már nem tárgyalta, továbbá döntése nyilvánvalóan utalt arra is, hogy a tengerjogi egyezmény szerint felállított választottbíróság sem járhat el tovább.⁵²⁷ Az ügy tehát válasz nélkül ért a végéhez: Írország kezdeményezte a

⁵²⁰ CHURCHILL-SCOTT (2004) i. m. 649-651. p.

⁵²¹ EICHER, Patrick. T.: *International Forum Shopping: The Mox Plant Case and the ECJ*, Dublin University Law Journal, Vol. 30, 2008, 371. p.

⁵²² ECJ Judgment, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, C-459/03, 30 may 2006, 60.§

⁵²³ Uo. 82.§

⁵²⁴ Uo. 177.§

⁵²⁵ ECJ Judgment, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (2006) i. m. 184.§

⁵²⁶ „Minél jobban elkülönül az uniós jogtól egy nemzetközi megállapodás, és minél távolabb esik az uniós jogtól a létrehozandó fórum hatásköre, annál valószínűbb, hogy átmehet a Bíróság mércéjén. Az uniós jog autonómiája azonban nem fér össze olyan vitarendezési mechanizmusokkal, ahol az Unió Bíróságának autentikus értelmezési és vitarendezési hatásköre veszélybe kerülne.” Ld.: MOHAY Ágoston: Külső fórumok és az uniós jog autonómiája, In: In.: KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – PÁNOVICS Attila (eds.): *Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére*, PTE ÁJK, Pécs, 2019, 60. p.

⁵²⁷ LAVRANOS, Nikolas: *Epilogue in the MOX Plant Dispute*, Energy and Environmental Law Review, Vol. 18, No. 3, 2009, 183. p.

választottbíróóság szerinti eljárás megszüntetését.⁵²⁸ A döntés mögött rejlő ok talán az, hogy Írország a diplomáciai utak alkalmazását megfelelőbbnek találta egy barátságos megoldás eléréséhez. Az azonban tisztázatlan marad, hogy a MOX erőmű vajon milyen mértékben szennyezi az Ír-tengert. Az ügy kétségtelenül felhívja a figyelmet a nemzetközi bírói fórumok szaporodásának eredményeként létrejövő egymást átfedő joghatóság kérdéseire.⁵²⁹

IV. Az államok környezeti károkért való nemzetközi jogi felelősségét formáló nemzetközi döntések harmadik hulláma

1. A harmadik hullámról

A harmadik hullám jellemzője, hogy a nemzetközi ítélkező fórumok az első és második hullámban megjelent kötelezettségeket tovább szilárdították, számos alkalommal megerősítve a korábban született releváns ítéleteket, döntéseket. Egyes nemzetközi környezetvédelmi jogi elvek kristályosodásához járultak hozzá, némelyik kötelezettség nemzetközi szokásjogi státuszának deklarálásával, és egyes kötelezettségek tartalmának, illetve bizonyos kötelezettségek közötti kapcsolatok meghatározásával. Ennek az időszaknak a fő jellemzője egyrészt a megelőzéshez és az elvárható gondossághoz kapcsolódó kérdések megjelenése és tisztázása, másrészt a tisztán környezeti károkkal összefüggő tudományos problémák erőteljesebb felmerülése.

2. Az Iron Rhine ügy (2005)

2.1 Az ügy háttere

Az Iron Rhine ügyben az PCA hozott ítéletet 2005-ben. A Hollandia és Belgium között kialakult jogvita az Iron Rhine (IJzeren Rijn hollandul) vasútvonallal kapcsolatban merült fel, ami Hollandián keresztül köti össze a belga Antwerp városát a németországi Rajna-medencével. A vasútvonal gondolata Belgium Hollandiától való elszakadásától való tárgyalások és a két állam közötti különválásról létrejött szerződés során született meg.⁵³⁰ Az 1839-es szerződés Belgium számára tranzitjogot biztosított, amit további szerződések pontosítottak. Ennek

⁵²⁸ PCA, The MOX Plant Case, Ireland v. United Kingdom, Order No. 6, 2007, 2. p.

⁵²⁹ HAFNER, Gerhard.: *Pros and Cons ensuing from Fragmentation*, Michigan Journal of International Law, Vol. 25, No. 24, 2004, 849-863. p.

⁵³⁰ Treaty of Separation 1839

eredményeként született meg az Iron Rhine szerződés 1873-ban,⁵³¹ aminek megfelelően az Iron Rhine vasútvonal 1879-ben kiépítésre került Hollandiában.⁵³² A második világháborúban a vasútvonal nagyrészt elpusztították, így szükségessé vált az újraépítése. A vasútvonal tulajdonjoga először Belgiumot illette, ami egy 1897-es egyezmény alapján átszállt Hollandiára.⁵³³ A vasútvonalat ezt követően főleg katonai célból használták. A vonal igénybevétele sokáig elenyésző volt, nem rendelkezett különösebben nagy forgalommal.

Az 1990-es években Hollandia elkezdett bizonyos területeket természetvédelmi területté nyilvánítani, ami azokat a megyéket is érintette, ahol a vasútvonal áthaladt. Ugyanebben az időben a két állam tárgyalásokat folytatott a vasútvonal újra aktivizálásáról is.⁵³⁴ A tárgyalások eredményeként sikeresen megállapodásra jutottak,⁵³⁵ ami *inter alia* a vasútvonal újraindításával összefüggésben írta elő környezeti hatásvizsgálat lefolytatását, valamint tartalmazott egy ütemtervet a megújított vonal használatának bevezetéséről.⁵³⁶ A környezeti hatástanulmányok 2001-re el is készültek, azonban időközben vita merült fel a vasútvonal átmeneti használatával kapcsolatban. A vita odáig fajult, hogy a felek két évvel később választottbírószághoz fordultak.

2.2 A felek érvelése

Belgium nézete alapján Hollandiát köti a jóhiszeműség elve és az ésszerűség kötelezettsége, így Hollandia nem gyakorolhatja korlátlanul az Iron Rhine vasútvonal feletti joghatóságát. Belgium arra hivatkozott, hogy Hollandia köteles engedélyezni egyrészt a történelmi vasútvonal átmeneti használatát, másrészt annak hosszútávú újraindítását. Belgium szerint jogainak gyakorlását Hollandia indokolatlanul megnehezítette a különböző nagyon költséges környezetvédelmi intézkedésekkel a pálya újraindítására vonatkozóan.⁵³⁷ Belgium a költségekkel kapcsolatban sem értett egyet Hollandiával. Szerinte a költségek csak az út építésére vonatkoztak és nem Belgium áthaladási jogának gyakorlására. Az 1839-es szerződés a vasútvonal jó állapotban való tartására kötelezte Hollandiát, így Belgium költségekkel kapcsolatos kötelezettsége csak a holland jogszabályokkal összhangban lévő minimumkövetelményekre terjedhetett ki.⁵³⁸

⁵³¹ Railway Line from Antwerp to Germany across Limburg 1873

⁵³² PCA, The Iron Rhine („Ijzeren Rijn”) Railway, (The Kingdom of Belgium and the Kingdom of the Netherlands), Award, 24 May 2005, 8. p. 18.§

⁵³³ Railway Convention 1897

⁵³⁴ PCA, The Iron Rhine Award (2005) i. m. 8. p. 20-21.§

⁵³⁵ Memorandum of Understanding 2000

⁵³⁶ PCA, The Iron Rhine Award (2005) i. m. 9. p. 20-21.§

⁵³⁷ Uo. 9. p. 20-23.§

⁵³⁸ Uo. 10. p. 20-24.§

Hollandia nem vitatta Belgium 1839-es szerződésben meghatározott holland területen való áthaladás jogát, azonban mint ahogyan Hollandia területi szuverenitásának korlátozást, úgy az áthaladáshoz való jogot is korlátozottan kell értelmezni. A szerződés kimondja, hogy Belgiumot terheli a munkálatok költsége. A környezetvédelmi intézkedések és feltételek, amiket Hollandia megszabott a vasútvonal újraindításához, Hollandia szuverenitásának a gyakorlását jelentik, tehát Belgium köteles megfizetni az ezeknek való megfelelés során felmerülő költségeket.⁵³⁹ Továbbá Hollandia szerint az „újraindítás,” amit Belgium kívánt olyan jellegű volt, ami igényelte volna a belga területen lévő vasútvonal Hollandia területén történő meghosszabbítását. Ennek költségei azonban a holland álláspont szerint teljes mértékben Belgiumot terheltek.⁵⁴⁰

A jogvita magát tehát egyrészt a vasút hosszútávú használatához szükséges munkálatok költségeinek és megosztása, másrészt a belga tranzitjoga vonatkozó szerződéses rendelkezések értelmezése jelentette a környezetvédelmi intézkedések fényében. A kérdés tehát az volt, hogy Belgium kérelme a vasútvonal az eredeti kapacitást meghaladó mértékű korszerűsítés és helyrehozatal iránti kérelme, gyakorlatilag a vonal kiterjesztésnek minősül-e. Továbbá Belgium költségibe beletartoznak-e azok a költségek is, amik a holland környezetvédelmi szabályozásának való megfeleléssel jár.⁵⁴¹ Az ügyben számos további kérdés is felmerült a bilaterális szerződés értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatban, azonban jelen részben csak az ügy nemzetközi környezetvédelmi implikációi kerülnek bemutatásra.

2.3 *Az ítélet*

2.3.1 A szerződés rendelkezéseinek értelmezése

A PCA az ítéletben hamar tisztázta az ügy eldöntésére alkalmazott jogforrások körét. Az 1839-es szerződés vitatott rendelkezéseinek értelmezése és alkalmazása mellett a választottbíróóság a nemzetközi jog releváns szabályait is figyelembe vette.⁵⁴² E tekintetben alkalmazta, és hivatkozott az 1969-es szerződések jogáról szóló Bécsi egyezmény 31. és 32. a szerződések általános értelmezéséről szóló cikkeire. A 31. Cikk 3. pontja szerint: „a szövegösszefüggés mellett figyelembe kell venni: (...) c) a nemzetközi jognak a részes felek viszonyában alkalmazható bármely idevonatkozó szabályát.” Ez alapján állapította meg, hogy

⁵³⁹ Uo. 10. p. 25.§

⁵⁴⁰ Uo. 34. p. 74.§

⁵⁴¹ Uo. 33. p. 70.§

⁵⁴² Uo. 23. p. 44.§

az 1839-es szerződés értelmezése során alkalmazandó egyaránt az Európai Unió joga, és az általános nemzetközi jog szabályi is.⁵⁴³ Ez egy fontos lépés volt a PCA számára, mivel ezzel teremtette meg az alapot a nemzetközi környezetvédelmi jog normáinak a jogvitára való alkalmazásához, aminek meghatározó szerepe volt az ítéletben. Ennek megfelelően, a PCA a nemzetközi környezetvédelmi joggal összhangban értelmezte az 1839-es szerződést, és alkalmazta a szerződések evolútív értelmezését. Előbbi alátámasztására egyrészt hivatkozott a hatékonyság elvére (*ut res magis valeat quam perat*),⁵⁴⁴ másrészt több nemzetközi dokumentumra és ítéletre is.⁵⁴⁵ A választottbíróság többször idézett az ICJ Bős-Nagymaros ügyben született ítéletéből is, ami az új normák figyelembe vételének igényét fogalmazta meg.⁵⁴⁶ Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy jelen esetben eljáró PCA messzebb ment az ICJ, mivel a Bős-Nagymaros ügyben a Budapesti szerződés tartalmazott környezetvédelmi intézkedéseket, azonban az 1839-es szerződésben nem találunk a környezet védelmére vonatkozó utalást. A PCA utalt még a WTO Garnélarkok-Teknős ügyben született döntésére is, amely a „természetes erőforrások” értelmezése során, az általános nemzetközi jog normáihoz nyúlva, szintén figyelembe vette a jog fejlődését.⁵⁴⁷ Azonban itt is igaz, hogy amíg a GATT XX. cikke tartalmazott valamilyen szintű környezetvédelemmel kapcsolatos rendelkezést. Jennings és Watt szerint is, a szerződések rendelkezéseit nem lehet elszakítani az elfogadását követően végbemenő jogfejlődéstől, a szerződésbe foglalt fogalmak nem lehetnek statikusak, hanem azok inkább evolútívak.⁵⁴⁸ Az evolútív értelmezéssel, megnyílik az ajtó a gondolat felé, hogy a jelen és múlt közötti vonal vékonyodni látszik.⁵⁴⁹

⁵⁴³ Uo. 28. p. 58.§

⁵⁴⁴ Bjorge szerint az ítélet arra utal, hogy a hatékonyság elvének alkalmazása is vezethet a szerződések evolútív értelmezéséhez. BJORGE, Eirik: *The Evolutionary Interpretation of Treaties*, Oxford University Press, New York, 2014, 8. p.

⁵⁴⁵ A választottbíróság szerint a hatékonyság a szerződés tárgyával és céljával kapcsolatban bír relevanciával. PCA, *The Iron Rhine Award* (2005) i. m. 25. p. 49.§

⁵⁴⁶ ICJ, *Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment*, (1997) i. m. 74. p. 140.§ és 64. p. 112.§

⁵⁴⁷ WTO, *Shrimp and Turtles* (1998) i. m. 48. p. 129.§

⁵⁴⁸ JENNINGS, Robert - WATTS, Arthur: *Oppenheim's International Law, Volume 1 Peace*, Ninth Edition, Longman, London, New York, 2008, 1282. p.

⁵⁴⁹ BLADE, Ineke van: *The Iron Rhine Case The Art of Treaty Interpretation, The Application of Nineteenth Century Obligations in the Twenty-first Century*, In: BLOKKER, Niels – LEFEBER, René – LIJNZAAD, René – BLADEL, van Ineke eds.: *The Netherlands in Court, essays in Honour of Johan G. Lammers*, Martinus Nijhoff Publisher, Leiden, Boston, 2006, 15. p.

2.3.2 Fenntartható fejlődés és a megelőzés

A fenntartható fejlődés fontos szerepet töltött be az ügyben, tekintettel arra, hogy a PCA a fenntartható fejlődés koncepcióját alkalmazta az érdekek egyensúlyának megteremtésére.⁵⁵⁰ A választottbíróóság mindenekelőtt meghatározta a környezet fogalmát, mely szerint „abba beletartozik a levegő, víz, föld, flóra, fauna, természetes ökoszisztémák és területek, az emberi egészség és biztonság, valamint a klíma.”⁵⁵¹ Hangsúlyozta, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jog területén számos kérdéssel kapcsolatban vita áll fenn: mi minősül elvnek, szabálynak vagy mi *soft law*, és hogy mely környezettárgyú szerződések vagy elvek azok, amik hozzájárultak a szokásjog fejlődéséhez. Leszögezte, hogy anélkül, hogy „tovább foglalkozna ezekkel a vitákkal”, a feltörekvő elvek, bármi is legyen a státuszuk, utalnak a megőrzésre, menedzsmentre, a megelőzésre és a fenntartható fejlődésre, valamint a jövő generációk védelmére.⁵⁵²

A fenntartható fejlődés szellemében mondta ki, hogy a gazdaság fejlesztését célzó tevékenységek tervezése és végrehajtása során egyaránt szükséges megtenni a megfelelő környezetvédelmi intézkedéseket.⁵⁵³ Ennek a követelmények az alátámasztására a Riói Nyilatkozat⁵⁵⁴ 4. elvére hivatkozott, mely szerint „a fenntartható fejlődés elérése érdekében a környezetvédelemnek a fejlődési folyamat szerves részét kell alkotnia, és nem kezelhető attól elkülönülten.”⁵⁵⁵ A PCA kimondta, hogy a feltörekvőben lévő elvek a környezetvédelmet a fejlődés folyamatába integrálják, és a környezetvédelmi jog és fejlődés nem különülnek el egymástól, „azok nem alternatívák, hanem egymást erősítő, integrált fogalmak, amelyek előírják, hogy ha a fejlesztés jelentős károkat okozhat a környezetnek, akkor az ilyen károkat meg kell előzni, de legalább enyhíteni kell,”⁵⁵⁶ és „ma a nemzetközi környezetvédelmi jogban, a megelőzés kötelezettségére egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek.”⁵⁵⁷ Ez a köteletség a Törvényszék véleménye szerint mára az általános nemzetközi jog elvévé vált.⁵⁵⁸ Ez nemcsak az autonóm, de bizonyos szerződések végrehajtása érdekében végzett tevékenységekre is

⁵⁵⁰ DIEFFAL, Christian: *The Iron Rhine Case – A Treaty’s Journey from Peace to Sustainable Development*, Heidelberg Journal of International Law, Vol. 71, No. 3, 2011, 579. p.

⁵⁵¹ PCA, The Iron Rhine Award (2005) i. m. 28. p. 58.§

⁵⁵² Uo. 28. p. 58.§

⁵⁵³ Uo. 28. p. 59.§

⁵⁵⁴ ENSZ, 1992-ben Rio de Janeioban tartott környezetvédelmi világkonferenciájának eredményeül elfogadott nyilatkozat a Környezet és Fejlődésről

⁵⁵⁵ PCA, The Iron Rhine Award (2005) i. m. 28. p. 59.§

⁵⁵⁶ Uo. 29. p. 59.§

⁵⁵⁷ Uo. 90. p. 222.§

⁵⁵⁸ Uo. 29. p. 59.§

vonatkozik.⁵⁵⁹ Ezen a ponton megint a Bős-Nagymaros ügyben hozott ítéletére támaszkodott, melyben az ICJ kimondta, hogy a gazdasági fejlődést össze kell egyeztetni a környezetvédelemmel, amit a fenntartható fejlődés elve fejez ki.⁵⁶⁰ Ennek mentén a PCA leszögezte, hogy a egy már létező vasútvonal modernizálásába beletartoznak a szükséges környezetvédelmi intézkedések is, amiket a projekt összetevőinek egyikeként kell kezelni. Másképpen fogalmazva, ez azt jelenti, hogy a környezetvédelmi intézkedések a fejlesztések vagy tevékenységek szerves részét alkotják, és azoktól nem lehet elválasztani.⁵⁶¹ Ezzel a PCA a fejlesztések és a környezetvédelmi érdekek összeegyeztetésének szükségességét kívánta hangsúlyozni.⁵⁶² Itt a PCA a fenntartható fejlődés koncepcióját erősítette meg.

Figyelemre méltó, hogy a PCA nem nyilatkozott a fenntartható fejlődés státuszáról. Ennek a szándéknak a hiányára egyébként utalt, amikor a nemzetközi környezetvédelmi jogban lévő homályról beszélt.⁵⁶³ Vinuales szerint két következménye van annak, hogy a PCA a fenntartható fejlődésre támaszkodott. Egyrészt a fenntartható fejlődés koncepciójával lehetőség nyílik az olyan szerződések „frissítésére,” amelyek nem tartalmaznak környezetvédelmi rendelkezéseket, másrészt a zöld utat kap a megelőzés elvének alkalmazása, amire az ítéletben hivatkozott is a PCA.⁵⁶⁴

2.3.3 Szuvereniáts

A PCA párhuzamot vont a Lac Lanoux PCA ítélettel is, mivel mindkét ügy felvetett szuverenitással kapcsolatos kérdéseket. A választottbíróóság szerint mindkét eset egy állam számára egy másik állam által a saját területén biztosított speciális jogok kiegyensúlyozásáról, és a területi szuverenitás általános megerősítéséről szólt.⁵⁶⁵ Ezt követően idézte a Lac Lanoux ügyet, mely szerint a területi szuverenitásnak meg kell hajolnia minden nemzetközi kötelezettség előtt. Ezt alapul véve a PCA megerősítette a Lac Lanoux ügyet: Hollandia területi szuverenitását mindaddig gyakorolhatja az Iron Rhine felett, ameddig az nem ellentétes Belgium szerződés szerinti jogaival, vagy az általános nemzetközi jog által biztosított

⁵⁵⁹ Uo. 28. p. 59.§

⁵⁶⁰ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 74. p. 140.§

⁵⁶¹ PCA, The Iron Rhine Award (2005) i. m. 89. p. 220.§

⁵⁶² Uo. 89. p. 221.§

⁵⁶³ „Anélkül, hogy tovább foglalkozna ezekkel a vitákkal...” 28. p. 58.§

⁵⁶⁴ VINALES, Jorge E.: Sustainable Development from a Legal Standpoint, In: RAJAMANI, Lavanya – Peel, JACQUELINE eds.: *The Oxcord Handbook of International Environmental Law*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 2021, 298. p.

⁵⁶⁵ PCA, The Iron Rhine Award (2005) i. m. 27. p.54.§

jogokkal.⁵⁶⁶ E tekintetben nem szalasztotta el az alkalmat, hogy emlékeztesse a feleket a *sic utere tuo* elvére, hangsúlyozva, hogy egy állam területén végzett tevékenység egy másik állam területére is kifejtheti hatásait. Ennek keretében idézte a ICJ nukleáris fegyverek használatának vagy az azzal való fenyegetés jogszerűsége tárgyában adott tanácsadó véleményét, mely kimondta, hogy az államok általános kötelezettsége, hogy biztosítsák, hogy a joghatóságuk és ellenőrzésük alá tartozó területeken végzett tevékenységet tiszteletben tartják más államok környezetét.⁵⁶⁷ A PCA értelmezése szerint, jelen ügyben nem egy gazdasági tevékenység határon áterjedő hatásairól volt szó, hanem egy szerződésben garantált jog gyakorlásának, egy másik államra való hatásairól.⁵⁶⁸ A PCA ezt figyelembevéve kimondta, hogy a környezeti megfontolásokra akkor is tekintettel kell lenni, ha egy állam a nemzetközi jog által biztosított jogát gyakorolja egy másik állam területén belül.⁵⁶⁹ Ennek megfelelően megállapította, hogy az Iron Rhine vasútvonal újraindítását nem lehet a szükséges környezetvédelmi intézkedésektől külön kezelni, azokat teljes mértékben a projekt részévé kell tenni.⁵⁷⁰ Másképpen fogalmazva, a környezeti károk megelőzésének és enyhítésének költségei a projekt részét képezik, amiket nem lehet elválasztani a vasútvonal működéséhez szükséges költségektől.⁵⁷¹ Belgium a vasútvonalat intenzívebben kívánta használni, ami viszont hátrányosan érintheti a természetet, és környezeti károkat okozhat.⁵⁷² Ezzel összefüggésben emlékeztette a feleket a megelőzésre: „ma, azonban a nemzetközi környezetvédelmi jogban, a megelőzés kötelezettségére egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek.”⁵⁷³

2.3.4 Döntés

A PCA-nak a felek összesen három eldöntendő kérdést tettek fel: 1) milyen mértékben vonatkozik a holland jog az Iron Rhine vasútvonalra; 2) Belgiumnak milyen mértékben van joga a használat érdekében helyreállítási és modernizálási munkálatokat végezni az Iron Rhine vasútvonal holland területen áthaladó szakaszán; 3) a feleknek az Iron Rhine felújításával és modernizálásával kapcsolatos költségeket milyen nagyságban kell viselniük?

⁵⁶⁶ Uo. 28. p. 56.§

⁵⁶⁷ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Adv. Op. (1996) i.m. 19. p. 29.§

⁵⁶⁸ PCA, The Iron Rhine Award (2005) i. m. 90. p. 223.§

⁵⁶⁹ Uo. 90. p. 223.§

⁵⁷⁰ Uo. 90. p. 223.§

⁵⁷¹ Uo. 99. p. 243.§

⁵⁷² Uo. 90. p. 222.§

⁵⁷³ Uo. 90. p. 222.§

Az első kérdésben a választottbíróóság megállapította, hogy a holland jog olyan mértékben vonatkozik az Iron Rhine vasútvonalra, ami nem ütközik Belgium szerződésben garantált jogával, vagy a felek általános nemzetközi jog szerinti jogaival és kötelezettségeivel, valamint az Európai Unió joggal.

A második kérdésben kimondta, hogy Belgiumnak joga van a Hollandián keresztülhaladó vonal működőképességére vonatkozó előírásokat tervezni, de nem kezdhet olyan munkába holland területen, amiről nem született egyezség. Továbbá Hollandiának joga van természetvédelmi területeket kijelölni.

A PCA az utolsó kérdésben azonosította a költségelemeket és kockázatokat, aminek viselését szektoronként osztotta meg a felek között.⁵⁷⁴ E szerint Belgiumnak kötelezettsége volt az újraindítás környezetvédelmi költségeit viselni, míg Hollandiának hozzá kellett járulnia a vasútvonal felújításának azon költségeihez, melyeken a holland vonatok is átkeltek. A költségmegosztással kapcsolatban nem kívánt explicit lenni, csak az irányadó elvek és kritériumok megfogalmazására törekedett az 1839-es szerződéssel összhangban.⁵⁷⁵ A PCA leszögezte, hogy nem tartozik rá, hogy milyen intézkedések felelnek meg a megkövetelt környezetvédelmi szintnek. Ezeket inkább szakértőkre bízta. Ebből az okból kifolyólag javasolta a feleknek, hogy állítsanak fel egy független szakértőkből álló testületet, ami képes megállapítani az Iron Rhine vasútvonal pontos költségeit.

3. Papírmalmok ügy (2010)

3.1 Az ügy háttere

Az Argentína és Uruguay között kialakult vitában a ICJ 2010-ben hozott ítéletet. A jogvita háttérben a két állam közötti határt képző Uruguay-folyón történő két papírmalom építése állt. A jogvita gyökerét az első gyár építése képezte (ENCE), amelyre Uruguay 2005-ben adott engedélyt. A gyár a határfolyó bal partján, Fray Bentos város közelében kapott helyet, szemben a folyó túlsó partján elhelyezkedő Gualaguaychu argentin régióval, ahol a projekt komoly tiltakozást váltott ki: argentin polgárok több, Uruguayt és Argentínát összekötő hidat blokád alá vettek, hogy megakadályozzák a turisták Uruguayba való látogatását.⁵⁷⁶ A tüntetések oka a

⁵⁷⁴ Uo. 99-101. p. 242-244.§

⁵⁷⁵ Uo. 91. p. 224.§

⁵⁷⁶ KAZHDAN, Daniel: *Precautionary Pulp: "Pulp Mills" and the Evolving Dispute between International Tribunals over the Reach of the Precautionary Principle*, Ecology Law Quarterly, Vol. 38, No. 2, 2011, 543. p.

papírmalom által okozott szennyezéstől való félelem volt.⁵⁷⁷ 2006-ban az argentin nyomás győzedelmeskedni látszott, így 2006-ban a projekt elhalasztásra került, később pedig Uruguay elállt a gyár megépítésének szándékától.⁵⁷⁸ A dolog azonban nem maradt ennyiben: Uruguay engedélyt adott egy második papírmalom megépítésére (Orion) is, amely a tervezett első gyár létrehozására eredetileg kijelölt helytől néhány kilométerre került megépítésre. A gyár 2007-ben meg is kezdte működését.⁵⁷⁹

A helyzet rendezése érdekében a két állam tárgyalásokba kezdett az Uruguay-folyó Adminisztratív Bizottságán (CARU)⁵⁸⁰ keresztül. A tárgyalások sikertelenségét követően Argentína 2006-ban keresetet nyújtott be ICJ-hez.

3.2 A felek kérelme

Argentína arra hivatkozott, hogy az Uruguay-folyón történő papírmalmok engedélyezése és megépítése sérti az Uruguay folyó használatáról szóló 1975. évi (Statútum) szerződést.⁵⁸¹ Argentína a papírgyár tevékenységét, illetve működését veszélyesnek találta a folyó vízének minőségére és annak környezetére nézve. Ennek megfelelően keresetében kérte az ICJ-t, hogy állapítsa meg, hogy a papírmalmok építésére és üzembehelyezésére adott engedélyezéssel Uruguay megsértette a Statútumból eredő kötelezettségeit: i) elmulasztott minden, a folyó optimális és ésszerű hasznosításához szükséges intézkedést megtenni; ii) nem notifikálta a CARU-t, nem tett meg mindent a környezet megőrzése és a szennyezés megelőzése valamint a biodiverzitás védelme érdekében, és nem tanúsított együttműködést sem.⁵⁸² Ezekért a kötelezettségzegésekért Uruguay felelősséggel tartozik. Ennek megfelelően Argentína kérte: i) a *cessatit*; ii) az *in integrum restitutit*; iii) kártérítést és végül iv) megfelelő garanciát arra, hogy Uruguay a jövőben tartózkodik a Statútum alkalmazásának megakadályozásától, különös tekintettel a szerződés konzultációra vonatkozó rendelkezéseire.

⁵⁷⁷ BRUHÁCS János: *Argentína és Uruguay vitája: a Nemzetközi Bíróság 2010. évi ítélete az Uruguay folyó menti papírgyár ügyben*, *JURA*, 2012/2., 40. p.

⁵⁷⁸ United Nations Environment Programme: *Latin America and the Caribbean*, GEO Yearbook, Nairobi, 2007, 24. p., ld.: LANG, Chris: *ENCE Cancels Pulp Mills in Uruguay*, PULP INC. Oct. 2, 2006 <https://pulpinc.wordpress.com/2006/10/02/ence-cancels-pulp-mill-in-uruguay/> (letöltve: 2020.06.08.)

⁵⁷⁹ ICJ, Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay) Judgment 2010, 27. p. 37.§

⁵⁸⁰ Uruguay folyó használatáról szóló 1975. évi Statútum által felállított bizottság. A szerződés értelmében, ha valamelyik fél olyan projektbe kezd, amely jelentős kárt okozhat a környezetben, arról a félnek tájékoztatnia kell a Bizottságot. Ha a Bizottság megállapítása szerint fennáll a jelentős károkozás veszélye, arról értesítenie kell a projektet tervező államnak a másik felet.

⁵⁸¹ Az Uruguay folyó használatáról szóló szerződést (Statútum) 1975-ben írta alá Uruguay és Argentína, hatályba lépett 1976-ban. United Nations, Treaty Series (UNTS), Vol. 1295, No. I-21425, 340. p.

⁵⁸² ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 18. p. 22.§

Ezzel ellentétben Uruguay kérte Argentína követeléseinek elutasítását, továbbá annak megállapítását, hogy Uruguay a Statútumnak megfelelően járt el. A papírmalmok fontos szerepet játszanak Uruguay gazdaságában, így azok eltávolítása jelentős gazdasági károkat okozna, és aránytalan az állítólagos kötelezettségsértésekkel melyekre Argentína hivatkozott.⁵⁸³

3.3 Ideiglenes intézkedések

A kereset benyújtásával egyidejűleg Argentína ideiglenes intézkedések elrendelését is kérte. Kérelme ketté bontható: kérte az ICJ-t, hogy kötelezze Uruguayt i) a papírmalmok építési engedélyének a felfüggesztésére és arra, hogy tegyen meg minden szükséges intézkedést annak biztosítására, hogy az építési munkálatok nem fognak folytatódni; ii) a jóhiszemű együttműködésre, és hogy tartózkodjon minden olyan magatartástól, amely a jogvita elmergesedéséhez vezet.⁵⁸⁴

Uruguay nem tartotta megfelelőnek a kért ideiglenes intézkedéseket, és arra hivatkozott, hogy az építkezés felfüggesztése gazdasági veszteséggel járna, és sértené Uruguay szuverén jogát, hogy területén fenntartható fejlődést szolgáló gazdasági projekteket hajtson végre.⁵⁸⁵ Az ICJ többször is hangsúlyozta, hogy csak abban az esetben kerülhet sor ideiglenes intézkedés elrendelésére, ha a vita tárgyát képező jogokat helyrehozhatatlan sérelem megelőzésének sürgőssége indokolja.⁵⁸⁶ Ennek megfelelően vizsgálva Argentína kérelmét, végül azt teljes egészében elutasította azon az alapon, hogy a gyár kellően biztonságos és a kár, amelyet Uruguay okozhat nem jelent azonnali fenyegetést, és nem helyrehozhatatlan.⁵⁸⁷ Döntése során tekintettel volt a fenntartható fejlődésre: hangsúlyozta, hogy az osztott erőforrások környezetének védelmét biztosítani kell, de ugyanakkor lehetőséget kell teremteni a fenntartható gazdasági fejlődésnek is.⁵⁸⁸

⁵⁸³ Uo. 20. p. 23. §

⁵⁸⁴ HARRISON, James: *Significant International Environmental Law Cases*, Journal of Environmental Law, Vol. 18. No. 3, 2006, 507. p.

⁵⁸⁵ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 17. p. 48. §

⁵⁸⁶ Uo. 9. p. 20. § és 23. p. 73.-74. §

⁵⁸⁷ Uo. 25. p. 87. §

⁵⁸⁸ Uo. 24. p. 79. §

3.4 Ítélet

3.4.1 Eljárási és anyagi kötelezettségek

A papírmalmok ügyben hozott ítéletben az ICJ a kötelezettségeket eljárási és érdemi kötelezettségekre bontva vizsgálta. Ennek indoka elsősorban a Statútum felépítéséből adódott, mivel az önálló részben állapította meg az érdemi és az eljárási kötelezettségeket.⁵⁸⁹ Az ICJ elismerte, hogy a két kötelezettség típus közel áll egymáshoz: indokolása szerint azok „tökéletesen kiegészítik egymást,” ezzel együttesen lehetővé teszik a környezetet érintő kockázatok, illetve károk megelőzését.⁵⁹⁰ Ez azonban nem jelenti azt, hogy az eljárási kötelezettségek megsértése az érdemi kötelezettségek megsértéséhez vezet, és ugyanígy, az a következtetés sem vonható le, hogy az eljárási kötelezettségeknek *ipso facto* való megfeleléssel az állam teljesítette az érdemi kötelezettségeit is.⁵⁹¹ Tehát az a tény, hogy az állam megfelelt az érdemi kötelezettségeinek, nem jelenti azt, hogy kimentést nyer az eljárási kötelezettségeinek teljesítése alól. Az ICJ szerint a kötelezettségek közötti kapcsolat nem jelenti akadályát annak, hogy a felek külön vállalják akár az egyik, akár a másik megsértéséért a felelősséget.⁵⁹² Bruhács szerint az eljárási és érdemi kötelezettségekre nem az elválaszthatatlanság, hanem inkább azok keveredése és összefonódása jellemző.⁵⁹³ Ezt az álláspontot képviseli ad hoc Vinuesa is különvéleményében.⁵⁹⁴

Az ICJ az eljárási kötelezettségek közé sorolta a tájékoztatást, notifikációt, konzultációt és az együttműködést, míg az érdemi kötelezettségek a következők voltak: i) a folyó ésszerű és méltányos hasznosítása; ii) a víz minőségének biztosítása; iii) az ökológiai egyensúly megváltozásának elkerülése; iv) a vízi környezet megőrzése és a szennyezés megelőzése.

3.4.2 Megelőzés és elvárható gondosság

Az ügyben mindkét fél hivatkozott a megelőzés elvére is, aminek szokásjogi státuszát elismerték.⁵⁹⁵ Argentína Uruguay jogait szűken próbálta definiálni, amit az ICJ végső soron elutasítani látszott, hangsúlyozva, hogy a folyó használatával kapcsolatos jogok és a környezet

⁵⁸⁹ Uo. 37. p. 67.§

⁵⁹⁰ Uo. 39. p. 77.§

⁵⁹¹ Uo. 39. p. 78.§

⁵⁹² Uo. 39. p. 79.§

⁵⁹³ BRUHÁCS (2012) i. m. 42. p.

⁵⁹⁴ ICJ, Pulp Mills Case, Dis. Op. of Judge ad hoc Vinuesa, 2010, 256. p.

⁵⁹⁵ ICJ, Pulp Mills Case, Memorial of Argentina 2007, 82.p. 3.189.§ és Rejoinder of Uruguay 2008, 301. p. 5.52.§

megóvásának kötelezettsége között egyensúlyt kell elérni.⁵⁹⁶ Ez fenntartható fejlődés alapú megközelítést tükröz.⁵⁹⁷

Argentína szerint a papírmalmok káros anyagkibocsátása a folyóba visszafordíthatatlan szennyezést okoz, így Uruguay megsértette a szennyezés megelőzésének kötelezettségét, mivel elmulasztott megfelelő intézkedéseket tenni. Érvelése szerint a statútum tiltja a szennyezést: a megelőzés az egy eredmény kötelezettség, amit Uruguay nem teljesített.⁵⁹⁸ Uruguay szerint a megelőzés magatartási kötelezettség, aminek megfelelt, mivel megkövetelt volt a papírmalmoktól, hogy azok az elérhető legjobb technológiát alkalmazzák.⁵⁹⁹

Az ICJ a kérdés kapcsán egyrészt megerősítette a megelőzés elvét, mint szokásjogi szabályt, másrészt megállapította annak eredetét is: „a megelőzés, mint szokásjogi szabály, gyökerei az elvárható gondosságban rejlik, ami megkövetelt egy államtól a saját területén... Az állam köteles minden elérhető eszközt felhasználni annak érdekében, hogy elkerülje a területén, vagy az ellenőrzése alá tartozó területen folytatott olyan tevékenységeket, melyek jelentős környezeti károkat okoznak egy másik állam területén.”⁶⁰⁰ Előbbivel kapcsolatban idézte a Korfu-szoros ügyet, majd emlékeztette a feleket a Nukleáris fegyverekkel vagy azok használatával való fenyegetéssel kapcsolatban adott tanácsadó véleményére. Idézett továbbá a Bós-Nagymaros ügyben született ítéletből is, felhívva a felek figyelmét, hogy „az óvatosság és a megelőzés még fontosabb az ökológiai egyensúly megőrzésében, mivel a folyó vizén folytatott emberi tevékenység a vízfolyás ökoszisztémájának más elemeire is negatív hatással lehet, mint pl. a flóra, fauna és a talaj.”⁶⁰¹ Ezt követően kimondta, hogy „a megelőzés elve, mint szokásjogi szabály eredete az elvárható gondosságban van, ami egy államtól a saját területén megkövetelt,”⁶⁰² továbbá „a vízi környezet megőrzése, és különösen a szennyezés megelőzése” egy kötelezettség, hogy elvárható gondossággal járjon el az állam minden joghatósága alá tartozó tevékenységgel kapcsolatban.⁶⁰³ Ez nemcsak a megfelelő jogszabályozás kialakítását jelenti, de bizonyos fokú óvatosságot és éberséget is a köz és magánszereplőkre való végrehajtásukban és közigazgatási ellenőrzés gyakorlásában.⁶⁰⁴ A fél felelőssége tehát akkor is felmerül, ha bizonyítást nyer, hogy az állam nem járt el elvárható gondossággal, vagyis nem

⁵⁹⁶ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 64. p. 175.§

⁵⁹⁷ PAYNE, Cyrine R.: *Environmental Impact Assessment ad a Duty under International Law: The International Court of Justice Judgment on Pulp Mills on the River Uruguay*, European Journal of Risk Regulation, Vol. 1, No. 3, 2010, 323. p.

⁵⁹⁸ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 68. p. 191.§

⁵⁹⁹ Uo. 68. p. 192.§

⁶⁰⁰ Uo. 45. p. 101.§

⁶⁰¹ Uo. 67. p. 188.§

⁶⁰² ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m., 45., 101.§

⁶⁰³ Uo. 69. p. 197.§

⁶⁰⁴ Uo. 69. p. 197.§

tett meg minden intézkedést a fennhatósága alá tartozó üzemeltetőkre vonatkozó szabályok kikényszerítésére. Az ICJ ítéletéből kirajzolódik az elvárható gondosság, a megelőzés és a környezeti hatásvizsgálat közötti kapcsolat. Ahogyan Kecskés is megjegyzi, az ICJ a papírmalmok ügyben arra utalt, hogy az elvárható gondosság, a megelőzés és az elővigyázatosság nem teljesül, ha a projektet tervező fél elmulasztja lefolytatni a környezeti hatásvizsgálatot.⁶⁰⁵

Az ICJ nagymennyiségű tudományos adattal és vizsgálattal találta szembe magát. Az elé tárt információk alapján megállapította, hogy nem talált meggyőző bizonyítékot arra, hogy Uruguay elmulasztott volna elvárható gondossággal eljárni vagy hogy a szennyezés káros hatással lett volna a folyó minőségére, illetve az ökológiai egyensúlyra.⁶⁰⁶ Ezzel a megközelítéssel több bíró sem értett egyet. Khasawneh és Simma szerint egy átfogó kockázatértékelésre lett volna szükség, ami választ adott volna a kérdésre, hogy a projekt jelentős káros hatással van-e a folyóra, az ICJ még sem így járt el, annak ellenére, hogy hangsúlyozta a környezeti károk visszafordíthatatlan jellegét, még sem „megelőző” logikát követett a bizonyítékok értékelése során.⁶⁰⁷

3.4.3 Elővigyázatosság

Argentína érvelésében *inter alia* támaszkodott az elővigyázatosság elvére is, melyet tágan értelmezett. Álláspontja szerint egyrészt a Statútum értelmezését vezérelnie kell az elővigyázatosságnak, az a rendelkezéseiből kitűnik, másrészt az elővigyázatosság elve a bizonyítási teher megfordulását eredményezi, azaz Uruguaynak kellett bizonyítania, hogy a papírmalmok nem fognak jelentős károkat okozni a környezetnek. Argentína remélte, hogy az ICJ elismeri az elővigyázatosság elvét, mint nemzetközi szokásjogot,⁶⁰⁸ amit viszont Uruguay vitatott, mivel álláspontja szerint az inkább csak „*soft law*.”⁶⁰⁹

Az ICJ a várakozás ellenére az elővigyázatosság elvének egy szűk értelmezést adott.⁶¹⁰ Elismerte, hogy az elővigyázatos megközelítés releváns lehet a szerződés értelmezésében és alkalmazásában, azonban ebből nem következik, hogy az úgy működne, mint ami megfordítja

⁶⁰⁵ KECSKÉS Gábor: *A Nemzetközi Bíróság ítélkezési gyakorlata környezet tárgyú ügyekben*, Állam - és Jogtudomány, LVI. évfolyam, 2015/3, 71. p.

⁶⁰⁶ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 91. p. 265.§

⁶⁰⁷ ICJ, Pulp Mills Case Dis. Op. of Judges Al-Khasawneh and Simma 2010, 108. p.

⁶⁰⁸ ICJ, Pulp Mills Case, Verbatim Record 2009/14, 58. p. 8.§

⁶⁰⁹ Rejoinder of Uruguay, (2008) i. m. 311. p. és 5.66.§

⁶¹⁰ KAZHADAN (2011) i. m. 541. p.

a bizonyítási terhet.⁶¹¹ Ezzel az állásponttal egyetértett ad hoc Vinuesa⁶¹² és Greenwood bíró is: az ügy természete és a kötelezettségek nem módosítják azt az alapvető elvet, hogy a bizonyítási terhet az viseli, aki az adott tényt állítja.⁶¹³

Az ICJ bizonyítási teher kérdését leszámítva nem ment jobban bele az elővigyázatosság kérdésébe, annak státuszáról nem tett kijelentést, nem ismerte el és nem is részletezte azt. Trindade bíró szerint ez egy egyedülálló lehetőség lett volna, aminek megragadásával a ICJ hozzájárulhatott volna a nemzetközi környezetvédelmi jog konszolidálásához.⁶¹⁴ Argentínának meggyőző bizonyítékot kellett szolgáltatnia Uruguay kötelezettség sértésére, a pusztá aggodalom alátámasztása nem minősült elégségesnek.⁶¹⁵

Az ítéletben az elővigyázatosság implicit módon megjelent az elvárható gondossággal kapcsolatban is. Az ítélet szerint az államok a megelőzés érdekében elvárható gondossággal kell eljárniuk, „ami nemcsak a megfelelő szabályok és intézkedések elfogadását vonja maga után, hanem a végrehajtásukban bizonyos fokú óvatosságot is, valamint közigazgatási ellenőrzést a köz-és magán üzemeltetőkre, mint az, hogy az ilyen üzemeltetők ellenőrzik a tevékenységeket. A fél felelőssége (...) így felmerül, ha bebizonyosodik, hogy az állam elmulasztott gondosan eljárni és így megtenni minden megfelelő intézkedést a releváns szabályok kikényszerítésére a joghatósága alá tartozó állami vagy magán üzemeltetőktől.”⁶¹⁶ Az idézett részből az „óvatosság” az, amit az elővigyázatosságra való utalásként is értelmezhetünk, méghozzá az elvárható gondossággal kapcsolatban.

3.4.4 Notifikáció, konzultáció és együttműködés

Az ICJ az eljárási kötelezettségek közé sorolta az információt, notifikációt és a tárgyalást, és kimondta, hogy ezek a kötelezettségek rendkívül fontosak, „főleg akkor, amikor osztott erőforrásról van szó, mint az Uruguay folyó ügyben is, amit csak a parti államok szoros és folyamatos együttműködésén keresztül lehet megóvni.”⁶¹⁷ Az államok együttműködésén révén tudják a környezeti károk kockázatát együttesen kezelni és menedzselni, a környezeti károk megelőzése érdekében.⁶¹⁸

⁶¹¹ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 61. p. 164. §

⁶¹² ICJ, Pulp Mills, Dis. Op. of ad hoc Vinuesa (2010) i. m. 267. p.

⁶¹³ ICJ, Pulp Mills on the River Case, Sep. Op. of Judge Greenwood 2010, 220. p.

⁶¹⁴ ICJ Pulp Mills on the River Case, Sep. Op. of Judge Cancado Trindade 2010, 167. p.

⁶¹⁵ KAZHADAN (2011) 546. p.

⁶¹⁶ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 69., 197. §

⁶¹⁷ Uo. 41. p. 81. §

⁶¹⁸ Uo. 39. p. 77. §

A felek közti együttműködés elsősorban a CARU-n keresztül valósult meg, ami kulcsfontosságú szerepet töltött be a szerződés rendelkezéseinek teljesítése szempontjából. A jogi személyiséggel felruházott CARU ellátott szabályozási, igazgatási, technikai, konzultációs és békéltető funkciókat egyaránt. Argentína szerint Uruguay nem értesítette a CARU-t, így megsértette a notifikációs és konzultációs kötelezettségét. Az ICJ kimondta, hogy az eljárási mechanizmus első lépését a CARU értesítése jelentette: a CARU tájékoztatása az adott tervezett tevékenységről lehetővé teszi az együttműködés kezdeményezését, ami szükséges a megelőzés kötelezettségének teljesítéséhez.⁶¹⁹ Az ICJ összekötötte az együttműködést, megelőzést és az értesítést egymással, megállapítva, hogy a környezeti károk megelőzésében való együttműködés első lépését a forrás állam által az érintett állam tájékoztatása jelenti a tervezett, határon áterjedő környezeti kockázatokat jelentő tevékenységről.

Milyenek kell lennie ennek a tájékoztatásnak? Az ICJ szerint minden információt meg kell adni a CARU részére, ami lehetővé teszi, hogy gyorsan és előzetesen meg tudja állapítani, hogy a tevékenység jelentős környezeti károkat okozhat-e az érintett állam számára.⁶²⁰ Ebben a szakaszban nem szükséges még az, hogy az informálás a környezeti hatások teljes vizsgálatát tartalmazza, mivel az általában sok időt és erőforrást vesz igénybe. Mindazonáltal, az informálásnak még az adott projekt engedélyezése előtt kell megtörténnie.⁶²¹ Uruguay azonban úgy adta ki az építési engedélyt, hogy a projektekről nem tájékoztatta előzetesen a CARU-t.⁶²² Az alperes védelmében arra hivatkozott, hogy a tervekről a papírmalmok képviselői értesítették a CARU-t, így nem volt szükség külön értesítésére. Az ICJ viszont nem fogadta el ezt az érvelést a kötelezettség elmulasztásának alapjául: a vállaltok, illetve nem kormányközi szervek által történő értesítés nem helyettesíti az állam tájékoztatási kötelezettségét.⁶²³

A ICJ kimondta, hogy a notifikációs kötelezettség arra hivatott, hogy megteremtse a felek között a sikeres együttműködés feltételeit, lehetőséget teremtve, hogy a projekt hatásait a lehető legtöbb információ birtokában vizsgálják, és ha szükséges, tárgyalásokat kezdeményezzenek azokról a módosításokról amik a károk bekövetkezésének elkerülését célozzák.⁶²⁴ Az értesítés és a konzultáció közti kapcsolat vonatkozásában az ICJ megállapította, hogy a notifikáció a konzultációhoz vezető folyamat alapvető része, ami során a felek felmérhetik a terv kockázatait és tárgyalhatnak a változtatásokról melyekkel kiküszöbölhetővé válnak a kockázatok vagy

⁶¹⁹ Uo. 44-46. p. 94-102.§

⁶²⁰ Uo. 46. p. 104.§

⁶²¹ Uo. 47. p. 105.§

⁶²² Uo. 47. p. 107.§

⁶²³ Uo. 48. p. 110.§

⁶²⁴ Uo. 48. p. 113.§

kárenyhítő hatással bírnak.⁶²⁵ A notifikáció útján az érintett fél részt vehet az értékelés teljességének biztosításában, hogy a tények teljes ismeretében kerüljön sor a terv és annak következményeinek mérlegelésére.⁶²⁶

A ICJ azt is tisztázta, hogy mikor kell megtörténnie a notifikációnak: még mielőtt az állam döntene a terv környezeti megvalósíthatóságáról, tehát még az engedélyezés előtt.⁶²⁷ Uruguay azonban elmulasztotta a CARU-n keresztül notifikálni Argentínát a környezeti hatásvizsgálatról, és csak akkor küldte meg a vizsgálatokat, miután engedélyezte a két papírmalmot.⁶²⁸ Addig, ameddig az együttműködési mechanizmus folyamatban van a felek között, a projektet tervező állam nem engedélyezheti a munkálatokat, és *a fortiori*, nem folytathatja le azokat.⁶²⁹ Uruguay még a tárgyalások befejezése előtt kezdte meg a papírmalmok építését, amivel szintén megsértette az eljárási kötelezettségeket.⁶³⁰

Az ICJ hangsúlyozta továbbá a kötelezettségek jóhiszemű teljesítésének követelményét: az államok között az együttműködést a jóhiszeműség uralja. A bizalom a nemzetközi együttműködésben benne rejlik.⁶³¹ E tekintetben megerősítette a kontinentális talpazat ügyben hozott ítéletet, mely szerint a tárgyalásoknak jelentőségteljesnek kell lenniük.⁶³² Uruguay szerint a Statútum nem biztosított a felek számára vétőjogot a másik fél által kezdeményezett projektekre nézve. Ezt az ICJ is megerősítette az ILC 2001-es megelőzési tervezetére (mint ami az általános nemzetközi jogot tükrözi) való hivatkozással, mely szerint, ha az államok nem találnak megoldást a konzultációk során, a forrásállam attól még dönthet a tevékenység engedélyezése mellett, de ennek során köteles figyelembe venni az érintett állam érdekeit.⁶³³

3.4.5 Környezeti hatásvizsgálat

A Statútum nem követelte meg a környezeti hatásvizsgálat lefolytatását a felektől, de Uruguay mégis készített egyet.⁶³⁴ A felek egyetértettek abban, hogy szükséges környezeti hatástanulmányt készíteni, azért, hogy megállapítható legyen bármilyen, a tevékenység által a környezetben okozott jelentős kár.⁶³⁵ Uruguay hangsúlyozta, hogy készített ilyen

⁶²⁵ Uo. 49. p. 115.§

⁶²⁶ Uo. 50. p. 119.§

⁶²⁷ Uo. 50. p. 120.§

⁶²⁸ Uo. 50. p. 121.§

⁶²⁹ Uo. 57. p. 144.§

⁶³⁰ Uo. 94. p. 275.§

⁶³¹ Uo. 57. p. 145.§

⁶³² Uo. 57. p. 146.§

⁶³³ ILC Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities 2001, 9. cikk

⁶³⁴ Uo. 98. p.

⁶³⁵ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 49. p. 116.§

hatásvizsgálatokat, azonban Argentína kifogásolta ezeket, arra hivatkozva, hogy nem voltak teljesek.⁶³⁶ A felek tehát nem értettek egyet abban, hogy mit kell tartalmaznia egy ilyen vizsgálatnak. Argentína szerint Uruguay nem vette figyelembe az összes lehetséges hatást, amit a nemzetközi jog megkövetel a környezeti hatásvizsgálat tartalmaként.⁶³⁷ Uruguay szerint azonban azok a követelmények, amelyeket a nemzetközi jog meghatároz, az ILC 2001-es megelőzési tervezetéből kitűnnek. E szerint a környezeti hatásvizsgálatnak ki kell térnie az emberekre, tulajdonra és más állam környezetére gyakorolt hatásokra.⁶³⁸

Az ügy egyik legnagyobb jelentősége, hogy az ICJ szokásjogi szabályként deklarálta a környezeti hatásvizsgálat elkészítését: az elmúlt években olyannyira elfogadottá vált az államok körében, hogy most már „az általános nemzetközi jog követelménye a környezeti hatásvizsgálat elkészítése, ha a fennáll a kockázat, hogy a tervezett ipari tevékenység jelentős káros hatást gyakorolhat határon átnyúló kontextusban, különösen egy osztott erőforrásra.”⁶³⁹ Az ítélet további lényeges része, hogy az ICJ összekötötte a megelőzést a környezeti hatásvizsgálattal: az elvárható gondosság, és az ezzel járó óvatosság és megelőzés követelménye nem tekinthető teljesültnek, ha a projektet tervező állam nem végez környezeti hatásvizsgálatot a tevékenység hatásairól.⁶⁴⁰

Az ICJ a környezeti hatásvizsgálattal kapcsolatban több ponton is iránymutatással élt. Így például utalt arra, hogy az államoknak milyen tényezőket kell figyelembe venniük amikor a kötelezettséget teljesítik. Az ítélet megpróbál némi eligazítást adni a környezeti hatásvizsgálat tartalma körüli homály eloszlatásához. A problémát az ICJ is elismerte: az általános nemzetközi jog nem tartalmaz egyértelmű választ a környezeti hatásvizsgálat tartalmát illetően. Kimondta, hogy a környezeti hatásvizsgálat tartalmának meghatározása az államok feladatkörébe tartozik. E szerint tehát minden államnak saját magának kell meghatároznia belső jogában vagy az engedélyezési eljárásban, a környezeti hatásvizsgálat pontos tartalmát minden egyes esetben, figyelembe véve az adott projekt természetét, nagyságát, és a környezetre gyakorolt hatását, valamint az elvárható gondos magatartás követelményét.⁶⁴¹ Mikor kell elkészíteni a környezeti hatástanulmányt? Az ítélet az időszerűséggel összefüggésben is tartalmaz megállapítást: kimondja, hogy annak még a projekt megvalósítása előtt kell elkészülnie.⁶⁴² Ahogyan Vinuesa bíró is fogalmaz, a környezetvédelmi engedély megadása után folytatott konzultáció is

⁶³⁶ Uo. 49. p.118.§

⁶³⁷ Uo. 72. p. 203.§

⁶³⁸ Uo. 72. p. 203.§

⁶³⁹ Uo. 73. p. 204.§

⁶⁴⁰ Uo. 72. p. 204.§

⁶⁴¹ Uo. 73. p. 205.§

⁶⁴² Uo. 73. p. 205.§

értelmetlenné válik.⁶⁴³ Az ICJ a környezeti hatásvizsgálat folyamatosságát is megerősítette: a környezetet ért hatásokat az üzemeltetés megkezdését követően is, a projekt teljes életén szükséges keresztül ellenőrizni.⁶⁴⁴ Ez logikusan következik az elvárható gondosságból, az óvatosságból és a megelőzésből.⁶⁴⁵ Greenwood bírószerint a szennyezés megelőzése, az ellenőrzés és az együttműködés mind folyamatos kötelezettségek, amit az ítélet is tükrözött.⁶⁴⁶

3.4.5 Döntés

Az ICJ 2010 hozott ítéletet, melyben Uruguay elmarasztalására került sor a Statútum által lefektetett (7-12. cikk) eljárási kötelezettségeinek megsértése következtében. Érdemi kötelezettségzegés nem került megállapításra,⁶⁴⁷ a különböző környezeti károk bekövetkezése nem nyert bizonyítást. Nem volt meggyőző bizonyíték arra, hogy Uruguay tevékenysége károsítaná a folyót.⁶⁴⁸ Ennek eredményeképp Argentína követelései, azaz a *cessatio*, az *in integrum restitutio* és a kártérítési igény mind elutasításra került.⁶⁴⁹ Az ICJ az eljárási kötelezettségek megszegésének megállapítását elegendő elégtételnek minősítette, melyek a következők voltak:⁶⁵⁰ egyrésztől elmulasztotta értesíteni a CARU-t még az papírmalmok engedélyezést megelőzően,⁶⁵¹ nem értesítette Argentínát - tehát nem felelt meg notifikációs kötelezettségének⁶⁵² – továbbá nem teljesítette tárgyalási kötelezettségét,⁶⁵³ azaz Uruguay nem tartotta tiszteletben az együttműködési kötelezettséget sem.⁶⁵⁴

4. Kishenganga ügy (2013)

4.1 Az ügy háttere

A vita Pakisztán és India között merült fel, a Kishengangán létesített vízerőmű, valamint a két állam között hatályban lévő, Indus-medencéről szóló szerződéssel (Indus Waters Treaty)

⁶⁴³ ICJ, Pulp Mills, Dis. Op. of ad hoc Vinuesa (2010) i. m. 283. p.

⁶⁴⁴ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 73. p. 205.§

⁶⁴⁵ Uo. 73. p. 204. §

⁶⁴⁶ ICJ, Pulp Mills Case, Sep. Op. of Judge Greenwood (2010) i. m. 222. p.

⁶⁴⁷ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 96 p. 282.§ 2)

⁶⁴⁸ Uo. 91. p. 265.§

⁶⁴⁹ BRUHÁCS (2012) i. m. 41. p.

⁶⁵⁰ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 96. p. 282.§ 1)

⁶⁵¹ Uo. 47. p. 106.§

⁶⁵² Uo. 50. p. 120-122.§

⁶⁵³ A felek között nem került sor a Statútumnak megfelelően módon tárgyalásokra. Bár létrejöttek megállapodások a felek között, és egy technikai csoport is felállításra került (GTAN), ezt az ICJ nem tekintette elegendőnek. ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 52. p. 128.§ és 56. p. 141.§

⁶⁵⁴ Uo. 57. p. 149.§

kapcsolatban. A két világháború között több nemzetközi vízügyi szerződés is létrejött, aminek száma 1945 utána megsokszorozódott. Az Indus-medencéről szóló, 1960. évi szerződés is ezek egyike közé tartozik.⁶⁵⁵ A szerződés meghatározza az Indus folyórendszerének használatára vonatkozó jogokat és kötelezettségeket. A szerződés földrajzi megosztás alkalmaz, mely szerint az Indus-medence keleti folyóit (Beas, Sutley, Ravi) India megszorítások nélkül hasznosíthatja, míg Pakisztán a nyugati folyók (Indus, Chenab, Jhelum) vizeinek hasznosítási jogával rendelkezik. Az együttműködés fenntartása, és a szerződés rendelkezéseinek végrehajtása érdekében felállításra került egy bizottság is, az Állandó Indus Bizottság (Permanent Indus Commission).⁶⁵⁶ A Bizottság a kommunikációs csatorna mellett jelentéseket készít, adatokat szolgáltat a kormányok számára, továbbá öt évente megtekinti a folyókon végzett fejlesztéseket és munkálatokat is.⁶⁵⁷ Az Állandó Indus Bizottság az a szerv, amely a szerződés értelmezésével és alkalmazásával felmerülő kérdések megoldásában is részt vesz, és amelyen keresztül történik a kommunikáció.

A jogvita alapját lényegében a Kishengangan⁶⁵⁸ tervezett KHEP (Kishenganga Hydro-Electric Project) néven futó indiai vízerőmű projekt megvalósítása képezte. A KHEP feladata eredetileg a víztározás lett volna, amit energia létrehozására szándékoztak használni a télen, amikor a folyó természetes áramlása a legalacsonyabb szinten mozog.⁶⁵⁹ Ezt a Kishenganga vizének egy másik folyóba való elterelésével kívánták megvalósítani.⁶⁶⁰ A vita kezdete egészen visszavezethető egészen 1988-ra, amikor Pakisztán értesült a Kishenganga vizének a Wular nevű tóba való eltereléséről. Pakisztán félt, hogy az indiai projekt hátrányosan fogja érinteni, ezért kérte Indiát, hogy az állítsa le a munkálatokat és adjon számára megfelelő tájékoztatást. India válaszul azt felelte, hogy még csak vizsgálatokat folytat, a kért tájékoztatást pedig időben megfogja adni.⁶⁶¹

Később Pakisztán is egy új projektbe (Neelum Jhelum Hydro Electric Project, NJHEP) kezdett, aminek megvalósításáról 1990-ben tájékoztatást adott Indiának. Időközben India továbbfejlesztette a projektjét, amiről 1994-ben értesítette Pakisztánt, aki azt egyáltalán nem fogadta tárt karokkal. Pakisztán a KHEP megvalósítását egyértelműen ellenezte, főleg a szerződésre hivatkozva, ami nem engedi meg a tervezett indai vízelterelést. India azonban nem látta szerződéses akadályát a tervek kivitelezésének: a szerződés lehetővé tette a KHEP

⁶⁵⁵ BURHÁCS (1986) i. m. 10. p.

⁶⁵⁶ PCA, In the Matter of the Indus Waters Kishenganga, Partial Award, 18 February 2013, 45. p. 139.§

⁶⁵⁷ Az Indus medencéről szóló szerződés (Indus Waters Treaty) 1960, VIII. cikk

⁶⁵⁸ A jogvitában szereplő folyó Indiában Kishenganga, míg Pakisztánban Neelum néven ismert.

⁶⁵⁹ PCA, Kishenganga Case, Partial Award (2013) i. m. 50. p. 154.§

⁶⁶⁰ Uo. 41. p. 126-127.§

⁶⁶¹ Uo. 46. p. 141.§

létrehozását addig, ameddig az a „már létező” pakisztáni mezőgazdaságra és hidroelektromosság használatára nincs negatív hatással.⁶⁶² Mivel India nem tekintette a pakisztáni NJHEP projektet „már létező” hidroelektromos energia használatnak, csak egy tervnek, így álláspontja szerint, ha abból Pakisztánnak volt is haszna, az nagyon kicsi volt.

Végül India 2006-ban a KHEP módosításáról döntött, azonban ez a jogvita hevülését nem állította meg.⁶⁶³ A 2006-os módosítás szerint az elterelt víz a Jhelum folyóba került volna a Wular tavon keresztül. A tervek között szerepelt egy gát, tározó és egy erőmű létrehozása.⁶⁶⁴ Pakisztán továbbra sem volt elégedett a tervekkel: egyértelműen tiltakozott az új vízerőmű ellen. Véleménye szerint a projekt i) továbbra is sértette a szerződéses kötelezettségeket, mivel el akarta terelni a Kishenganga vizét; és ii) nem felelt meg a szerződésben lefektetett kritériumoknak.⁶⁶⁵ Az államok többször is próbálták az Állandó Indus Bizottságon keresztül megoldani a vitájukat és közös nevezőre jutni, azonban mindhiába. A kiélezett jogvita rendezése érdekében így Pakisztán 2010-ben a szerződés XII. cikkének 2) pontjának megfelelően az PCA-hoz fordult.⁶⁶⁶

4.2 Ideiglenes Intézkedések

Pakisztán kérte India visszatartását a Kishenganga további tervezett elterelésétől.⁶⁶⁷ A PCA egyhangúan döntéssel az ítélet meghozataláig lehetővé tette Indiának, hogy a KHEP projektet korlátozottan folytassa: semmilyen munkát nem hajthatott végre a Gurez telephelyen, ami végleges volt a Kishenganga folyóra nézve, és amelyek akadályozhatták a folyó természetes vízhozamának a visszaállítását.⁶⁶⁸ India csak ideiglenes munkákat végezhetett.

4.3 A felek érvelése

Az Indus-medencéről szóló szerződés több pontja is vita tárgyát képezte. Az első kérdéssel kapcsolatban problémát jelentett *inter alia*, a nyugati vizek használatára vonatkozó elvek és a vízenergiával összefüggő projektekre vonatkozó szabályok. Kétséges volt a „már létező

⁶⁶² Uo. 47. p. 145.§

⁶⁶³ Uo. 47. p. 148.§

⁶⁶⁴ Uo. 50. p. 155.§

⁶⁶⁵ Uo. 48. p. 149.§

⁶⁶⁶ Uo. 49. p. 153.§

⁶⁶⁷ Permanent Court of Arbitration, In the Matter of the Indus Waters Kishenganga Arbitration, Interim Measures, 23 September 2011, 7., 30.§

⁶⁶⁸ Uo. 49. p. 152.§

használat” jelentése is, és felmerült a Kishenganga elterelésének környezetre gyakorolt hatásainak problémája is. McCaffrey megjegyzi, hogy bár az Indus-medencéről szóló szerződés maga nem használja a „környezet” szót – ami nem meglepő, hiszen a szerződés még a környezetvédelmi mozgalom megindulása előtt született – viszont tartalmazza a „szennyezést”, ami a folyók használatát érintő károk megelőzésével összefüggésben jelenik meg, nem pedig a környezet *per se* védelmével kapcsolatban.⁶⁶⁹ Ezért is érdekes, hogy Pakisztán érvelése során mindamelllett, hogy hangsúlyozta, hogy a KHEP jelentősen csökkentené az alsó folyásirány áramlását, ami az NJHEP elektromosenergia, és a mezőgazdasági vízhasználat csökkenéséhez vezetne, megjelent a környezetvédelem aspektusa is.⁶⁷⁰ Ennek keretében hivatkozott a nemzetközi környezetvédelmi jogra, és felhívta a figyelmet arra, hogy az államok általános kötelezettsége, hogy biztosítsák, hogy a tevékenységük tiszteletben tartja más állam környezetét, amit az Iron Rhine ügyben és a Bós-Nagymaros ügyben is kimondott az eljáró fórum.⁶⁷¹ Pakisztán szerint India programja hátrányosan érintené a természetes környezetét, a folyónak ökológiai károkat okozna.⁶⁷² Ez viszont mindamelllett hogy a szerződést sérti,⁶⁷³ ellentétes a nemzetközi szokásjoggal is. Pakisztán szerint India nem tett megfelelő lépéseket, így például olyan környezeti hatásvizsgálatot kellett volna lefolytatnia, ami kitér a folyásirány alsó részére is, továbbá alkalmaznia kellett volna a Riói Nyilatkozat szerinti elővigyázatos megközelítést is.⁶⁷⁴ India arra hivatkozott, hogy a vízerőműre vízenergia előállítás miatt van szükség, nem pedig környezetvédelmi célból. A szerződés biztosította számára a jogot a tervezett program kivitelezéséhez, és a nemzetközi környezetvédelmi jog elveinek alkalmazását a vitára nézve visszautasította, tekintettel arra, hogy nem szerepelnek a szerződésben, így azok a jogvitán kívül esnek. Az elővigyázatosság elvének szokásjogi minőségét pedig teljes mértékben elutasította. Ami a KHEP környezetre gyakorolt hatásait illeti, India hangsúlyozta, hogy előbbiek ellenére komolyan veszi a környezetvédelmi megfontolásokat, és a projekt nem fog visszafordíthatatlan, jelentős károkat okozni.⁶⁷⁵ India szerint Pakisztán túlzásokba esett és a projekt hatása mérsékelt lesz.

⁶⁶⁹ MCCAFFREY, Stephen: *International Water Cooperation in the 21st Century: Recent Developments in the Law of International Watercourses*, Review of European Community and International Environmental Law, Vol 23, No. 1, 2014, 7. p.

⁶⁷⁰ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 86-87. p. 246-249.§

⁶⁷¹ Uo. 77. p. 222.§

⁶⁷² Uo. 91. p. 257.§

⁶⁷³ A szerződés Cikk, 6) pontja kötelezi a feleket arra, hogy kerüljenek minden olyan áramlás akadályozást, ami anyagi kárt okozhat a másik félnek.

⁶⁷⁴ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 77.-78. p. 222.-224.§

⁶⁷⁵ Uo. 94. p. 262.§

4.4 Részleges Ítélet

A PCA-nak két kérdést kellett eldöntenie: i) India a Kishenganga elterelésével megsérti-e a szerződéses kötelezettségeit; ii) India a nyugati folyókon lévő vízerőmű tározóját az előreláthatatlan vészhelyzet esetét leszámítva, lényegében bármilyen körülmények között kimerítheti-e vagy a „Holt Tárolási Szint”⁶⁷⁶ (Dead Storage Level) alá csökkentheti-e. Az ügyben számos kérdés felmerült az Indus-medencéről szóló szerződés értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatban, így alábbiakban csak az ügy környezetvédelmi jogi vonatkozásai kerülnek kifejtésre.

A PCA megállapította, hogy Indiának jogában áll elterelni a Kishenganga vizét, azonban ennek korlátját jelentik nem csak a szerződés rendelkezései, hanem a nemzetközi szokásjog szabályai is. Ez azt jelenti, hogy Indiának úgy kell üzemeltetnie a vízerőművet, hogy közben biztosítja a Kishenganga vizének minimális áramlását. Ezzel kapcsolatban idézte a Trail Smelter ítéletet és a Stockholmi Nyilatkozat 21. elvét, melyekben megjelenik a nemzetközi környezetvédelmi szokásjog egyik alapelve, miszerint egyik állam sem használhatja területét oly módon, hogy azzal más államnak kárt okoz.⁶⁷⁷ A PCA kimondta hogy „kétségtelen, hogy a nemzetközi szokásjog megköveteli az államoktól, hogy vegyék figyelembe a környezetvédelmet amikor olyan projekteket terveznek és fejlesztenek, amik kárt okozhatnak egy határmenti államnak.”⁶⁷⁸ A PCA az Indus-medencéről szóló szerződés rendelkezéseit úgy értelmezte, hogy a környezet védelme a projektek minden fázisa során megkövetelt, amit általánosan, határon áterjedő kontextusban fogalmazott meg, és nem specifikusan, kifejezetten a vízenergiával kapcsolatos projektekre nézve.⁶⁷⁹ Ezzel összefüggésben a PCA számos egyezményt, nyilatkozatot és ítéletet is megemlített, melyek *inter alia* hangsúlyozzák a fenntarthatóságot. Idézte például a Bős-Nagymaros ítéletet, melyben az ICJ kimondta, hogy a gazdasági fejlődést össze kell egyeztetni a környezetvédelemmel.⁶⁸⁰ Utalt továbbá papírmalmok ügyre is, melyben az ICJ a környezeti hatásvizsgálatot, mint az általános nemzetközi jog követelményének nevezte.⁶⁸¹ A részleges ítéletben felmerült az elvárható gondosság és a megelőzés követelménye is, amivel kapcsolatban az Iron Rhine ügyből merített, és idézte annak megállapítását, miszerint a nemzetközi jog általános jogelve, hogy „az államok

⁶⁷⁶ A „holt tárolás” a tározónak azt a részét jelöli, amelyet nem használnak üzemeltetési célokra.

⁶⁷⁷ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 169. p. 449.§

⁶⁷⁸ Uo. 169. p. 449.§

⁶⁷⁹ McCaffrey (2014) i. m. 8. p.

⁶⁸⁰ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 169. p. 449.§

⁶⁸¹ Uo. 170. p. 450.§

kötelesek megelőzni, de legalább csökkenteni a környezetnek okozott jelentős károkat, amikor azok nagyszabású építőipari tevékenységbe kezdenek.”⁶⁸² Ez nem csak az önálló tevékenységekre, de bizonyos szerződések végrehajtása érdekében folytatott tevékenységekre is vonatkozik.⁶⁸³

Az ügyben a válsztottbíróóság 2013-ban részleges ítéletet hozott. Az ítélet egyik félnek sem adta meg teljes mértékben, amit kért, ehelyett az érdekek egyensúlyának megteremtésére törekedett. Így például az ítélet lehetővé tette India számára a KHEP megvalósítását, azonban csak bizonyos korlátokkal. Crook felívja a figyelmet, arra, hogy a PCA az értelmezés során mindvégig hangsúlyozta a szerződésben szereplő jogok és kötelezettségek egyensúlyának megtartásának fontosságát.⁶⁸⁴

Az ítélet a feltett kérdésekre a következő válaszokat tartalmazta. Az első kérdésben megállapította, hogy India projektje folyómenti erőműnek minősül, és a szerződésnek megfelelően elterelheti a Kishenganga vizét energia létrehozása céljából, azonban leszögezte, hogy India köteles az erőművet oly módon megépíteni és működtetni, hogy az a Kishenganga vízfolyásának minimum áramlási szintjét megtartsa, olyan arányban, amit a végleges ítélet határoz meg.⁶⁸⁵ A második kérdéssel kapcsolatban kimondta, i) hogy a szerződés nem tiltja a vízszint Holt Tárolási Szint alá csökkentést a folyómenti erőművek tározójában a nyugati folyókon; ii) a hordalék halmozódása a folyómenti erőművek tározójában a nyugati folyókon nem jelent előreláthatatlan veszélyhelyzetet, ami megakadályozná a Holt Tárolási Szint alá csökkentést; iii) India nem alkalmazhat olyan mértékben lehúzásos öblítést a KHEP tározójánál, ami a tározót a Holt Tárolási Szint alá merítené ki; iv) az i) és a ii) pont nem vonatkozik azokra a folyómenti erőművekre, melyek a részleges ítélet kihirdetésének napján már működnek, és nem vonatkoznak azokra a folyómenti erőművekre sem, melyek már építési fázisban vannak, és amiknek a terveit Pakisztán nem kifogásolta.⁶⁸⁶ A PCA kötelezte a feleket továbbá, hogy szolgáltatassanak információt a Kishenganga vízfolyásának minimumszintjének megállapításához. Ezek az információk elsősorban a KHEP és a NJHEP működésével és a projektek környezetre gyakorolt hatásaival kapcsolatos adatokra vonatkoztak.⁶⁸⁷ Ennek a döntésnek az oka, hogy a rendelkezésre álló információk alapján nem tudta megállapítani a minimális áramlási szintet. Hiányoztak adatok az áramlás energiatermeléssel, mezőgazdasági

⁶⁸² Uo. 170. p. 451.§

⁶⁸³ PCA, The Iron Rhine Award (2005) i. m. 28. p. 59.§

⁶⁸⁴ CROOK, John R.: *In re Indus Waters Kishenganga Arbitration (Pakistan v. India)*, American Journal of International Law, Vol. 108., No. 2, 2014, 314. p.

⁶⁸⁵ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 201. p. A.

⁶⁸⁶ Uo. 201. p. B.

⁶⁸⁷ Uo. 173. p. 458-463.§

használattal és környezeti tényezőkkel való kapcsolatáról.⁶⁸⁸ Az adatok segítségével a PCA a folyórendszer érzékenységről kívánt egy teljes képet alkotni.

4.5 Végleges ítélet

A PCA végleges ítéletben a megállapította a vízáramlás minimum szintjét, aminek keretében vizsgálta a KHEP Pakisztán környezetére, mezőgazdaságára és vízenergia használatára gyakorolt hatásait is.⁶⁸⁹ Ehhez figyelembe vette a felek által, a projektekről benyújtott adatokat és tanulmányokat.

Az egyik legnagyobb problémát a szerződés egyik rendelkezésének értelmezése (D melléklet 15.§ iii) jelentette, ami lényegében megengedi a vízelterelést, de csak olyan mértékben amennyire az nem hátrányos Pakisztán „már létező mezőgazdasági vagy vízenergia használatára.” Kérdés volt, hogy mit jelent a létező használat. A PCA hangsúlyozta, hogy a megoldást a felek értelmezésének bizonyos elemeinek az együttese adja.⁶⁹⁰ A KHEP még a pakisztáni projekt előtt látott napvilágot, így Indiának jogában állt a Kishenganga vizét elterelni vízenergia előállítására céljából. Azonban India joga nem abszolút, figyelembe kell vennie Pakisztán már fennálló használatát is.⁶⁹¹ Indiának ezt folyamatosan szem előtt kell tartania, és kötelessége biztosítani, hogy a minimum vízáramlás elérje Pakisztánt, ami „a szerződés nemzetközi szokásjog fényében való értelmezéséből is fakad.”⁶⁹² A részleges ítéletben a PCA e tekintetben explicit kimondta, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jog elveit figyelembe kell venni a szerződések értelmezése során. Hivatkozott egyrészt az Iron Rhine ügyre, melyben eljáró bíróság is alkalmazta a szerződésekre a nemzetközi környezetvédelmi jog szokásjogi szabályainak fogalmait egy olyan szerződésre, ami olyan korban született, amikor a környezetvédelem elveit ritkán, ha bármikor is figyelembe vették a szerződésekben.⁶⁹³ Idézte továbbá, a Bős-Nagymaros ügyben született ítéletét is az új normák szerepére tekintettel.⁶⁹⁴

Előbbieket figyelembe véve, a PCA az áramlás minimum szintjének meghatározásánál szem előtt tartotta a határon áterjedő károk elkerülésével kapcsolatos nemzetközi szokásjogot,

⁶⁸⁸ Uo. 172. p. 455.§

⁶⁸⁹ PCA, In the Matter of the Indus Waters Kishenganga Arbitration, Final Award, 2013, 29. p. 78.§

⁶⁹⁰ Uo. 29. p. 81.§

⁶⁹¹ Uo. 29. p. 81.§

⁶⁹² Uo. 31. p. 85.§

⁶⁹³ Uo. 170-171. p. 451-452.§

⁶⁹⁴ Uo. 31. p. 85.§

valamint a környezetvédelem és a gazdasági fejlődéshez fűződő érdekek összeegyeztetésének szükségességét.⁶⁹⁵

4.5.1 A KHEP természetes környezetre gyakorolt hatása a felek szerint

A felek a részleges ítéletnek megfelelően adatokat és információkat gyűjtöttek a vízerőművek hatásáról, melyek markánsan eltérőek voltak egymástól. Pakisztán szakértői *inter alia* vizsgálták a vízáramlásban bekövetkező változások hatását a vízminőség, a növényzet, és állatvilág, valamint az üledékek tanulmányozásán keresztül. Ezzel kívánták érzékeltetni, hogy a projektek olyan tervezése és megvalósítása szükséges, ami tekintettel van a fenntarthatóságra, így figyelembe veszi a Kishenganga vízáramlásának környezeti fenntarthatóságát is.⁶⁹⁶ Ezt a nézetet szem előtt tartva, Pakisztán India tanulmányára kritikus szemmel tekintett: véleménye szerint az indiai kutatás nem volt megfelelő a részleges ítéletnek. Továbbá India ahelyett, hogy új adatok begyűjtésén dolgozott volna, inkább a már meglévő jelentéssel próbálta javítani a helyzetét.⁶⁹⁷ Pakisztán szerint az indiai megoldás nem megfelelő, mert egyrészt nem foglalkozik az ökohidraulika gyakorlatát, másrészt csak három halfaj túlélésére tér ki.⁶⁹⁸ Pakisztán a környezetben bekövetkező változások ellenőrzésére javasolta, hogy a PCA állítson fel egy ellenőrző rezsimet, melyen keresztül értékelheti, hogy India betartja-e a minimum áramlásra meghatározott értéket.⁶⁹⁹

India szerint a KHEP tiszteletben tartja a környezetet oly módon, hogy annak nem lesz hatása semmilyen veszélyeztetett fajra. Ami a flórát és a faunát illeti, azok sem lesznek kitéve különösebben semmilyen jelentős hatásnak.⁷⁰⁰ Álláspontja szerint igaz, hogy a KHEP megváltoztatja a Kishenganga áramlását, viszont a változások nem fogják jelentősen érinteni a víziélővilágot.⁷⁰¹ India Pakisztán érvét a fenntartható fejlődés mellett teljességgel elutasította, mert az túlmegy a szerződésen, továbbá a PCA nem határozhatja meg India fejlődésének jövőjét.⁷⁰² Pakisztán környezeti vizsgálati módszerével sem értett egyet, mert az túl sok tényezőt vett figyelembe. Ami a vízáramlás és a használat ellenőrzését illeti, azt ellátja az

⁶⁹⁵ Uo. 32. p. 87.§

⁶⁹⁶ Uo. 19. p. 54.§

⁶⁹⁷ Uo. 22. p. 59.§

⁶⁹⁸ Uo. 23. p. 61.§

⁶⁹⁹ Uo. 27. p. 71.§

⁷⁰⁰ Uo. 23. p. 63.§

⁷⁰¹ Uo. 24. p. 64.§

⁷⁰² Uo. 25. p. 67.§

Állandó Indus Bizottság, tehát nincs szükség további ellenőrző rezsimre, és hangsúlyozta az elgondolás rosszhiszeműségét.⁷⁰³

4.5.2 KHEP hatása a környezetre a PCA szerint

A felek környezeti hatástanulmányai nagyban eltértek egymástól, mind a módszert, mind az eredmény tekintetében. Amíg Pakisztán az ökoszisztémában bekövetkező változásoknak közepestől súlyos hatásokat jósolt (egy sor adattal és tényezővel alátámasztva), addig India hatásvizsgálatának eredménye nem találta úgy, hogy a vízi környezet kockázatnak lenne kitéve. A választottbíróság a különbséget a módszerben találta: Pakisztán a folyó ökoszisztémájának összetett interakcióit próbálta szemléltetni és vizsgálni, míg India csak egy egyszerű, egy tényezős hatástanulmányt folytatott le, még hozzá a kiválasztott halak élőhelyére nézve.⁷⁰⁴ A PCA Pakisztán által végzett tanulmányt megfelelőnek találta az ügy összetettségére nézve, míg India tanulmányát nem tartotta teljesen elegendőnek.⁷⁰⁵ Előtte azonban leszögezte, hogy nincs megfelelő megközelítése a környezeti hatásvizsgálatoknak, és bizonyos esetekben egy egyszerű hatástanulmány is megfelelő lehet. álláspontja szerint a megfelelő megközelítés olyan tényezőktől függ, mint a várt változások nagysága, a projekt fontossága, a rendelkezésre álló idő, költségek, szakértelem, valamint az adott környezeti elem, jelen esetben a folyó állapota.⁷⁰⁶ Ennek ellenére a PCA mégis a Pakisztán által végzett részletes kutatás szükségessége mellett foglalt állást. Ez alapján a PCA megállapította, hogy ha a cél a Kishenganga környezetében bekövetkező változások moderálása, akkor magasabb minimális áramlási szintet szükséges meghatározni, mint amit India szorgalmazott, de alacsonyabbat a pakisztáni javaslatnál.⁷⁰⁷

A KHEP üzemeltetésének jogát egyensúlyba kellett hozni a környezetvédelemmel, és a részleges ítélet a KHEP számára nem adott immunitást a környezetvédelmi megfontolások alól.⁷⁰⁸ A szerződés kimondja, hogy a jogvitákra alkalmazandó jog elsődlegesen a szerződés, de ha annak értelmezéséhez vagy alkalmazásához szükséges, úgy alkalmazandók i) azok a nemzetközi egyezmények, melyek szabályait kifejezetten elismerik a felek; ii) a nemzetközi szokásjog szabályai.⁷⁰⁹

⁷⁰³ Uo. 27-28. p. 72-73.§

⁷⁰⁴ Uo. 35. p. 98.§

⁷⁰⁵ Uo. 36. p. 100.§

⁷⁰⁶ Uo. 35. p. 99.§

⁷⁰⁷ Uo. 37. p. 102—105.§

⁷⁰⁸ Uo. 38. p. 108—110.§

⁷⁰⁹ Indus medencéről szóló szerződés i. m. G Melléklet, 29.§

A PCA szükségesnek talált egy környezetvédelmi áramlási szint meghatározását, azonban nem tartotta megfelelőnek, se szükségesnek, hogy elővigyázatos megközelítéssel éljen, és átvegye a politikai döntéshozó szerepét az elfogadható környezeti változás és más prioritások közötti egyensúly meghatározására, vagy hogy megengedje, hogy a környezeti megfontolások felülbírálnak más jogok és kötelezettségeket, amiket a szerződés kifejezetten elismer (pl. India jogát a vízeltereléshez). A PCA álláspontja szerint szerepe a jelentős környezeti károk csökkentéséig terjed, és nem alkalmazhatja a szerződés helyett a szokásjog szabályait.⁷¹⁰

4.5.3 Az ítélet

A PCA Pakisztán tanulmánya alapján a minimum áramlást 9 m³/s -ben állapította meg, melyet Indiának a Kishenganga számára biztosítania kellett a KHEP működése során.⁷¹¹ Nem találta szükségesnek egy ellenőrzési rendszer felállítását, így Pakisztán ezirányú kérelmét elutasította. A PCA az Állandó Indus Bizottságot megfelelőnek találta a feladatra. A részleges ítéletben foglaltakon túl további korlátozásokat nem határozott meg a végleges ítélet.

5. Antarktisi bálnavadászat ügy (2014)

5.1 Az ügy előzményei

A jogvita Japán és Ausztrália között merült fel, Japán antarktisi bálnakutatót tevékenységével kapcsolatban. A jogvita főként az 1946-os bálnavadászat egyezmény (ICRW)⁷¹² rendelkezéseivel volt összefüggő.

A bálnavadászat elterjedésével a 20. századra a populációk gyors csökkenése következett be. Az addigi egyezmények nem voltak hatékonyak, így megszületett az ICRW, melynek a legtöbb nagy, bálnavadászatot folytató állam a részese.⁷¹³ Az egyezmény célja egyrészt egy nemzetközi szabályozási rendszer felállítása a bálnafajok túlzott vadászatának védelmével szemben, másrészt a bálnaállomány megfelelő védelmének biztosításával a bálnavadászati ágazat szabályozott fejlődésének lehetővé tétele.⁷¹⁴ Elsődleges a bálnaállomány megóvása a jövő generációk érdekeinek figyelembevételével, mely mellett az ipar másodlagosként jelenik meg.

⁷¹⁰ PCA, Kishenganga, Final Award (2013) i. m. 39. p. 112.§

⁷¹¹ Uo. 41. p. 116.§

⁷¹² 1946 International Convention for the Regulation of Whaling – 1948. november 10-én lépett hatályba

⁷¹³ CHRISTOL, Carl Q. – SCHMIDHAUSER, John R. – TOTTEN, George O.: *The Law and the Whale: Current Developments in the International Whaling Controversy Case*, Western Reserve Journal of International Law, Vol. 8, No. 1, 1976, 152. p.

⁷¹⁴ ICRW (1946) Preambulum

Az egyezmény rendelkezik a Nemzetközi Bálnavadászati Bizottság (International Whaling Commission, IWC) felállításáról, ami javaslatokat fogalmaz meg tanulmányokat készít, valamint adatokat gyűjt és elemez a bálnaállományról.⁷¹⁵ Az IWC legfontosabb feladata a halászati kvótákra, védett fajokra és vadászati módszerekre vonatkozó szabályok elfogadása, melyeket a Melléklet tartalmaz.⁷¹⁶ Az IWC legjelentősebb ilyen rendelkezése az 1982-ben hirdetett kereskedelmi célú bálnavadászati moratórium volt, ami a kvótát 1986-tól nullára állította.⁷¹⁷ A döntés ellen Japán, Norvégia, Peru és a Szovjetunió is fenntartással élt.⁷¹⁸ Közülük végül Japán és Peru visszavonta tiltakozását.

A moratórium mellett a cetek védelme érdekében több védett terület felállítására is sor került, mint az Indiai-óceáni védett terület, majd 1994-ben a Déli-óceáni védett terület is, ahol Japán a jogvitával kapcsolatos kutatóprogramját folytatta. A védett területeken a kereskedelmi célú bálnavadászat tiltott, ami azt jelenti, hogyha a moratórium megszüntetésre kerül, ezeken a területeken továbbra is tiltott marad a bálnák kereskedelmi célú vadászata.⁷¹⁹ Az egyezmény egy kivételt tesz lehetővé: a 8. cikk értelmében bármilyen más rendelkezés sérelme nélkül - ideértve a Mellékletet is - az államok tudományos kutatás céljából különleges engedélyt adhatnak bálnák leölésére. Japán kutatóprogramja is ilyen különleges engedély keretében folyt. Az engedély kiállítására minden szerződéses állam saját felelősségi körébe tartozik: az IWC-nek nincs felhatalmazása arra, hogy az ilyenfajta különleges engedélyeket visszavonja, vagy hogy kibocsátásukat megtiltsa.⁷²⁰ A moratórium kezdete óta, megragadva a lehetőséget, számos ország kezdett tudományos kutatásba (pl. Izland, Norvégia). A bálnakutatás iránt legeltökéltebb állam azonban egyértelműen Japán. Szinte minden évben futott kutatóprogramot. Volt olyan év, amikor több mint 1200 bálna vadászatáról számolt be.⁷²¹ Összehasonlításként Izland és Norvégia legnagyobb száma 100 körül mozgott.

A különleges engedély keretében folytatott kutatási tevékenységek egyrészt elősegíthetik a természetvédelmet, például az állományok beazonosításával vagy a populációk megfigyelésével információkat lehet gyűjteni a helyzet állásáról, másrésztől azonban visszaélésre is lehetőség ad, ami aláássa a szerződés, illetve a moratórium célját. A levadászott bálnák egyébként nem vesznek kárba. Az egyezmény

⁷¹⁵ Uo. 4. cikk

⁷¹⁶ Uo. 5. cikk

⁷¹⁷ Report International Whale Commission 33, 1983, 34th Annual meeting July 1982, 40. p. 2.§

⁷¹⁸ Uo. 40. p. 2.§

⁷¹⁹ BOWMAN, Michael – DAVIES, Peter – REDGWELL, Catherine: *Lyster's International Wildlife Law*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, 170. p.

⁷²⁰ GAMBELL, Ray: *The International Whaling Commission Today*, In: PETURSDOTTIR, Gudrun ed.: *Whaling in the North Atlantic: Economic and Political Perspectives*, University of Iceland Press, Reykjavik, 1997, 59. p.

⁷²¹ Ld.: Táblázat a különleges engedélyekre adott vadászatokról iwc.int/table_permit (letöltve 2021. 04. 07.)

kimondja, hogy feldolgozásra kell kerülnie bármilyen bálnának, amit különleges engedély keretében halásznak.⁷²² Japán nem szégyenlősködik, az IWC 2003-ban hozott egyik határozata szerint a különleges engedélyezés folyamán fogott bálnák húsból évente kb. 3000 tonna ehető terméket termel, melyek gyakran kereskedelmi célból kerülnek értékesítésre.⁷²³ Míg Japán 2004 óta szorgalmazza az antarktisi tilalmi zóna megszüntetését, addig Ausztrália igen elhivatott a cetvédelem területén, így például az IWC számára rendszeresen javaslatokat tesz.⁷²⁴

5.2 Az ügy háttere

1987-ben Japán különleges engedély keretében elindított egy tudományos kutatóprogramot az Antarktisz környékén a csukabálna állományok vizsgálatával kapcsolatban. Ez volt a JARPA (Japanese Whale Research Program under Special Permit in the Antarctica). A program egy hosszú távú, 18 évig tartó kutatást tűzött ki. Ennek célját egyrészt a bálnák ökoszisztémában játszott szerepének megértése, másrészt a bálnákat érintő környezeti hatások vizsgálata, harmadrészt a csukabálna állomány jobb megértése képezte.⁷²⁵ A JARPA évente 825 csukabálna és 50 ámbráscet halált okozó mintavételét célozta meg. Később, a 825 csukabálna száma 300-ra módosult.⁷²⁶

Az évek során, az IWC-n belül a tudományos célból történő bálnavadászat szükségessége egyre vitatottabbá vált. Ennek egyik jele, hogy az IWC 2003-ban hozott határozatában arra ösztönözte az államokat, hogy a kutatóprogramjaikat lehetőleg korlátozzák a nem halálos kimenetelű módszerekre, mivel a bálnák megőlése ellentétes a kereskedelmi bálnavadászattal kapcsolatban meghirdetett moratórium szellemével.⁷²⁷ Ezt követően Japán 2005-ben egy újabb programot indított, JARPAII elnevezéssel, még a JARPA eredményeinek összegzése előtt, ami még több bálna vadászatát célozta meg. A kutatási terv szerint ezek a számok annyira kicsik, hogy nem jelentenek negatív hatást. A program kivitelezésére a Déli-óceán védett területén került sor, időtartama elődjétől eltérően határozatlan volt. A JARPAII céljai a következők: i) az Antarktisz ökoszisztémájának megfigyelése; ii) cetállományok változásának vizsgálata; iii)

⁷²² ICRW, i. m. 8. cikk 2)

⁷²³ IWC Resolution 2003-2, 1. p.

⁷²⁴ KARDOS András: Bálnavadászat az Antarktiszon, avagy környezetvédelmi ügyek a Nemzetközi Bíróság előtt, *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, 2012/11, 114. p.

⁷²⁵ BOWMAN – DAVIES – REDGWELL (2010.) i. m. 176. p.

⁷²⁶ ICJ, Whaling in the Antarctic (Austria v. Japan: New Zealand intervening) Judgment 2014, 261-267. p. 100-126.§

⁷²⁷ IWC Resolution 2003-2, i. m. 1-2. p.

cetfajok összehasonlító vizsgálata iv) és a csukabálnákkal történő gazdálkodási eljárás fejlesztése.⁷²⁸

Ausztrália 2010 május 31-én keresetet indított Japán ellen az ICJ előtt, arra hivatkozva, hogy Japán nagymérvű, a Déli-óceán vizein folytatott programjával megsértette az ICRW rendelkezéseit. 2012-ben Ausztráliához csatlakozott Új-Zéland is.

5.3 A felek kérelme

Ausztrália állítása szerint a JARPA II nem az egyezmény 8. cikkének megfelelő tudományos kutatás céljából folyó program volt, így Japán megsértette az egyezmény rendelkezését, valamint további három, a Mellékletben szereplő anyagi jogi kötelezettséget: i) a bálnák kereskedelmi célú leöléséről szóló moratóriumot minden állományra nézve; ii) a közönséges barázdásbálna kereskedelmi célú vadászatának tilalmát a Déli-óceán védett területén; iii) a bálnák feldolgozóhajók, vagy feldolgozóhajókhoz rögzített bálnafogók által történő elfogásához, megöléséhez és kezeléséhez fűződő moratóriumot.⁷²⁹ Ennek megfelelően, Ausztrália keresetében kérte az ICJ-től, hogy állapítsa meg, hogy i) Japán a JARPA II engedélyezésével és kivitelezésével a Déli-óceánon nemzetközi kötelezettségeit megsértette⁷³⁰ és ii) a JARPA II nem az ICRW szabályainak megfelelő tudományos tevékenység.⁷³¹ Kérte továbbá, hogy kötelezze Japánt mindenféle, a 8. cikknek nem megfelelő tudományos kutatási célú különleges engedély kiadásától való tartózkodásra, és azonnali hatállyal szüntesse meg a JARPA II programot, végül vonjon vissza bármilyen engedélyt, ami a JARPA II megvalósítását lehetővé teszi.⁷³² Ezzel szemben Japán kérte Ausztrália keresetének elutasítását, azon az alapon, hogy az ICRW rendelkezéseinek megfelelően járt el.⁷³³

Új-Zéland hangsúlyozta, hogy az egyezmény szóban forgó rendelkezését a jóhiszeműség és tisztesség szellemében kell értelmezni, figyelembe véve az egyezmény célját, a nemzetközi jogot, valamint a felek gyakorlatát. Ennek értelmében a 8. cikk nem vonatkozhat olyan jellegű bálnavadászatra, amelynek hatása megghiúsítja az egyezményből folyó más kötelezettségeket, vagy aláássa az egyezmény célját.⁷³⁴ Továbbá felhívta a figyelmet arra is, hogy a különleges

⁷²⁸ Plan for the Second Phase of the Japanese Research Program under Special Permit in the Antarctica (JARPA II), SC/57/01, 9., envlaw.com.au/wp-content/uploads/whale18.pdf (letöltve 2021. 04. 23.)

⁷²⁹ ICJ, Whaling in the Antarctic, Judgment (2014) i. m. 239. p. 25. § 3.

⁷³⁰ Uo. 239. p. 25. § 2.

⁷³¹ Uo. 239. p. 25. § 4.

⁷³² Uo. 239. p. 25. § 5.

⁷³³ Uo. 242. p. 30.

⁷³⁴ Uo. 240. p. 26.

engedély csak bizonyos számú bálnák vadászatára szolgál, amelynek a lehető legkisebbnek kell lennie és arányban kell állnia a kutatás céljaival, továbbá nem jelent negatív hatást az állományok megőrzésére. Érvelése szerint ilyen engedély kiadásának megfontolása során az egyezményben részes felek érdekeit és az IWC nézeteit, ajánlásait egyaránt figyelembe kell vennie. Ezek együttes fennállása esetén lehet csak jogszerű a 8. cikkben foglalt különleges engedély, mint kivétel a bálnák kutatási célú leölésére.⁷³⁵ Új-Zéland szerint Japán a tudományos kutatás meghatározását misztifikálta, aki úgy vélte, hogy joga van eldönteni, hogy mi az egyezmények megfelelő bálnavadászati tevékenység.⁷³⁶

5.4 Ítélet

5.4.1 Az ICRW 8. cikkének értelmezése

Az ügy eldöntése szempontjából központi szerepet játszott az egyezmény 8. cikkének értelmezése. Előbbi rendelkezés az államok számára lehetővé teszi, hogy különleges engedélyt adjanak tudományos kutatás céljából bálnákat vadásszanak. Az cikk lényegében a szerződő állam saját megítélésére bízta az ilyen engedélyek kibocsátását, mint egyfajta kivétel az egyezmény működése alól. Az ICJ elsődleges feladata tehát annak megítélése volt, hogy a Japán által, a JARPA II működésére adott különleges engedély kiadása a cikknek megfelelően történt-e, és így az említett kivétel alá esik.⁷³⁷ Japán érvelése szerint az egyezmény széleskörű mérlegelési jogkört tesz lehetővé a kérdésben.⁷³⁸

A ICJ megállapította, hogy a cikk az egyezmény szerves részét alkotja, ami az egyezmény tárgyával és céljaival, valamint a Melléklettel együtt értelmezendő. Ausztrália és Új-Zéland megszorító értelmezés mellett foglalt állást, és hangsúlyozták, hogy az IWC számos határozatot és iránymutatást elfogadott, melyek javasolják az államoknak, hogy a halálos módszereket csak kivételes körülmények esetén alkalmazzanak. Ausztrália felhívta a figyelmet a Bécsi egyezmény értelmezéséről szóló 31. cikkére is,⁷³⁹ mely alapján az IWC iránymutatásai és határozatai „utólagos gyakorlatnak” és „utólagos megállapodásnak” minősül, ezért a 8. cikk

⁷³⁵ Uo. 240. p. 26.

⁷³⁶ Uo. 241. p. 29.

⁷³⁷ PLANT, Brendan: *Sovereignty, Science and Cetans: The Whaling in the Antarctic Case*, The Cambridge Law Journal, Vol. 74, No. 1, 2015, 41. p.

⁷³⁸ ICJ, Whaling in the Antarctic, Judgment (2014) i. m. 252. p. 59.§.

⁷³⁹ 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről 31. cikk 3. „A szövegösszefüggés mellett figyelembe kell venni:

a) a részes felek között a szerződés értelmezésére vagy rendelkezéseinek alkalmazására vonatkozóan létrejött bármely utólagos megállapodást;
b) a szerződés alkalmazása során utólag kialakult olyan gyakorlatot, amely a szerződés értelmezését illetően a részes felek megegyezését jelenti”

értelmezése során ezeket figyelembe kell venni. Ezzel ellentétben Japán a tág értelmezés mellett érvelt: a tudományos célú bálnavadászat a nemzetközi szokásjog alapján az állam szabadságába tartozik.⁷⁴⁰

Az ICJ egyik értelmezési módot sem találta indokoltnak, így mindkettőt elutasította.⁷⁴¹ Az Ausztrál és Új-Zéland fél általi fejlődő értelmezési módot nem fogadta el, azaz a hivatkozott határozatokat és iránymutatásokat nem ismerte el sem gyakorlatnak, sem megállapodásoknak.⁷⁴² Az ICJ és más nemzetközi ítélkező fórumok már számos alkalommal elismerték, hogy a szerződések nem statikusak, hanem élő eszközök, ezzel utat nyitva a szerződéses rendelkezések értelmezésének formálására a kontextus által, amiben a dokumentum működik.⁷⁴³ Az ICJ jelen ügyben is elismerte, hogy az ICRW egy „fejlődő eszköz.” Érdekes, hogy Ausztrália által hivatkozott dokumentumokat mégis elutasította. Ezt azzal magyarázta, hogy azok csak egyszerű ajánlások, és nem mindegyik tükrözte az államok konszenzusát, mivel volt olyan dokumentum, ami Japán egyetértése nélkül került elfogadásra. Ezért nem lehet utólagos megállapodásnak és gyakorlatnak tekinteni.⁷⁴⁴ A ICJ ezirányú megközelítésével több bíró sem értett egyet. Yusuf, Cancado, Trindade és Charlsworth bírók szerint az egyezmény értelmezése során nem lehet figyelmen kívül hagyni az utóbbi eseményeket, folyamatokat, mint az IWC megelőzésről szóló határozatait és az elővigyázatosság elvének térhódítását a nemzetközi környezetvédelmi jogban vagy a bálnavadászattal kapcsolatos társadalmi értékek elmozdulását. Ezek figyelembevétele mind az evolútív értelmezéshez vezetnek volna. Azt viszont elismerte, hogy az államokat együttműködési kötelezettség terheli az IWC-vel, ezért az ajánlásokat és iránymutatásokat a halált nem okozó módszerekkel kapcsolatban szükséges figyelembe venniük.⁷⁴⁵ A ICJ tehát készen állt a javaslatokra támaszkodni, ezzel formálva egy alapkövetelményt a 8. cikkre nézve: a javaslatok figyelembevételének követelményét, amit később Japán nem tudott bizonyítani.

A ICJ Japán érvelésére reagálva tehát egyrészt elismerte az egyezményben részes felek széles mérlegelési jogát bizonyos tevékenységek, kutatási technikákkal, prioritásokkal, és a bálnák tudományos célú vadászatával kapcsolatban, másrészt megerősítette, hogy az államok kötelesek az IWC-vel együttműködni, amikor jogaikat gyakorolják. Harmadrészt az ICJ azt is

⁷⁴⁰ ICJ, Whaling in the Antarctic, Judgment (2014) i. m. 252. p. 57.§.

⁷⁴¹ Uo. 252. p. 58.§.

⁷⁴² Uo. 257. p. 83.§

⁷⁴³ YOUNG, Michaela: *Whaling in the Antarctic (Australia v Japan? New Zealand Intervening): progressive judgment or missed opportunity for the development of international environmental law?* Comparative and International Journal of Southern Africa, Vol. 48, No. 1, 2015, 74. p.

⁷⁴⁴ ICJ, Whaling in the Antarctic, Judgment (2014) i. m. 257. p. 83.§

⁷⁴⁵ Uo. 257. p. 83.§

megállapította, hogy a kutatásnak tudományos célúnak kell lennie, de a bálnák megölésére, és elfogására adott különleges engedély nem alapulhat kizárólag az állam saját megítélésén.⁷⁴⁶ Következő lépésként tisztázni kívánta, hogy a JARPA II program a 8. cikknek megfelelő volt-e és hogy az engedélyezés objektíve ésszerű volt-e. Ennek megítéléséhez két kérdést vizsgált, először is azt, hogy program tudományos célú volt-e, másodsor, hogy a bálnák halálát okozó módszerek használta, a program tervezése és kivitelezése ésszerű volt-e az elérni kívánt célokkal.⁷⁴⁷

5.4.2 A JARPA II mint tudományos kutatás

A „tudományos kutatás” meghatározása során az ICJ a kérdést ketté bontotta a „tudományos kutatásra” és a „célra.” Ausztrália a tudományos kutatás négy jellemző elemét határozta meg, melyek a következők: a meghatározott és elérhető célok, megfelelő módszerek, szakértői értékelés, az állományra való hátrányos hatás elkerülése. Az ICJ szerint azonban Ausztrália értelmezése nem felelt meg az egyezményben szereplő fogalom jelentésének.⁷⁴⁸ Kritikaként fogalmazható meg, hogy a „tudományos kutatás” kifejezésre a ICJ nem kísérelt meg egy definíciót alkotni, hanem a kérdésben inkább a felek közötti egyetértésre törekedett,⁷⁴⁹ ezt tükrözi kijelentése is, miszerint „a felek megállapodása szerint a tudományos kutatás meghatározott kérdések alapján kell, hogy folytatódjon”.⁷⁵⁰ A különvélemények a tudomány jogvitában való megközelítéséhez igen eltérőek voltak, mivel az ICJ tisztán tudományos természetű kérdéseket nem döntheti el, Sulyok szerint ez tudományos vitához vezetett volna, és leszűkítette volna a bírói hatáskört egy tudomány-intenzív vitában.⁷⁵¹ Owada⁷⁵² Sebutinde⁷⁵³ Xue bírószerint a tudományos kutatás meghatározása elsődlegesen tudományos vizsgálat tárgya.⁷⁵⁴

⁷⁴⁶ Uo. 253. p. 61.§

⁷⁴⁷ Uo. 254. p. 67.§

⁷⁴⁸ Uo. 258. p. 86.§

⁷⁴⁹ ROLLAND, E. Sonia: *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand Intervening)*, The American Journal of International Law, Vol. 108, No. 3, 2014, 497. p.

⁷⁵⁰ ICJ, Whaling in the Antarctic, Judgment (2014) i. m. 255. p. 77.§

⁷⁵¹ Sulyok Katalin: *Science and Judicial Reasoning: The Legitimacy of International Environmental Adjudication*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021, 104. p.

⁷⁵² ICJ, Whaling in the Antarctic, Dis. Op. of Judge Owada 2014, 88. p. 24.§

⁷⁵³ ICJ, Whaling in the Antarctic, Dis. Op. of Judge Sebutinde 2014, 211. p. 9.§

⁷⁵⁴ ICJ, Whaling in the Antarctic, Sep. Op. of Judge Xue 2014, 202. p. 15.§

Az ICJ végül a JARPA II programot tudományos kutatásnak fogadta el (kvázi átugorva a tudományos kutatás kérdést), azon az alapon, hogy annak céljai a Tudományos Bizottság⁷⁵⁵ kutatási kategóriáiba belefértek.⁷⁵⁶ A tudományos célokkal kapcsolatban pedig az ésszerűséget hangsúlyozta: a program tervének és kivitelezésének ésszerűnek kell lennie az elérni kívánt tudományos célokkal.⁷⁵⁷ A program „ésszerűségét” olyan tények vizsgálatával próbálta megállapítani, mint a minta méretek kiválasztásának módszere, a programban megcélzott mintaméretek és a tényleges mintaméretek összehasonlítása.⁷⁵⁸ Az ICJ tehát az ésszerűség tesztjét kívánta alkalmazni: ezzel az ítélet logikára épült, sem mint tudományos részletekre, illetve tudományos kérdések eldöntésére.⁷⁵⁹ A középpontba így az a kérdés került, hogy Japán milyen módon jutott a döntésre, vizsgálta-e a halált nem okozó módszereket, ésszerű volt-e a tervezés. Az ésszerűséggel lehetővé vált Japán döntésének objektív alapú megkérdőjelezése, a JARPA II tudományos érdemére nézve.⁷⁶⁰

5.4.3 A JARPA II tervezésének és kivitelezésének ésszerűsége

A továbbiakban a kérdés a következő volt: a program tervezése és kivitelezése ésszerű volt-e az elérni kívánt tudományos célokkal kapcsolatban. Az álláspont az volt, hogy ha a JARPA II megbukik az ésszerűség tesztjén, úgy nem lehet tudományos célú kutatásnak tekinteni.⁷⁶¹ Az ICJ számos releváns tényezőt felsorolt és vizsgált, mint a halálos módszerek használatának ésszerűségét, nagyságrendjét, és a tervezéssel kapcsolatos egyéb szempontokat. Utóbbi között a program tervezett időtartamát, tudományos kimenetelét, valamint más kutatóintézetekkel való együttműködés került megnevezésre.

A halált okozó módszerek kapcsán az IWC határozataira és iránymutatásai kifejezetten ösztönzik az államokat, hogy vegyék figyelembe a nem halálos módszerek alkalmazásának lehetőségeit is a kutatási cél elérése érdekében. Japán azonban nem tudta bizonyítani, hogy tanulmányozta volna a halált nem okozó alternatívák megvalósíthatóságát és azt sem, hogy a program nagyságrendje ésszerű lett volna. Bár az ICJ nem találta *per se* indokolatlannak a halált okozó mintavételt, azonban kimondta, hogy a különleges engedéllyel nem kellene nagyobb

⁷⁵⁵ IWC feladatainak ellátása érdekében további bizottságokat állíthat fel, ezek közül az egyik a Tudományos Bizottság

⁷⁵⁶ ICJ, Whaling in the Antarctic, Judgment (2014) i. m. 258. p. 86.§.

⁷⁵⁷ Uo. 258. p. 88.§.

⁷⁵⁸ ROLLAND (2014) i. m. 497. p.

⁷⁵⁹ DE LA MARE, William – GALES, Nick – MANGEL, Marc: Applying Scientific Principles in International Law on Whaling, Science, Vol. 345, No. 6201, 2014, 1126.p.

⁷⁶⁰ YOUNG (2015) i. m. 83-86. p.

⁷⁶¹ Sulyok (2021) i. m. 103. p.

halált okozó mintavélt alkalmazni, mint ami máskülönben ésszerű a programban lefektetett céloknál.⁷⁶² A kulcskérdés tehát az volt, hogy a halálos mintavételek ésszerűek voltak-e az elérni kívánt célokkal. Az ICJ megállapította, hogy a programban kitűzött mintavételek száma magasabb volt a kelleténél. Mindenféle különösebb indok nélkül bizonyos minta méretek nagyobbak voltak, míg más minták kisebbek a kitűzöttekhez képest, illetve ahhoz, hogy azok statisztikailag használható információval tudjanak szolgálni a kutatás számára. Továbbá a jelentős különbség a ténylegesen leölt bálnák száma és a programban kitűzött minta mérete között⁷⁶³ arra utalt, hogy a halálos módszerek nem tudományos célra kerülhettek alkalmazásra, hanem inkább politikai vagy finanszírozási megfontolásokból.⁷⁶⁴ Összességében az ICJ úgy találta, hogy Japán a JARPA II céljaira támaszkodva próbálta igazolni magatartását, azonban a bizonyítékok arra utaltak, hogy a JARPA II nem felelt meg az ésszerűség követelményének. Különösen komoly kritika érte Japán döntését az engedélyezésre, mert a JARPA II több halálos mintavélt célzott meg, mint elődje úgy, hogy annak eredményeiről szóló végső szakértői vizsgálat még el sem készült.⁷⁶⁵

A ICJ aggasztónak találta az egyéb, releváns kérdéseket is. Az első a program határozatlan időtartama volt. Ausztrália ebből két következtetést vont le. Egyrészt ez a bálnavadászat fenntartására utal, addig ameddig a moratórium feloldásra kerül, másrészt az időtartam bizonytalansága meggátolja az eredmények érdembeli összegzését és torzítja a mintavétel kiválasztásának eljárását.⁷⁶⁶ Japán a program nyitottságát azzal indokolta, hogy a JARPA II elsődleges céljához, vagyis az Antarktisz ökoszisztémájának nyomon követéséhez folytonosságra van szükség.⁷⁶⁷ A ICJ úgy látta, hogy egy időbeli keret kitűzése sokkal „megfelelőbb” lett volna. Japán helyzetén csak rontott, hogy az általa szolgáltatott eredmények igen korlátozott jellegűek voltak, és nem jelentettek jelentős hozzájárulást a bálnák megőrzéséhez és menedzsmentjéhez.⁷⁶⁸ Mi több, a japán érveket más kutatóintézetekkel való együttműködés hiánya is aláásni látszott.⁷⁶⁹

Az ésszerűség megközelítését több bíró is kritizálta különvéleményében, arra hivatkozva, hogy a jogban vagy a ICJ gyakorlatában nem lefektetett⁷⁷⁰ és volt olyan is, aki egy kovácsolt

⁷⁶² ICJ, Whaling in the Antarctic, Judgment (2014) i. m. 259. p. 94. §

⁷⁶³ Uo. 286. p. 199. §

⁷⁶⁴ Uo. 290. p. 212. §

⁷⁶⁵ Uo. 52. p. 156. §.

⁷⁶⁶ Uo. 290. p. 215. §

⁷⁶⁷ Uo. 290. p. 214. §

⁷⁶⁸ Uo. 291. p. 218. §

⁷⁶⁹ Uo. 290. p. 213-222. §

⁷⁷⁰ ICJ, Whaling in the Antarctic, Dis. Op. Judge Yusuf 2014, 165. p. 15. §

varázsformulának nevezte.⁷⁷¹ Az ICJ joggyakorlatában azonban már megfordult az ésszerűség (pl. Bős-Nagymaros ügy,⁷⁷² Papírmalom ügy).⁷⁷³ Munoz rávilágít arra, hogy a fogalom a jóhiszeműsége és az arányosságon alapul, amit nem lehet absztraktnak, rideg pontossággal meghatározni, mert az mindig az adott eset összes körülményétől függ, és a józanész alkalmazása szükséges lehet olyan esetekben, amikor egymással versengő értékeket kell mérlegelnie.⁷⁷⁴ A ICJ nem állapította meg azt, hogy a halált okozó módszerek tiltottak lennének, inkább arra utalt, hogy az államok kötelesek egy vizsgálatot készíteni a nem halálos módszerek alkalmazhatóságáról. Mivel Japán nem tudott ilyet felmutatni, az ICJ arra jutott, hogy nem volt semmilyen szigorú tudományos szükség, ami igazolni tudta volna a halálos módszerek alkalmazását. A JARPA II tehát azért volt „ésszerűtlen” mert a módok, amiket felvázolt egyszerűen nem voltak szükségesek a kitűzött célok eléréséhez.

5.4.4 Döntés

A ICJ összességében tehát megállapította, hogy a JARPA II által kitűzött minta mérete nem volt ésszerű, és a program nem védett a véletlenszerűen történő mintavételtől, mi több, a mintavételi eljárás is homályos volt. A ICJ végül kimondta, hogy Japán különleges engedélye nem felelt meg az egyezmény 8. cikkében foglalt rendelkezéseknek,⁷⁷⁵ és hogy Japán megszegte a Mellékletben szereplő kereskedelmi bálnavadászati moratóriumot, (10.§ (e)), a feldolgozóhajók bálnavadászati tilalmát (10.§ (d)), és a Déli-óceán védett területén való bálnavadászat tilalmát (7.§ (b)).⁷⁷⁶ Ezzel együtt kötelezte az államot minden, JARPA II programmal kapcsolatos engedély visszavonására, valamint további, bármilyen, a programmal kapcsolatos különleges engedély adásától való tartózkodásra.⁷⁷⁷

A környezeti értékek elismerése és védelme a világban egy elmozdulást idézett elő, amire utal, hogy több ország felhagyott már a bálnavadászattal. Úgy tűnik, hogy a bálnahús népszerűsége Japánban is csökken, Japán mégis az ICJ döntését követően egy újabb bálnavadászati expedíciót indított a Csendes-óceánon⁷⁷⁸ és a Déli-óceánon, az előző

⁷⁷¹ ICJ, Whaling in the Antarctic, Dis. Op. of Judge Owada (2014) i. m. 92. p. 34.§

⁷⁷² ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 53. p. 75.§

⁷⁷³ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 74. p. 177.§

⁷⁷⁴ Munoz, Asier Garrido: *Managing Uncertainty: The International Court of Justice, Objective Reasonableness and the Judicial Function*, Leiden Journal of International Law, Vol. 30, No. 2, 2017, 459. - 466. p.

⁷⁷⁵ ICJ, Whaling in the Antarctic, Judgment (2014) i. m. 293. p. 227. §

⁷⁷⁶ Uo. 295. p. 231-233. §

⁷⁷⁷ Uo. 298. p. 244-246. §

⁷⁷⁸ Rolland (2014) i. m. 502. p.

programjaihoz hasonló célból. Ezek után nem lehet meglepetés, hogy Japán 2019-ben kilépett az egyezményből és újra kezdte a kereskedelmi bálnavadászatot.⁷⁷⁹

6. Costa Rica és Nicaragua ügyek (2015)

6.1 Az ügyek előzményei

Az ügyek ismertetése előtt célszerű megemlíteni, hogy Costa Rica és Nicaragua között már korábban is felmerült nézeteltérés, a határt képező San Juan folyóval kapcsolatban, Costa Rica hajózási jogával összefüggésben.⁷⁸⁰ A San Juan folyó a Nicaragua tóból ered, útja a Karib-tengerbe vezet, azonban mielőtt elérné azt, két ágra szakad. A felső, északi ág a San Juan folyó (a vitás rész) míg a déli a Coloardo folyó, amely teljes egészében Costa Rica területén fekszik.⁷⁸¹ A két állam között a határvonal és a San Juan folyó helyzetének rendezése érdekében létrejött egy nemzetközi szerződés (Treaty of Limits) 1858-ban. A szerződésben a határt a San Juan folyó jobb partja (Costa Ricához eső part) mentén húzták meg, azonban a folyó feletti területi szuverenitás Nicaraguát illeti azzal, hogy Costa Rica a folyón szabad, kereskedelmi célú hajózási joggal rendelkezik.⁷⁸² Ez a jog az 1980-as évektől kezdve egyre többször vita tárgyává vált. 2005-ben végül Costa Rica az ICJ felé fordult, ami 2009-ben született ítéletében deklarálta Costa Rica szabad hajózáshoz való jogát, és megállapította Nicaraguának a folyón történő hajózás szabályozásához fűződő jogának terjedelmét. Egy évvel később ismételen az ICJ előtt találták magukat: a jogvita újfent a San Juan folyóhoz kötődött.

6.2 Az ügyek háttere

2010-ben Nicaragua hajózás javítása érdekében csatornázási munkába kezdett a San Juan folyón, azonban azok Costa Rica területére is kiterjedtek. Nicaragua katonai erőt is küldött a helyszínre. Costa Rica sérelmesnek találta a helyzetet, hangsúlyozta, hogy Nicaragua gyakorlatilag megszállta területének egy részét, ahol olyan munkálatokat végzett, amik súlyos

⁷⁷⁹ Ld.: IWC honlapja, <https://iwc.int/statement-on-government-of-japan-withdrawal-from-t> (letöltve 2020. 04. 25.)

⁷⁸⁰ 2009-ben hozott ítéletében a Nemzetközi Bíróság megállapította, hogy Nicaragua megsértette Costa Ricának a San Juan folyón történő szabad hajózáshoz való jogát. Ld.: ICJ, Dispute Regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua) Judgment 2009

⁷⁸¹ Uo. 17. p. 15. §

⁷⁸² Uo. 20. p. 19. §

környezeti károkat okoztak a természetvédelmi oltalom alatt álló⁷⁸³ területen.⁷⁸⁴ Costa Rica jogainak védelme érdekében eljárást kezdeményezett Nicaragua ellen (csatornázási ügy). Mindeközben saját maga is építésbe kezdett: egy utat kívánt létrehozni a San Juan folyó mentén. Egy évvel később Costa Rica a határ menti területen szükségállapotot hirdetett, Nicaragua pedig eljárást indított Costa Rica ellen (útépítési ügy) arra hivatkozva, hogy az útépítés jelentős határon áterjedő környezeti károkat okozott területén.⁷⁸⁵ Tekintettel az ügyek közös földrajzi és történeti összefüggéseire, 2013-ban az ICJ elrendelte a két ügy egy eljárásban történő lefolytatását.

5.4. Ideiglenes intézkedések

Costa Rica féltette, hogy Nicaragua csatornázási tevékenysége a Colorado folyóra veszélyt jelent. Ezért kérte az ICJ-t, hogy kötelezze Nicaraguát a munkálatok felfüggesztésére. Az ICJ a kérésnek eleget téve a következő intézkedéseket rendelte el: i) a feleknek távol kell tartaniuk a vitában érintett területektől katonai erőiket, rendőrséget, civileket...; ii) engedélyezte Costa Rica számára, hogy szakembereket küldjön a helyszínre a helyrehozhatatlan környezeti károk megelőzése érdekében; iii) az utolsó pontokban pedig kérte a feleket, hogy ne súlyosbítsák a helyzetet, és a továbbiakban tájékoztassák a rendelkezések betartásáról.⁷⁸⁶ Ahogyan azt Raisz Anikó megjegyzi, a végzésből kitűnik, hogy az ICJ a környezet védelmét helyezte előtérbe.⁷⁸⁷

A végzés meghozatalát követő hónapban Nicaragua meg is szegte azt: további két csatorna kialakításába kezdett, mi több, a vitatott területre fegyveres erőket is küldött.⁷⁸⁸

6.3 Csatornázási ügy

6.3.1 A felek kérelme

Costa Rica kérte a jogsértés tényének megállapítását, valamint kártérítést arra hivatkozva, hogy Nicaragua megsértette szuverenitását és területi integritásának tiszteletben tartását, a

⁷⁸³ A terület a Barra del Colorado nemzeti park része

⁷⁸⁴ ICJ, Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica Along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica) Judgment 2015, 35. p. 66.§

⁷⁸⁵ Uo. 33. p. 62-64.§

⁷⁸⁶ ICJ, Certain Activities Carried in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) Request for the Indication of Provisional Measures Order 2011, 27. p. 86. §

⁷⁸⁷ RAISZ Anikó: *Nemzetközi környezetvédelmi kérdések a Nemzetközi Bíróság előtt napjainkban*, Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXIX évf. 2011/1, 284. p.

⁷⁸⁸ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 52. p. 125.§

szabad hajózáshoz való jogát a San Juan folyón, a károkozás tilalmát, környezetvédelmi kötelezettségeit és a Ramsari Egyezmény rendelkezéseit.⁷⁸⁹ Nicaragua kérte, hogy az ICJ a vitás terület felett állapítsa meg szuverenitását, mivel az a két állam között hatályban lévő határ szerződés alapján Nicaraguához tartozik.⁷⁹⁰ Az ICJ mindkét ügyben a tiszta környezetvédelmi jogi kérdéseket eljárásira és érdemi kötelezettségekre bontva tárgyalta. Az eljárási kötelezettségek alatt a környezeti hatásvizsgálat és a notifikációs kötelezettség megsértése foglalt helyet.

6.3.2 Szuverenitás kérdése és a szabad hajózáshoz való jog

Az ICJ elsőként a szuverenitásról döntött. Costa Rica egyértelműen sérelmesnek találta, - főleg, hogy nem is kettő, hanem három csatorna is épült - míg Nicaragua azon az állásponton volt, hogy az adott terület a szuverenitása alá tartozik, tehát jogszerűen járt el.⁷⁹¹ Az ICJ megvizsgálva a releváns nemzetközi dokumentumokat,⁷⁹² megállapította, hogy a vitás térség Costa Rica fennhatósága alá tartozik, amiből következik, hogy Nicaragua tevékenységei, - vagyis a katonai jelenlét és a már említett csatornák kialakítása - sértették Costa Rica területi szuverenitását. A szuverenitás kérdésében az ICJ megállapította Nicaragua felelősségét és az okozott kár megtérítésére kötelezte.⁷⁹³ Az ICJ Costa Rica hajózáshoz való jogát is elismerte, így Nicaragua jogsértést követett el.⁷⁹⁴

Az ügyben felmerült hajózással kapcsolatos kérdés is. Costa Rica úgy vélte, hogy Nicaragua megsértette a San Juan folyón való szabad hajózáshoz való jogát. A ICJ megvizsgálva a releváns szerződéseket, a 2009-ben hozott ítéletet és más releváns dokumentumokat, ítéletében megállapította, hogy Nicaragua valóban jogsértést követett el.⁷⁹⁵ Ezzel kapcsolatban kártérítésre kötelezte Nicaraguát, melynek mértékéről 2018-ban hozott ítéletet.⁷⁹⁶ Ez volt az első eset, hogy az ICJ környezeti károkért kártérítést állapított meg.⁷⁹⁷ Lényeges, hogy ezt a

⁷⁸⁹ Uo. 22 p. 49.§

⁷⁹⁰ Uo. 12. p. 3.§

⁷⁹¹ Uo. 35.p. 68.§

⁷⁹² Costa Rica és Nicaragua közötti határvonalall és a Határ Szerződés (1858) érvényességével kapcsolatban hozott Grover Cleveland amerikai elnök, illetve később, 1897-ben az általa kijelölt Edward Porter Alexander által meghozott releváns választottbírói ítéletek (Cleveland and Alexander Awards)

⁷⁹³ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 42. p. 92.§

⁷⁹⁴ Uo. 55. p. 136.§

⁷⁹⁵ Uo. 55. p. 136.§

⁷⁹⁶ ICJ, Certain Activities Carried Out by Nicaragua, Compensation Judgment, 2018, 59. p. 157.§

⁷⁹⁷ RUDALL, Jason: Certain Activities Carried out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) American Journal of International Law, Vol. 112, No. 2, 2018, 288. p.

Costa Rica területén folytatott tevékenységekkel kapcsolatban állapította meg az ICJ, tehát nem határon áterjedő károokra vonatkozóan.

6.3.3 Eljárási kötelezettségek és érdemi kötelezettségek

A ICJ a tiszta környezetvédelmi jogi kérdéseket eljárásira és érdemi kötelezettségekre bontva tárgyalta. Az eljárási kötelezettségek alatt a környezeti hatásvizsgálat és a notifikációs kötelezettség megsértése foglalt helyet.

6.3.4. Környezeti hatásvizsgálat

Costa Rica szerint, Nicaragua nem végzett környezeti hatástanulmányt. Nicaragua hangsúlyozta, hogy 2006-ban már készített egyet a munkálatok környezetre gyakorolt hatásáról, azonban Costa Rica ezt hiányosnak vélte, mivel annak nem voltak határon átnyúló vonatkozásai. Álláspontja szerint a környezeti hatásvizsgálatnak ki kellett volna terjednie a szomszédos állam területére gyakorolt negatív következményekre is, amit még a csatornázás megkezdése előtt kellett volna elkészíteni.⁷⁹⁸ Nicaragua szerint a tanulmány elkészítésének idején nem állt fenn a jelentős határon átnyúló károkozás kockázata.⁷⁹⁹

Az ICJ a kérdésben Nicaragua mellett foglalt állást. Miután meghallgatta a feleket, a vallomások és szakértői vélemények alapján, úgy találta, hogy a 2006-ban tervezett kotrasi program nem volt olyan jellegű, hogy okot adjon a jelentős határon átnyúló károkozás kockázatának fennállására. Kockázat hiányában pedig Nicaragua nem volt köteles környezeti hatástanulmányt készíteni.⁸⁰⁰ Ezen a ponton az ICJ megerősítette a Papírmalmok ügyben hozott ítéletet, és kimondta, hogy⁸⁰¹ bár a papírmalmok ügyben eljáró ICJ csak az ipari tevékenységre szűkítette a kötelezettséget, azonban a környezeti hatástanulmány elkészítésének követelménye „általánosságban vonatkozik minden tervezett tevékenységre, melyek jelentős káros hatást gyakorolhatnak határon átnyúló kontextusban.”⁸⁰² Ez követően utalt a Korfu-szoros ügyre is.

Az ICJ deklarálta továbbá az elvárható gondosság és a környezeti hatásvizsgálat közti kapcsolatot, mely szerint a kettő szorosan kötődik egymáshoz: „hogyan az állam eleget tegyen az országhatárokon áterjedő jelentős környezeti károk megelőzésében való elvárható gondosság

⁷⁹⁸ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 45. p. 102.§

⁷⁹⁹ Uo. 45. p. 103.§

⁸⁰⁰ Uo. 45. p. 105.§

⁸⁰¹ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 83. p. 204.§

⁸⁰² ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 45. p. 104.§

kötelezettségének, az állam, mielőtt olyan tevékenységbe kezdene, aminek valószínűleg negatív hatásai lehetnek egy másik állam környezetére, meg kell győződnie arról, hogy fenn áll-e a jelentős határon átnyúló károkozás kockázata, ami a környezeti hatásvizsgálat elvégzésének követelményét vonná maga után.”⁸⁰³ Tehát az állam akkor felel meg az elvárható gondosságnak és a megelőzésnek, ha megbizonyosodik a kockázatokról. Az ICJ a környezeti hatástanulmány tartalmára nézve már nem nyilatkozott, helyette visszautalt a papírmalmok ítéletre.⁸⁰⁴

Az ítélet szerint amennyiben a hatásvizsgálat eredménye kimutatja a határon átnyúló kár kockázatát, az állam az elvárható gondosság kötelezettségének megfelelően köteles tájékoztatni és jóhiszeműen konzultálni a valószínűleg érintett állammal, és ahol szükséges, meghatározni azokat az intézkedéseket, amelyek megelőzik vagy csökkentik a kockázatokat.⁸⁰⁵ Owada bíró véleménye szerint a környezeti hatásvizsgálat egy eszköz, ami a végső, környezetvédelmi jogi célt szolgálja: hogy az állam a határon áterjedő károk bekövetkezésének megelőzésében elvárható gondossággal járjon el.⁸⁰⁶

Dugard bíró nem értett egyet az ítélettel, szerinte az ICJ tévedett a tények megállapításában és Nicaragua köteles lett volna környezeti hatásvizsgálatot lefolytatni.⁸⁰⁷ Bár készült 2006-ban egy hatástanulmány, azonban az nem terjedt ki a tevékenység határon áterjedő hatásaira, kizárólag Nicaragua területére gyakorolt hatásokat említi. Az ICJ arra a megállapításra jutott, 2006-ban, amikor a projektet tervezték, nem állt fenn a jelentős határon áterjedő károkozás veszélye, de ezt a 2015-ben végzett csatornázás hatásának bizonyítékai alapján ítélte meg. Az ICJ ugyanis azt vizsgálta, hogy a csatornázás okozott-e károkat 2015-ben, és nem azt, hogy okozhatott volna-e károkat 2006-ban.⁸⁰⁸ Különálló véleményében hangsúlyozta, hogy a környezeti hatásvizsgálatnak tartalmaznia kell a tevékenység más államok környezetére gyakorolt hatásait is. Véleménye szerint az ICJ figyelmen kívül hagyta, hogy amikor az állam felbecsüli a határon áterjedő környezeti károkozás kockázatát, elvárható gondossággal kell eljárnia, és a felmérésnek a tevékenység megkezdése előtt kell megtörténnie.⁸⁰⁹

⁸⁰³ Uo. 45. p. 104.§

⁸⁰⁴ Uo. 45. p. 104 -105.§

⁸⁰⁵ Uo. 45. p. 104.§

⁸⁰⁶ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Sep. Op. of Judge Owada 2015, 4. p. 21.§

⁸⁰⁷ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Sep. Op. of Judge Dugard 2015, 2. p. 4.§

⁸⁰⁸ Uo. 13. p. 34.§

⁸⁰⁹ Uo. 13. p. 34. §

6.3.5 Értesítés és konzultációs kötelezettség

A környezeti hatásvizsgálat mellett az értesítési és konzultációs kötelezettség megsértése is felmerült. E kérdésben Costa Rica sérelmesnek találta, hogy Nicaragua nem tájékoztatta és nem is kívánt konzultációt folytatni. Nicaragua álláspontja ezzel szemben az volt, hogy semmilyen szokásjogi, vagy szerződésből származó jog nem vonatkozott az ügyre, és mivel a csatornázás jelentős károkozásának kockázata nem állt fenn, így tájékoztatási kötelezettségről sem lehet beszélni.⁸¹⁰ Mindkét ügyben hivatkoztak a felek a notifikáció kötelezettségére, azonban annak tartalmát illetően nem mutatkozott egyetértés. Így amíg Nicaragua szerint csak akkor köteles tájékoztatni az érintett államot, hogyha a környezeti hatásvizsgálat szerint károkozás kockázata áll fenn, addig Costa Rica álláspontja szerint még a hatásvizsgálat előtt kell tájékoztatni az érintett államot.⁸¹¹ Az ICJ Nicaragua mellett foglalt állást, és megállapította, hogy miután Nicaragua nem állt környezeti hatásvizsgálat lefolytatásának nemzetközi kötelezettsége alatt, így nem volt köteles tájékoztatni, illetve konzultálni Costa Ricával.⁸¹² Az ICJ szerint: „amennyiben a környezeti hatásvizsgálat eredménye azt mutatja, hogy fennáll a jelentős határokon átnyúló kár kockázata, az állam az elvárható gondosság kötelezettségének megfelelően köteles tájékoztatni és jóhiszeműen konzultálni a potenciálisan érintett állammal, amennyiben ez szükséges a kockázat megelőzésére vagy mérséklésére irányuló megfelelő intézkedések meghatározásához.”⁸¹³

6.3.3 Érdemi kötelezettség sértés: hatán áttérjedő károk

Az ICJ azt meg megállapította, hogy Nicaragua felelős Costa Rica területi szuverenitását sértő tevékenységekkel okozott károkért, így itt a kérdés az volt, hogy Nicaragua saját területén, a Lower San Juan folyó bal oldalán végzett kotrási tevékenységével okozott-e bármilyen határon átnyúló környezeti kárt. Costa Rica hangsúlyozta, hogy súlyos környezeti sérelmeket szenvedett el és a csatornázás a Colorado folyó ökoszisztémájára nézve is kedvezőtlen hatású volt.⁸¹⁴ Ehhez hozzáadódik, hogy Nicaragua a folyóból szedett üledéket az odaküldött hadsereg a San Juan folyó jobb oldalán rakta le, ami szintén környezeti károkat okozott. Így Nicaragua nemzetközi szokásjogi kötelezettséget sértett.

⁸¹⁰ ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road*, Judgment (2015) i. m. 47. p. 107. §

⁸¹¹ ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road*, Sep. Op. of Donoghue 2015, 4. p. 17. §

⁸¹² ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road*, Judgment (2015) i. m. 47. p. 108. §

⁸¹³ Uo. 45. p. 104. §

⁸¹⁴ Uo. 49. p. 113. §

Az ICJ utalt a papírmalmok ítéletre és a nukleáris fegyverekkel vagy azok használatával való fenyegetés jogszerűségében adott tanácsadó véleményére, mely szerint a nemzetközi szokásjog megköveteli az államoktól, hogy tartózkodjanak az olyan tevékenységektől, melyek jelentős környezeti károkat okoz egy másik államnak.⁸¹⁵ Azonban a ICJ nézete szerint Costa Rica nem tudott meggyőző bizonyítékkal szolgálni arról, Nicaragua csatornázási tevékenysége károkat okozott volna a vizes élőhelyeken, vagy hogy az jelentős hatással lett volna a Colorado folyóra. Így az ICJ megállapította, hogy az elérhető bizonyítékok nem támasztották alá Nicaragua kötelezettségzegését.⁸¹⁶

5.6.4. Döntés

Az ügy zárásául az ICJ rátért a jóvátétel kérdésére. Figyelembe véve az ügy során tett megállapításokat, az ICJ úgy találta, hogy az immateriális sérelmeket tekintve Nicaragua szuverenitást sértő cselekményének deklarálása elegendő elégtétel Costa Rica számára. Ezzel együtt megállapította, hogy Costa Rica jogosult kártérítésre azokért az anyagi károkért, amelyeket Nicaragua a kötelezettségeinek megszegésével okozott. A kártérítés összegét nem állapította meg, azt a felek tárgyalásos úton való rendezésére bízta azzal, hogy amennyiben ez sikertelennek bizonyul, az ICJ külön eljárásban állapítja meg azt.⁸¹⁷ 2018-ban meg is született a kártérítésről szóló ítélet.

6.4 Az útépitési ügy

6.4.1 A felek kérelme

Nicaragua *inter alia* kérte, hogy az ICJ állapítsa meg, hogy i) Costa Rica megsértette kötelezettségét, hogy ne okozzon kárt Nicaragua területén; ii) az általános nemzetközi jog és a releváns környezetvédelmi egyezményekből fakadó kötelezettségeit; és kötelezze az okozott károk megtérítésére, és hogy ne végezzen fejlesztést megfelelő környezeti hatástanulmány hiányában.⁸¹⁸

⁸¹⁵ Uo. 50. p. 117.§

⁸¹⁶ Uo. 49. p. 113-120.§

⁸¹⁷ Uo. 55. p. 137-144.§

⁸¹⁸ Uo. 28-29. p. 1-2.§

6.4.2 Környezeti hatásvizsgálat

Nicaragua arra hivatkozott, hogy Costa Rica nem készített előzetes környezeti hatásvizsgálatot a San Juan folyó mentén kivitelezett útépitési munkákról.⁸¹⁹ Ezzel ellentétben Costa Rica álláspontja szerint az útépités nem jelentett határon átnyúló környezeti károkozás veszélyt Nicaraguának, ezért mentesült a kötelezettség alól.

Costa Rica azzal érvelt, hogy miután Nicaragua megszállta területének egy részét, így szükségállapot jött létre. Nézete szerint az út megkönnyítette volna a településekhez és a rendőri állásokhoz való jutást, ami egy esetleges katonai konfrontáció esetén nagyban segítette volna a települések evakuálását.⁸²⁰ Nicaragua szerint azonban nem állt fenn ilyen vészhelyzet, és az út, aminek az építésébe kezdtek nincs a vitás terület közelében.⁸²¹

Az ICJ szerint az állam kötelezettsége, hogy a határon átnyúló jelentős károk megelőzésében elvárható gondossággal járjon el. Ez megköveteli, hogy az állam megbizonyosodjon arról, hogy a tevékenység negatív hatással van-e egy másik állam környezetére.⁸²² Costa Rica azt állította, hogy készült előzetes hatástanulmány,⁸²³ ami alapján nem állt fenn jelentős károkozás kockázata, Nicaragua azonban kifogásolta ezeket, mert nagyrésztük az útépités után készültek.⁸²⁴ Costa Rica hangsúlyozta, hogy az út bizonyos részeit már meglévő útvonalon alakították ki. Az egyetlen kockázatot a kőzetek folyóba való jutása jelentette, amely már egyébként is nagymennyiségben jelen volt a vízben.

Az ICJ szerint Costa Rica nem tudta bizonyítani, hogy valóban készült volna előzetes hatástanulmány.⁸²⁵ Miután az ICJ megvizsgálta, hogy az útépités hordozta-e magában a károkozás kockázatát arra a megállapításra jutott, hogy mivel az út tervezett helye a San Juan folyó mentén volt, így bármilyen kár, amit az útépités okozott a környezetben, könnyen hatással lehet a San Juan folyóra, ezzel pedig Nicaragua területére.⁸²⁶ Ebből kifolyólag az útépitési munkálatok kockázatot jelentettek a folyó vízminőségére és természetes ökoszisztémájára, így Costa Rica köteles lett volna környezeti hatásvizsgálatot lefolytatni.⁸²⁷ Costa Rica hangsúlyozta, hogy több tanulmányt is készített (2012, 2013, 2015-ben) is, ezek mind

⁸¹⁹ Uo. 58. p. 146.§

⁸²⁰ Uo. 48. p. 148.§

⁸²¹ Uo. 58. p. 150.§

⁸²² Uo. 59. p. 153.§

⁸²³ Uo. 58. p. 149.§

⁸²⁴ Uo. 58. p. 151.§

⁸²⁵ Uo. 59. p. 154.§

⁸²⁶ Uo. 59. p. 155.§

⁸²⁷ Uo. 60. p. 155.§

összefoglalták azokat a negatív hatásokat, amiket az út építése okozhat.⁸²⁸ Az ICJ az ítéletben kimondta, hogy a hatásvizsgálat egy előzetes kötelezettség: a projekt kivitelezése előtt kell lefolytatni. Az ICJ itt a papírmalmok ítéletre utalt, mely folytonosságot írt elő a projekt minden fázisára nézve.⁸²⁹ Ez azt jelenti, hogy Costa Ricának még az út megépítését megelőzőn kellett volna gondoskodnia egy környezeti hatásvizsgálat elkészítéséről, ellenben Costa Rica tanulmányai *post hoc* jellegűek voltak: az út azon részeiről készültek, amik már megépítésre kerültek.⁸³⁰

A következő kérdés az volt, hogy mentesült-e Costa Rica a hatásvizsgálat lefolytatásának kötelezettsége alól. A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján az ICJ nem találta bizonyítottnak a szükséghelyzet fennállását. Egyrészt azért, mert amikor Costa Rica az utépítésbe kezdett az ügy már a ICJ előtt volt, ami nem sokkal később ideiglenes intézkedéseket rendelt el a környezet megóvása érdekében, másrészt mert azokon a részeken, ahol az út áthaladt volna, nem állt fenn katonai konfrontáció veszélye.⁸³¹ A kérdés, miszerint a szükséghelyzet mentesít-e az államot a környezeti hatásvizsgálat lefolytatásának kötelezettsége alól, nem nyert választ.

6.4.3. Tájékoztatási és konzultációs kötelezettség

Nicaragua sérelmesnek találta, hogy Costa Rica nem tájékoztatta az utépítési munkálatokról. A kötelezettség három forrására hivatkozott: a nemzetközi szokásjog, a két állam közötti szerződésre, és a Ramsari egyezményre. Nicaragua nézete szerint Costa Ricának értesítenie és konzultálnia kellett volna Nicaraguával, mivel feltételezhette, hogy az utépítés jelentős határon átnyúló károkat okozhat.⁸³² Costa Rica szerint azonban nem állt fenn ilyen kockázat.

Mivel az ICJ már előzőleg megállapította, hogy Costa Rica elmulasztott környezeti hatásvizsgálatot készíteni, így nem vizsgálta a tájékoztatási és konzultációs kötelezettséget.⁸³³ Az ICJ kimondta, hogy Costa Ricát továbbra is terheli a hatástanulmány elkészítésének kötelezettsége, és ha a körülmények megkövetelik, a környezeti károk megelőzése érdekében jóhiszeműen konzultálnia kell Nicaraguával.⁸³⁴

Donoghue bíró szerint ez az ügy jól mutatja a tájékoztatás és a konzultáció hatásvizsgálat előtti fontosságát. Csak Nicaragua volt olyan pozícióban, hogy mintát vegyen a San Juan

⁸²⁸ Uo. 61. p. 160.§

⁸²⁹ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 83-84. p. 205.§

⁸³⁰ Uo. 61. p. 161.§

⁸³¹ Uo. 61. p. 158.§

⁸³² Uo. 63. p. 166.§

⁸³³ Uo. 63. p. 168.§

⁸³⁴ Uo. 63. p. 173.§

folyóból, illetve, hogy hasonló tevékenységet engedélyezzen. Így felmerül a kérdés, hogy Costa Rica hogyan tudott volna egy hatékony és megbízható hatásvizsgálatot készíteni anélkül, hogy ezt előzetesen megtárgyalta volna szomszédjával.⁸³⁵

6.4.4 Érdemi kötelezettségsértés: a károkozás tilalma

Nicaragua a károkozás tilalmának megsértésére is hivatkozott: i) az útépités miatt megnőtt az üledék mennyisége a folyóban, ami súlyos környezeti károkat okozott ii) ez rontotta a hajózást és Nicaragua csatornázását, valamint a folyót iii) károsította a víz minőségét és a vízi élővilágot iv) és azokat a közösségeket, amelyek ráutaltak a folyóra.

Nicaragua szerint az útépités során az útról elhordott kőzetek folyóba jutása szennyezte a San Juan folyót, ami jelentős károkat okozott, továbbá hangsúlyozta, hogy a folyó minőségétől függ a településeken élők egészsége is.⁸³⁶ A környezeti károkkal kapcsolatban az ICJ a bizonyítékok alapján megállapította, hogy nem történt sem környezeti, se semmilyen más károkozás.⁸³⁷

6.4.5 Döntés

Nicaragua a kártérítési igényét az ICJ végül elutasította, úgy ítélte meg, hogy a környezeti hatásvizsgálat lefolytatásának kötelezettségének megsértésének megállapítása megfelelő elégtétel Nicaragua számára.⁸³⁸ Ezzel együtt felhívta a figyelmet arra, hogy Costa Rica a környezeti károk enyhítése érdekében már különböző lépéseket. Mindeközben a feleket együttműködésre szólította a San Juan folyóhoz kapcsolódó jogok gyakorlásában és kötelezettségek teljesítésében.⁸³⁹

7. A Dél-kínai tenger ügy (2016)

7.1 Ügy háttere

2013-ban a Fülöp-szigetek eljárást kezdeményezett Kína ellen a tengerjogi egyezmény megsértésére hivatkozva. Az ügy a Dél-kínai tengerrel kapcsolatos jogokkal és Kína bizonyos,

⁸³⁵ ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road*, Sep. Op. of Donoghue 2015, 6. p. 22.§

⁸³⁶ Uo. 65. p. 177.§ és 75. p. 214.§

⁸³⁷ Uo. 75. p. 216.§

⁸³⁸ Uo. 78. p. 224.§

⁸³⁹ Uo. 79. p. 228.§

a Dél-kínai tengeren folytatott tevékenységeivel volt kapcsolatos. Érdemes előre jelezni, hogy az ügyben számos kérdés felmerült, *inter alia* szuverenitáshoz, bizonyos tengeri jellemzők minősítéséhez, kizárólagos gazdasági övezethez fűződő igények és problémák. Jelen rész csak az ügy releváns, környezeti aspektusával foglalkozik.

A Dél-kínai tenger egy viszonylag zárt tenger, ami a Csendes-óceán nyugati részén található. Kiemelkedő hajózási útvonalakkal, gazdag halászati erőforrásokkal, valamint rendkívül érzékeny ökoszisztémával rendelkezik. A tenger hét állammal határos, melyek közül öt folyamatosan verseng egymással. A jogvita visszavehető az 1990-es évekre, amikor a Fülöp-szigetek számos kínai halászhajó illegális tevékenységét észlelte Scarborough Shoal-nál. A legkorábbi eset 1998-ban történt, amikor kínai hajók veszélyeztetett korallokra és tengeri teknősökre, valamint cápákra vadásztak. Bizonyos esetekben dinamitot és cianidot is találtak a Fülöp-szigeteki hatóságok. A Fülöp-szigetek 2001-ben jelezte az eseteket Kínának, aki hangsúlyozta, hogy Scarborough Shoal felett szuverenitással rendelkezik, és különösen fontos figyelmet szentel a környezetvédelemnek, a jogsértőkkel szemben a kínai szabályoknak megfelelően fognak eljárni.⁸⁴⁰ Az esetszámok azonban nemhogy csökkentek, egy ideig stagnáltak majd növekedésnek indultak. 2012-ben elmérgesedni látszott a helyzet. Ez idő alatt a Fülöp-szigetek többször is Kína tudomására adta aggodalmát a káros illegális halászattal és a veszélyeztetett fajok kereskedelmével kapcsolatban. A probléma nem került megoldásra, így a Fülöp-szigetek bevezetett légi és vízi ellenőrzést több illegális halászati tevékenységet végző kínai hajót, és hatósági hajót figyeltek meg. Az esetekről tájékoztatta Kínát, aki válaszul sürgette a Fülöp-szigeteket, hogy hívjon vissza minden hajót azonnal, és tartózkodjon a kínai halászhajók és hatóságok működésének zavarásától.

A jogvita nemcsak magánszemélyek illegális halászatára terjedt ki: Kína hét zátonyon építkezésbe, illetve mesterséges szigetépítésbe kezdett, melynek során alkalmazott módszerek hátrányosan érintették a biodiverzitást és a tenger ökológiai egyensúlyát.⁸⁴¹ A Fülöp-szigetek többször is ellenezte a tevékenységet, de azt Kína elutasította annak alaptalansága miatt. Megnyugtatta a Fülöp-szigeteket, hogy a tudományos értékelés és vizsgálat során figyelembe vették az ökológiai kérdéseket is.⁸⁴² A dolog azonban nem maradt annyiban: a Fülöp-szigetek eljárást indított Kína ellen, aki vitatta a joghatóságot és nem kívánt részt venni az eljárásban. Az ügyben 2016 júliusában született döntés.

⁸⁴⁰ PCA, The Matter of the South China Sea Arbitration, Award 12 July 2016, 323. p. 827-829.§

⁸⁴¹ Uo. 329. p. 852.§

⁸⁴² Uo. 337. p. 861.§

7.2 A felek álláspontja

A Fülöp-szigetek sérelmesnek találta Kína magatartását, mert azzal károsította a tenger érzékeny ökoszisztémáját. Nézete szerint Kína köteles megóvni és megőrizni a tengeri környezetet. Azonban Kína egyrészt elmulasztotta megelőzni a környezetre káros halászati tevékenységeket, amivel megsértette az egyezmény 192. és 194. cikkeit. Kína tudott arról, hogy a halászok korallokat, tengeri teknősökre és kagylókra cápákra, valamint más veszélyeztetett fajokra vadásszanak, ami veszélynek tette ki a zátonyok élővilágát.⁸⁴³ Másrészt a mesterséges szigetek létrehozásával hátrányos hatást gyakorolt a zátonyok élővilágára. A Dél-kínai tengeren megtalálható korall-zátonyok az ökoszisztéma fontos részét alkotják. A biodiverzitás különösen magas a tengerben, többféle faj megtalálható, ideértve halakat, korallokat, kagylókat, teknősöket, melyek veszélyeztetettek.⁸⁴⁴ A tengeren folytatott egyik tevékenységnek negatív hatásai a tenger egy másik részén is jelentkehetnek, ami így az egész ökoszisztéma egészségét érinti. Ennek ellenére Kína az építkezésről nem készített környezeti hatástanulmányt, a kínai nyilatkozatok az építkezés környezetre gyakorolt hatásairól teljesen hibásak voltak, továbbá a bizonyítékokkal szembe mentek, így pl. téves előrejelzést tartalmaztak a korallok helyreállításának idejéről.⁸⁴⁵

A Fülöp-szigetek álláspontja szerint az államoknak elvárható gondossággal kell eljárniuk, azonban jelen esetben nyilvánvaló bizonyíték állt rendelkezésre a szándékos és helyrehozhatatlan környezeti károkra. A Fülöp-szigetek azt elismerte, hogy a kínai hajók jogszerűtlen magatartása magánszemélyekhez volt köthető: „Kína nem felelős a halászok tevékenységért”, de „felelős saját mulasztásáért, hogy nem ellenőrizte az illegális és káros tevékenységüket.”⁸⁴⁶ Kína még támogatta is a jogszerűtlen magatartásokat. Ennek keretében a Fülöp-szigetek szerint Kína megsértette az egyezményt, elmulasztotta megóvni a környezetet, illetve a veszélyeztetett fajokat, nem gondoskodott az erőforrások fenntartható használatáról, nem alkalmazta az elővigyázatosság elvét, és nem felelt meg a konzultációs és együttműködési kötelezettségének, végül nem végzett környezeti hatásvizsgálatot sem.⁸⁴⁷

A Fülöp-szigetek hivatkozott a tengerjogi egyezményből fakadó kötelezettségek sérelmére, a CITES-ra és a nemzetközi szokásjog megsértésére is, mely előírja a környezet védelmét a nemzeti joghatóságon belüli és kívüli területekre egyaránt. A felperes szerint az államokat

⁸⁴³ Uo. 356. p. 894. §

⁸⁴⁴ Uo. 321. p. 823. §

⁸⁴⁵ Uo. 359. p. 903-905. §

⁸⁴⁶ Uo. 361. p. 909. §

⁸⁴⁷ Uo. 362. p. 909-911. §

megelőzési kötelezettség terheli, ami aktív cselekvést igényel, hogy megőrizték az élő tengeri erőforrásokat és az óceán ökológiai egyensúlyát.⁸⁴⁸ Hivatkozott *inter alia* a fenntarthatóság követelményére, a veszélyeztetett fajok oltalmára, a konzultációs és együttműködési kötelezettségre, végül az elővigyázatosság elvére is. Utóbbival kapcsolatban megjegyezte, hogy nem feltétlenül szükséges annak vizsgálata, mivel a tények szerint a tengeri környezetnek kitett kockázatok egyértelműek és nem áll fenn bizonytalanság.⁸⁴⁹

Kína hangsúlyozta a vitás terület feletti szuverenitását,⁸⁵⁰ és nyilatkozatai alapján úgy tűnt, hogy szerinte a Fülöp-szigeteket semmilyen jog sem illette meg a vitában szereplő területekre nézve. A Fülöp-szigetek nem kívánt döntést elérni a szigetek feletti szuverenitás kérdésében. Kína azonban úgy látta, hogy a vita gyökere területi jellegű, és hogy a két országnak egymást fedő joghatósági igényei vannak a Dél-kínai tenger bizonyos részei felett.⁸⁵¹ Az eljárásban Kína végül nem vett részt.

7.3 Ítélet

7.3.1 Megelőzés

A PCA ítéletében számos korábbi ítéletre és tanácsadó véleményre támaszkodott. Utalt egyrészt a nukleáris fegyverek használatával vagy azokkal való fenyegetés jogszerűségében adott tanácsadóvéleményre és megerősítette, hogy a környezettel kapcsolatos nemzetközi jog megköveteli az államoktól, hogy biztosítsák, hogy a joghatóságukon belül vagy ellenőrzésük alatt folytatott tevékenységek tiszteletben tartják más államok környezetét. Ezt követően a Kishenganga ügyben született ítéletet idézte, hangsúlyozva, hogy az államok pozitív kötelessége a jelentős környezeti károk megelőzése vagy enyhítése amikor nagyszabású tevékenységre kerül sor.⁸⁵² Utalt továbbá a papírmalmok ítéletre, és az ITLOS tanácsadóvéleményére is. Ennek keretében kimondta, hogy a megelőzés egy magatartási kötelezettség, ami elvárható gondosságot igényel az államtól nemcsak az intézkedések meghozatala során, de azok kikényszerítésében is.⁸⁵³ Ezért miután az állam egy másik államtól értesítést kap, akkor köteles kivizsgálni az esetet, és ha úgy adódik, akkor a helyzet orvoslására szükséges lépést tenni, amiről informálnia kell a jelentést tett államot.⁸⁵⁴

⁸⁴⁸ Uo. 360. p. 906-907. §

⁸⁴⁹ Uo. 361. p. 910. §

⁸⁵⁰ Uo. 290. p. 731. §

⁸⁵¹ Uo. 11-12. p., 28-29. §

⁸⁵² Uo. 374. p. 941. §

⁸⁵³ Uo. 375. p. 944. §

⁸⁵⁴ Uo. 376. p. 946. §

7.3.2 Elvárható gondosság

A PCA a bizonyítékok alapján úgy találta, hogy több kínai halászhajó is vadászott fenyegetett fajokra, így a kérdésben azt vizsgálta, hogy Kína elvárható gondossággal járt-e el a tengerjogi egyezmény 192. cikkében megjelenő kötelezettség során, mely szerint az államok kötelesek a tengeri környezetet védeni és oltalmazni. A PCA hangsúlyozta, hogy a tengerjogi egyezmény 192. cikkét „az egyéb alkalmazandó nemzetközi jog fényében kell értelmezni.”⁸⁵⁵ A 192. cikk tartalmának megállapításánál a CITES rendelkezéseire utalt (aminek Kína is részese) mely az „általános nemzetközi jog korpuszának részét alkotja.” A CITES tartalmaz egy felsorolást a veszélyeztetett fajokról, melyben több, a kihalás szélére került, a kínai halászok által vadászott tengeri teknős is megjelenik: rájuk a kereskedelem során a legszigorúbb nemzetközi ellenőrzés vonatkozik. A PCA kimondta, hogy a tengeri környezet védelmének és megőrzésének általános követelményébe - amit a tengerjogi egyezmény 192. cikke tükröz- beletartozik „az elvárható gondosság, hogy megelőzzék azoknak a fajoknak a betakarítását, melyek nemzetközileg elismerten a kihalás kockázatának kitettek és nemzetközi védelmet igényelnek.”⁸⁵⁶ Ezzel kapcsolatban a PCA megállapította, hogy a kihalással fenyegetett fajok halászata a tengeri környezetnek okozott kárnak minősül, és a Dél-kínai tengeren folytatott kínai halászhajók tevékenységének mértéke káros hatást gyakorolt a tengeri környezetre. A PCA kimondta, hogy Kína elmulasztotta megtenni a megelőző intézkedéseket, amivel megsértette a tengerjogi egyezményt.⁸⁵⁷ Kína tudott a tevékenységekről, mivel a Fülöp-szigetek számos alkalommal jelezte azt. Azonban a jogellenes cselekményekre továbbra is sor került annak ellenére, hogy Kína: i) kifejezte szándékát az elkövetők felelősségre vonásával kapcsolatban; ii) a CITES tagja; iii) környezetvédelmi törvényt is hozott a vadvilág védelmére, ami kifejezetten tiltja a tengeri teknősök és óriás kagylók megölését.⁸⁵⁸ Ezekkel kapcsolatban hangsúlyozta a PCA, hogy a megfelelő szabályozás és intézkedések bevezetése csak egy eleme az elvárható gondosságnak: Kína nem tett lépéseket ezeknek a kikényszerítésére, sőt, tudott az illegális magatartásokról. Viszont ahelyett, hogy megfelelően járt volna el, még fegyveres kormányzati hajókat is küldött, hogy megvédjék a „jogszerűen” halászó hajókat.⁸⁵⁹ A bizonyítékok arra utaltak, hogy Kínának tudnia kellett a halászhajók jogellenes magatartásáról, azaz a

⁸⁵⁵ Uo. 381. p. 959. §

⁸⁵⁶ Uo. 380. p. 956. §

⁸⁵⁷ Uo. 382. p. 960. §

⁸⁵⁸ Uo. 383. p. 963. §

⁸⁵⁹ Uo. 383. p. 964. §

veszélyeztetett fajok halászatáról, amiből következik, hogy Kína szándékosan tolerálta és védte a károsító cselekményeket.⁸⁶⁰

7.3.3 Környezeti hatásvizsgálat

Miután a PCA megerősítette a környezeti hatásvizsgálat nemzetközi szokásjogi státuszát is,⁸⁶¹ megvizsgálta, hogy Kína készítette-ilyet a Dél-kínai tengeren folytatott építkezéssel kapcsolatban. A PCA e tekintetben arra a következtetésre jutott, hogy Kína hosszútávú károkat okozott a tengeri környezetben, amivel megsértette a környezet megóvására vonatkozó kötelezettségét.⁸⁶² Ezzel kapcsolatban a PCA felhívta a figyelmet arra, hogy a zátonyokon történő építkezés olyan jellegű volt, hogy ésszerűen nem lehetett más megállapításra jutni, mint hogy az építkezés „jelentős káros változásokat okozhat a tengeri környezetben.”⁸⁶³ Ezért Kínának környezeti hatásvizsgálatot kellett volna készíteni, és az egyezmény rendelkezéseinek megfelelően a vizsgálat eredményét kommunikálni. A PCA e tekintetben vizsgálta, hogy létrejött-e ilyen tanulmány, utalva a Costa Rica és Nicaragua ügyekre, ahol az ICJ nem fogadta el Costa Rica egyszerű tanulmányait. Az ítélet érdekessége, hogy a PCA nemcsak azt vizsgálta, hogy a kínai tanulmányok a tengerjogi 206. cikkben foglalt követelményeknek megfelel-e, hanem azt is, hogy a saját törvényi előírásai szerint lehet-e környezeti hatásvizsgálatnak tekinteni.⁸⁶⁴ Figyelembe véve mindkét jogforrást, a PCA nem tudta egyértelműen megállapítani, hogy Kína készített-e környezeti hatásvizsgálatot. A vizsgált kínai jelentés egyrészt nem felelt meg a kínai törvényi előírásoknak, másrészt „sokkal kevésbé átfogóbb, mint azok a környezeti hatástanulmányok melyeket más nemzetközi bíróságok és törvényszékek vizsgáltak.”⁸⁶⁵ Mivel az egyezmény szerint a vizsgálat eredményét az érintett államnak meg kell küldeni, amit Kína elmulasztott megtenni, ezért a PCA kimondta Kína kötelezettségszegését.⁸⁶⁶

⁸⁶⁰ Uo. 383. p. 964. §

⁸⁶¹ Uo. 377. p. 948. §

⁸⁶² Uo. 394. p. 983. §

⁸⁶³ Uo. 395. p. 988. §

⁸⁶⁴ Uo. 395. p. 989. §

⁸⁶⁵ Uo. 396. p. 990. §

⁸⁶⁶ Uo. 396. p. 991. §

3.3 Együttműködés

Az ügyben felmerült Kína együttműködési hiánya is. A Fülöp-szigetek többször is tiltakozott a zátonyokon történő építkezés ellen. A tengerjogi egyezmény 197. cikke megkövetelte az államok együttműködését a tengeri környezet védelme és oltalma érdekében. A PCA a kötelezettség fontosságát hangsúlyozva utalt a MOX-üzem ügyben hozott, ITLOS által elrendelt ideiglenes intézkedésekre, valamint a papírmalom ügyre, melyek kifejezték, hogy az együttműködés lényeges lehet a károk megelőzése tekintetében.⁸⁶⁷ Azonban Kína nem mutatta együttműködés jeleit, nem kívánt kommunikálni a Fülöp-szigetekkel sem más, a Dél-kínai tengerrel határos államokkal.⁸⁶⁸

7.3.4 Döntés

A fentiekre tekintettel a PCA végül a környezettel kapcsolatosan megállapította, hogy Kína elmulasztotta megelőzni a veszélyeztetett fajoknak okozott káros tevékenységeket.⁸⁶⁹ Ítéletében kimondta, hogy a Dél-kínai tenger megőrzésével és védelmével kapcsolatban Kína i) helyrehozhatatlan károkat okozott a korallzátonyok ökoszisztémájában; ii) nem működött együtt más, határos államokkal a tengeri környezet védelme érdekében; iii) és nem kommunikálta a tevékenységek környezetre gyakorolt lehetséges hatásait az egyezmény 206. cikkének megfelelően.⁸⁷⁰

8. A Silala folyó ügy (2022)

8.1 Az ügy háttere

A jogvita Chile és Bolívia között merült fel, a Silala folyó és vízrendszer státuszával és használatával kapcsolatban. A Silala Bolívia területéről ered, körülbelül 3 kilométerre Chile határtól. A Silala forrását bizonyos felszín alatti vizek adják, és maga a folyó keresztül halad Bolívia és Chile közötti határon. A vízhasználatra az évek során mindkét állam koncessziót

⁸⁶⁷ Uo. 376. p. 946. §

⁸⁶⁸ Uo. 395. p. 986. §

⁸⁶⁹ Uo. 397. p. 992. §

⁸⁷⁰ Uo. 475. p. (13)

adott. A Silala vize Chile számára jelentős, ivóvizet ad a lakosságnak. A folyó Bolívia számára akkor nyert értéket, amikor különböző projektekbe kezdett (pl. pisztrángfarm).⁸⁷¹

A jogvita visszavezethető 1906-ra, amikor a térségben a Bolíviai Vasút Korlátolt Felelősségű Társaság (FCAB) kezdeményezésére fejlesztések indultak. A vállalat először Chilétől kapott koncessziót az ivóvíz áramlásának megnövelésére, majd később Bolíviától a mozdonyok gőzgépeinek ellátására.⁸⁷² A vállalat 1909-ben épített egy szívócsövet (1. számú) Bolívia területén, a határtól nem messze. A csővezeték útja Chile víztározóihoz vezetett, az üzembehelyezésre 1910-ben került sor. 1928-ban a társaság újabb projektbe kezdett, melynek keretében csatornákat hozott létre Bolíviában, Chile állítása szerint azért, hogy elkerüljék az ivóvíz szennyezést.⁸⁷³ Bolívia nézete szerint azonban a csatorna célját a Silala forrásaiból való mesterséges vízelvonás volt, ami Chile számára fokozta a vízhozamot. Később, 1942-ben egy második csatornát is létrehozottak Chilében.

1996-ra a jogvita érní látszott. Bolívia azonosított egy problémát: Chile több mint egy évszázada használta a Silala vizét a hátrányára.⁸⁷⁴ Egy évvel később Bolívia megvonta a FCAB engedélyét.⁸⁷⁵

1999-re a helyzet fokozódott, és a Silala folyó státusza vita tárgyává nőtte ki magát. A FCAB az engedély megvonását követően is tovább használta a vizet, ami csak fát tett a tűzre. Bolívia szerint a Silala forrásvizeiből - melyek teljes mértékben Bolívia területén helyezkednek el - Chile mesterségesen elvezette a vizet, egy olyan rendszert létrehozva, amiből hiányzott egy folyó mindenfajta jellemzője.⁸⁷⁶ Ezzel az állásponttal Chile nem értett egyet, és hangsúlyozta, hogy a folyó egy nemzetközi osztott erőforrás: Chilét jogok illetik, mint a folyásirányból nézve lejjebb elhelyezkedő szuverént államot.⁸⁷⁷ Bolívia azonban sérelmesnek tartotta, hogy annak ellenére, hogy a területéről ered a folyó, azt a csatornázások miatt még sem tudja használni.

2000-ben Bolívia koncessziót adott egy bolíviai cégnek (DUCTEC), engedélyezve a folyó vizének kereskedelmi hasznosítását. Chile ellenkezését fejezte ki: arra hivatkozott, hogy Bolívia figyelmen kívül hagyta a Silala nemzetközi jogi jellegét és Chilének a folyóval kapcsolatos jogait.⁸⁷⁸ A felek megpróbálták egyezsége jutni, aminek keretében felállítottak egy közös munkacsoportot és 2009-ben létrehozottak egy vázlagszerződést, aminek az aláírása végül

⁸⁷¹ SPIJKERS, Otto: *The No Significant Harm Principle and the Human Right to Water*, International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, Vol. 20, No. 4, 2020, 703. p.

⁸⁷² ICJ, Status and Use of the Waters of the Silala, (Chile v. Bolivia) Judgment 2022, 17. p. 29.§

⁸⁷³ Uo. 17. p. 29.§

⁸⁷⁴ Uo. 17. p. 30.§

⁸⁷⁵ Uo. 17. p. 31.§

⁸⁷⁶ Uo. 18. p. 32.§

⁸⁷⁷ Uo. 18. p. 33.§

⁸⁷⁸ Uo. 18. p. 33-36.§

elmaradt.⁸⁷⁹ A folyó státuszával kapcsolatos vita így a levegőben volt. A felek abban egyetértettek, hogy a víz Bolívia területéről ered, ami felszín alatti forrásokból tevődött össze.⁸⁸⁰ Azonban Bolívia vitatta, hogy a Silala nemzetközi folyóvíz lenne, azon az alapon, hogy annak nemcsak természetes részei vannak, hanem Chile miatt „mesterségesen” áramló vízhozama, ami miatt többé nem lehet a Silala folyót nemzetközi folyóvíznek tekinteni.⁸⁸¹

A vita rendezése érdekében Chile 2016-ban eljárást kezdeményezett Bolívia ellen. Ezt követően 2019-ben Chile elkészített egy vázlategyezményt azzal a céllal, hogy egyezség útján megoldást találjanak a jogvitára, de Bolívia erre nem reagált.⁸⁸²

8.2 Az ítélet

8.2.1 A felek kérelme

Érdekes előre leszögezni, hogy az eljárás során mindkét fél magatartása változott és ennek megfelelően másképpen nyilatkoztak az ICJ felé intézett eredeti kérelmek tartalmához képest. Ennek fényében, a jogvita lényegében megszűnt a felek között, mivel szinte minden vitás kérdésben sikerült egyezsége jutniuk, vagy másképpen fogalmazva, az ICJ nem talált olyan jogvitát, melyről döntést kellene hoznia.⁸⁸³ Ahogy Tomka bíró fogalmazott, az ítélet „szinte semmit sem dönt el.”⁸⁸⁴

Bolívia kérte az ICJ-t, hogy: a) állapítsa meg Bolívia szuverenitását a mesterséges csatornák és vízvezető mechanizmusok felett, melyek a területén található; b) hogy az ICJ állapítsa meg szuverenitását a Silala mesterséges áramlása felett. Lényegében mindkét ponttal kapcsolatban megszűnt a vita, mivel Chile elismerte Bolívia szuverenitását és jogát a csatornák elbontásához, és hogy a vízhozam csökkenése magában nem jelentené, hogy Bolívia kötelezettséget sértett.⁸⁸⁵ A harmadik, c) pontban Bolívia a Silala folyó jövőbeli hozamának Chile felé való szállításának feltételeit egy egyezményben történő rögzítésre való kötelezést szorgalmazott, amit az ICJ végül elutasított.⁸⁸⁶

⁸⁷⁹ Uo. 18. p. 36.§

⁸⁸⁰ KONG, Lingjie: *The Dispute over the Status and Use of the Waters of the Silala Case and the Customary Rules on the Definition of International Watercourse*, Review of European Comparative and International Environmental Law, Vol. 29, No. 3, 2020, 10. p.

⁸⁸¹ MESHEL, Tamar: *The Harmon Doctrine is Dead, Loong Live the Harmon Doctrine!* Virginia Journal of International Law, Vol. 63, No. 1, 2022, 36. p.

⁸⁸² ICJ, Waters of the Silala, Judgment (2022) i. m. 20. p. 37-38.§

⁸⁸³ Uo. 46-47. p. 163.§

⁸⁸⁴ ICJ, Waters of the Silala, Declaration of Judge Tomka 2022, 1. p.

⁸⁸⁵ Uo. 45. p. 153.§

⁸⁸⁶ Uo. 45. p. 161-162.§

Chile kérte az ICJ-t, hogy döntse el és állapítsa meg, hogy a) a Silala folyórendszer egy nemzetközi folyóvíz, aminek használatát a nemzetközi szokásjog szabályozza; b) Chile jogosult a méltányos és ésszerű hasznosításhoz; c) Chile jogosult a folyó víz jelenleg történő használatához; d) Bolívia köteles megelőzni és ellenőrizni és ellenőrizni a folyórendszer közelében folytatott tevékenységekből származó sérelmeket; e) Bolívia köteles notifikálni és konzultálni az olyan intézkedésekkel kapcsolatban melyek hátrányosan érinthetik a folyót.

Chile kérelmének a) pontjával kapcsolatban Bolívia először nem ismerte el, hogy a Silala nemzetközi folyóvíz lenne, mivel azt mesterségesen felerősítették. Azonban később, Bolívia nem vitatta a Silala státuszát, így a vita megszűnt.⁸⁸⁷ A b) ponttal is hasonló történt. Bolívia először arra hivatkozott, hogy az ésszerű és méltányos hasznosítás joga csak a természetes folyóvizekre vonatkozik, de mivel a Silala esetében mesterséges beavatkozás történt, ezért arra nem alkalmazandó a szabály. Később Bolívia elismerte, hogy a Silala teljes egészére vonatkozik a szabály.⁸⁸⁸ A c) pont is erre a sorsra jutott, miután Bolívia megváltoztatta érvelését.

8.2.2 Megelőzés

Chile kérelmének d) pontja már érdekesebb, mely szerint Bolíviának meg kell tennie minden szükséges intézkedést a környezeti károk, illetve a szennyezések megelőzésére. Chile szerint ez magában foglalja a notifikációt, információcserét és a környezeti hatásvizsgálat elkészítésének követelményét.⁸⁸⁹ Ezzel kapcsolatban Bolívia elismerte, hogy a jelentős határon áttérjedő károkozás tilalma a Silala minden részére vonatkozik, függetlenül attól, hogy annak vízhozama mesterséges vagy természetes. Azonban ez az elv csak a jelentős környezeti károkra vonatkozik, és nem, ahogy Chile állítja „a szennyezés és más egyéb ártalmak megelőzésére és ellenőrzésére.”⁸⁹⁰ Mi több, mindkét állam magatartási kötelezettsége, hogy ne okozzon jelentős kárt a szomszédjának. Ez a köteletség pedig megköveteli az államoktól, hogy végezzenek környezeti hatásvizsgálatot, ha úgy ítélik meg, hogy fennáll a jelentős károkozás kockázata. Ha a kockázat fennáll, akkor értesíteni kell a másik felet.⁸⁹¹

Az ICJ szerint a felek elismerték, hogy mindkét államot köti a határon áttérjedő károk megelőzésének kötelezettsége, és abban is egyetértettek, hogy ez egy magatartási követelmény,

⁸⁸⁷ Uo. 23. p. 53.§

⁸⁸⁸ Uo. 25. p. 62.§

⁸⁸⁹ Uo. 29. p. 78.§

⁸⁹⁰ Uo. 29. p. 80.§

⁸⁹¹ Uo. 29. p. 80.§

ami megköveteli a notifikációt és információcserét, valamint a környezeti hatásvizsgálatot.⁸⁹² Abban azonban már nem értettek egyet, hogy mi a megelőzési kötelezettség alkalmazásának küszöbértéke. Bolívia szerint a kötelezettség csak a jelentős károkra vonatkozik, míg Chile beadványaiban különböző módon jelent meg, egyszer egy alacsonyabb küszöbértékre hivatkozva, máskor a jelentősre.⁸⁹³ Chile egyszer sem kérte az ICJ-t, hogy alacsonyabb küszöbértéket alkalmazzon, és mivel konkrét utalások hiányában nem lehet az ellenkezőjét állítani, miszerint Chile nem ért egyet Bolíviával, ezért az ICJ nem látott vitát e ponttal kapcsolatban sem.⁸⁹⁴

8.2.3 Notifikáció és konzultációs, együttműködés

Chile kérelmének e) pontjában arra hivatkozott, hogy Bolívia nem teljesítette a notifikációs és konzultációs, valamint együttműködési kötelezettségét. Bolívia hangsúlyozta, hogy nem sértett meg semmilyen nemzetközi szokásjogi kötelezettséget, mivel az említett kötelezettségek csak azokkal a tevékenységekkel kapcsolatban merülnek fel, melyeknek jelentős határon áterjedő károsítás kockázatát környezeti hatásvizsgálat erősíti meg.⁸⁹⁵ Mivel a folyóval kapcsolatos tevékenységek igen „szerények,” ezért Chile állítása alaptalan. A jogvita a notifikációs és konzultációs kötelezettség terjedelmével és az alkalmazásának küszöbértékével kapcsolatban állt fenn.

Az ICJ hangsúlyozta, hogy a nemzetközi szokásjog szerint minden parti államnak alapvető joga egy nemzetközi folyóvíz méltányos és ésszerű megosztása. Ez nemcsak jogot, de kötelezettséget is jelent: az államokat kötelezettség terheli, hogy ne lépjék túl ezt a jogosultságot, azzal, hogy más parti államokat megfosztanak az ésszerű használat és megosztás egyenértékű jogától.⁸⁹⁶ Az ICJ itt hivatkozott a papírmalmok ügyre, mely szerint szükséges az államok különböző érdekeinek az összeegyeztetése, főleg akkor, amikor osztott természetes erőforrás használatáról van szó.⁸⁹⁷ Az ésszerű és méltányos hasznosítás elvét nem statikusan vagy absztrakt módon kell alkalmazni, hanem az államok helyzetének és a folyóvíz adott időpontban történt hasznosításának összehasonlításával.⁸⁹⁸ Az ICJ ezzel összefüggésben több ítéletre is utalt, (pl. papírmalmok, Korfu-szoros) melyek szerint az államnak meg kell tennie

⁸⁹² Uo. 29. p. 83.§

⁸⁹³ Uo. 30. p. 84.§

⁸⁹⁴ Uo. 30. p. 85.§

⁸⁹⁵ Uo. 30. p. 88.§

⁸⁹⁶ Uo. 32. p. 97.§

⁸⁹⁷ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 74. p. 177.§

⁸⁹⁸ ICJ, Waters of the Silala, Judgment (2022) 32. p. 98.§

minden számára elérhető intézkedést, hogy elkerülje, hogy a területén folytatott tevékenységek határon áterjedő károkat okozzanak egy másik államnak.⁸⁹⁹ „Ezeket a kötelezettségeket követik és kiegészítik a szűkebb és konkrétabb eljárási kötelezettségek, amelyek megkönnyítik a nemzetközi szokásjog alapján a parti államokat terhelő érdemi kötelezettségek teljesítését.”⁹⁰⁰ Az ICJ hangsúlyozta, hogy az államok az együttműködésen keresztül együtt tudják menedzselni a környezetet fenyegető károk kockázatát, hogy megelőzzék a kérdéses károkat az eljárási és az érdemi kötelezettségek teljesítésével.⁹⁰¹ Ezért az „együttműködés, a notifikáció és a konzultáció minden parti állam érdemi kötelezettségeinek a fontos kiegészítése.”⁹⁰²

Chile érvelésében az 1997-es, a nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú használatáról szóló egyezmény⁹⁰³ 8., 11. és 12. cikkére hivatkozott, melyek az együttműködéssel, információcserével és előzetes notifikációval kapcsolatban fogalmaznak meg rendelkezéseket. Chile szerint ezek nemzetközi szokásjogot tükröznek. Bolívia ezt vitatta.

Az ICJ megállapította, hogy jelen esetben a nemzetközi szokásjog az alkalmazandó jog. Az ICJ elismerte, hogy a konzultáció és notifikáció szokásjogi kötelezettségek, melyek akkor alkalmazandóak, amikor jelentős határon áterjedő kár kockázata áll fenn, utalva a Costa Rica és Nicaragua ügyekre.⁹⁰⁴ E szerint, ha a hatásvizsgálat szerint fennáll a jelentős határon áterjedő kár kockázata, akkor a tevékenységet tervező államnak az elvárható gondosságnak megfelelően a jóhiszeműség jegyében notifikálnia és konzultálnia kell az érintett állammal. Megállapította, hogy a szokásjog szerint minden állam köteles a másik államot notifikálni és konzultálni bármilyen tevékenységgel kapcsolatban, ami jelentős károkozás kockázattal rendelkezik.⁹⁰⁵ Kérdés, hogy Bolívia megfelelt-e ennek a kötelezettségnek? Chile szerint nem, mivel Bolívia konzisztensen visszautasította a megfelelő információk megadását a Silala folyón tervezett és végrehajtott intézkedésekkel kapcsolatban.⁹⁰⁶ Érvelése szerint az információcsere nem a kár kockázatával áll összefüggésben, hanem az együttműködési kötelezettséggel, mint az elvárható gondosság követelménye a környezetvédelemben.⁹⁰⁷ Bolívia továbbra is kitartott álláspontja mellett: a tevékenység nem jelentett jelentős határon áterjedő kár kockázatot, és sosem kivitelezett semmit, ami a Silala vizét érintette volna, mert a terveket elhagyták.⁹⁰⁸ Az

⁸⁹⁹ Uo. 33. p. 99.§

⁹⁰⁰ Uo. 33. p. 100.§

⁹⁰¹ Uo. 33. p. 100.§

⁹⁰² Uo. 33. p. 101.§

⁹⁰³ Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, UN General Assembly, A/RES/51/229, 21 May 1997, New York

⁹⁰⁴ Uo. 35-36. p. 113-115.§

⁹⁰⁵ Uo. 36. p. 117.§

⁹⁰⁶ Uo. 37. p. 120.§

⁹⁰⁷ Uo. 37. p. 122.§

⁹⁰⁸ Uo. 38. p. 124.§

ICJ szerint az államoknak értékelniük kell a körülményeket ha bármilyen olyan tevékenységbe kívánnak kezdeni, aminek jelentős határon áterjedő károkozás kockázata van.⁹⁰⁹ Azonban megállapítása szerint, Chile nem hogy jelentős, de semmilyen kár kockázatát nem tudta bizonyítani. Így Bolívia nem sértette meg a notifikációs és konzultációs kötelezettséget.⁹¹⁰

V. A környezeti károk miatti *sine delicto* felelősség, mint az általános nemzetközi jog egyik felelősségi alakzata

1. A határon áterjedő hatások és a jogszerű magatartásokért való felelősség kapcsolata

Az technológiai fejlődés következtében újabb, a fejlődést segítő lehetőségek és eszközök tárultak az emberiség elé. Az államok a szuverenitásból adódóan szabadon eldönthetik, hogy területükön milyen tevékenységekre kerülhet sor. Ezeknek a tevékenységeknek azonban lehetnek határon áterjedő hatásai is, melyek kárt okozhatnak egy másik állam területén. Ahogyan arra Quentin-Baxter is utal, ezek az esetek tipikusan kockázattal járó, veszélyes, illetve különösen veszélyes tevékenységekhez köthetők,⁹¹¹ melyek elsősorban és főként a határon áterjedő környezeti ártalmakkal kapcsolatosak. Az *ex delicto* felelősség feltételez valamilyen jogsértést, azonban nem minden határon áterjedő sérelem vezethető vissza valamilyen nemzetközi kötelezettség megsértésére: bizonyos esetekben a nemzetközi jog által nem tiltott tevékenységekből is származhat kár. Ez előrevetítette a gondolatot, miszerint az államok felelősségének forrása nemcsak a nemzetközileg jogellenes cselekmény lehet. Az *ex delicto* felelősséget általában úgy értelmezik, mint ami a felelősség forrásának a jogellenességet tekinti, ellentétben a *sine delicto* felelősséggel, ami esetén a károk a nemzetközi jog szerinti jogszerű tevékenységekből erednek. A környezeti aggodalmak, és a határon áterjedő káros hatások, illetve károk létrejöttének megnövekedésével a nemzetek elkezdtek törekedni a környezeti kihívások kezelésére, nem sok sikert elkönyvelve. Mérföldkőnek számított az 1972-ben, Stockholmban tartott ENSZ „Konferencia az Emberi Környezetről” (Conference on the Human Environment) világkonferencia.⁹¹² A kötelező erővel nem rendelkező, „*soft law*” jellegű nyilatkozat összesen 26 elvet tartalmaz, amelyek az államok környezetvédelméhez

⁹⁰⁹ Uo. 38. p. 126.§

⁹¹⁰ Uo. 38. p. 128.§

⁹¹¹ BAXTER, Quentin: Preliminary Report on International Liability for Injurious Consequences Arising out of Acts not Prohibited by International law, ILC Yearbook 1980, Vol. II, Part One, 262-265. p.

⁹¹² ENSZ Közgyűlési Határozat a konferencia megrendezéséről A/RES/2581(XXIV), 1969

fűződő feladatait fogalmazza meg.⁹¹³ A 21. elv szerint bár az államok szuverén joga erőforrásainak kiaknázása, azonban felelősséggel tartoznak azért, hogy a joghatóságuk vagy ellenőrzésük alá tartozó tevékenységek ne okozzanak kárt más államok környezetében vagy a nemzeti fennhatóság határain túli területeken. Másképpen fogalmazva, a természetes erőforrások kiaknázása a szuverenitásból következik, ezzel együtt azonban az állam felelős azért, hogy tevékenységével, ne okozzon határon túl károkat. Ez lényegében azt jelenti, hogy az állam jogszerű magatartása, cselekménye az, aminek következtében létrejön a kár, viszont ezt az értelmezést maga a Nyilatkozat nem fogadja el: a dokumentumból a környezeti károk megelőzésének kötelezettsége olvasható ki.⁹¹⁴

Felmerül a kérdés, hogy létrejött-e a környezeti károkért való felelősség, mint a nemzetközi jog *sine delicto* felelősségi alakzata? A *sine delicto* felelősség léte és jogi érvényessége attól függ, hogy ezt a felelősséget a nemzetközi jog általánosan elismeri-e. A kérdés megválaszolása érdekében az ítélkezési gyakorlatot követően mindenképpen szükséges megvizsgálni az ILC-nek az államok jogellenes cselekményekért való felelősséggel és az államok jogszerű magatartásokkal okozott károkért való felelősséggel kapcsolatos kodifikációs tervezeteit. A Nemzetközi Jogi Bizottság a szokásjog kodifikációja során nagymértékben támaszkodott az ítélkezési gyakorlatra, mint kiindulópontra és segítségre a felelősséggel kapcsolatos nemzetközi szokásjog megállapításához. A több évtizedes munkát követően létrejött tervezetek bár nem rendelkeznek kötelező erővel, de az ICJ döntéseiben mégis hivatkozik rájuk.

2. A környezeti károk általános nemzetközi jog szerinti *sine delicto* felelősségi alakzatának felmerülése belső jogi analógia útján az ítéletekben

2.1 Analógia a nemzetközi jogban

Az analógia azon technikák egyike, mely használatával minden jogrendszerben benne rejlő bizonytalansággal szembe lehet nézni, azaz olyan helyzetekkel, amikor úgy tűnik, hogy nincs olyan szabály, ami az adott esetre nézve alkalmazható lenne.⁹¹⁵ A bírók elsősorban ilyen helyzetekben hívják segítségül az analógiát a felmerülő joghézagok betöltésére. Logikusabb

⁹¹³ BULLA M. - FARAGÓ T.- NATHON I. eds.: *Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Környezet és Fejlődés Konferenciája: Tények és adatok* Az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciájának Magyar Nemzeti Bizottsága, Budapest, 1992, 64 p.

⁹¹⁴ BRUHÁCS János: *Sine delicto nemzetközi felelősség? A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században* In: KAJTÁR Gábor – SONNEVEND Pál eds.: *Tanulmányok Valki László tiszteletére*, Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 2021, i. m. i. m. 103. p.

⁹¹⁵ BORDIN, Fernando Lusa: *Analogy* In: D'ASPREMONT, Jean – SINGH, Sahib eds.: *Concepts for International Law: Contributions to Disciplinary Thought*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton, 2019, 25. p.

egy már létező szabályra, alapelve vagy egy másik jogrendszerre támaszkodni, mint a semmiből létrehozni egyet.⁹¹⁶

A nemzetközi jog decentralizált, nincsen hagyományos értelemben vett törvényhozás és kötelező bíraskodás sem, Nagy megfogalmazása szerint „ellentétben a belső joggal, a nemzetközi jog korántsem mondható egységesnek és fejlettnak.”⁹¹⁷ Amíg a kötelezettségek és rezsimék nagyrészt szerződések hozzák létre, addig a nemzetközi jog általános szabályai szokás jellegűek.⁹¹⁸ A nemzetközi szokásjog egyik alapvető problémája, hogy sokszor nagy kihívást jelent az azonosítása, amire Bodansky is felhívja a figyelmet: „a nemzetközi szokásjog szabályainak levezetése közvetlenül az államok gyakorlatából Herkulesi feladat.”⁹¹⁹ A nemzetközi jogalkotás lényegesen lassabban történik, mint a belső jog létrehozása, és ami két vagy több állam konszenzusát igényli sokszor eredményez joghézagot vagy homályt a kötelezettségek teljesítésére nézve.⁹²⁰ Bár a kötelező és nem kötelező erővel bíró eszközök száma, melyek a nemzetközi jog szabályait kodifikálják megnőtt, azonban a szokásjog továbbra is fontos és releváns marad a nemzetközi jogban.⁹²¹

A nemzetközi jogban az analógia kétféle lehet, egyrészt nemzetközi jogon alapuló analógia (rokonesetet szabályozó nemzetközi szabály vagy a nemzetközi jog általános elve szerinti), másrészt belső jogból vett analógia (belső jog szabálya vagy a belső jog elvei szerinti).⁹²² Előfordulhatnak olyan esetek, amikor egy adott jogvita nem dönthető el csak a nemzetközi jog alapján, mert a nemzetközi jog nem tartalmaz olyan szabályt, ami alapján ez lehetséges volna. Az ilyen esetekben felmerül a belső jogból merített analógia alkalmazása. Az államnak viszont jogában áll elutasítani a belső jog szabályainak alkalmazását.⁹²³

A belső jog analógiájának használata a nemzetközi jogban nem új keletű dolog, Lauterpacht már 1926-ban azonosította a belső magánjog analógiájának kiemelkedő szerepét a nemzetközi közjog területén. Nézete szerint a nemzetközi ítélkezés megsemmisítette azt a gondolatot,

⁹¹⁶ SIVAKUMARAN, Sandesh: *Techniques in International Law-Making: Extrapolation, Analogy, Form and the Emergence of an International Law of Disaster Relief Focus: Responsibility*, European Journal of International Law, Vol. 28, No. 4., 2017, 1120. p.

⁹¹⁷ NAGY Károly: *Az analógia és a joghézag kérdései a nemzetközi jogban*, Acta Universitatis Szegedinesis: acta juridica et politica, 5. Kötet, 1958/1-15, 206. p.

⁹¹⁸ BORDIN (2019) i. m. 26. p.

⁹¹⁹ BODANSKY, Daniel: *Customary (And not so Customary) International Environmental Law*, Indiana Journal of Global Legal Studies, Vol. 3, No. 1, 1995, 108-113. p.

⁹²⁰ NAGY (1958) i. m. 206. p.

⁹²¹ TOMKA, Peter: *Custom and International Court of Justice*, Law and practice of International Courts and Tribunals, Vol. 12., No. 2, 2013, 215. p.

⁹²² NAGY (1958) i. m. 218. p.

⁹²³ Uo. 224. p.

miszerint a nemzetközi jog teljesen független a magánjog fogalmaitól és szabályaitól.⁹²⁴ A belső magánjog analógiája nagy hatással volt a nemzetközi ítélkezésre és a nemzetközi jog fejlődésére kiváltképpen a szerződések jogára, a kártérítési jogra és az államok felelősségére.⁹²⁵ Ahogyan Kovács megjegyzi, az analógia és az általános elvek használatával a nemzetközi ítélkező fórumok sok esetben eljuthatnak jogfejlesztésnek tekinthető megállapításokhoz és kijelentésekhez.⁹²⁶ Nagy véleménye is hasonló, mely szerint az analógiával az ICJ számára lehetőség nyílik a joghézagok betöltésére.⁹²⁷ Amíg egyesek elutasítják a belső jogból merített analógiát, mert a belső és a nemzetközi jog túlságosan különbözik,⁹²⁸ addig mások elfogadják a jogi érvelés folyamatoként, azonban egyúttal óvatosságra is intenek.⁹²⁹

A gondolat, miszerint a belső jog általános elveit a nemzetközi ítélkező fórumok használhatják, az analógia alkalmazását jelenti.⁹³⁰ A nemzetközi jog kvázi elismerte a belső jog analógiája által történő érvelést, mint ahogyan az a ICJ Statútumának 38 cikk c) pontjában is kitűnik: „a Bíróság... alkalmazza c) a művelt nemzetek által elismert általános jogelveket.” Nagy szerint ez elsősorban a belső jog elveinek alkalmazását jelenti, mivel a nemzetközi jog általános elvei szokásjogi szabályok, így azok alkalmazása is aszerint történik.⁹³¹ Ez egy biztonsági hálót jelent olyan helyzetekben, amikor a jogvita eldöntéséhez nincs rendelkezés, és a szokásjog sem biztosít megoldást.⁹³² Az első, határon áterjedő környezeti ártalmak problémája ebbe a kategóriába tartozott, ami felvetette a *sine delicto* felelősséget. Ahogy Bruhács is fogalmaz, a *sine delicto* felelősség felmerülése a következőkre vezethető vissza: „a) a nemzetközi jog nem szabályozza, illetve nem megfelelően szabályozza a határon áterjedő károkat; b) továbbá mely utóbbi, egyben egyike a kialakulóban lévő nemzetközi környezetvédelmi jognak.”⁹³³

A nemzetközi jogban megengedett a jóvátétel, amikor az állam jogellenes cselekménye határon áterjedő károkat okoz. Azonban a belső jogrendszerekben, a jóvátételre vétkenység hiányában is sor kerülhet: a kártérítési felelősség egyik speciális esete a veszélyes üzemi felelősség.⁹³⁴ Az

⁹²⁴ LAUTERPACHT, Hersch: *Private Law Analogies in International Law*, PhD, London School of Economics and Political Science, 1926, 170. p.

⁹²⁵ Uo., 13 p.; 143 p.; 137. p.

⁹²⁶ KOVÁCS Péter: *A Nemzetközi Jog Fejlesztésének Lehetőségei és Korlátai a Nemzetközi Bíróságok Joggyakorlatában*, Jogtudományi Monográfiák 1., Sorozatszerkesztő: Varga Csaba, Alsorozatszerkesztő: Schanda Balázs, PPKÉ JÁK, Budapest, 2010, 85. p.

⁹²⁷ NAGY Károly: *Nemzetközi Közjog*, Püski, Budapest, 1999, 57. p.

⁹²⁸ CHESTERMAN, Simon: *An International Rule of Law?* American Journal of Comparative Law, Vol. 56, No. 2, 2008, 358. p.

⁹²⁹ HERNÁNDEZ, Gleider I.: *The International Court of Justice and the Judicial Function*, Oxford University Press, Oxford, 2014, 44. p.

⁹³⁰ SIVAKUMARAN (2017) i. m. 1120. p.

⁹³¹ NAGY (1958) i. m. 223. p.

⁹³² BORDIN (2019) i. m. 27. p.

⁹³³ BRUHÁCS (2021) i. m. 101. p.

⁹³⁴ Uo. 101. p.

ilyen károkat okozó cselekmények olyan tevékenységekkel kapcsolatosak, melyek bizonyos kockázatokat hordoznak magukban. A belső jog azért engedélyezi az ilyen fajta tevékenységeket, mert társadalmilag hasznosak, ami ellensúlyozza az előrelátható károkat. A modern technológiák nagy kockázattal járó tevékenységeknek adtak életet, mint például a nukleáris tevékenységek, amik bizonyos fenyegetést jelentenek a személyekre, tulajdonra és a környezetre egyaránt. Ezért az államok bilaterális és multilaterális szerződéseket hoztak, hogy szabályozzanak néhány ilyen tevékenységet *sine delicto*, azaz objektív felelőséggel, belső jogi analógia útján.⁹³⁵ Ezek általában elsődlegesen az üzemeltetőt teszik felelőssé. Felmerül a kérdés, hogy ilyen szerződés hiányában, a veszélyes üzem analógiájára létrejött-e az államok jogszerű magatartásainak következményeiért való felelősség a nemzetközi jogban, mint az általános nemzetközi jog felelősségi alakzata? A belső jogból merített analógia a nemzetközi jog fejlesztésére is alkalmazható,⁹³⁶ vajon megtörtént-e ez a fejlődés?

2.2 Létrejött a *sine delicto* felelősség, mint általános nemzetközi jogi felelősségi alakzat belső jogi analógia útján?

A *sine delicto* és az *ex delicto* felelősség megkülönböztetésének felmerülésének vizsgálata során a nemzetközi ítélkező fórumok relevanciájával bíró döntéseiből érdemes elsőként a Trail Smelter ügyet kiemelni. Ahogyan azt Barboza is megjegyzi, az ítélet a *sine delicto* felelősség elfogadására utal. A választottbíróság ítéletét analógia mentén hozta meg, egyrészt alkalmazta a nemzetközi jog egyik elvét, másrészt és főként, az USA jogából merített. A választottbíróság Eagleton-ra támaszkodva a nemzetközi jog általános elveként deklarálta, hogy az államok mindenkor kötelesek megvédeni más államokat a joghatósága alá tartozó személyek által végzett tevékenységekkel okozott sérelmekkel szemben.⁹³⁷ A belső jogi analógia használatát két dologgal indokolta *ratio decidendijében*. A választottbíróság megfelelőnek tartotta az USA belső jogának alkalmazását egyrészt azért, mert az USA légszennyezéssel kapcsolatos, kvázi szuverén államok közötti viták kezelése összhangban volt a nemzetközi jog általános szabályaival.⁹³⁸ Másrészt nem talált alkalmazható nemzetközi jogot az USA és Kanada között felmerülő, a levegő szennyezés által okozott károk miatt kialakult jogvita megoldására. Az ügy

⁹³⁵ Barboza, Julio: *The Environment, Risk and Liability in International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2011. p.

⁹³⁶ HERTOGEN, An: *The Persuasiveness of Domestic Law Analogies in International Law*, The European Journal of International Law, Vol. 29, No. 4, 2019, 1129. p.

⁹³⁷ EAGLETON, Clyde: *Responsibility of States in International Law*, New York University Press, New York, 1928, 80. p.

⁹³⁸ Trail Smelter Case (1938, 1941) i. m. 1963. p.

előtt ugyan is még nem került levegőszennyezéssel kapcsolatos jogvita nemzetközi ítélkező fórum elé, a legközelebbi analógiát a vízszennyezés jelentette. Azonban itt újabb akadály merült fel, mivel ezen a területen sem talált a választottbíróóság nemzetközi bírósági döntést, illetve precedenst, ami a jogvita eldöntésének alapjául szolgálhatott volna.⁹³⁹ Az USA Legfelsőbb Bírósága mind a levegő és vízszennyezés esetére nézve hozott már döntést, amelyeket a választottbíróóság iránymutatásnak vett a nemzetközi jog területén. Ennek keretében megvizsgálta az USA Legfelsőbb Bírósága által hozott, tagállamok jogvitájával kapcsolatos ügyeket, melyek a Trail Smelter ügygel relatíve hasonlóságot mutattak. Ezek egyik közös jellemzője, hogy a jogsérelemnek súlyos nagyságrendűségének szükségességét fogalmazták meg, amit egyértelmű és meggyőző bizonyítékkal kellett alátámasztani.⁹⁴⁰ Másik, hogy ezekben az ügyekben az államot kvázi szuverén minőségében érte kár, és deklarálták, hogy az államnak érdeke fűződik a fennhatóságán belüli földhöz és levegőhöz, így ésszerű egy szuverén állam részéről az a követelés, hogy a területe feletti levegő és az erdők ne legyenek nagymértékben „kénsavas gázzal szennyezettek.”⁹⁴¹ Harmadszor, a kérdés, hogy az állam mennyi jót vagy rosszat tesz az adott tevékenységhez való ragaszkodással, maga dönti el, azonban a lehetséges katasztrófa következményeit a rajta kívüli államoknak kell viselniük.⁹⁴² Negyedszer, ezekben az ügyekben született döntésekben a Legfelsőbb Bíróság sosem ment tovább annál, mint ami a károk valószínűségének lényeges csökkentésére alkalmas volt.⁹⁴³ A nemzetközi jog általános szabályai és a belső jogból merített analógia segítségével a választottbíróóság lefektette a környezeti kárfelelősség alapjait.⁹⁴⁴ Az ítéletből kiolvasható a *sine delicto* felelősség és a környezeti károk megelőzésének a követelménye is. Az ítélet első fele a *sic utere tuo* maximát alkalmazza egy ártalmas tevékenységre. E tekintetben a választottbíróóság deklarálta, hogy az államokat kötelezettség terheli, hogy ne használják vagy engedjék meg területüket olyan módon használni, hogy az más államok jogainak rovására történik. Itt a választottbíróóság elismerte a forrásállam kötelezettségét, hogy nemcsak a saját, de az alanyai magatartása tekintetében is megelőzési terheli.⁹⁴⁵ A választottbíróóság az ítéletben igazságos megoldásra törekedett, a kanadai kohó továbbra is fennmaradhatott, a jövőben folytathatta működését, de csak a mérgező

⁹³⁹ Uo. 1963. p.

⁹⁴⁰ *Suit of Missuori v. the State of Illinois* (200 U.S. 496, 521), *State of New York v. State of New Jersey* (256 U.S. 296, 309)

⁹⁴¹ *State of Georga v. Tennessee Copper Company and Ductown Sulphur, Copper and Iron Company, Limited*

⁹⁴² *Trail Smelter Case* (1938, 1941) i. m. 1965. p.

⁹⁴³ Uo. 1965. p.

⁹⁴⁴ Rubin, Alfred P.: *Pollution by Analogy: The Trail Smelter Arbitration*, *Oregon Law Review*, Vol. 50, No. 3., 1971, 272. p.

⁹⁴⁵ BARBOZA, Julio: *International Liability for the Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law and Protection of the Environment*, *Recueil des Cours, Collected Courses*, Vol. 247, 1994, 323. p.

anyagok alacsony szintű kibocsátása mellett.⁹⁴⁶ Az ügyben továbbá a választottbíróóság előírt egy rezsimet is a kohó káros következményeinek elkerülése végett. Az ítélet egyik érdekes része, hogy leszögezi, hogy a rezsim ugyan a károk megelőzését szolgálja, de ha károk következnek be akár i) a kohó számára előírt szabályok betartásának elmulasztása végett vagy ii) a rendszer fenntartása (azaz a szabályok betartása ellenére), akkor Kanadának kártérítést kell fizetnie, mivel a nemzetközi jog szerint felelősséggel tartozik a kohó magatartásáért.⁹⁴⁷ Ez ügy is értelmezhető, hogy a választottbíróóság *sine delicto* felelősséggel terhelte Kanadát a jövőbeli károokra nézve, figyelembe véve a hangsúlyt az elvárható gondosság irrelevanciáján, ami jelen esetben a rezsimnek való megfelelést jelenti.⁹⁴⁸ Tehát a választottbíróóság előírásainak betartása mellett is történhetnek balesetek az elvárható gondos magatartásnak való megfelelés ellenére, ami a veszélyes tevékenységekben rejlő kockázatra utal. Ha baleset következik be, az ítélet szerint a tevékenységgel nem kell felhagyni, de a károkat meg kell téríteni.

A Korfu-szoros ügy megerősítette az állam felelősségét a területén folytatott tevékenységekkel kapcsolatban, amikor kimondta, hogy tudatosan egyetlen állam sem engedheti, hogy területét más államok jogainak rovására használják. A tudatosság utal azoknak az intézkedéseknek az elmulasztására, ami megelőzhette volt a káros hatások bekövetkezését, a Korfu-szoros esetében a lerakott aknákkal a hajóknak és személyeknek okozott sérelmeket. Az ügyben a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy Albániának tudnia kellett a veszélyekről és ennek ellenére nem tett semmit. Ez az *ex delicto* felelősség alkalmazása, ami a Trail Smelter ügyben is megjelenik.

A Lac Lanoux ügyben a választottbíróóság kimondta, hogy a forrásállamnak joga van olyan megoldást választani, amelyet jónak lát: minden állam maga értékeli az adott helyzetet ésszerű módon és a jóhiszeműségnek megfelelően. Az államnak jogosult a számára megfelelő döntést választani, de tiszteletben kell tartania a másik állam jogait és figyelembe kell vennie annak érdekeit is.⁹⁴⁹ Továbbá a forrásállam felelősséggel tartozik a saját döntéséért. Az ítéletben tehát az érdekek egyensúlyára helyeződött a hangsúly. Az ügyben a választottbíróóság végül megállapította, hogy Franciaország tiszteletben tartotta Spanyolország jogait és nem került sor jogsértésre, Franciaország nem követett el nemzetközileg jogellenes cselekményt. Az ügyben a környezeti károk, illetve a vízszennyezés is felmerült, azonban az esetleges károkat a választottbíróóság indítvány hiányában részletesen nem értékelte. Abban az esetben, ha a

⁹⁴⁶ Rubin (1971) 271. p.

⁹⁴⁷ Trail Smelter Case (1938, 1941) i. m. 1966. p.; 1980. p.

⁹⁴⁸ BARBOZA (2011) i. m. 49. p.

⁹⁴⁹ Lake Lanoux Arbitration (1957) i. m. 33. p.

választottbíróóság megállapította volna, hogy a víz minőségében negatív változás, illetve minőségromlás következett be, akkor az a két fél között hatályos nemzetközi szerződés megsértését idézte volna elő, ami az *ex delicto* felelősség felmerülését vonta volna maga után. Az ügy tehát nem támasztja alá a *sine delicto* felelősség jelenlétét a nemzetközi szokásjogban.

A Bős-Nagymaros esetben az ICJ döntése is csak csupán az *ex delicto* felelősség elfogadására utal. Az ítéletben az ICJ elismerte, hogy Szlovákiának nem volt joga az „ideiglenes megoldást” üzembe helyezni, és egyoldalúan átvenni az ellenőrzést egy közös erőforrás fölött, amivel „folyamatosan hatást gyakorol a Szigetköz folyó menti területének ökológiájára,” megfosztva Magyarországot a méltányos és ésszerű részesedéstől, Szlovákia megsértette az arányosság elvét.⁹⁵⁰ Bruhács felhívja a figyelmet, hogy az ítélet megemlíti a környezeti károkat, de azt nem kapcsolja össze a károkozó felelősségével.⁹⁵¹

Ami a papírmalmok ügyet illeti, az ICJ a kötelezettségeket ketté bontotta anyagi és eljárásira. Az ítéletben az ICJ megállapította, hogy Uruguay megsértette az eljárási kötelezettségeket, - mint az információs, notifikációs és tárgyalási kötelezettségeket - addig az anyagi kötelezettségek esetén – mint a környezeti károk, szennyezés megelőzése - nem talált jogsértést.⁹⁵² A *sine delicto* felelősség tehát ebben az esetben sem merült fel.

Az antarktiszi bálnavadászat ügyben szintén az ICJ járt el, melyben kimondta, hogy Japán jogsértést követett el a bálnavadászatra adott különleges engedély kibocsátásával. Tehát ez esetben is egy jogellenes magatartás alapozta meg a felelősséget.⁹⁵³ Az ICJ joggyakorlatából tehát az *ex delicto* felelősség elismerése tisztán kiolvasható, ellentétben a *sine delicto* felelősséggel.

A Costa Rica c. Nicaragua ügyeket tekintve is hasonló következtetésre juthatunk. A környezeti károkat nem találta megállapítottak az ICJ: elutasította Nicaragua kártérítési igényét, mivel nem volt bizonyított, hogy Costa Rica megsértette volna a nemzetközi szokásjog szerinti anyagi kötelezettségét, az az, hogy jelentős határon áterjedő károkat okozott volna.⁹⁵⁴ Ugyanígy, nem találta alátámasztottnak Costa Rica ugyanezen állítását, továbbá Nicaragua magatartását jogszerűnek ítélte.⁹⁵⁵ Ami az eljárási kötelezettségeket illeti, e tekintetben az ICJ megállapította, hogy Costa Rica elmulasztott környezeti hatásvizsgálatot készíteni, és ennek megállapítása elegendő elégtétel Nicaragua számára. Mi több, az ICJ azt is kimondta, hogy:

⁹⁵⁰ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 53. p. 85.§

⁹⁵¹ BRUHÁCS (2021) i. m. 114. p.

⁹⁵² ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 106. p. 282.§

⁹⁵³ ICJ, Whaling in the Antarctic, Judgment (2014) i. m. 299. p. 247.§

⁹⁵⁴ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 76. p. 217.§

⁹⁵⁵ Uo. 51. p. 120.§

Costa Rica jogosult kártérítésre azokért az anyagi károkért, melyeket Nicaragua kötelezettség sértésének következményeként keletkeztek.⁹⁵⁶ Bár ez volt az első eset, amelyben az ICJ környezeti károkért állapított meg kártérítést, azonban ezt nem *sine delicto* felelősség keretében tette.⁹⁵⁷ Ez esetben is az *ex delicto* felelősség került alkalmazásra, Nicaragua megsértette Costa Rica szuverenitását a csatornázásokkal, tehát ez esetben is jogsértés miatt merült fel az állam felelőssége.

Érdemes egy pillantást vetni az ITLOS elé kerülő környezettel kapcsolatos ügyekre is. Elismeri az ITLOS a *sine delicto* felelősséget? Az ITLOS joghatósága nemcsak a tengerjogi egyezményrel kapcsolatos vitákra terjed ki, hanem jogosult eljárni más esetekben is, így *inter alia* akkor is, ha a felek abba beleegyeztek vagy a vita más, olyan nemzetközi szerződéssel kapcsolatos, ami kapcsolatban áll a tengerjogi egyezmény céljaival.⁹⁵⁸ Az ITLOS továbbá tanácsadóvéleményt is ad bizonyos kérdésekkel kapcsolatban. Figyelemre méltó az ITLOS a támogató államok felelősségével és kötelezettségeivel foglalkozó tanácsadó véleménye, melyben az állam, mint szponzor van jelen a határokon áttérjedő környezeti hatásokkal kapcsolatban. A tanácsadó vélemény nem fogadja el a *sine delicto* felelősséget, mint különálló felelősségi alakzatot. E helyett a Stockholmi Nyilatkozat 21. elvét és a Trail Smelter ügyet, valamint az ICJ megközelítését követi, amikor kimondja, hogy az államokat megelőzési kötelezettség terheli, ami elvárható gondossági kötelezettség.⁹⁵⁹

A fentiekből két következtetés vonható le. Egyrészt a Trail Smelter ügyben hozott ítéletet leszámítva, az értekezésben vizsgált jogesetek azt mutatják, hogy a belső jogi analógiához már kevésbé nyúlnak a nemzetközi ítélkező fórumok. A jelenben a belső jog analógiája, mint joghézag betöltő, kvázi elvesztette a szerepét. Bordin szerint ennek oka, hogy a nemzetközi jog diverzifikációja megnőtt, így a belső jog analógiájának gyakorlati szerepe nagymértékben csökkent.⁹⁶⁰ Ma már nagyobb a hasonlóság a nemzetközi közjog különböző területei között, mint a belső jog és a nemzetközi jog egy adott területe között.⁹⁶¹ Egyre több szabály és megoldás van a nemzetközi környezetvédelmi jogban is: a nemzetközi szerződések megsokasodtak és a nemzetközi szokásjog is kristályosodott, így a bizonytalan helyzetekre

⁹⁵⁶ Uo. 56. p. 142.§

⁹⁵⁷ ICJ, Certain Activities Carried Out by Nicaragua, Compensation Judgment, 2018, 59. p. 157.§

⁹⁵⁸ Tengerjogi egyezmény, 288. cikk 2. pont

⁹⁵⁹ ITLOS, Responsibilities and Obligations of States Sponsoring Persons and Entities with respect to activities in the Area, Advisory Opinion, List of Cases: No. 17, 2011, 40-43. p. 107-116.§

⁹⁶⁰ BORDIN (2019) i. m. 27. p.

⁹⁶¹ SIVAKUMARAN (2017) i. m. 1120. p.

könnyebben található megoldás a nemzetközi jog rendszerében *per se*, mint egy századdal ezelőtt.⁹⁶²

Másrészt sem az ICJ, sem a választottbíróóság, de még az ITLOS sem fogadja el a *sine delicto* felelősséget, mint az általános nemzetközi jognak az államok felelősségére vonatkozó szabályát. Vannak, akik a *sine delicto* felelősség általános elvét a *sic utere tuo* maximából vezetik le, azonban ez a megközelítés vitatható: a *sine delicto* felelősséget nemhogy a *case law* nem fogadja el, de a jogirodalom is általában véve elutasítja.⁹⁶³ A *case law* a határon áterjedő környezeti károkkal kapcsolatban a megelőzést és az elvárható gondosságot hangsúlyozza, azaz – az ILC megközelítését követve – a *sine delicto* felelősség megsértése előbbi kötelezettségek elmulasztásában mutatkozik meg, ami végső soron jogsértést jelent. A nemzetközi ítélkezési gyakorlat nagymértékben hozzájárult a nemzetközi környezetvédelmi jog elveinek identifikálásához, formálásához és megszilárdításához. Viszont, a *case law* szerint nem létezik egyértelmű és konzisztens *sine delicto* vagy határon áterjedő környezeti hatásokra vonatkozó felelősségi alakzat. Ezt alátámasztja az ILC témával kialakított álláspontja is, amikor a kérdéssel találkozott az államfelelősség kodifikációja során.

3. Az államok nemzetközi felelősségének kodifikációja: *ex delicto* és *sine delicto* felelősség

3.1 Korai kodifikációs törekvések

A felelősség a nemzetközi jog doktrínájában sokáig háttérbe szorult, a figyelem középpontjában inkább az államok jogainak megóvását célzó jogi eszközök vizsgálata került,⁹⁶⁴ mint a represszália, illetve az egyik leghatékonyabb nemzetközi szankció, az „*ultima ratio regum*”: a háború.⁹⁶⁵ A nemzetközi felelősség nem került tanulmányozásra egészen a 19. század végéig.⁹⁶⁶ Ennek fő oka, hogy kezdetben az államok nehezen tudták a szuverenitás fogalmával a felelősség intézményét összeegyeztetni, nevezetesen azt, hogy egy állam

⁹⁶² BORDIN (2019) i. m. 29. p.

⁹⁶³ BEYERLIN, Ulrich - MARAUHN, Thilo: *International Environmental Law*, Bloomsbury Publishing, Oxford, 2011, 366-368. p.; BOYLE, Alan – BIRNIE, Patricia – REDGWELL, Catherine: *International Law and the Environment*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, New York, 2009, 219. p.; ALBERS, Jan: *Responsibility and Liability in the Context of Transboundary Movements of Hazardous Wastes by Sea, Existing Rules and the 1999 Liability Protocol to the Basel Convention*, Springer, New York, London, 2014, 52. p., LEFEBER, René: *Transboundary Environmental Interference*, Kulwer Law International, The Hague, London, Boston, 1996, 187. p.

⁹⁶⁴ CRAWFORD, James: *State Responsibility, The General Part*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, 3. p.

⁹⁶⁵ BIBÓ István: *A szankciók kérdése a nemzetközi jogban*, M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Intézetének Kiadványai 3., Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság 1934, 18. p.

⁹⁶⁶ CRAWFORD (2014) i. m. 3. p.

bármilyen cselekményéért a nemzetközi jog alapján a többi állam felé felelősséggel tartozzon.⁹⁶⁷

Vattel 18. századi monográfiája szerint, a nemzetközi szokásjog egyik legrégebbi szabálya, hogy az államok kötelesek a külföldiek személye és tulajdona számára védelmet nyújtania.⁹⁶⁸ Ezért nem meglepő, hogy kezdetben az állam felelősségének értelmezését és alkalmazási körét szinte kizárólag más államok joghatósága alá tartozó magánszemélyek személyi és vagyoni jogait érintő sérelmek képezték.⁹⁶⁹ A felelősség kodifikációjára tett első kísérletek is ezt mutatják, mivel ezt az értelmezési módot követte többek között az 1930-ban megrendezésre kerülő Hágai kodifikációs konferencia,⁹⁷⁰ a Nemzetközi Jogi Intézet 1927. évi határozata,⁹⁷¹ és a Harvard Egyetem 1929. évi tervezete,⁹⁷² valamint az ILC államfelelősséggel kapcsolatos vázlatcikkei is.

⁹⁶⁷ NAGY Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 32. p.

⁹⁶⁸ VATTEL, Emer de: *The Law of Nations of the Principles of Natural law Applied to the Conduct and to the Affairs of Nations and of Sovereigns*, New Edition by Joseph Chitty, with Additional Notes and References by Edward D. Ingraham, T. and J. W. Johnson and Co., Law Booksellers, Philadelphia, 1858, 177. p. 104. §

⁹⁶⁹ KECSKÉS Gábor: *A jogellenes magatartásból eredő államfelelősség kodifikációjának története*, Jog, Állam, Politika, 4. évf. 2012/ 2, 31. p.

⁹⁷⁰ 1924-ben az Nemzetek Szövetségének Közgyűlése határozatában felkérte a Tanácsot egy szakértőkből álló bizottság (Committee of Experts for the progressive codification of international law) létrehozására. A 17 tagú szakértői bizottság feladatát a kodifikációs munka előkészítése és egy olyan lista elkészítése képezte, amely a nemzetközi jog kodifikálására alkalmasnak minősülő területeit tartalmazza, azaz azokat, amelyek nemzetközi egyezménybe foglalást igényelnek. A konferenciát sikertelenként szokták elkönyvelni, mivel csak az állampolgárság témakörével kapcsolatban sikerült néhány egyezményt elfogadni. United Nations: *The International Law Commission's Draft Articles on State Part 1., Articles 1-35*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, London, Boston, 1991, 2. p.; REEVES, Jesse S.: *The Hague Conference on the Codification of International Law*, *The American Journal of International Law*, Vol. 24, No. 1, 1930, 52. p.

⁹⁷¹ A Nemzetközi Jogi Intézet 1927-ben elfogadott el egy 12 cikkből álló határozatot a témakörben, amely ugyan nem rendelkezett kötelező erővel, de ahogyan azt Kecskés is megjegyzi, a nemzetközi jog klasszikus korszakának előremutató államfelelősségi felfogást tükrözött. Jelentőségét mutatja, hogy ez a határozat képezte az alapját a három évvel később, Hágában megrendezésre kerülő kodifikációs célú konferenciának.

Responsabilité internationale des États à raison des dommages causés sur leur territoire à la personne et aux biens des étrangers. Institut de Droit International, Session de Lausanne, 1927; Ld.: KECSKÉS (2012) i. m. 31. p.

⁹⁷² 1929-ben a Harvard Egyetem Jogi Karának nemzetközi kutatócsoportja elkészített egy egyezmény tervezetet az államok felelőssége a területükön külföldiek személyében vagy vagyonában okozott károkért címmel. A tervezet meghatározott néhány általános elvet és definiálta azokat a körülményeket, amelyek esetén az állam felelőssége felmerül. Az elvárható gondosság, mint a bizonyos körülmények esetén megkövetelt magatartás mércéje ekkorra már olyan nagymértékben elfogadottá vált, hogy a Harvard Egyetem Jogi Karának kodifikációs munkája is elismerte. A 10. cikk szerint az állam felelősséggel tartozik a külföldieknek okozott károkért, ha elmulasztott elvárható gondossággal eljárni az ilyen károk megelőzésében. A megkövetelt gondosságot az ügy körülményeitől tették függővé.

Ld.: Harvard Law School, *The Law of Responsibility of States for Damage Done in their Territory to the Person or Property of Foreigners*, *The American Journal of International Law*, Vol. 23, No. 2, 1929, 134. p. 10-11.

cikkek; SCHURITAKU, Sompong: *State Responsibility and International Liability under International Law*, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol. 18, No. 4, 1996, 825. p.; KENNY, James T.: *Manley O. Hudson and the Harvard Research in International Law 1927-1940*, *The International Lawyer* Vol. 11, No. 2, 1997, 319. p.

3.2 A Nemzetek Szövetsége és a Hágai kodifikációs konferencia

Az 1930 tavaszán, Hágában megrendezett konferencia volt az első nemzetközi konferencia, amelyet kifejezetten kodifikációs céllal rendeztek meg.⁹⁷³ 1927-ben a Nemzetek Szövetségének Közgyűlése határozatában összesen három témát jelölt meg: az állampolgárság, és a területi vizek témája mellett kodifikációra érettnak találta a külföldi állampolgároknak okozott sérelmek miatti államfelelősség témakörét is.⁹⁷⁴ Ez azt jelentette, hogy a konferencia nem kívánt általános jelleggel a felelősség teljes témakörével foglalkozni, csupán az egyik részterületével.⁹⁷⁵ Ez a megközelítés követte a korábbi intézmények álláspontját. A konferencia nagyban hozzájárult a felelősség alapelveinek a kidolgozásához, különösen, ami a felelősség elemeit illeti.⁹⁷⁶ Ennek keretében egyetértés alakult ki, hogy az állam felelőssége akkor merül fel, amikor a magatartása ellentétes a nemzetközi jog által meghatározott kötelezettségekkel.⁹⁷⁷ Az *ex delicto* felelősség forrása körvonalazódni látszott. Az itt kialakult álláspontot követte később az ILC is. A konferencián a szubjektív felelősséget,⁹⁷⁸ illetve annak morális és pszichológiai értelmezését többen is elutasították,⁹⁷⁹ e helyett a nemzetközi kötelezettségszegésre került a hangsúly.⁹⁸⁰ Felmerült az állam elvárható gondos magatartása is. Az Előkészítő Bizottság első olvasatban elfogadott 10. cikke szerint az állam a magánszemélyek által külföldieknek okozott károkért akkor tartozik felelősséggel, ha a kár abból a tényből ered, hogy az állam nem tette meg azokat az intézkedéseket, mint amiket normális esetben meg kell tennie, hogy megelőzze, enyhítse vagy büntesse a károkozó cselekményt.⁹⁸¹ Ez azt jelenti, hogy az állam felelős, ha nem felel meg az elvárható gondosság követelményének, hogy megtegyen minden ésszerű intézkedést. Ez egy objektív kritériumot fektetett le a külföldiek védelemével kapcsolatban.⁹⁸²

⁹⁷³ MILLER, Hunter: *The Hague Codification Conference*, The American Journal of International Law, Vol. 24, No. 4, 1930, 674. p.

⁹⁷⁴ REEVES (1930) i. m. 52. p.

⁹⁷⁵ NAGY (1991) i. m. 9. p.

⁹⁷⁶ BERKES, Antal: *The League of Nations and the International Law of State Responsibility*, International Community Law Review, Vol. 22, No. 2-3, 2020, 7. p.

⁹⁷⁷ Pleminary Documents of the Conference for the Codification of International Law, The Hague, march-April, 1930, Supplement to the American Journal of International Law, Vol. 24, 1930, Basis of Discussion No. 7., No. 12., No. 13., No. 16., 53-59. p.

⁹⁷⁸ League of Nations, Acts for the Codification of International Law, Meetings of the Committees, Vol. IV Minutes of the Third Committee, Geneva, 1930, Mr. Lansdown 86. p.; M. Limburg 97-98. p.; M. d'Avila Lima 62. p.

⁹⁷⁹ Uo. Svájc 230.

⁹⁸⁰ BERKES (2020) i. m. 9. p.

⁹⁸¹ League of Nations, Acts for the Codification... (1930) 237. p. 10. cikk

⁹⁸² Uo. M. Erich, 185. p.

A konferencia felé sokan nagy reményeket tápláltak, azonban azt végül inkább a sikertelenség jellemezte. Miller szerint hiba volt megkísérelni három ilyen, különösen bonyolult téma megvitatását ennyire rövid időn belül.⁹⁸³ Sajnálatos, hogy a felelősség témakörében a Harmadik Bizottságnak még egy jelentést sem sikerült a konferencia plénuma elé terjesztenie,⁹⁸⁴ mert a létrehozott cikkek végül nem nyertek támogatást bizottságon belül.⁹⁸⁵ Kertész szerint az államok között felmerült ellentétek nagymértékben akadályozták a felelősség részterületének kodifikációjának előrehaladást.⁹⁸⁶ A nézeteltérés főleg az eltérő politikai érdekek mentén éleződött ki, ami hatással volt az államfelelősséggel kapcsolatos felfogásokra is. Mindet egybevetve, azonban a konferencián sor került a felelősség kodifikációjának kezdeti lépéseire került, ami megalapozta a nemzetközi jogi felelősség későbbi kodifikációját a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs munkáját.

3.3 Az ILC kodifikációs munkája

3.3.1 Ex delicto felelősség

Az ILC⁹⁸⁷ a létező nemzetközi ügynökségek, illetve nemzetközi szervezetek szervei közül a legfőbb, a nemzetközi jog fejlesztésével és kodifikációjának feladatával megbízott szerv.⁹⁸⁸ 1949-ben, az ILC első ülésén kodifikálásra alkalmasnak talált témái közé vette a nemzetközi felelősséget is.⁹⁸⁹ 1953-ban a Kubai delegáció kezdeményezésére⁹⁹⁰ az ENSZ Közgyűlése határozatában felkérte a Bizottságot a felelősség szokásjogi szabályainak írásba foglalására.⁹⁹¹

⁹⁸³ MILLER (1930) i. m. 675. p.

⁹⁸³ Uo. 693. p.

⁹⁸⁴ League of Nations, Acts of the Conference on the Codification of International Law, Vol. I. Plenary Meetings, Series of League of Nations Publications, No. C.351.M.145., 1930. V., 169. p.

⁹⁸⁵ KECSKÉS (2012) 34. p.

⁹⁸⁶ KERTÉSZ István: Az állam nemzetközi felelőssége. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1938, 47-48. p.

⁹⁸⁷ Az ENSZ Közgyűlése 1947-ben hozta létre a 174 (II) számú határozatával 1948 november 21-én. Miután egy téma kiválasztásra kerül, a kérdéskör élére egy különeladó (Special Rapporteur) kerül kinevezésre. A különeladó jelentéseket tesz a Bizottság felé a tervezett cikkek állásáról, melyek a Bizottság munkájának az alapját adják. Egy téma megfontolásának három szakasza van. Az első szakaszban a munka megszervezése foglalja magában. A második szakaszban elfogadásra kerül az ideiglenes tervezet első olvasatban, amely ezt követően a Közgyűlés és a kormányok elé kerül észrevételezés céljából. Az utolsó szakaszban az észrevételek fényében kerül sor a végleges tervezet második olvasatban történő elfogadására. A munka befejeztével a Bizottság az elkészült végleges tervezetet megküldi a Közgyűlés számára, az általa javasolt intézkedésekkel együtt, mint például az egyezménybe foglalás javaslata.

⁹⁸⁸ SUCHARITKUL Sompong: *The Role of the International Law Commission in the Decade of International Law*, Leiden Journal of International Law, Vol. 3, Special Issue 3, 1990, 34. p.

⁹⁸⁹ ILC Yearbook 1949 Vol. I, 281. p. 16.§, Ezek között szerepelt többek között a szerződések joga, a külföldiekkel való bánásmód és az állampolgárság is.

⁹⁹⁰ Egy határozattervezetet nyújtott be (A/C.6/L.311) felkérve a bizottságot az állam felelősség kodifikálására

⁹⁹¹ United Nations General Assembly Res. 799 (VIII) (Dec. 7. 1953.)

Kiindulópontja - akárcsak a Hágai Konferenciának - a nemzetközi felelősségnek egy részterület képezte. Ennek megfelelően a munka korai szakaszában az államok felelőssége a külföldiek személyének vagy tulajdonban okozott károkért való felelősséghez kapcsolódóan került vizsgálatra. Idővel világosság vált, hogy a nemzetközi felelősség témáját nem érdemes leszűkíteni csak a külföldieknek okozott károkért való felelősségre, abból kiindulva, hogy addig nem lehet kodifikálni egyes részterületeket addig, ameddig a nemzetközi felelősséggel kapcsolatos alapproblémák tisztázásra nem kerülnek.⁹⁹² Az ILC Ago javaslatára úgy döntött, hogy a hangsúlyt az államok nemzetközi felelősségének általános szabályainak meghatározására helyezi,⁹⁹³ ami így alkalmazható *inter alia* a környezetvédelmi jogra is. Ennek során felmerült a kérdés, Bruhács szavait idézve: „hogy a veszélyes üzemi felelősség analógiájára kialakult vagy kialakulóban lévő nemzetközi felelősségnek e rendszerben hol lehet a helye.”⁹⁹⁴

Ago javaslatára került megfogalmazásra a nemzetközi felelősségi szabályok jogi természete is, mely szerint különbséget tehetünk primer és szekunder normák között.⁹⁹⁵ Első jelentésében megfogalmazott gondolat szerint a primer normák az államok jogait és kötelezettségeit határozzák meg (mint például a nemzetközi szerződések joga, tengerjog), ellentétben a szekunder normákkal, amelyek a primer normák által felállított kötelezettségek megszegéséből származó jogkövetkezmények meghatározására terjednek ki. A szekunder normák tehát az államok felelősségének szabályait ölelik fel. A megkülönböztetés az alapján merült fel, hogy más meghatározni a szabályt, valamint az államra rótt kötelezettség tartalmát, és azt, hogy az adott kötelezettség megszegésére sor került-e, illetve az, hogy az esetleges megszegés milyen következményekkel jár. Pellet megfogalmazása szerint sor került az „Ago forradalomra.”⁹⁹⁶ A forradalmat jelentő cikk a következő volt „Az állam minden nemzetközileg jogellenes cselekményéért felelősséggel tartozik.”⁹⁹⁷ Ennek során felmerült, a kérdés, hogy mi a helyzet azokkal az esetekkel, amikor a jogszerű magatartás okoz kárt: a felelősség nemcsak a jogellenes, de jogszerű magatartásokból is származhat? A két felelősségi alakzat együttes vizsgálata rendkívül összetettnek és bonyolultnak feladatnak bizonyult, ezért az ILC úgy döntött, hogy a felelősség vizsgálata során kizárja a jogos cselekményekért való felelősséget,

⁹⁹² ILC Yearbook 1969, Vol. II., 138. p.

⁹⁹³ ILC Yearbook, 1963 Vol. II., Part I, 228. p.

⁹⁹⁴ BRUHÁCS (2021) i. m. 102. p.

⁹⁹⁵ AGO, Roberto: Second Report on State Responsibility ILC Yearbook 1970 Vol. II, 179. p.

⁹⁹⁶ PELLET, Alain: The ILC's Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts and Related Texts, In: CRAWFORD, James – PELLET, Alain – OLLESON, Simon eds.: *The Law of International Responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 77. p.

⁹⁹⁷ AGO: Second Report on State Responsibility (1970) i. m. 187. p.

amit inkább külön tárgyal. Ennek megfelelően a téma később bekerült az ILC kodifikációs programjába a nemzetközi jog által nem tiltott cselekmények káros következményei miatti felelősség címmel.

1996-ban a felelősség témakörében az ILC ideiglenes jelleggel elfogadott egy vázlatzöveget első olvasatban. Ennek a tervezetnek az egyik érdekessége, hogy különbséget tett nemzetközi büntettek⁹⁹⁸ és deliktumok között⁹⁹⁹ (19 cikk). Bruhács rávilágít, hogy a két kategória mögött az a gondolat állt, hogy a nemzetközi jogsértések között jelentős különbségek vannak, mind súlyukban, megvalósításuk körülményeiben, és a sértettek körében stb., amik visszavezethetők a primer normák tárgyára, természetére és tartalmára.¹⁰⁰⁰ 1980-ban az ILC arra az álláspontra helyezkedett, hogy a büntettek az *erga omnes* kötelezettségek megsértésének egyik alkategóriája azonban alapvető probléma volt, hogy nem volt egyértelmű, hogy mit is jelent az, hogy az állam „bűncselekményt”¹⁰⁰¹ követett el.¹⁰⁰² A nemzetközi büntettekhez kapcsolódóan a tervezet egy exemplifikatív felsorolást is adott azokról a cselekményekről, amelyek nemzetközi büntettnek minősülnek, mind a hatályban lévő nemzetközi jogi szabályokra alapozva.¹⁰⁰³ Az összesen négy bűncselekményt tartalmazó felsorolásban az első három olyan kötelezettségek, tilalmak, melyek az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályai között számon tartottak, illetve *jus cogens* normák. Ezeket a nemzetközi közösség, mint egész ismeri el. Ez alapján feltételezhetjük, hogy a felsorolás negyedik, egyben utolsó pontja, nevezetesen az emberi környezet megőrzése és védelme érdekében különös fontossággal bíró nemzetközi kötelezettségek megsértése¹⁰⁰⁴ is a *jus cogens* szabályok közé tartozik. Ez arra a következtetéshez vezethet, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság szerint a nemzetközi közösség alapvető érdekeinek védelme érdekében ugyanannyira fontos az emberi környezet megóvása az olyan cselekményektől, - például a tengerek masszív szennyezése - mint

⁹⁹⁸ A 19. cikk (2) bekezdése szerint nemzetközi bűncselekménynek minősül az állam olyan nemzetközi joggal ellentétes cselekménye, ami olyan nemzetközi kötelezettség megsértéséből ered, amely a nemzetközi közösség alapvető érdekeit védelmezi, így ez olyan sérelem, amit az egész nemzetközi közösség bűncselekményként ismer el.

⁹⁹⁹ A nemzetközi deliktum meghatározását a 19. cikk (4) bekezdése rendezi, mely szerint minden kötelezettségsértés, amely nem minősül nemzetközi bűncselekménynek, nemzetközi deliktum.

¹⁰⁰⁰ BRUHÁCS János: *Nemzetközi Jog I.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011, 213-214. p.

¹⁰⁰¹ A bűncselekmény terminológiája megosztó volt, mind az ILC, mind az államok részéről. A „bűnös” állam kifejezése nyugtalanságot keltett. A nemzetközi bűncselekmény gondolata alapvetően kétségeket keltett az államok körében, többen is hangsúlyozták annak mind gyakorlati, mind jogalapjának hiányát a nemzetközi jogban. Ld. például Hollandia A/CN.4/515, 65. p., Szlovákia A/CN.4/515, 65. p., Kína A/CN.4/515, 67 p., Spanyolország A/CN.4/515, 69. p. Amerikai Egyesült Államok A/CN.4/515, 69. p.

¹⁰⁰² ILC Yearbook 1980. Vol. I, 87-89. p.

¹⁰⁰³ ILC Yearbook, 1996, Vol. II, Part Two, 60. p. 19. cikk 3. (3)

¹⁰⁰⁴ ILC Yearbook, 1996, Vol. II, Part Two, 60. p. 19. cikk 3. (d)

a felsorolásban szereplő többi kategória.¹⁰⁰⁵ Dupuy és Vinuales szerint, azonban nehéz elképzelni, hogy valamilyen féle környezeti normák imperatív természettel rendelkezzenek.¹⁰⁰⁶ Bruhács szerint is nehezen állítható az, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jogban lennének *jus cogens* normák.¹⁰⁰⁷ Ezt az gondolatot alátámasztja, hogy az ILC végül törölte a végleges tervezetből a bűncselekmények kategóriáját.

A ILC az államok nemzetközi jogsértések miatti felelősségéről szóló végleges tervezete több évtizedes munkát követően 2001-ben készült el, és került elfogadásra. A tervezetnek több érdekes pontja is van. Egyrészt nem foglal állást sem az objektív, sem a szubjektív felelősség mellett.¹⁰⁰⁸ A kommentár magyarázata szerint azért, mert az állam magatartása mindig az állam szervének individuális cselekményének az eredménye. Az, hogy valamely szabály megsértésére sor került-e, az az adott állam releváns szerveinek és képviselőinek a szándékától és tudomásától függ, és ebben az értelemben szubjektívnek ítélné meg. Másrésztől azonban bizonyos esetekben az állami szervek, illetve képviselői irrelevánsak, így objektív felelősségről beszélhetünk. Az, hogy a felelősség szubjektív vagy objektív ebben az értelemben a körülményektől függ és a kérdéses elsődleges kötelezettség tartalmától.¹⁰⁰⁹

A tervezet másik érdekessége, hogy alapvetően nem primer normákat állapít meg, melyek konkrét magatartásszabályokat határoznak meg, hanem a felelősség szabályait általános jelleggel fogalmazza meg: hogy egy kötelezettség megszegésére mikor került sor, és annak milyen jogkövetkezményei vannak.¹⁰¹⁰ A felelősség szekunder szabályai általános jellegűek, alkalmazandóak cselekvésre és mulasztásra, szerződéses és a nemzetközi szokásjog normáira, a nemzetközi jog különböző területeire egyaránt, mint a humanitárius jog, tengerjog vagy a környezetvédelmi jog.¹⁰¹¹

Az ENSZ Közgyűlése határozatában a végleges tervezetet tudomásul vette és egyúttal a kormányok figyelmébe ajánlotta.¹⁰¹² Mindaddig azonban nemzetközi szerződésbe foglalására

¹⁰⁰⁵ FANO, Jesper Jarl: *Enforcing International Maritime Legislation on Air Pollution through UNCLOS*, Hart Publishing, Oxford, 2019, 351. p.

¹⁰⁰⁶ DUPUY, Pierre-Marie – VINALES, Jorge E.: *International Environmental Law*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, 47. p.

¹⁰⁰⁷ BRUHÁCS János: A környezeti károk miatti nemzetközi felelősség, Az államok nemzetközi jogi felelőssége – tíz év után, In.: BALOGH Elemér – BLUTMAN László: *In memoriam Nagy Károly*. *Lectiones Iuridicae*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2011, 61. p.

¹⁰⁰⁸ Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries 2001, 34. 3)

¹⁰⁰⁹ Uo. 34. 3)

¹⁰¹⁰ BODANSKY, Daniel: *Symposium: The ILC's State Responsibility Articles: Introduction and Overview*, The American Journal of International Law, Vol. 96, No. 4, 2002, 779. p.

¹⁰¹¹ Uo. 780. p.

¹⁰¹² United Nations General Assembly Res. A/RES/56/83 (Jan. 28. 2002)

nem került sor, azonban ez jelentőségét nem rontja, mivel az ICJ ítéleteiben rendszerint megjelenik.

3.3.2 *Sine delicto* felelősség

Ahogy az a fentiekben említésre került, az államfelelősség kodifikációja során megjelent egy gondolat, mely szerint az államok bizonyos esetekben a jogszerű cselekmények káros következményei miatt is felelősek lehetnek, mint például a nukleáris tevékenység.¹⁰¹³ Az ILC a két felelősségi alakzatot nem kívánta egyszerre tárgyalni a félreértések elkerülése végett, így ketté választott azokat.¹⁰¹⁴ Döntésének indoka az volt, hogy a két felelősségi alakzat lényegesen eltér egymástól, és egymással össze nem hasonlítható helyzeteket hoznak létre,¹⁰¹⁵ mind jogalapjában, mind tartalmában eltérő sajátosságokkal rendelkeznek,¹⁰¹⁶ ezért szükséges volt az államok jogszerű cselekményeinek káros következménye miatti felelősséget vagy *sine delicto* felelősséget külön tárgyalni. A témát az ICJ a Közgyűlés javaslatára,¹⁰¹⁷ 1974-ben munkaprogramjára tűzte,¹⁰¹⁸ azonban egy tervezet helyett végül két tervezet készült el.¹⁰¹⁹ Míg az első tervezet az államok kötelezettségeivel foglalkozik (a Stokholmi Nyilatkozat 21. elvét tükrözve, de szűkebb megközelítéssel) addig a második a környezeti károk következményeire tartalmaz rendelkezéseket, egy polgári jogi felelősségű szerződéshez hasonlóan.¹⁰²⁰

Már a kodifikáció elején Quentin Baxter különelőadó első jelentésében tisztázta a terület viszonyát a jogellenes cselekményekért való felelősséghez leszögezve, hogy mivel a téma alapvető jellemzője, hogy a felelősség nem a jogellenességből merül fel, így az csakis elsődleges (primer)¹⁰²¹ kötelezettségből származhat.¹⁰²² Kiindulópontja az volt, hogy a két felelősség különböző síkokon létezik, így a jogszerű tevékenységek káros következményeiért való felelősség nem rontja le a jogellenes cselekményekért való felelősséget, mivel előbbi a

¹⁰¹³ ILC Yearbook 1969 Vol. II, 233 p. 83.§

¹⁰¹⁴ Uo. 233. p. 83.§

¹⁰¹⁵ ILC Yearbook 1980, Vol. II Part 2, 26-27. p.

¹⁰¹⁶ BRUHÁCS János: *Az államok nemzetközi felelősségéről szóló végleges tervezet*, Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 61. kötet, 2002/1-26, 119. p.

¹⁰¹⁷ General Assembly Res. 3071 (XXVIII) (30 November 1973), p. 3 (c)

¹⁰¹⁸ ILC Yearbook 1974, Vol. II Part 2, 305. p. 162-163.§

¹⁰¹⁹ 2004 A veszélyes tevékenységekből származó határon túli károk megosztása, 2001 A veszélyes tevékenységekből származó határon áttérjedő károk megelőzése

¹⁰²⁰ DUVIC-PAOLO, Leslie- Anne: *The Prevention Principle in International Environmental Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, 98. p.

¹⁰²¹ A felelősség kodifikációja során megkülönböztetésre kerültek a primer és szekunder normák. Primer normák határozzák meg az államok jogait és kötelezettségeit, míg a szekunder normák az elsődleges rendelkezések megsértéséből származó nemzetközi jogviszonyokat hivatottak rendezni.

¹⁰²² QUENTIN -BAXTER, Robert: Preliminary Report, ILC Yearbook, 1980, Vol. II, Part 1, 262. p.

primer normák terméke. Ez azt jelenti, hogy a primer norma megsértése a jogellenes cselekményekért való felelősség szabályait hívják életre.¹⁰²³ A *sine delicto* felelősség tehát a primer normák között foglal helyet, míg az *ex delicto* felelősség a szekunder normák között. Ahogyan arra Bruhács is felhívja a figyelmet, az ILC hangsúlyozta, hogy pusztán a „jogi nyelv szegénysége”¹⁰²⁴ miatt nevezzük mindkettőt felelősségnek.¹⁰²⁵ AZ ILC először általános felelősségi szabályokat próbált identifikálni,¹⁰²⁶ azonban hamar körvonalazódni látszott, hogy a téma a határon túli káros hatásokkal állt szoros kapcsolatban, mivel azok a jogesetek, amelyekre támaszkodhattak döntően a környezettel és a határon áterjedő károkkal voltak kapcsolatosak.¹⁰²⁷ Ezzel kapcsolatban Quentin-Baxter kiemelte a jogok és kötelezettségek egyenlőségét a *sic utere tuo ut alienum non laedas* maximával a megelőzéssel és az elvárható gondossággal összefüggésben.¹⁰²⁸ Quentin-Baxter megközelítése szerint a felelősség alapját az a gondolat képezi, hogy a forrásállam köteles elkerülni, minimalizálni és helyreállítani az előrelátható határon áterjedő kárt, mint kockázatot a területén vagy az ellenőrzése alá tartozó területen végzett tevékenységgel kapcsolatban.¹⁰²⁹ A különelődő a téma szempontjából fontosnak tartotta a megelőzést - amit egyfajta folytonos kötelezettségként látott - az információcserét és a jóhiszemű tárgyalást.

A második különelődő, Barboza fontosnak tartott bevezetni egy hatályt korlátozó elemet, elkerülve azt a benyomást, hogy a tervezet abszolút felelősségen alapszik.¹⁰³⁰ Ezt szorgalmazta a „tevékenységek” megfogalmazás, aminek alkalmazását a „cselekmények” helyett már második jelentésében javasolta.¹⁰³¹ Ennek oka, hogy a tevékenységeket több személy cselekménye alakítja. Egy jogszerű tevékenységen belül vannak jogszerű cselekmények, amik kárt okozhatnak, illetve bizonyos következményeket vonhatnak maguk után, és vannak jogellenes cselekmények is, amelyek kötelezettségszegést jelentenek. A „tevékenységek” korlátozzák a cikkeket hatályát, mivel csak az olyan sérelmekre vonatkoznak, amelyek a tervezet által meghatározott tevékenységekből származnak.¹⁰³² A tevékenységek azok, amelyek a

¹⁰²³ Uo. 253. p.

¹⁰²⁴ ILC Yearbook 1980, Vol. II, Part 2, 26-27. p.

¹⁰²⁵ BRUHÁCS (2002) i. m. 119. p.

¹⁰²⁶ BOYLE, Allen: *State Responsibility and Liability for Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law: A Necessary Distinction?* International and Comparative Law Quarterly, Vol. 39, No. 1, 1990, 3. p.

¹⁰²⁷ Pl. Trail Smelter, Korfu-szoros, Lac-Lanoux ügy

¹⁰²⁸ QUENTIN - BAXTER: Preliminary Report (1980) i. m. 263. p.

¹⁰²⁹ ILC Yearbook 1983 Vol. II Part 1, 220. p.

¹⁰³⁰ ILC Yearbook 1989 Vol. II Part 2, 85. p.

¹⁰³¹ BARBOZA, Julio: *Second report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law*, ILC Yearbook, 1989 Vol. II. Part 1, 152. p.

¹⁰³² ILC Yearbook 1989 Vol. II Part 2, 85. p.

veszély elemét magukba foglalják, ezzel a sérelemhez kapcsolódva. Ahhoz, hogy a cikkek alkalmazandóak legyenek egy cselekményre, a cselekménynek elválaszthatatlanul összeköttetésben kell lennie azzal a tevékenységgel, ami a határon áterjedő környezeti sérelmet okozta, vagy ami kockázattal rendelkezik.¹⁰³³ Barboza megközelítése arra utalt, hogy a cikkek, illetve a téma maga a szigorú felelősségen alapult,¹⁰³⁴ amit a tárgyalási kötelezettség hivatott enyhíteni, hogy biztosítsa, hogy az nem automatikusan merül fel, hanem tárgyalásos úton, adott esettől függően.¹⁰³⁵ A különeladó ezt visszavezette arra, hogy aki kárt okoz, annak valamilyen módon jóvá kell tennie azt. Az államok között a viták megoldására az elsődleges mód a tárgyalás: a cikkekben ez a mód jelenik meg a jóvátétel megállapítására. Hangsúlyozta, hogy ennek célja, hogy a felek a jóvátétel módjáról döntsenek és nem arról, hogy kártérítést kell-e vagy nem kell fizetni.

A tervezetben megjelenő jóvátételi kötelezettség utalt a polgári jogi felelősségi rendszer szerinti államok és az üzemeltetők közti kapcsolatra is, aminek megjelenítésére nagyobb igény mutatkozott. Az egyik oldal az állam mögöttes felelősségét tartotta a jó útnak, míg a másik az állam elsődleges felelősségében látta a jó irányt a jogszerűen cselekménnyel okozott károk kategóriájára.¹⁰³⁶ Barboza próbált rávilágítani arra, hogy a nemzetközi egyezményekben az államok elsődlegesként az üzemeltető felelősségét fogadják el, míg az állam felelőssége szubszidiárius, akkor lép életbe, ha az üzemeltető képtelen a teljes helyreállításra.

Az ILC megközelítésének olvasatában a *sine delicto* felelősség megsértése, az elvárható gondosság elmulasztásában, a megelőző intézkedések figyelmen kívül hagyásában, az okozott kár jóvátételének elmaradásában rejlik, ami végső soron létrehozza az állam felelősségét.¹⁰³⁷ Hogyan jutott az ILC erre a következtetésre? Rao megvizsgálva az államok gyakorlatát és a nemzetközi szerződéseket, arra a megállapításra jutott, hogy sok esetben egyszerűen nem lehetséges az államok jogszerű tevékenységének káros következményeiért való felelősségét komolyan tárgyalni. Ennek oka, hogy az általános trend szembe megy az objektív, illetve a szigorú felelősséggel, bár a határon áterjedő károk problémájára alkalmas lehetne.

A források azt mutatják, hogy sem a hatályos szerződések, sem az államok gyakorlata nem támasztja alá egészében annak a *sine delicto* felelősségnek megközelítését, ami lényegében az államok szigorú vagy abszolút felelősségét jelenti a határon áterjedő hatásokra nézve.¹⁰³⁸ Az

¹⁰³³ Uo. 85.

¹⁰³⁴ ILC Yearbook 1989 Vol. II Part 2, 86. p.

¹⁰³⁵ BARBOZA, Seventh Report on International Liability... (1989) i. m. 85. p.

¹⁰³⁶ Uo. 78.

¹⁰³⁷ BRUHÁCS (2021) i. m. 106. p.

¹⁰³⁸ RAO, Pemmaraju Sreenivasa: Second Report, Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities, ILC Yearbook, 1999, Vol. II, Part 1, 119. p.

államok *sine delicto* felelőssége a felelősségi és kártérítési modellekben kivételesnek mondható, és csak az ür tevékenységek esetében elfogadott.¹⁰³⁹ A nemzetközi egyezmények rendelkezései az állam szubszidiárius felelősségét állapítják meg, amennyiben az egyébként felelős természetes vagy jogi személy nem áll rendelkezésre a kártérítés teljesítésére. Ezt nem lehet az államok *sine delicto* felelősségének tekinteni azért, mert ezekben az esetekben az állam nem vállal valódi felelősséget, hanem az érintett magánszemélyekért vállalja a felelősséget feltételes értelemben.¹⁰⁴⁰ Az ürjogot leszámítva, az államok *sine delicto* felelőssége nagyon ritka és kivételes.

Előbbiek okán a 2006-ban létrejött másik tervezet már inkább egy polgári jogi rezsím felé mozdult el, irányelveket megfogalmazva. Ennek jellemzője, hogy a felelősséget elsősorban az üzemeltetőre telepíti.¹⁰⁴¹ A felelősség és a kártérítési kötelezettség így először a tevékenységet ellenőrző személy terheli.¹⁰⁴² Érdeemes leszögezni, hogy a tervezetek csak javaslatok, bár az ENSZ Közgyűlése az államok figyelmébe ajánlotta, de az nem került rögzítésre nemzetközi egyezmény formájában. Az ILC tehát a határon áttérjedő környezeti károkért való felelősségre nézve nem állapított meg egy külön felelősségi alakzatot, hanem a primer normák szintjére emelve a *sine delicto* felelősséget, megteremtette az összhangot a szekunder és primer normák között. Leegyszerűsítve úgy tűnik, hogy az ILC végül az eredeti kiindulópontja helyett nem az államok *sine delicto* felelősségét kodifikálta, hanem a nemzetközi környezetvédelmi jogot, amit csak nyelvihiányosságokból kapta a felelősség címet.

3.3.4 *Ex delicto* és a *sine delicto* felelősség közti különbség

A fentiek alapján a *sine delicto* és *ex delicto* felelősség közti különbség az alábbiak szerint határozható meg. Az ILC tervezeteit alapul véve, a *sine delicto* felelősség a nemzetközi jog meghatározott területére alkalmazható, méghozzá a nemzetközi környezetvédelmi jogra. Az általános szabályoknak megfelelően, ha az állam elmulasztja a környezet védelméhez fűződő kötelezettségeit teljesíteni, az felveti az *ex delicto* felelősséget.¹⁰⁴³ Amikor kár keletkezik egy olyan esemény által, mellyel kapcsolatban az államot megelőzési kötelezettség terhelte, az

¹⁰³⁹ RAO, Pemmaraju Sreenivasa: First Report, Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities ILY Yearbook 1989, Vol. II, Part 1, 102. p.

¹⁰⁴⁰ ALBERS, Jan: *Responsibility and Liability in the Context of Transboundary Movements of Hazardous Wastes by Sea, Existing Rules and the 1999 Liability Protocol to the Basel Convention*, Springer, New York, London, 2014, 52. p.

¹⁰⁴¹ Ld.: ILC Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm Arising out of Hazardous Activities 2006, 4. elv

¹⁰⁴² RAO: First Report, Prevention... (1989) i. m. 102. p.

¹⁰⁴³ LEFEBER (1996) i. m. 53. p.

állam normális esetben mentesülhet a felelősség (*ex delicto*) alól, ha bizonyítja, hogy az eseményt nem lehetett megelőzni csak azokkal az eszközökkel, amiket alkalmazott, miközben a *sine delicto* felelősségnél nincs ilyen mentesülés.¹⁰⁴⁴ Másik különbség, hogy az *ex delicto* felelősség esetén a felelősség valamilyen jogi kötelezettség megsértésén alapul, addig a *sine delicto* felelősség esetén nincs ilyen jogsértés. Ahogyan azt Bruhács is megjegyzi, a beszámítás is különbözik: az *ex delicto* felelősség esetén az állami szervek közhatalmi tevékenysége minősül az állami magatartásnak, míg a *sine delicto* felelősségnél az állam területén vagy ellenőrzése alatt – magánszemélyek által - folytatott tevékenység.¹⁰⁴⁵

3.4 A Nemzetközi Jogi Intézet 1997. évi határozata

A Nemzetközi Jogi Intézet, ami 1873-ban, a nemzetközi jog fejlesztésének céljával jött létre, 1997-ben fogadott el egy határozatot a környezeti károkért való nemzetközi jogi felelősségről. A cikkek célja a felelősséggel kapcsolatos nemzetközi szokásjog tanulmányozása volt. A téma külön előadója Francisco Orrego Vicuna volt. A cikkekből kiolvasható, hogy nem lehet a környezeti károkért való nemzetközi felelősségről, mint az általános nemzetközi jog szerinti *sine delicto* felelősségi alakzataról beszélni. A különelőadó utolsó jelentésében észrevételezte, hogy a „*liability*” (*sine delicto*) alkalmazására a magán és más üzemeltetőkkel kapcsolatban kerül sor. Ezekben az esetekben a jogszerűségtől függetlenül, bizonyos tevékenységekből származó károk esetén merül fel az üzemeltető felelőssége.¹⁰⁴⁶

A határozat 1. cikke szerint, ha az állam egy környezetvédelmi kötelezettséget megsért, úgy létrejön a nemzetközi felelősség, ami következményként maga után vonja az eredeti állapot helyreállítását vagy a kártérítés megfizetését. Ez lényegében a nemzetközileg jogellenes cselekményekért való felelősség koncepcióját jeleníti meg. A 4. cikk azonban már egy másik felelősségtípusra utal, amit „Felelősség kizárólag a károkozásért” cím alatt tárgyal. E szerint a nemzetközi jog szabályai felvethetik a szigorú felelősséget csak a kár vagy sérelem bekövetkezése alapján. A felelősségnek ezt a típusát a különösen veszélyes tevékenységekhez köti, illetve az olyan tevékenységekhez melyek kockázatot jelentenek. Ha az állam elmulaszt a környezeti rezsimnek megfelelő szabályozásról és ellenőrzésről gondoskodni, akkor is, ha ez nem jelent kötelezettségzegést, *felvetheti* a felelősséget, I Ez lényegében a jogszerűen okozott

¹⁰⁴⁴ BARBOZA (1994) i. m. 312. p.

¹⁰⁴⁵ BRUHÁCS (2021) i. m. 106-107. p.

¹⁰⁴⁶ VICUNA, Orrego: Final Report, Institute of International Law, Session of Strasbourg, Preparatory Works, Yearbook, Vol. 67, Part I, 1997, 314. p.

károkért, vagy másképpen, a *sine delicto* felelőséget jeleníti meg. Figyelemreméltó, hogy a határozat a „*may*” szót használja, azaz a „*lehet*” megfogalmazással feltételes módot alkalmaz, ami arra utal, hogy a határozat szerinti „felelősség kizárólag a károkozásért” csak *de iure conditio* vagy *de lege ferendaként* jelenik meg. A határozat egyebek közt a „*liability*” kifejezést a polgári jogi felelősség esetében használja. Már rögtön az 1. cikk előírja az üzemeltető felelősségét a tevékenység jogszerűségétől függetlenül, amennyiben környezeti kár keletkezik. Az 5. cikk is hasonlóan tesz, és a környezeti rezsimeket arra biztatja, hogy a szigorú felelőséget részesítsék előnyben, míg a 6. cikk szerint a környezetvédelmi rezsimeknek az elsődleges felelőséget az üzemeltetőkre kell telepíteniük. A cikkek az államok felelőségére a „*responsibility*” (*ex delicto*) kifejezést alkalmazzák míg a „*liability*” (*sine delicto*) az üzemeltető polgári jogi felelőségével kapcsolatban merül fel. A 3. cikk egyértelműen kimondja, hogy a nemzetközi felelőségre vonatkozó nemzetközi jogi elvek a környezetvédelemmel kapcsolatos kötelezettségekre is vonatkoznak. Ez tovább erősíti azt a feltevést, miszerint a határon áterjedő környezeti károkra a nemzetközi felelőség általános szabályai alkalmazandóak. Mi több, a strasbourgi határozat utal a környezeti károkért való különböző felelőségi alakzatok¹⁰⁴⁷ közötti interdependenciára. Itt érdemes megemlíteni a környezeti károkért való büntetőjogi felelőséget is, mint felelőségi alakzatot. Ez esetben a nemzetközi felelőség kétféleképpen értelmezhető. A környezeti károkozás egyrészt lehet nemzetközi bűncselekmény, ami a természetes személyek nemzetközi büntetőjogi felelőségét öleli fel. Másrészt az államok nemzetközi kötelezettségvállalásai útján bizonyos, környezetkárosító cselekmények a belső jogban büntetendők.¹⁰⁴⁸ Utóbbi esetben, ha az állam nem teszi meg a bűncselekmény üldözéséhez szükséges intézkedéseket, azaz elmarad az elkövető belső jogi felelőségre vonásának szabályozása, úgy felmerül az állam *ex delicto* felelősége.

A témában készült utolsó jelentés hangsúlyozza, hogy „mind a nemzetközi jogsértés, mind a jogszerű tevékenységek miatt keletkezett károkat fel lehet venni a környezetvédelmi rezsimekbe vagy akár a nemzetközi jog általános elveinek alkalmazása során is, szükség esetén az államokon túl kiterjesztve a különböző magán üzemeltetőkre vagy más jogalanyokra. És ezek a koncepciók nem zárják ki a természetes személyek és jogi személyek büntetőjogi felelőségét, mint egy további jogorvoslatot.”¹⁰⁴⁹ A különböző felelőségi alakzatok, mint az

¹⁰⁴⁷ Az *ex delicto*, *sine delicto*, polgári jogi és (jogfenntartó klauzula formájában) a büntetőjogi felelőség

¹⁰⁴⁸ BRUHÁCS János: *A környezeti károk miatti nemzetközi felelőség büntetőjogi aspektusai*, In: Sükösd Ferenc ed.: Emlékkönyv Markos György egyetemi adjunktus tiszteletére, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2009, 39. p.

¹⁰⁴⁹ VICUNA: Final Report, Institute of International Law (1997) i. m. 315. p.

államok felelőssége és a polgári jogi felelősség vagy a büntetőjogi felelősségi rendszerek egymást kiegészítve működnek.¹⁰⁵⁰ Ez pedig egy átfogó, környezetvédelem kialakításának célját szolgálja.

4. Környezeti károkért való felelősség *lex specialis* alapján

Felmerül a kérdés, hogy kizárt-e a környezeti károkért való felelősség, mint *sine delicto* felelősség szabályozása *lex specialis* útján? Az ILC 2001. évi felelősségi tervezete nem zárja ki ennek a lehetőségét. Az 55. cikk szerint a cikkek nem alkalmazandók, ha a nemzetközileg jogellenes cselekmény fennállásának feltételeit a nemzetközi jog különös szabályai szabályozzák. A Stockholmi Nyilatkozat kifejezetten ösztönzi az államokat arra, hogy működjenek együtt a környezeti károkért való felelősséggel kapcsolatos nemzetközi jog fejlesztésében. Az 1992. évi Helsinkii vízügyi egyezmény 7. cikke is hasonlóan fogalmaz: a feleknek támogatniuk kell a megfelelő nemzetközi erőfeszítéseket az *ex delicto* és *sine delicto* felelősség területén szabályok, kritériumok és eljárások kidolgozásában.¹⁰⁵¹ Eddig azonban ilyen, kifejezetten és tisztán környezeti károkhoz kapcsolatos felelősségi alakzat még nem jött létre. Ezt tükrözi a Nemzetközi Jogi Egyesület (ILA) 2004. évi nemzetközi vízkészletekre vonatkozó berlini szabályai is. A szabályok több, környezettel kapcsolatos kötelezettséget is előírnak, mint a környezeti hatásvizsgálat lefolytatását (30. cikk), notifikálást a balesetből bekövetkező szennyezések esetére (57.; 33. cikk), együttműködést (35. cikk), megelőzést (27. cikk) és az elővigyázatos megközelítést (23. cikk). A szabályok az államok felelősségére nézve is tartalmaz rendelkezést, ami nem ismeri el a *sine delicto* felelősséget. A 68. cikke szerint az államok felelősek a nemzetközi jognak a vízgazdálkodással vagy a vízi környezettel kapcsolatos nemzetközi jogsértésért az államok felelősségére vonatkozó nemzetközi joggal összhangban. A kommentár kifejezetten utal az ILC 2001. évi felelősségi tervezetére. Ezek alapján levonható az a következtetés, miszerint nem kizárt, hogy létrejöjjön *lex specialis*, azonban egyelőre úgy tűnik, hogy nem ez a megközelítés a jellemző.

¹⁰⁵⁰ SOHN, Louis B.: Institute of International Law, Session of Strasbourg, Preparatory Works, Yearbook, Vol. 67, Part I, 1997, 282. p.

¹⁰⁵¹ Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, Helsinki, 17 March 1992, Magyarországon kihirdette: 213/2005. (X. 5.) Korm. rendelet a határokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelmére és használatára vonatkozó, Helsinkiben, 1992. március 17-én aláírt egyezményhez kapcsolódó Víz és Egészség Jegyzőkönyv kihirdetéséről, 7. cikk

5. A környezeti károkért való felelősség alakzatai az ítélkezési gyakorlat olvasatában

A fentiek alapján az a következtetés vonható le, hogy a környezeti károkért való *sine delicto* felelősség a nemzetközi jogban, *de lege lata* nem támogatott. Nem valós az a kijelentés, miszerint a nemzetközi szokásjog szabályozza az államok környezeti károkért való felelősségét, mint *sine delicto* felelősséget: úgy tűnik, hogy az államok elutasítják ezt a felelősségi alakzatot.¹⁰⁵² Nem meglepő, hogy az ítélkezési gyakorlat sem támogatja. A vizsgált jogesetek egyike sem támasztja alá azt a nézetet, miszerint az általános nemzetközi jog alapján az államokat objektív felelősség terhelné a jogszerű tevékenységgel okozott, határon áterjedő környezeti károk vonatkozásában. A nemzetközi ítélkező fórumok döntéseiben eddig mindig valamilyen jogellenes magatartás állt, ami megalapozta a környezeti károkkal kapcsolatos felelősséget. Így pl. Nicaragua amikor átlépte a határt és Costa Rica területén végzett bizonyos, környezetre ártalmas tevékenységeket, a jogellenesség Costa Rica szuverenitásának megsértésében nyilvánult meg. Ezekben az esetekben az *ex delicto* felelősségi alakzat az, ami alkalmazásra került. Ahogy Bruhács is észrevételezi: bebizonyosodott, hogy a belső jogban alkalmazott objektív felelősségi rendszer nem recipiálható a nemzetközi jogba, ami tovább erősíti a nemzetközi jog *sui generis* jellegét.¹⁰⁵³ A környezeti károkra a nemzetközi felelősség általános szabályai alkalmazandóak, azaz az *ex delicto* felelősségi alakzat. Ezt a feltevést erősíti az is, hogy az ILC környezet védelme háborús konfliktus idején c. tervezetének¹⁰⁵⁴ 9. elve előírja, hogy az állam felelős az olyan fegyveres konfliktussal kapcsolatos nemzetközileg jogellenes cselekményéért, amely kárt okoz a környezetben. Ezzel az ILC tovább erősítette az *ex delicto* államfelelősség alkalmazását a háborús konfliktusokra és a környezeti károkra nézve.¹⁰⁵⁵ A tervezet azt is előírja (11. elv), hogy az államoknak gondoskodniuk kell megfelelő jogszabályozás kialakításáról, amelyek biztosítják a vállalatok felelősségre vonhatóságát az általuk a környezetben okozott károkért.

Az *ex delicto* felelősség esetében a kár nem eleme a felelősségnek. Az állam felelőssége csak azokért a magatartásokért merül fel, melyek beszámítandóak az államoknak. Ez egyrészt megvalósulhat cselekvéssel, mint pl. a háborús cselekményekkel okozott környezeti kár. Másrészt, bizonyos esetekben a magánszemélyek (pl. Trail Smelter esete, ahol a kohó

¹⁰⁵² BRUHÁCS (2021) i. m. 117. p.

¹⁰⁵³ Uo. 117. p.

¹⁰⁵⁴ Azzal, hogy az ILC munkaprogramjára tűzte a témát, beállt a vélelem, hogy a környezet háborúk idején történő védelmére nemzetközi szokásjogi szabályok vonatkoznak. Ld.: CSAPÓ Zsuzsanna: *A környezet védelme fegyveres konfliktus idején – Nemzetközi szokásjogi alapok*, Állam-és Jogtudomány, 2014/3. 5-6. p.

¹⁰⁵⁵ ILC, Draft Principles on the Protection of the Environment in Relation to Armed Conflicts, 2022, 9. elv

magánkézben volt) magatartásából eredő következmények miatt is felmerülhet a felelősség, de csak azért, mert az állam elmulasztotta teljesíteni saját kötelezettségét, mint az, hogy megfelelő jogszabályozást alakít ki, környezeti hatásvizsgálatot készít vagy ellenőrzést gyakorol. Ezekben az esetekben az állam felelőssége a saját mulasztásából adódik.

Ahogy az az ítélekezésből is kitűnik, a gyakorlatban az elvárható gondosság standardja kínál működőképes fundamentumot az állam környezeti károkért való felelősségének a megállapítására. Boyle szerint ez megfelelő alapot szolgáltat mind a felelősség, mind a környezeti károk megelőzésének kötelezettsége számára, amit Quentin-Baxter és Barboza vizionált.¹⁰⁵⁶ Lényeges leszögezni, hogy a környezeti károkért való felelősség anyagi károk hiányában is létrejöhet, ha az állam nem jár el elvárható gondossággal a környezeti ártalmak kockázatainak kezelése során. A kár mellett tehát a kockázat is megjelenik, mint ugyanannyira fontos „szereplő”. Az ítélekezési gyakorlat követni látszik az ILC megközelítését, és a környezeti károkért való felelősség értékelése során az elvárható gondosság tesztjével kerül vizsgálatra, hogy az állam felelőssége megállapítható-e. Ezekben az esetekben végső soron a magatartás jogellenessége veti fel a felelősséget, nem pedig az adott jogszerű magatartás. A kérdés továbbra is nyitva marad, hogy mi történik abban az esetben, ha az állam elvárható gondossággal járt el, de mégis környezeti kár keletkezik? Ez idáig ilyen esetre még nem került sor, az ICJ még nem hozott olyan döntést, melyben egyszerre megállapított lett volna a környezeti kár és az, hogy az állam elvárható gondossággal járt el. Az ILA az elvárható gondosság tanulmányozása során szintén felvetette ezt a kérdést.¹⁰⁵⁷ Ebben az esetben alkalmazható lehet az ILC kármegosztásról szóló vázlatcikkei, ami viszont nem fogadja el az állam objektív felelősségét, e helyett az üzemeltetőre helyezi azt. Ez a megközelítés tükrözi a hatályos nemzetközi szerződéseket. Boyle szerint kérdéses, hogy mikor megfelelő és elfogadható az az elvárás az államtól, hogy megtérítse az esetekre nézve keletkezett károkat: nézete szerint ez esetben a kérdés az, hogy lehetséges-e egy általános elv, hogyan lehetne definiálni és hogy az általánosítás az túlságosan ambíciózus-e.¹⁰⁵⁸ A megoldás kialakításában és létrehozásában nagy szerepet játszhatnak a jövőben a nemzetközi ítélkező fórumok.

A jelenben az ILC megközelítését követve a jogszerű magatartásokkal okozott környezeti károkért való felelősség szabályai főként a nemzetközi környezetvédelmi jogban bontakoznak ki, melyek szokásjogi szabályokon, általános jogelveken vagy *lex specialis*-on nyugszanak.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵⁶ BOYLE (1990) i. m. 23. p.

¹⁰⁵⁷ FRENCH, Duncan: ILA Study Group on Due Diligence in International Law, Working Session, 2016, 3. p.

¹⁰⁵⁸ BOYLE (1990) i. m. 23. p.

¹⁰⁵⁹ BRUHÁCS (2009) i. m. 38. p.

Az ILC által alkalmazott terminológiával élve, a *sine delicto* felelősség alapja és tartalmi elemei az alábbi részben kifejtettek szerint alakul.

VI. A *sine delicto* felelősség alapja, tartalmi elemei

1. Sic utere tuo maxima

1.1 A szuverenitás és a környezeti károk problémája

A környezettel foglalkozó multilaterális, illetve bilaterális egyezmények száma eleinte igen kevés volt, arról nem is beszélve, hogy a releváns egyezmények nem igazán foglalkoztak még környezetszennyezéssel vagy más ökológiai problémákkal.¹⁰⁶⁰ A nemzetek korai törekvései, részben az állami szuverenitásra helyeződő erős hangsúly miatt hatástalannak bizonyultak.¹⁰⁶¹ A szuverenitás hordozójának sokáig az uralkodót tekintették. Az 1684. évi vesztfáliai békét követően aztán létrejött a modern államrendszer, mely már az államok szuverenitására és jogi egyenlőségének elvére épült.¹⁰⁶² Kezdetben az államok saját területük vonatkozásában korlátlan jogokat élvezhettek, ami értelemszerűen az erőforrásaik kiaknázására is vonatkozott, hiszen az állam belső ügyeit belső ügyeit és viszonyait önállóan szabályozza és önállóan intézi.¹⁰⁶³ Nem sok nemzetközi szerződés volt, ami korlátozta volna ezt a jogot. A 19. században az abszolút szuverenitás elve térhódított,¹⁰⁶⁴ amit a Harmon-doktrína fejezett ki.¹⁰⁶⁵ Az elmélet szerint az államok szabadon használhatják erőforrásaikat a területükön belül, tekintet nélkül arra, hogy az milyen hatással van a szomszédos államokra.¹⁰⁶⁶ Azonban ahogyan azt már 1912-ben Oppenheim megfogalmazta: az állam nem változtathatja meg úgy saját területének természetes jellemzőit, hogy az a másik, szomszédos állam területének természetes jellemzői számára hátrányt okozzon.¹⁰⁶⁷ A szuverenitás tehát semmiképpen sem jelent korlátlan

¹⁰⁶⁰ BROWN Weiss, Edith: *International Environmental Law: Contemporary Issues and the Emergence of a New World Order*, Georgetown Law Faculty Publications and Other Works, Vo. 81, No. 3, 1993, 675. p.

¹⁰⁶¹ NANDA, Ved - PRING, George (Rock): *International Environmental Law and Policy for the 21st Century*: 2nd Revised Edition, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2013, 71. p.

¹⁰⁶² BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog II. - Különös rész*, Dialóg Campus, Budapest, Pécs, 2010, 22. p.

¹⁰⁶³ KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*, 3. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2016, 273. p.

¹⁰⁶⁴ BAYER József: *A szuverenitás politikaelmélete*, Magyar Tudomány, 2013/4., 375. p.

¹⁰⁶⁵ Az amerikai igazságügyi miniszter 1906-ban jelentette ki, hogy az amerikai-mexikói határt képző, Rio Grande folyó USA-hoz tartozó felső szakaszán joga van belátása szerint rendelkezni a folyó vizével. *Official Opinions of the Attorney-Generals of the United States, Advising the President and Heads of Departments in Relation to Their Official Duties*, ed. E.C. Brandenburg, Washington, 1898, Vol. 21., 274–283. p.

¹⁰⁶⁶ SCHRIJVER, Nico: *Environmental Law: Sovereignty versus the Environment?* Cambridge University Press, Cambridge, 1997, 219. p.

¹⁰⁶⁷ OPPENHEIM, Lassa: *International Law A Treatise, Vol. I*, Longmans, Green, and Co., London - New York and Bombay 1912, 243-244. p.

cselekvési és területi szabadságot, korlátját egy másik állam területi szuverenitása és integritása képezi. A kérdés felmerült az ENSZ keretében létrejött nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatokra és együttműködésre vonatkozó nemzetközi jogi elvek kidolgozása során is. A *soft law* dokumentum kimondja a területi integritás sérthetlenségét és hangsúlyozza, hogy minden állam szabadon eldöntheti és fejlesztheti a politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális rendszereit.¹⁰⁶⁸ Az elvek megfogalmazása során azonban felmerült a gondolat, hogy a szuverén egyenlőség elvének vannak korlátai, melyeket el kell ismerni. Ezzel összefüggésben volt egy felvetés, miszerint a szuverén egyenlőség tartalmának, illetve a területi integritás elvének tartalmaznia kellene egyrészt az osztott természetes erőforrások ésszerű és méltányos elosztásának elvét, másrészt egy kivételt az olyan káros tevékenységekkel kapcsolatban, ami hatással van a szomszédos államok területére.¹⁰⁶⁹

1.2 Jelentése

Az ítélkezési gyakorlat szerint a nemzetközi környezetvédelmi jog alapvető szabálya, hogy az államok nem folytathatnak, illetve engedélyezhetnek olyan tevékenységeket, melyekkel kárt okozhatnak a határukon kívül eső területeken, másképpen fogalmazva nem használhatják területüket és erőforrásaikat oly módon, hogy azzal más államok területén, vagy a *res communis omnium usus* alá tartozó területeken kárt okoznak. Ennek a tételnek a leggyakoribb kifejezése általános szinten a *sic utere tuo maxima ut alienum non laedas* maxima, ami egy általános nemzetközi jogi norma és egyben egy alapvető ősi elv. A világ kultúráiban is megjelenik, a keresztényeknél például arany szabályként kerül megfogalmazásra: „amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük.”¹⁰⁷⁰ Kitűnik Hammurapi törvényeiből is, mely szerint a földművelőket kötelesség terhelte, hogy a csatornák használata során ne okozzanak károkat a szomszédos területeken: ne idézzenek elő árvizet, de ne is hagyják a szomszéd földjét kiszáradni.¹⁰⁷¹ A maxima egyébként az angolszász bíróságok munkájának a terméke,¹⁰⁷² melynek jelentése: úgy használd a sajátodat, hogy azzal ne sérts más, amit a jog

¹⁰⁶⁸ Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, General Assembly – Twenty-fifth Session, Resolutions Adopted on the Reports of the Sixth Committee, A/Res/2625(XXV),

¹⁰⁶⁹ India elutasította azt jogot, miszerint az államok bármilyen magatartást végezhetnek, ami káros hatással van más államokra. UN Juridical Yearbook, Part Two, 1964, 164. p.; UN Juridical Yearbook, Part Two, 1965, 118. p.

¹⁰⁷⁰ Máté 7:12, Lukács 6:31

¹⁰⁷¹ DRIVER, G. R. - MILES, John C.: *The Babylonian Law, Volume I. Legal Commentary*, Clarendon Press, Oxford, 1960, 152. p.

¹⁰⁷² RICHARDSON, R.D.: *Sic utere tuo ut alienum non laedas*, The Manitoba Law Journal, Vol 2., No. 7., 1885, 97. p.

aranyszabályának is lehet nevezni. A maximát a nemzetközi jogba Huber bíró ültette át a Palmas szigeteken hozott döntésén keresztül, mint a szuverenitás velejárója.¹⁰⁷³ A maxima kimunkálás az ítélkezési gyakorlathoz köthető, és a gyakorlatban a szuverenitás korlátját jelenti, valamint az államok környezeti károkért való felelősségének vagy a *sine delicto* felelősség alapját. Ahogyan azt majd látni fogjuk, számos kötelezettség vezethető le belőle, amik egyben a *sine delicto* felelősség tartalmi elemeinek is megfelelnek, követve az ítélkezési gyakorlatot és a ILC tervezeteit.

1.3 Kapcsolata más elvekkel

A *sic utere tuo* maxima szoros kapcsolatban áll más elvekkel is, mint a jó szomszédság elve és a joggal való visszaélés tilalma. Strake¹⁰⁷⁴ és Schwebel¹⁰⁷⁵ szerint a maxima - vagyis az, hogy az állam ne engedje területét olyan célokra használni, ami káros más állam érdekeinek - a belső jog szerinti joggal való visszaélés tilalmának felel meg. Nem véletlen, hogy a már említett, ENSZ nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatokra és együttműködésre vonatkozó nemzetközi jogi elvek tárgyalásán felmerült, hogy a területi integritás tiszteletben tartásának fogalmának tartalmaznia kellene, hogy egyetlen állam sem végezhet olyan kísérletet vagy olyan cselekményt, ami képes káros hatásokat előidézni más államok területén.¹⁰⁷⁶ A joggal való visszaélés tilalma megtalálható a Tengerjogi egyezményben is.¹⁰⁷⁷

A maxima kapcsolata a jó szomszédság elvével hasonló, mint a joggal való visszaélés tilalmának elvével. A maxima a jó szomszéd felé fogalmaz meg kötelezettséget, ami megjelenik az ENSZ Alapokmányának preambulumban is: „türelmet gyakorolunk, és egymással jó szomszédként békességben élünk együtt.”¹⁰⁷⁸ Handl szerint, a „jó szomszédság” fogalma a nemzetközi kártérítési jog egyik alapvető eleme.¹⁰⁷⁹ A maximának a nemzetközi

¹⁰⁷³ BANNELIER, Karen: Foundational Judgment or Constructive Myth? The Court's Decision as a Precursor to International Environmental Law In: BANNELIER, Karine – CHRISTAKIS, Theodore – HEATHCOTE, Sarah eds.: *The ICJ and the Evolution of International Law, The Enduring Impact of the Corfu Channel Case*, Routledge, London/New York, 2012, 243. p.

¹⁰⁷⁴ STRAKE, Gabriel.: *An Introduction to International Law*, Seventh Edition, Butterworths, London, 1972, 119. p.

¹⁰⁷⁵ SCHWEBEL, Stephen M. Special Rapporteur: *Third Report on the Law of the non-navigational uses of international watercourses*, ILC Yearbook, 1982, Vol. II, Part 1, 94. p. 117.§

¹⁰⁷⁶ UN Juridical Yearbook (1965) i. m. 156. p. 315.§

¹⁰⁷⁷ 300. cikk

¹⁰⁷⁸ United Nations Charter 1945, Magyarországon kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról, 2.§

¹⁰⁷⁹ HANDL, Günther: *Territorial Sovereignty and the Problem of Transnational Pollution*, The American Journal of International Law, Vol. 69., No. 1, 1975, 56. p.

környezetvédelmi jogi megfogalmazását a károkozás tilalmának is szokták nevezni,¹⁰⁸⁰ ami nem a károkozást *per se* tiltja, hanem visszakanyarodva: a joggal való visszaélést. Amíg a *sic utere tuo maxima* és a joggal való visszaélés a tulajdonos használati jogának korlátozó aspektusát hangsúlyozzák, addig a jó szomszédság a szomszéd kötelezettségét, hogy elviselje a jelentéktelen vagy kisebb mértékű zavarokat a jogainak a gyakorlásában.¹⁰⁸¹

A maximából, illetve a károkozás tilalmából és a jó szomszédságból számos nemzetközi környezetvédelmi szokásjogi kötelezettség levezethető, mint a megelőzés, együttműködés vagy a notifikációs kötelezettség.

1.3.1 A maxima metamorfózisa a környezeti károkért való felelősséggel kapcsolatban: a károkozás tilalma

Ahogy Strake fogalmaz, az államok abszolút függetlenségével és egyenlőségével kapcsolatban van egy fontos korlát, ami a nemzetközi bíróságok döntéseiben jutott kifejezésre: a *sic utere tuo maxima*.¹⁰⁸² Ezzel kapcsolatban mérföldkőnek számít a Trail Smelter ügyben hozott választottbírói ítélet, mely nagyban támaszkodott az amerikai bíróságok döntéseire és elveire. A választottbírói feladatát így elsősorban a szuverenitásból eredő jogok kollíziójának a feloldása képezte. A két állam között kialakult vita megkövetelte a választottbíróitól, hogy elsőként hozzon döntést az államok egyenlő szuverenitásából eredő jogainak korlátairól. A problémát a következő adta: míg Kanadának jogában állt természetes erőforrásait kiaknázni, addig az USA-t területének sérthetlenségének joga illette meg.¹⁰⁸³ Az ügyben a választottbírói a levegőszennyezés által okozott károkra vetítve alkalmazta a *sic utere tuo maximát*, és lefektette a környezeti károkért való felelősség alapjait.¹⁰⁸⁴ Kétségtelen, ahogy Goldie is fogalmaz, hogy a megoldás a nemzetközi jog progresszív fejlődését eredményezte.¹⁰⁸⁵ Az ítélet a már említett Harmon doktrínát teljes mértékben elutasította, helyette az érdekek és jogok egyensúlyának megteremtésére törekedett. A választottbírói formulája később, a Korfu-szoros ügyben nyert egy általános megfogalmazást, mely szerint

¹⁰⁸⁰ WOLFRUM, Rudiger: *Purposes and Principles of International Environmental Law*, German Yearbook of International Law, Vol. 33., 1990, 310. p.

¹⁰⁸¹ SCHWEBEL Third Rep., *The Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses*, (1982) i. m. 95. p. 118. §

¹⁰⁸² STRAKE (1972) i.m. 119. p.

¹⁰⁸³ MILLER, A. Russel, *Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration*, Cambridge University Press, 2006, 3. p.

¹⁰⁸⁴ Trail Smelter Case (1938, 1941) i. m. 1965-1966. p.

¹⁰⁸⁵ GOLDIE, L. F. E.: *Development of an International Environmental Law - An Appraisal*, In: HARGROVE, John L. ed.: *Law, Institutions, and the Global Environment, Papers and Analysis of the Proceedings*, Oceana Publications, New York, 1972, 131-132. p.

„egyetlen állam sem használhatja területét más állam jogainak a rovására.”¹⁰⁸⁶ Alvarez bírósági ítélet a szuverenitásalapú megközelítést a „társadalmi kölcsönös függőségre” alapozta, amit a következők jellemeznek: i) minden állam köteles a saját területén fenntartani azt a rendet, amely a nemzetközi kötelezettségeinek teljesítéséhez elengedhetetlenül szükséges: ellenkező esetben a felmerül a felelősség; ii) minden állam köteles megfelelő éberséget gyakorolnia a saját területén.¹⁰⁸⁷

A Lanoux-tó ügy osztott erőforrásokkal volt kapcsolatos, melyben a választottbíró kimondta, hogy az államnak joga van egyoldalúan hasznosítani a folyó azon részét, mely a területén halad keresztül addig, ameddig az ilyen hasznosítás csak korlátozott mértékű kárt okoz, egy minimum kellemetlenséget, ami belefér a jó szomszédság fogalmába.¹⁰⁸⁸ Ez azt jelenti, hogy jó szomszédság elvének megfelelően figyelembe kell venni az érintett állam érdekeit, ami maga után vonja az értesítési és konzultációt. Ez az államok egyenlő jogainak elismerésére utal. Ugyanez figyelhető meg a Csendes-óceáni atomkísérletek ügyben is, melyben eljáró De Castro bírósági ítélet a Trail Smelter ítéletre.¹⁰⁸⁹ Később, a Trail Smelter és a Korfu-szoros ítéletben elhangzottak kerültek megerősítésre az 1972-es Stockholmi Nyilatkozat 21. elvében, mely már tovább ment az egyszerű határon áttérő kár gondolatán: az államok kötelessége, hogy ne okozzanak kárt más államok, vagy a nemzeti joghatóságon túli területeken, ami megnyitotta az utat megelőzés átfogóbb fogalma felé.¹⁰⁹⁰

Mérföldkövet jelentett az ICJ nukleáris fegyverek használatának vagy azzal való fenyegetés jogszerűségében adott tanácsadó véleménye,¹⁰⁹¹ ami egy progresszív megközelítéssel élt, mert – ahogy Dupuy és Viñuales is fogalmaz – ebben első ízben deklarálta a károkozás tilalmának nemzetközi szokásjogi státuszát.¹⁰⁹² Weermantry bírósági ítéletében kifejtette, hogy a környezetvédelmi jog elveinek érvényessége nem szerződéses rendelkezésektől függ, hanem a nemzetközi szokásjog részét alkotják, „az emberi túlélés *sine qua non* része,”¹⁰⁹³ amivel egy lépéssel tovább ment az ICJ-nél. A tanácsadóvélemény érdekessége, hogy nagyban támaszkodott az olyan *soft law* dokumentumokra, mint a Stockholmi Nyilatkozat (21. elv) és a Riói Nyilatkozat (2. elv), melyre több állam is hivatkozott a kötelezettség létezésének

¹⁰⁸⁶ ICJ, Corfu Channel Case, Judgment (1949) i. m. 22. p.

¹⁰⁸⁷ ICJ, Corfu Channel Case, 1949, Individual Opinion by Judge Alvarez, 44. p.

¹⁰⁸⁸ Lake Lanoux Arbitration (1957) i. m. 16. 7. p.

¹⁰⁸⁹ ICJ, Nuclear Tests Case, Dis. Op. of Judge De Castro, 1974, 140. p. 4. §

¹⁰⁹⁰ DUPUY, Pierre-Marie – VIÑUALES (2018) i. m. 65. p.

¹⁰⁹¹ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Adv. Op. (1996) i. m. 19. p. 29. §

¹⁰⁹² DUPUY – VIÑUALES: (2018) i. m. 65. p.

¹⁰⁹³ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dis. Op. of Judge Weermantry, 1996, 282. p.

alátámasztásaként. Ezekben ugyanis általános formát öltött a Trail Smelter ítéletben foglalt felelősség telepítő klauzula.

A tanácsadóvéleményt követően a károkozás tilalmaként is számon tartott elv számos ítéletben megjelent. Így pl. említésre méltó a Bős-Nagymaros ügy, ami előbbivel kapcsolatban vetette fel az *erga omnes* kármegelőzést és az elővigyázatosság elvét.¹⁰⁹⁴ A megelőzés és az együttműködés fontosságát hangsúlyozta többek között a ITLOS a kékúszójú tonhal és a MOX üzem ügyekben is, ahol a tengeri környezet és élővilág védelme került előtérbe. Később, az ICJ a papírmalmok ügyben összekötötte a károkozás tilalmát a megelőzéssel és az elvárható gondossággal,¹⁰⁹⁵ majd a PCA a kishenganga ügyben összekötötte a fenntartható fejlődést a megelőzéssel.¹⁰⁹⁶

Handl megjegyzi, hogy a *sic utere tuo ut alienum non laedas* maxima feltörekvése annak a ténynek az elismerését jelentette, hogy a területi felségjogok korrelatívak és egymástól függőek, következésképpen kölcsönös korlátozásoknak alávetettek.¹⁰⁹⁷ A *sic utere tuo* maxima, illetve a károkozás tilalma és a jó szomszédság megköveteli az államoktól, hogy szuverenitásukból fakadó jogaikat olyan módon és mértékben gyakorolják, amivel nem sértik meg más államok ugyanezen jogait. Lényeges Ago nézete, miszerint ebben az esetben nem egy jog gyakorlása keletkezteti a felelősséget, hanem a joggal való visszaélés tilalmának megsértése, azaz egy kötelezettségszegés.¹⁰⁹⁸

Az ítélkezési gyakorlat szépen, fokozatosan munkálta ki és kapcsolat össze, valamint formálta a károkozás tilalmát és az ahhoz kapcsolódó, abból levezethető környezetvédelmi normákat. A környezeti károk bizonyítása a gyakorlatban szinte lehetetlen, rengeteg tényezőtől függ, a hatások sokszor kumulálódnak és nem is rögtön fejtik ki hatásukat, így nem feltétlenül azonnal érzékelhető azok nagyságrendje. A környezeti károk és egy nemzetközileg jogellenes cselekmény közti okozati lánc bizonyítása így rendkívül nehézé válik, amit az értekezés során ismertetett ügyek is jól tükröznek. A károkozás tilalma azonban lehetővé teszi, hogy környezeti károk hiányában is megállapítható legyen a felelősség és a kártérítés. A károkozás tilalma szerint az államok nem használhatják, illetve nem engedhetik területüket oly módon használni, hogy azzal kárt okoznak más államoknak. Ebből levezetve, az államokat megelőzési kötelezettség terheli, - amire már a Trail Smelter ítélet is utalt - mely során az elvárható gondosság standardja szerint kell eljárniuk. Dupuy és Vinales leszögezi, hogy a károkozás

¹⁰⁹⁴ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 59. p. 97.§

¹⁰⁹⁵ Uo. 45. p. 101.§

¹⁰⁹⁶ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 171. p. 454.§

¹⁰⁹⁷ HANDL (1975) i. m. 55. p.

¹⁰⁹⁸ AGO, Roberto: Third Report, ILC Yearbook, 1971, Vol. II, Part One, 222. p.

tilalmát nem lehet a szigorú vagy vétkesség nélküli felelősség alapjaként értelmezni.¹⁰⁹⁹ A károkozás tilalma egy magatartási kötelezettség, ami az elvárható gondosság formáját ölti. Ezt a nemzetközi ítélkezési gyakorlat is alátámasztja. Ez azt jelenti, hogy minden esetben vizsgálendő, hogy az állam az elvárható gondosság követelményének megfelelően járt-e el. Ha ugyan nem is sikerül bizonyítani a környezeti károkat, az elvárható gondosság elmulasztása még létrehozza az államfelelősséget.

A károkozás tilalmának elvének alkalmazása kitágult és a megelőzés elvében kristályosodott ki.¹¹⁰⁰ Az ítélkezési gyakorlat arra utal, hogy a környezeti károkért való felelősség, illetve a *sine delicto* felelősség középpontjába nem a környezeti kár *per se* kerül, hanem a megelőzés és annak vizsgálata, hogy az állam elvárható gondossággal járt-e el. Az ítélkezési fórumok gyakorlatából kiolvashatóak a *sine delicto* felelősség tartalmi elemei: megelőzés, az ehhez kapcsolódó eljárási cselekmények, mint a környezeti hatásvizsgálat vagy a notifikáció, a kötelezettségek teljesítése során elvárható gondos magatartással történő eljárás.

1.3.2 A károkozás tilalmának küszöbértéke

Minden határon áterjedő környezeti károkozás tiltott? Az ítélkezési gyakorlatból kiolvasható, hogy a kötelezettség csak bizonyos mértékű kárra vonatkozik. Ennek oka az államok szuverenitásából eredő jogainak egyensúlyából és összeegyeztetéséből következik. A Trail Smelter ügy jól szemléltette a szuverenitásból eredő jogok kollízióját: egyrészt Kanadának joga van természetes erőforrásait kiaknázni, másrészt az USA területének sérthetlenségének joga illette.¹¹⁰¹ A Sotekholmi Nyilatkozat 21. elve is utal a két jog közötti kapcsolatra: míg az elv első fele a szuverenitást hangsúlyozza, addig a második feléből a környezeti sérelmek megelőzésének követelménye olvasható ki. Felmerül a kérdés, hogy milyen nagyságrendű környezeti károkra vonatkozik ez a kötelezettség. A Trail Smelter ügyben hozott ítélet relatíve magas küszöbértéket határozott meg, amire Springer is felhívja a figyelmet.¹¹⁰² Bár elismerte a környezetnek okozott károk kategóriáját, annak „komoly” szintet kellett elérnie, amit „tisza és meggyőző bizonyítékoknak” kellett alátámasztania. Az ügyben a magas küszöbérték nem teljesült, így sikertelenül zárult Washington erdőinek okozott károk

¹⁰⁹⁹ DUPUY – VINALES (2018) i. m. 64. p.

¹¹⁰⁰ Uo. 66. p.

¹¹⁰¹ MILLER, A. Russel: *Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 3. p.

¹¹⁰² SPRINGER, Allen: *The International Law of Pollution: Protecting the Global Environment in a World of Sovereign States*, Greenwood Press, USA, 1983, 68. p.

bizonyítása.¹¹⁰³ A Trail Smelter ügyet követő ítéletek már alacsonyabb küszöbértéket határoznak meg.

A kár küszöbértéke elég különbözően jelenik meg a nemzetközi szerződésekben, melyek közül a „komoly”, „súlyos és a „jelentős”¹¹⁰⁴ csak néhány, amit mértéknek szoktak használni. Az ítélkezési gyakorlatból inkább a „jelentős károk” szóhasználat olvasható ki. Egyrészt a vitás felek érvelésében is gyakran „jelentősként” jelenik meg,¹¹⁰⁵ másrészt az ítéletben is ezt a megfogalmazást alkalmazzák a nemzetközi ítélkező fórumok. Így pl. a papírmalmok ügyben az ICJ kimondta, hogy az államoknak meg kell tenniük mindent annak érdekében, hogy elkerüljék azokat a tevékenységeket, melyek „jelentős környezeti kárt okoznak” más állam területén. Az ICJ a Costa Rica és Nicaragua ügyekben csak megerősítette ezt. A „jelentős” megfogalmazást alkalmazta a PCA a Kishenganga ügyben is. Az ILC megelőzési tervezetének 3. cikkéből is a „jelentős határon átnyúló károk” olvashatók ki.¹¹⁰⁶

Ez a küszöbérték hatással van a megelőzésre és azt szolgáló eljárási kötelezettségekre is, mint a környezeti hatásvizsgálat, notifikáció és konzultáció. Az ítéletekben a környezeti kár, illetve a környezeti kár kockázata, az, ami kiváltja az előbbi kötelezettségek teljesítésének követelményét. A probléma ezzel az, hogy még mindig nem letisztult az, hogy milyen mértékű kár az, ami megfelel a jelentős szintnek. Azok az államok, akik a jelentős környezeti károkra hivatkoznak komoly problémával néznek szembe: ahogy azt az ítéletek is mutatják, igen nehéz meggyőzően bizonyítani, hogy egy projektnek jelentősen káros hatásai vannak vagy lesznek a jövőben.¹¹⁰⁷ Számos tényező van, ami hatással van az eredményre, és több, fontos információ sem ismert vagy elérhető, továbbá a szakértői vélemény sem biztos, hogy elég megbízható. Azt, hogy mi a „jelentős,” ezekben a jogvitákban az adott ítélkező fórum mérlegeli az eset körülményeit figyelembe véve. Így pl. a papírmalmok ügyben az ICJ az osztott erőforrással kapcsolatban kimondta, hogy „jelentős kárt eredményezhet” a folyó minőségében bekövetkező negatív hatás.¹¹⁰⁸ Az ILC megelőzési tervezetéhez fűzött kommentár megpróbál valamilyen

¹¹⁰³ Trail Smelter Case (1938, 1941) i. m. 1921. p.

¹¹⁰⁴ Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context 1991, Magyarországon kihirdette: 148/1999. (X. 13.) Korm. rendelet az országhatáron áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló, Espoóban (Finnország), 1991. február 26. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről, 2. cikk 1. pont; Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses 1997, A nemzetközi folyók nem hajózási célú hasznosításának jogáról szóló egyezmény, New York, 7. cikk

¹¹⁰⁵ Pl. Antarktisz bálnavadászat ügy, Ausztrália és Új-Zéland vagy Costa Rica és Nicaragua érvelése a csatornázási és útépítési ügyekben.

¹¹⁰⁶ ILC, Draft Articles on the Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities With Commentaries, 2001, 154. 3. cikk

¹¹⁰⁷ PAYNE, Cymer R.: *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, American Journal of International Law, Vol. 105, No. 1, 2011, 101. p.

¹¹⁰⁸ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 46. 103.§

támpontot adni a kérdést illetően. E szerint a „jelentős” több a kimutathatónál, de nem éri el a „komoly” szintet, és objektív mércékkel mérhetőnek kell lennie, továbbá értékelésénél figyelembe kell venni az adott esett körülményeit.¹¹⁰⁹ Azonban továbbra is kérdéses, hogy mik az objektív mércék, melyek hiányában az államok azok, akik meghatározzák, hogy mi minősül jelentősnek, amikor a projektet tervezik.

2. A környezeti károk megelőzése

2.1 Státusza

Már a Trail Smelter ítéletben is találunk utalást a környezeti károk megelőzésére. A választottbíróóság az ítéletben a megelőzés célját maga előtt tartva fogalmazott meg a kohó kén-dioxid kibocsátásának korlátozása érdekében előírásokat. Ezek mind az esetlegesen jövőben okozott károk, elsősorban megelőzését, másodsorban az esetlegesen bekövetkező sérelmek enyhítését szolgálták. Bár az ítélet utal a *sine delicto* felelősség elfogadására, de abból inkább a megelőzés olvasható ki, mely értelmezést a későbbi ítéletek is alátámasztanak. Így például az ICJ a Bős-Nagymaros ügyben is hangsúlyozta az éberség és a megelőzés fontosságát, mert a környezeti károk gyakran irreverzibilisek és a helyreállítás korlátozott.¹¹¹⁰ Az ítéletben a megelőzés elvének szellemiségében kötelezte feleket, hogy vizsgálják meg újra a közös beruházás környezeti hatásait, mert a megelőzés egy folyamatos követelmény.¹¹¹¹ Ebből az a következtetés vonható le, hogy a megelőzés nem egy abszolút kötelezettség, tehát nem jelenti azt, hogy minden kárt meg kell akadályozni, hanem inkább egy folyamatos kötelezettség a hatások ellenőrzésére és felülvizsgálására. A megelőzés e szerint nem eredménykötelezettség, hanem magatartási. Ez a megfigyelés egyezik Dupuy nézetével, aki a felelősség vizsgálata során szintén erre a megállapításra jutott. E szerint az állam felelőssége a környezeti károkért magatartási kötelezettségekre korlátozódik, és nem terjed ki eredményre.¹¹¹² A megközelítés már előrevetíti az elvárható gondosság szerepét.

Az ügyek közül kiemelést érdemel az Iron Rhine, melyben a PCA egyrészt utalt arra, hogy a megelőzés a nemzetközi környezetvédelmi jog feltörekvő elveinek egyike, és amit másrészt nem lehet elválasztani a tevékenységtől.¹¹¹³ Harmadrészt elismerte, hogy a megelőzés az

¹¹⁰⁹ ILC, APTHHA (2001) i. m. 152-153. p.

¹¹¹⁰ ICJ, Gabčíkovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 75. 140.§

¹¹¹¹ Uo. 74. p. 140.§.

¹¹¹² DUPUY, Pierre Marie: *La Responsabilité Internationale de Etats Pur Les Dommages d'origine Technologique et Nucléaire*, Pedone, Paris, 1976, 181-185. p.

¹¹¹³ PCA, The Iron Rhine Award (2005) i. m. 99. p. 243.§

általános nemzetközi jog része,¹¹¹⁴ amit úgy is értelmezhetünk, mint a megelőzés elvének nemzetközi szokásjogi szabályként való deklarálását. A Kishenganga ügy is ezt tükrözi, melyben hozott ítélet szerint az államoknak tevékenységük során tiszteletben kell tartaniuk más államok környezetét, így kötelesek megelőzni, de legalább csökkenteni a környezetnek okozott jelentős károkat.¹¹¹⁵ A környezeti károk prevenciós követelménye központi szerepet töltött be a papírmalmok ügyben, ahol az ICJ a megelőzéssel kapcsolatban megerősítette az Iron Rhine ítéletet. Az ítélet egyik jelentősége, hogy összekötötte a megelőzést az elvárható gondossággal. A döntés alapján megállapítható, hogy a megelőzés egy szokásjogi szabály, aminek eredete egy államtól a saját területén megkövetelt elvárható gondossággal van.¹¹¹⁶ A megelőzés tehát kötelezettséget ró az államra, hogy elvárható gondossággal járjon el minden ellenőrzése alá tartozó tevékenységgel összefüggésben.¹¹¹⁷ A Costa Rica és Nicaragua ügyek csak tovább erősítették ezt a vonalat.¹¹¹⁸

Az ítéletekből világosan látszik, hogy a nemzetközi ítélkezési gyakorlat a megelőzés elvét széleskörben elismeri, mint nemzetközi szokásjogi szabályt. De mit is jelent a megelőzés elve a nemzetközi ítélkező fórumok döntéseinek olvasatában? A prevenciós kötelezettség egyszerűen fogalmazva az államoknak a károkozás elkerülésére tett lépéseinek a kötelezettségét jelenti. Az ismertetett döntések szerint a megelőzés nem egy egyszeri, hanem folyamatos kötelezettséget jelent. Ahogy Sands fogalmaz, a követelmény a környezeti károk bekövetkezésének megelőzését, illetve azoknak a tevékenységeknek a csökkentését, korlátozását vagy ellenőrzésének kötelezettségét vonja maga után, melyek károkat okozhatnak vagy ilyen kockázattal rendelkeznek.¹¹¹⁹ A megelőzés értelmében az államoknak törekedniük kell a károk bekövetkezésének elkerülésére, a kárenyhítésre, és az ellenőrzésre.

2.2 A megelőzés erga omnes jellege

A nemzetközi környezetvédelmi jog olyan szokásjogi fogalmakban gyökerezik, melyek eredetileg és elsődlegesen az egymással versengő szuverén érdekek közti egyensúly megteremtésére törekszik. Az emberiség közös aggodalmának fogalma arra utal, hogy bizonyos környezeti romlások közösségi érdekeket érintő ügyek is. Ez egy jelzés lehet arra, hogy az állam cselekvési szabadsága korlátozott olyan esetekben is, amikor a határon áterjedő károk

¹¹¹⁴ Uo. 29. p. 59.§

¹¹¹⁵ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 170. p. 451.§

¹¹¹⁶ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 45. p.101.§

¹¹¹⁷ Uo. 69. p. 197.§

¹¹¹⁸ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 45. p. 104.§

¹¹¹⁹ SANDS, Philippe – PEEL, Jacqueline – FABRA, Adriana – MACKENZIE, Ruth: *Principles of International Environmental Law*, Third Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 200. p.

közvetlenül nem érintik más államok szuverén jogait. Ezek a korlátok abból fakadnak, hogy léteznek bizonyos típusú környezeti ártalmak melyek mindenkit érintenek, ami *erga omnes* kötelezettséget feltételez.¹¹²⁰ Az ICJ szerint léteznek olyan kötelezettségek, melyek az egész nemzetközi közösség irányában fennállnak (*erga omnes*). Ezek olyan fontos jogokkal kapcsolatosak, melyek védelmében minden állam jogilag érdekelt lehet.¹¹²¹ A környezet védelme vajon ezek közé tartozik-e?

A megelőzés, mint *erga omnes* kötelezettség már a Bős-Nagymaros ügyben is felmerült, Magyarország érvelésében.¹¹²² Az esetben az ICJ nem részletezte a kérdést, annyit deklarált, hogy a környezet megóvása az államok alapvető érdeke, és hogy „nagy jelentőséget tulajdonít a környezet iránti tiszteletnek, mégpedig nemcsak az államok, hanem az egész emberiség szempontjából.”¹¹²³ Az ICJ eljárását Weermantry bíró azzal indokolt, hogy az ügy eldöntése szempontjából ennek nem volt jelentősége. Az ICJ eljárása alapvetően *inter partes*, melynek során olyan döntésre törekszik, ami megfelel a felek közti igazságnak és méltányosságnak, ami viszont nem tesz igazságot az *erga omnes* jellegű jogok és kötelezettségek vonatkozásában.¹¹²⁴ Erre tekintettel fogalmazta meg azt az igényt, hogy „a nemzetközi környezetvédelmi jognak túl kell lépnie a felek jogainak és kötelezettségeinek az egyes államok önértékének zárt egységén belüli mérlegelésén, amely nem fűződik az emberiség egészének globális érdekeihez.”¹¹²⁵ Weermantry az *inter partes* kötelezettségek helyett az *erga omnes* alapú környezetvédelmi kötelezettségekben látta a jövőt, ami az eljárási szabályok újragondolását teszi majd szükségessé. Felruházhathatjuk-e a környezeti károk megelőzésének kötelezettségét *erga omnes* jelleggel? A kérdés a Bős-Nagymaros ügy előtt Csendes-óceáni atomkísérletek ügyben is felmerült. A jogvitában Ausztrália sértőnek találta a francia atomkísérleteket, mert a területére hullott radioaktív csapadék a területi szuverenitásának sérelmét idézte elő, és a nyílt tengeren okozott szennyezés megsértette a nyílt tenger szabadságának jogát.¹¹²⁶ Ausztrália utóbbi jogot a nyílt tenger *res communis* jellegéből vezette le, mely szerint minden államnak jogérdeke fűződik a tengerek szabadságának más államok általi tiszteletben tartásának biztosításában.¹¹²⁷

Ami az ICJ nukleáris fegyverekkel kapcsolatban adott tanácsadóvéleményét illeti, ott is felmerült az *erga omnes* környezetvédelmi kötelezettségek kérdésköre. Ausztrália a nukleáris

¹¹²⁰ BRUNÉ, Jutta: *International Environmental Law: Rising to the Challenge of Common Concern?* *Proceedings of the Meeting*, American Society of International Law, Vol. 100, 2006, 307. p.

¹¹²¹ ICJ, Case Concerning the Barcelona Traction, Judgment of 5 February 1970, 32. p. 33.§

¹¹²² ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment (1997) i. m 62. p. 97.§.

¹¹²³ Uo. 38. p. 53.§

¹¹²⁴ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Sep. Op. of Vice-President Weermantry, 1997, 115. p.

¹¹²⁵ Uo. 115. p.

¹¹²⁶ ICJ, Nuclear Tests Case (Australia v. France) Req. Interim Measures i. m. 8. p. 22.§

¹¹²⁷ Pleadings, Oral Arguments, Documents, Nuclear Tests Cases, Volume I., (Australia v. France), 1974, 517. p.

fegyverek alkalmazása, illetve tesztelésével kapcsolatban érvelt azok jogszerűtlensége mellett, mert a nemzetközi szokásjog *per se* tiltja azokat.¹¹²⁸ E tekintetben hangsúlyozta, hogy a nukleáris fegyverekkel való kísérlet, amit Franciaország folytat sérti a tengeri környezet védelméhez fűződő *erga omnes* kötelezettségeket.¹¹²⁹ Ausztrália az ILC államok felelőségéről szóló munkájára is hivatkozott, mely szerint az emberi környezet megőrzését súlyosan veszélyeztető magatartás olyan elveket sért, amelyek a nemzetközi jog alapvető fontosságú szabályainak minősülnek.¹¹³⁰ Az ITLOS tanácsadó véleménye talán több információval szolgál. E szerint „a tagállamok jogosultak kártérítést követelni, a területen és a nyílt tengeri környezet megőrzésére vonatkozó *erga omnes* jellegű kötelezettségekre tekintettel.”¹¹³¹ Ez arra utal, hogy az ITLOS elismerte a megelőzést, mint *erga omnest*. Ennek következménye kiolvasható az ILC ARSIWA tervezetéből, mely szerint a sértett államon kívül bármilyen más állam is felvetheti a felelőséget, ha a kötelezettség államok csoportjához tartozik, és ami a csoport kollektív érdekei védelme érdekében megállapított, vagy a megsértett kötelezettség a nemzetközi közösség, mint egész felé áll fenn.¹¹³² Ez azt jelenti, hogy abban az esetben ha elfogadjuk, hogy a környezet megóvása *erga omnes* kötelezettség, úgy amennyiben egy állam megsérti a megelőzés elvét, akkor a sértett államon kívül bármilyen más állam is jogosult lesz a felelőség felvetésére.¹¹³³ Az ítélkezi gyakorlatból azonban ez még nem olvasható ki tisztán, hogy a környezet megóvása *erga omnes* kötelezettség lenne, ez idáig nem került *expressis verbis* elismerésre.

¹¹²⁸ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Verbatim Record 1995/22, 56. p.

¹¹²⁹ Uo. 56. p.

¹¹³⁰ Uo. 47. p.

¹¹³¹ ITLOS, Responsibility and Obligations... Adv. Op. (2011) i. m. 9. p. 180.§

¹¹³² ILC, ARSIWA 2001, International Law Commission Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001, 48. cikk

¹¹³³ Uo. 48. cikk

2.3 A megelőzés, mint magatartási kötelezettség

A megelőzés és az elvárható gondosság egymással szorosan összekapcsolódnak. Érdekes, hogy az ILC a megelőzésre eredetileg eredménykötelezettségként tekintett. Rao különelőadó volt az, aki felvetette a megelőzést, mint egy rugalmas gondossági, magatartási kötelezettséget.¹¹³⁴ Ezt *inter alia* a papírmalom ügyben hozott ítélet is alátámasztja.¹¹³⁵ A kérdést a felek a Silala ügyben sem vitatták, sőt elismerték, hogy az maga után vonja más kötelezettségek teljesítését, mint pl. a notifikációt, vagy a környezeti hatásvizsgálatot.¹¹³⁶

Ahogy Dupuy Moli és Vinuales fogalmaz, a megelőzés és az elvárható gondosság nagymértékben fedik egymást, de nem teljesen. Az egyik különbség abban áll, hogy az elvárható gondosság sokkal szélesebb kört fog át, mint a megelőzés elve, azaz számos kártípusra és kockázatra vonatkozik, nemcsak a környezetnek okozott sérelmekre. A másik különbség, hogy a megelőzés általában bizonyos nagyságrendű kárral (általában jelentős) vagy kockázattal kapcsolatos.¹¹³⁷ Az elvárható gondosságnak nincs ilyen korlátja, így az a cselekvés vagy mulasztás, ami a jelentősnél alacsonyabb szintű kárt okoz, továbbra is az elvárható gondosság követelménye alá tartozik.¹¹³⁸ Ezeket leszámítva az ítélkezési gyakorlat azt mutatja, hogy az elvárható gondosság és a megelőzés gyakorlatilag egymással összefonódnak, hiszen a környezeti károk megelőzésében elvárható gondos magatartást kell tanúsítani: a megelőzés és az elvárható gondosság gyakorlatilag ugyanazon kötelezettségek teljesítése mentén valósul meg. Az ICJ a megelőzést az elvárható gondosság tágabb kategóriájához köti,¹¹³⁹ küszöbértéknek pedig a „jelentős” mértéket alkalmazza, tehát az államokat a jelentős határon áttérjedő környezeti károk megelőzésének a kötelezettsége terheli. Ezt tükrözi az ILC 2001-es megelőzési tervezete is, melynek 3. cikke alapján a tevékenységet folytató államnak (forrásállam) meg kell tennie minden intézkedést ahhoz, hogy megelőzze a határon átnyúló jelentős károkozást, illetve csökkentse annak kockázatát.¹¹⁴⁰ A cikkekben az elvárható gondosság nem jelenik meg *expressis verbis*, de a kommentár kitér rá, mely szerint az elvárható gondosság a forrásállam azon kötelezettsége, hogy megelőző vagy minimalizáló intézkedéseket

¹¹³⁴ ILC Yearbook 2001, Volume II Part 2, 32. p.

¹¹³⁵ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 61. p. 187.§

¹¹³⁶ ICJ, Waters of the Silala, Judgment (2022) i. m. 29. p. 83.§

¹¹³⁷ DUPUAY, Pierre-Marie – MOLI, Ginerva Le – VINALES, Jorge E.: *Customary International Law and the Environment*, C-EENRG Working Papers, Cambridge University Press, 2018/2, 14. p.

¹¹³⁸ Uo. 15. p.

¹¹³⁹ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 45. p. 101.§

¹¹⁴⁰ ILC, APTHHA (2001) i. m., 154. 3. cikk

tegyen.¹¹⁴¹A cikkek tehát összekötik az elvárható gondosságot a megelőzéssel, mely kapcsolatot a papírmalmok és a Costa Rica c. Nicaragua ügyek is alátámasztanak.

3. Elvárható gondosság

3.1 Elvárható gondosságról általában

Az elvárható gondosság egy gyakran használt fogalom a nemzetközi jogban. Eredete visszavezethető a római jogból ismert *bonus pater familias* által gyakorolt gondosságra.¹¹⁴² A farmer felelős a szomszédja terményének okozott károkért, ha egy szeles napon égeti el a leveleket és emiatt nem tudja szabályozni a tüzet. Egy metsző levágja egy fa ágát és az ráesik egy járókelőre, mely esetben a metsző felelősséggel tartozik, ha a munkát közúton végezte és nem figyelmeztetett. A farmer nem tartozik felelősséggel, ha csendes napot választott és megtett minden ésszerű lépést, hogy megelőzze a tűz tovább terjedését, és a metsző sem felelős, ha figyelmeztetést adott.¹¹⁴³ A Korfu-szoros ügyben ennek a logika mentén tartotta felelősnek az ICJ Albániát, mivel nem figyelmeztette a veszélyekről a brit hajókat. Ez azt fejezi ki, hogy a tevékenységek során ésszerű lépéseket és gondosságot kell tanúsítani. Oppenheim megfogalmazása szerint az elvárható gondosság nem jelenthet mást, mint olyan gondosságot, ami ésszerűen elvárható, ha az eset minden körülményét és feltételét figyelembe vesszük.¹¹⁴⁴

3.2 Elvárható gondosság és környezetvédelem

Az elvárható gondosság fejlődése a nemzetközi környezetvédelmi jogban a legjobban szemmel látható. Általánosságban, az elvárható gondosságra úgy szoktak hivatkozni, mint az állam káros események megelőzésében tanúsított törekvéseinek mércéjére.¹¹⁴⁵ Scovazzi szerint egy teszt a megkövetelt megelőző magatartás értékelésére.¹¹⁴⁶ Longobardo megfogalmazása szerint az elvárható gondosság egy olyan követelmény, amit az államok nemzetközi kötelezettségeiknek való megfelelés értékeléséhez alkalmaznak,¹¹⁴⁷ ami Mazzeschi szerint csak

¹¹⁴¹ Uo. 3 cikk 10. pont

¹¹⁴² ZIMMERMAN, Richard: *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Juta and Co, Ltd., Cape Town, Johannesburg, 1992, 1007. p.

¹¹⁴³ Uo. 1007. p.

¹¹⁴⁴ OPPENHEIM, Lassa: *International Law, A Treatise, Vol. II, War and Neutrality*, Second Edition, New York, Bombay, Calcutta, Longmans Green and Co. 1912, 444. p.

¹¹⁴⁵ KULESZA, Joanna: *Due Diligence in International Law*, Leiden, Boston, Brill Nijhoff, 2016, 29. p.

¹¹⁴⁶ SCOVAZZI, Tullio: *State Responsibility for Environmental Harm*, Yearbook of International Environmental Law, Oxford, Vol. 12., No. 1, 2002, 49. p.

¹¹⁴⁷ LONGOBARDO, Marco: *The Relevance of the Concept of Due Diligence for International Humanitarian Law*, Wisconsin International Law Journal, Vol. 37, No. 1., 2019, 47. p.

a védelemmel kapcsolatos kötelezettségekre terjed ki.¹¹⁴⁸ Az államoknak gondosan figyelembe kell venniük más államok érdekeit, ezáltal védelmezve őket. Ez került kifejezésre a Trail Smelter ügyben is, melyben született ítéletben a választottbíróság *inter alia* utalt Eagleton nézetére,¹¹⁴⁹ miszerint az államok kötelesek minden esetben megóvni más államokat a fennhatóságukon belüli személyek káros tevékenységeitől, illetve azok következményeitől.¹¹⁵⁰ A Trail Smelter ítélet megteremtette a felek jogai és kötelezettségei közötti egyensúlyt, ahelyett, hogy a terület használatáról valamilyen extrém nézetet fogalmazott volna meg, ez Cheng szerint a jogok és kötelezettségek kölcsönös függőségének az elismerését jelenti.¹¹⁵¹ Az ICJ a Korfuszoros ügyben is megerősítette ezt. Az elvárható gondosság hangsúlyozza, hogy bizonyos, ésszerű intézkedések megtétele elvart az államoktól, hogy megóvják más államok érdekeit.¹¹⁵² Az ICJ az izlandi halászati övezettel kapcsolatos ügyben kötelezte a feleket, hogy jóhiszeműen vegyék figyelembe egymás érdekeit,¹¹⁵³ míg a Lac Lanoux ítélet ezeknek az érdekeknek az összeegyeztetésének szükségességét hangsúlyozta.¹¹⁵⁴ Az államok tehát a jóhiszeműség szellemében kötelesek figyelembe venni más államok jogait, melynek során a rosszhiszeműség nem vélelmezhető, másképpen, nem feltételezhető, hogy az állam nem fog elvárható gondossággal eljárni, amit a Kishenganga¹¹⁵⁵ és a papírmalmok ítélet is megerősített.¹¹⁵⁶

Az ICJ papírmalmok ügyben hozott ítélete szerint a megelőzés eredete az elvárható gondosságban van,¹¹⁵⁷ azonban inkább Dugard bíró megfogalmazása a helyes, mely szerint az elvárható gondosság az a magatartási norma, ami a megelőzés elvének az érvényre juttatásához szükséges.¹¹⁵⁸ Ebből az következik, hogy az elvárható gondosság a mértéke annak a magatartásnak, amit az államnak mindig tanúsítania kell a határon átnyúló károk megelőzése során.

Érdeemes leszögezni, hogy a megelőzés és az elvárható gondosság nem jelent eredményt: az ICJ szerint, az államot nem terhelheti az a kötelezettség, hogy sikerrel járjon el egy esemény

¹¹⁴⁸ MAZZESCHI, Pisillo: *The Due Diligence Rule and the Nature of International Responsibility of States*, German Yearbook of International Law, Vol. 35, 1992, 46. p.

¹¹⁴⁹ Trail Smelter Case (1938, 1941) i. m. 1963. p.

¹¹⁵⁰ EAGLETON, Clyde: *Responsibility of States in International Law*, New York University Press, New York, 1928, 80. p.

¹¹⁵¹ CHENG, Bing: *General Principles of Law as Applied by International Courts and Tribunals*, Cambridge Grotius Publications Limited, Cambridge, 1987, 130. p.

¹¹⁵² BARTOLINI, Giulio: The Historical Roots of the Due Diligence Standard, In: HEIKE, Krieger – PETERS, Anne – KREUZER, Leonhard eds.: *Due Diligence in the International Legal Order*, Oxford University Press, Oxford, 2020, 23. p.

¹¹⁵³ ICJ, Fisheries Jurisdiction Judgment (1974) i. m. 33. p. 78.§

¹¹⁵⁴ Lake Lanoux Arbitration (1957) i. m. 32. p.

¹¹⁵⁵ PCA, Kishenganga, Final Award (2013) i. m. 27. p. 71.§

¹¹⁵⁶ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 94., 277.§

¹¹⁵⁷ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m., 45., 101.§

¹¹⁵⁸ ICJ, Costa Rica, Nicaragua Cases, Sep. Op. of judge Dugard 2015, 2.p. 7.§-9.§

megelőzésében vagy megakadályozásában, hanem inkább az a kötelezettsége, hogy ésszerűen tegyen meg mindent, ami elérhető számára, hogy amennyire csak lehetséges, elérje a kívánt eredményt.¹¹⁵⁹ E szerint az állam felelőssége nem merül fel egyszerűen azért, mert nem érte el a kívánt eredményt, de azért igen, ha nem tett meg minden, számára elérhető szükséges lépést a megelőzésre.

A Nemzetközi Jogi Intézet elvárható gondossággal kapcsolatos jelentése szélesen értelmezi az elvárható gondosságot, amiből a nemzetközi jog ágain belül bizonyos kötelezettségeket származtat. Értelmezése szerint az elvárható gondosság nem egy, hanem több magatartási normát ölel fel, amelyek mind ugyanarra a gondolatra épülnek, nevezetesen, hogy az államoktól elvárt, hogy ugyanazon közös célok elérésére törekedjenek a jó szomszédság szellemében, hogy megelőzzék a globális, illetve határon áttérjedő károkat és problémákat.¹¹⁶⁰

Azok a kötelezettségek, melyek az állam és valamilyen kockázat közötti kapcsolatot szabályozzák, gondos magatartási kötelezettségek.¹¹⁶¹ Peters, Krieger és Kreuzer szerint az elvárható gondosságra akkor van szükség, amikor egy kockázatot ellenőrizni vagy korlátozni kell.¹¹⁶² E szerint úgyis fogalmazhatunk, hogy az elvárható gondossági kötelezettségek középpontjában a kockázatkezelés áll. A tervezett ipari tevékenységek környezeti károkozás kockázatát hordozzák magukban. Az államokat a nemzetközi jog szerint kötelezettség terheli, hogy megóvják más államok területét: az elvárható gondosság így különösen fontos szerepet kap az államok környezeti károkért való felelősségének értékelésében.

3.3 Kapcsolata a primer és szekunder normákkal

Kulesza szerint az elvárható gondosság az objektív államfelelősség elemét alkotja, és úgy tekint rá, mint az állam felelősségének megállapítására vonatkozó kritériumra azokban az esetekben, amikor a nemzetközi jog megsértése mulasztásból ered.¹¹⁶³ Heike, Peters és Kreuzer a vétkesség helyettesítőjének tartja, mert az funkciójában a vétkességhez, illetve a gondatlansághoz hasonlít.¹¹⁶⁴ Brownlie nézete alapján amikor az állam jogszerű

¹¹⁵⁹ ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) Judgment of 26 February 2007, 182. p. 430.§

¹¹⁶⁰ STEPHENS, Tim – FRENCH, Duncan: ILA Study Group on Due Diligence in International Law, Second Report, 2016, 47. p.

¹¹⁶¹ MAZZESCHI (1992) i. m. 46. p.

¹¹⁶² HEIKE, Krieger – PETERS, Anne – KREUZER, Leonhard: Due Diligence in the International Legal Order: Dissecting the Leitmotif of Current Accountability Debates, In: HEIKE, Krieger – PETERS, Anne – KREUZER, Leonhard eds.: *Due Diligence in the International Legal Order*, Oxford University Press, Oxford, 2020, 2. p.

¹¹⁶³ KULESZA (2016) i. m. 2. p.

¹¹⁶⁴ HEIKE - PETERS - KREUZER (2020) i. m. 7. p.

tevékenységeket folytat, akkor a jogszerű intézkedések végrehajtásában a *culpa* létrehozhatja a felelősséget, ami hatással lehet az elvárható gondosságra, illetve a jogszerű magatartásokért való felelősségre.¹¹⁶⁵

A Korfu-szoros esetében Albánia felelősségének alapját a vízbe lerakott aknákról való tájékoztatás elmulasztása teremtette meg. Ahogyan Kecskés is megjegyzi, annak vélelme, hogy Albániának tudnia kellett a veszélyről, önmagában még nem hozta létre a felelősség alapját.¹¹⁶⁶ Birnie, Redgwell és Boyle megjegyzi, hogy általánosan elfogadott, hogy nem származik felelősség kockázatokból eredő kárból amiről az állam nem tudott vagy nem tudhatott, ami Albánia felelősségének lényeges feltétele volt.¹¹⁶⁷ A bizonyítékok azonban arra a következtetésekre vezettek, hogy nem valósulhatott meg Albánia tudomása nélkül az aknák telepítése, ami viszont azt jelentette,¹¹⁶⁸ hogy Albániának a nemzetközi jog szerint elvárható gondossággal kellett volna eljárnia. Más szavakkal, a kockázatokról való tudomás kiváltotta az elvárható gondosság kötelezettségét. E szerint az államot notifikációs és együttműködési kötelezettség terhelte. Albánia tehát akkor járt volna el elvárható gondossággal, ha értesítette volna a briteket, illetve együttműködő magatartást tanúsított volna. Az állam felelőssége tehát a mulasztásból fakadt. Az ítélet Albániát arra kötelezte, hogy az ésszerű gondossággal járjon el a tevékenységek felderítése tekintetében.¹¹⁶⁹ Az ítélet tehát az elvárható gondosság alaptételén alapult, amivel kapcsolatban jelent meg az előrelátható kockázatok feletti kontroll gyakorlásának követelménye és a megelőzés kötelezettség.

A Korfu-szoros ítéletben az ICJ kimondta, hogy Albánia mulasztásai felvetik a nemzetközi felelősséget. Ezzel kapcsolatban volt, aki a szubjektív felelősséget vélte felfedezni, míg mások az objektív felelősséget olvasták ki az ítéletből.¹¹⁷⁰ Joggal merül fel a kérdés, hogyha a tudás vagy ismeret megkövetelt, akkor az államfelelősséget lehet-e vétkességi alapúnak tekinteni, ami alapján a sértett államnak bizonyítania kell a másodlagos szabályok szerint a *dolus* vagy

¹¹⁶⁵ BROWNLIE, Ian: *Principles of Public International Law*, Seventh Edition, Oxford University Press, New York, 2008, 441. p.

¹¹⁶⁶ KECSKÉS (2012) i. m. 247. p.

¹¹⁶⁷ BIRNIE – BOYLE– REDGWELL (2009) i. m. 217. p.

¹¹⁶⁸ BENNUONA, Mohamed: The Corfu Channel Case and the Concept of Sovereignty, In: BANNELIER, Karine – CHRISTAKIS, Theodore –HEATHCOTE, Sarah eds.: *The ICJ and the Evolution of International Law, The enduring impact of the Corfu Channel Case*, Routledge, London, New York, 2012, 16. p.

¹¹⁶⁹ BROWNLIE (2008) i. m. 441. p.

¹¹⁷⁰ Ld.: vétkesség mellett pl. LAUTERPACHT, Hersch: *The Development of International Law by the International Court*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982, 88-89. p.; ellene: HANDL, Günther: *Balancing of Interests and International Liability for the Pollution of International Watercourses: Customary Principles of Law Revisited*, The Canadian Yearbook of International Law, Vol. 13, No. 13, 1975, 163. p.; GOLDIE, L. F. E.: *Liability for Damage and the Progressive Development of International Law*, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 14, No. 4., 1965, 1230. p.

culpa megvalósulását.¹¹⁷¹ Az ICJ nem vizsgálta Albánia szubjektív szándékait, az ICJ a kötelezettség megsértése alapján próbálta meghatározni a nemzetközi felelősséget. Amador megjegyzi, hogy a Korfu-szoros ügyet lehet úgy értelmezni, hogy a ICJ Albániát vétkesség (*culpa*) alapján tartotta felelősnek, azonban az ítéletben nincs olyan passzus, ahol erre vonatkozóan egyértelmű kijelentés található.¹¹⁷² Ahogyan arra Browline¹¹⁷³ és Heathcote¹¹⁷⁴ is felhívta a figyelmet, az ICJ megközelítése alapján nem állapítható meg tisztán sem a szubjektív sem az objektív felelősség.¹¹⁷⁵

Az ILC ARSIWA tervezete szerint a nemzetközi felelősségnek nem szükséges eleme a vétkesség.¹¹⁷⁶ A tervezethez fűzött kommentár szerint a primer kötelezettség ilyen jellegű követelményének hiányában csak az állam cselekménye számít.¹¹⁷⁷ „Az, hogy a felelősség objektív, vagy szubjektív ebben az értelemben a körülményektől függ, ideértve az adott elsődleges kötelezettség tartalmát.(...) Ugyanez igaz más standardokra is, attól függetlenül, hogy magukban foglalnak-e valamilyen szintű vétkességet, bűnösséget, vagy elvárható gondosságot. Az ilyen standardok kontextustól eltérően olyan okokból kifolyólag, amelyek alapvetően az elsődleges kötelezettséget keletkeztető szerződés rendelkezésének tárgyához és céljához vagy más szabályhoz kapcsolódnak.”¹¹⁷⁸ Ennek következménye, hogy az elvárható gondosság a szekunder normák szintjéről átbillenni látszik a primer normák szintjére.¹¹⁷⁹ Ezt igazolja az ILC 2001-es megelőzési tervezete is, amely a környezeti károk megelőzéséhez fűződő primer kötelezettségeket fogalmaz meg. A 3. cikkhez fűzött kommentár tisztázza, hogy ez egy elvárható gondossági kötelezettség. Az, hogy milyen gondosság várható el, az elsődleges normák tartalmától függ. A primer normák szintjén az elvárható gondosság rugalmasságot eredményez.¹¹⁸⁰ A még fejletlen jogterületeken hozzájárul a kötelezettségek pontosításához, a tág és pontatlan, környezeti károk megelőzésének kötelezettsége területén pontosabb képet ad arról, hogy mi az, ami teljesítendő, illetve elvárt. Az ítékezésnek lehetősége nyílik kitölteni a magatartást, és megállapítani azokat a kötelezettségeket melyeket elvárható gondossággal kell

¹¹⁷¹ HEATHCOTE, Sarah: State Omissions and Due Diligence in The ICJ and the Evolution of International Law, In: Bannelier, Karine – Christakis, Theodore –Heathcote, Sarah eds.: *The ICJ and the Evolution of International Law, The enduring impact of the Corfu Channel Case*, Routledge, London, New York, 2012, 302. p.

¹¹⁷² AMADOR, García: Fith Report, ILC Yearbook 1960, Vol. II, 63. p.

¹¹⁷³ BROWNLIE (2008) i. m. 439. p.

¹¹⁷⁴ HEATHCOTE (2012) i. m. 295-305. p.

¹¹⁷⁵ BIRNIE – BOYLE– REDGWELL (2009) i. m. 2009, 216. p.

¹¹⁷⁶ ARSIWA with Commentaries (2001) i. m. 2. cikk, 36. p. 10.§

¹¹⁷⁷ Uo. 2. cikk, 36. p. 10.§

¹¹⁷⁸ Uo. 2. cikk, 34. p. 3.§

¹¹⁷⁹ HEIKE - PETERS - KREUZER (2020) i. m. 7. p.

¹¹⁸⁰ Uo. 3. p.

teljesíteni, ezzel tisztázódik, hogy mi az a magatartás, ami az adott helyzetben megkövetelt.¹¹⁸¹ Az elvárható gondosság követelménye így erősíteni és stabilizálni tudja a nemzetközi környezetvédelmi jogi kötelezettségeket.

3.4 Mikor felel meg az állam az elvárható gondosságnak?

A nemzetközi ítélkezési fórumok gyakorlata alapján egyértelműen megállapítható, hogy a jelentős határon átterjedő károk megelőzésében az államoknak elvárható gondossággal kell eljárniuk.¹¹⁸² Pontosan milyen magatartás felel meg ennek? Birnie, Redgwell és Boyle szerint az elvárható gondosság az a magatartás, ami egy „jó kormányzástól” elvárható: olyan jogszabályokat és közigazgatási ellenőrzést jelent, ami képes megóvni a környezetet.¹¹⁸³ Kiss és Shelton megfogalmazása alapján a megelőzés megkívánja minden államtól, hogy elvárható gondossággal járjon el, amely a következőket foglalja magában: az állam ésszerű, a jóhiszeműség és tisztességnek megfelelő magatartást, a joghatósága vagy ellenőrzése alá eső köz és magán tevékenységek szabályozását, melyek ártalmasak lehetnek a környezetre.¹¹⁸⁴ Az állam feladata, hogy gondoskodjon arról, hogy a magánszemélyek, vállalatok, illetve üzemeltetők megfeleljenek a jogszabályoknak.¹¹⁸⁵ A Dél-kínai tenger ügyben pl. Kína annak ellenére, hogy tudott a kínai halászhajók orvvadászatáról – amit nemcsak a CITES, de egy kínai törvény is tiltott – még sem tett semmit azért, hogy kikényszerítse a jogszabályoknak való megfelelést és megelőzze a károkat.

Az ICJ és az ITLOS az elvárható gondosságot tágan értelmezte. Az ITLOS értelmezésében az elvárható gondosság azt jelenti, hogy az államok kötelesek megfelelő eszközöket alkalmazni, és a lehető legnagyobb erőfeszítéseket megtenni a kötelezettség teljesülésének „biztosítása” érdekében.¹¹⁸⁶ Az ICJ is hasonló nézetet követ, mely szerint elvárható gondossági kötelezettség az, hogy az államok a szennyezések megelőzése érdekében megfelelő intézkedéseket hozzanak, „ami nemcsak a megfelelő szabályok és intézkedések elfogadását vonja maga után, hanem a

¹¹⁸¹ BARTOLINI, Giulio: The Historical Roots of the Due Diligence Standard, In: HEIKE, Krieger – PETERS, Anne – KREUZER, Leonhard eds.: *Due Diligence in the International Legal Order*, Oxford University Press, Oxford, 2020, 24. p.

¹¹⁸² ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road*, Judgment (2015) i. m. 45. p. 104.§

¹¹⁸³ BOYLE – BIRNIE – REDGWELL (2009) i. m. 92-93. p.

¹¹⁸⁴ KISS – SHELTON (2007) i.m. 264. p.

¹¹⁸⁵ A megfelelés nem egyszerű, figyelemmel a jogszabályok és előírások mennyiségére. A megfelelés-kezelés a különböző kötelezettségek, szabályozási szintek egyeztetését jelenti. A megfelelés menedzsment minden lényeges elemét magában foglalja: a releváns jogszabályok meghatározását, az implementáció biztosítását, ellenőrzést. Ez egy folyamatos követelmény. A megfelelést elősegíthetik különböző programok és gépek alkalmazása, azaz a technológiai fejlődéssel való lépéstartás.

¹¹⁸⁶ ITLOS, *Responsibility and Obligations...* Adv. Op. (2011) i. m. 41. p. 110.§

végrehajtásukban bizonyos fokú óvatosságot is, valamint közigazgatási ellenőrzést a köz-és magán üzemeltetőkre, mint az, hogy az ilyen üzemeltetők ellenőrzik a tevékenységeket. A fél felelőssége (...) így felmerül, ha bebizonyosodik, hogy az állam elmulasztott gondosan eljárni és így megtenni minden megfelelő intézkedést a releváns szabályok kikényszerítésére a joghatósága alá tartozó állami vagy magán üzemeltetőktől.”¹¹⁸⁷ Guilfoyle helyesen vonja le a következtetést,¹¹⁸⁸ hogy ez azt jelenti, hogy az elvárható gondosság nemcsak a kockázatok azonosítását és az azok kezelésére vonatkozó megfelelő lépések végrehajtását jelenti, hanem az üzemeltetők ellenőrzését is, méghozzá megfelelő fokú „óvatossággal”. Az elvárható gondosság elmulasztása Donoghue bíró szerint az állam felelősségét anyagi károk hiányában is létrehozhatja.¹¹⁸⁹

Az elvárható gondosság rugalmas. Ami az egyik esetben vagy éppen a jelen korban ésszerű követelménynek, elvárható gondos magatartásnak megfelelő és ésszerű eljárásnak vagy jogszabálynak minősül, az a jövőben nem biztos, hogy az lesz. Erre utal *inter alia* a Bös-Nagymaros ítélet, mely szerint az államoknak figyelembe kell venniük az újabb tudományos eredményeket és kockázatokat, az elmúlt évtizedekben született normákat nemcsak a jövőben tervezett tevékenység esetén, de a múltban megkezdett, a jelenben folytatott tevékenységek során is.¹¹⁹⁰ Az elvárható gondosság így megköveteli az államtól, hogy a technológiai és tudományos változásokkal lépést tartson.¹¹⁹¹ Az ITLOS tanácsadóvéleménye szerint az elvárható gondosság változhat az idő során, így ami egy adott időpontban elégséges gondosságnak bizonyul, az más esetben az új tudományos vagy technológiai ismeretek birtokában már nem.¹¹⁹² Az elvárható gondosság szintje így változó jellegű, ami függ egyrészt a kockázatoktól, másrészt a veszély mértékétől. Ez azt jelenti, hogy azoknál a tevékenységeknél melyek kockázatosabbak, az elvárható gondosság mértékének is szigorúbbnak kell lennie. A megkövetelt gondosság foka arányos a veszély szintjével, és a kár fokának előre láthatónak kell lennie, tehát az államnak tudnia kell arról, vagy tudnia kellene, hogy az adott tevékenységnek jelentős határon áttérjedő környezeti kockázatai vannak.¹¹⁹³ A kockázat vagy tény alapú megközelítést kiegészíti a jogi megközelítés: a Dél-kínai tenger ügyben született ítéletben a PCA a tengeri környezet védelmével kapcsolatos elvárható gondosság szintjének

¹¹⁸⁷ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m., 69. p. 197.§

¹¹⁸⁸ GUILFOYLE, Douglas: Defending Individual Ships from Pirates, In: CHRISTINE, Chinkin – BAETENS, Freya eds.: *Sovereignty, Statehood and State Responsibility, Essays in Honour of James Crawford*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, 321. p.

¹¹⁸⁹ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Sep. Op. of Donoghue (2015) i. m. 3. p.

¹¹⁹⁰ ICJ, Gabčíkovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m., 78.

¹¹⁹¹ ILC, APThHA (2001) i. m., 154., 3. cikk 11. pont

¹¹⁹² ITLOS, Responsibility and Obligations of States Adv. Op. (2011) i. m. 43. p. 117.§

¹¹⁹³ ILC, APThHA (2001) i. m., 154., 3. cikk 13. és 18. pont

meghatározásához a tengerjogi egyezmény szabályait a környezettel kapcsolatos nemzetközi jog fényében értelmezve állapította meg, nem pusztán a tevékenység *per se* kockázatossága alapján.¹¹⁹⁴

Ez az elvárható gondosság objektív oldalát juttatja kifejezésre, amit a Costa Rica és Nicaragua ügyekben hozott ítélet is megerősít, mely szerint az államoknak meg kell bizonyosodniuk arról, hogy a tervezett tevékenységeknek milyen hatásai lesznek egy másik állam környezetére.¹¹⁹⁵

3.5 Objektív vagy szubjektív?

Az elvárható gondosság a közös de megkülönböztetett felelősség elve alapján is változhat, mert a fejlett és a fejlődő országok képességei eltérhetnek egymástól. Ez az elvárható gondosság szubjektív megközelítést jelent, mely szerint a kötelezettség teljesítésének vizsgálatánál figyelembe kell venni az állam saját lehetőségeit és körülményeit.¹¹⁹⁶ E szerint az államtól elvárható gondosság csak olyan, amely megfelel az állam számára elérhető módoknak. Ez a megközelítés különböző elvárásokat fogalmazhat meg több, szubjektív tényező figyelembevételével, mint például az, hogy mennyire fejlett az adott állam gazdasága, milyen szintű ellenőrzést gyakorol a saját területe felett (ha például elfoglalták egy részét), vagy bármilyen más, adott időben fennálló egyedi jellemzőt.¹¹⁹⁷ A Riói Nyilatkozat 7. elve szerint „Az Államok átfogó közösségi szellemben fognak együttműködni annak érdekében, hogy megőrizték, megvédjék és helyreállítsák a Föld élővilágának egészségét és egységét. Tekintettel arra, hogy világméretű környezetpusztulásban eltérő mértékben vettek és vesznek részt, az Államok közös de megkülönböztetett felelősséget viselnek. A fejlett országok elismerik azt a felelősséget, amit a fenntartható fejlődés elérésére irányuló nemzetközi törekvésekben viselnek, tekintettel azokra a hatásokra, amelyeket társadalmaik a globális környezetre gyakorolnak és azokra a technológiákra s pénzügyi forrásokra, amelyekkel rendelkeznek.” A Rió Nyilatkozat az elővigyázatos megközelítéssel kapcsolatban is azt mondja, hogy az államoknak „lehetőségeiknek megfelelően kell alkalmazniuk.”¹¹⁹⁸ A

¹¹⁹⁴ MBENGUE, Makane Moïse: *The South China Sea Arbitration: Innovations in Marine Environmental Fact-Finding and Due Diligence Obligations*, American Journal of International Law, Vol. 110, 2016, 285-286. p.

¹¹⁹⁵ ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road*, Judgment (2015) i. m. 2015, 720. p. 153. §

¹¹⁹⁶ NEWCOMB, Andrew Paul – PARADELL, Luis: *Law and Practice of Investment Treaties: Standards of Treatment*, Kulwer Law International, Netherlands, 2009, 310. p.

¹¹⁹⁷ STEPHENS, Tim – FRENCH, Duncan: *ILA Study Group on Due Diligence in International Law*, Second Report, 2016, 13. p.

¹¹⁹⁸ Uo. 15. elv

megközelítésre gyakran szoktak hivatkozni a vitában álló felek, pl. a Bős-Nagymaros ügyben Magyarország érvei között *inter alia* szerepelt a politikai és gazdasági helyzet megváltozása is.¹¹⁹⁹

Az ITLOS szerint a „jó kormány” standardját objektíven kell definiálni,¹²⁰⁰ mivel ugyanazok a szabályok vonatkoznak minden államra függetlenül attól, hogy azok fejlődők vagy fejlettek.¹²⁰¹ Ez azonban nem zárja ki, hogy más kötelezettségekben megjelenő szabályok különbséget tegyenek a fejlődő és fejlett országok elvárható gondosságának mértéke között.¹²⁰² Az objektív megközelítés szerint, ahogyan Freeman fogalmaz, az elvárható gondosság semmi mást nem követel meg, mint az ésszerű megelőző intézkedéseket, ami egy jó kormánytól elvárható hasonló körülmények között.¹²⁰³ Scovazzi véleménye is hasonló, mely szerint amikor az elvárható gondosságot a felelősség tesztjeként alkalmazzák, helyénvaló, hogy objektív standardok szerint mérjék azt a magatartást ami elvárható egy jó kormányzástól, elszakítva a szubjektivitástól.¹²⁰⁴ Az ILC leszögezi, hogy egy állam fejlettségi szintje nem mentesít a megelőzés kötelezettsége alól. A fejlődő államok esetén is megkövetelt az óvatosság és a veszélyes tevékenységek infrastruktúrájának alkalmazása és ellenőrzése, ami lényegében bármilyen kormánytól elvárható.¹²⁰⁵ Kulesza szintén ezen az állásponton van: a jó kormányzás alkalmazandó bármilyen államra, mint teszt a gondosság szintjének meghatározására egy adott szituációban. Ennek vannak bizonyos elemei, amik a nemzetközi ítélkezési gyakorlatból kiolvashatók. A jogesetek azt mutatják, hogy vannak bizonyos követelmények, illetve kötelezettségek, melyeket az államnak teljesíteni kell az elvárható gondosság teljesülése érdekében, mint pl. a notifikáció. Az ítélkezésből az a következtetés vonható le, hogy a mérleg inkább az elvárható gondosság objektív megközelítése felé dől, semmint a szubjektív felé. Így az elvárható gondosság azokat az ésszerű megelőző intézkedéseket követeli meg, amelyek alapvetően bármelyik államtól elvárhatóak, amit egyfajta minimum követelményként is felfoghatunk. Ezt a Bős-Nagymaros,¹²⁰⁶ a papírmalmok,¹²⁰⁷ a Costa Rica és Nicaragua¹²⁰⁸ és a Dél-kínai tenger ügyben született ítélet is megerősíti. Míg a *soft law* dokumentumokban inkább a közös de megkülönböztetett felelősség elve nyer teret, azaz az elvárható gondosság szubjektív

¹¹⁹⁹ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 28. p. 32.§

¹²⁰⁰ STEPHENS - DUNCAN: ILA Second Report (2016) i. m. 14. p.

¹²⁰¹ ITLOS, Responsibility and Obligations of States Adv. Op. (2011) i. m., 54., 158.§

¹²⁰² Uo. 54. p. 160.§

¹²⁰³ FREEMAN, Alwyn V.: *Responsibility of States for Unlawful Acts of their Armed Forces*, Collected Courses of the Hague Academy of International Law, Vol. 88, 1955/II, 277-278. p.

¹²⁰⁴ SCOVAZZI (2002) i. m. 49. p.

¹²⁰⁵ ILC, APTHHA (2001) i. m., 155, p. 3. cikk 12-13. pont és 17. pont

¹²⁰⁶ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 74. p. 140.§.

¹²⁰⁷ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 72. p. 204.§

¹²⁰⁸ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 59. p. 153.§

aspektusa, addig véleményem szerint ez a megközelítés nem teljesen igaz a nemzetközi ítélkező fórumok döntéseire. Az ítéletek az elvárható gondosság fokát inkább primer kötelezettségektől teszik függővé, semmint az állam képességeitől, vagy a rendelkezésére álló eszközöktől, de függ az elvárható gondosság a kockázat mértékétől is. A nemzetközi ítélkező fórumok, legfőképp az ICJ ezt a mértéket „jelentősben” határozza meg. Ez azt jelenti, hogyha a környezeti károkozás kockázata elér egy „jelentős” szintet, úgy a megelőzés kötelezettsége életbe lép. Amennyiben fennáll a jelentős határon áttérjedő károkozás kockázata, az államnak magasabb fokú gondossággal kell eljárnia ennek megelőzésében. Az ítélkezési gyakorlat megállapítja azokat a kötelezettségeket és követelményeket, melyek teljesítésével az állam bizonyíthatja, hogy elvárható gondossággal járt el.

3.6 Az elvárható gondosság tartalma

Mi az, ami ésszerűen elvárható egy államtól a környezeti károk megelőzésében? Hogyan lehet az elvárható gondosság és a megelőzés tartalmát meghatározni? Az ítélkezés markánsan formálta és megtöltötte a megelőzés elv elvárható gondosság tartalmát. Ezek alapján a következő, eljárási kötelezettségeket sorolhatjuk ide: i) környezeti hatásvizsgálat; ii) értesítési és konzultációs kötelezettség; iii) együttműködési kötelezettség; iv) a tevékenységek ellenőrzési kötelezettsége. A legutolsóval kapcsolatban a Bős-Nagymaros ügyben kimondta az ICJ, hogy az államokat folyamatos kötelezettség terheli a tevékenységek felülvizsgálatával kapcsolatban.¹²⁰⁹ Ez azt jelenti, hogy az államoknak a tevékenységek hatásaira nézve ellenőrzési kötelezettségük van, ami a tevékenység egész életére kihat, addig, ameddig az folyamatban van. A papírmalom ügyben született ítélet szerint ez idő alatt a forrás államok kötelezettségét képezi az információcsere folytatása az érintett államokkal.¹²¹⁰ A környezet megőrzése és a környezeti károk és szennyezések elkerülése, valamint a környezet megóvása érdekében nem elegendő az, hogyha az állam megfelelő intézkedéseket és szabályokat hoz, hanem azoknak a kikényszerítése is szükséges, ami az ellenőrzésre is vonatkozik.¹²¹¹ Ezt a Costa Rica c. Nicaragua ügyek is megerősítették.¹²¹² A környezeti károk megelőzése egy folyamatos kötelezettséget jelent.

¹²⁰⁹ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 74. p. 140.§.

¹²¹⁰ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m., 46. p. 105.§

¹²¹¹ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m., 69. p. 197.§

¹²¹² ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 61. p. 161.§

4. Együttműködési kötelezettség

4.1 Az együttműködés alapja

Az együttműködési kötelezettség a nemzetközi jog elveként számontartott követelmény, amely számos nemzetközi jogi instrumentumban megtalálható, *hard law* és *soft law* dokumentumokban egyaránt.¹²¹³ Az együttműködés elvét az ENSZ Közgyűlésének 2625 (XXV) sz. határozata általánosan fogalmazza meg: „Az államoknak kötelességük, hogy tekintet nélkül politikai, gazdasági és társadalmi rendszereikben levő különbségekre, együttműködjenek egymással a nemzetközi kapcsolatok különféle szféráiban, avégett, hogy fenntartsák a nemzetközi békét és biztonságot, valamint hogy előmozdítsák a nemzetközi gazdasági stabilitást és fejlődést, a nemzetek általános jólétét és az ilyen különbségeken alapuló hátrányos megkülönböztetéstől mentes nemzetközi együttműködést.”¹²¹⁴ Az ENSZ Alapokmányának 74. cikke előírja a tagok számára, hogy politikájukat a jószomszédság általános irányelvére kell alapítaniuk, „a szociális, gazdasági és kereskedelmi téren tekintetbe véve a világ többi részének érdekeit és jólétét.”

Az UNEP elvek szerint az információcserét, a konzultációt és notifikációt, valamint az együttműködést a jóhiszeműség és a jó szomszédság elvének szellemében kell lefolytatni.¹²¹⁵ Az együttműködési kötelezettség a jószomszédság elvéből vezethető le, ami Sands szerint a nemzetközi környezetvédelmi jogban alapvetően a nemzetközi környezetvédelmi együttműködést elősegítő szabályok kidolgozásában és alkalmazásában ölt testet, amit a *sic utere tuo* maxima alkalmazása útján vesznek figyelembe.¹²¹⁶ A Stockholmi Nyilatkozat a környezetvédelmi kérdésekben általános jelleggel ír elő nemzetközi együttműködési kötelezettséget, míg a Riói Nyilatkozat elsősorban a fenntartható fejlődés és a deklarációban szereplő más elvek, mint a megelőzés elősegítése érdekében írja elő a jóhiszemű együttműködést az államok számára. Ezt tükrözi az ILC megelőzési tervezete is (4. cikk), mely szintén előírja a jóhiszemű együttműködés követelményét.

¹²¹³ ILC, Draft articles on the Protection of Persons in the Event of Disasters, 2016, 3. cikkhez fűzött kommentár

¹²¹⁴ KOVÁCS (2016) i. m. 140. p.

¹²¹⁵ UNEP Principles of Conduct in the Field of the Environment for the Guidance of States in the Conservation and Harmonious Utilization of Natural Resources Shared by Two Or More States of 19 May 1978, 7. elv

¹²¹⁶ SANDS – PEEL – FABRA – MACKEZNE (2012) i. m. 203. p.

4.2 Az együttműködési kötelezettség formái a nemzetközi környezetvédelmi jogban

A környezeti károk megelőzésében, és az elvárható gondos magatartás szerinti eljárás megköveteli az államoktól az együttműködést a károk elkerülése érdekében. Sok esetben ahhoz, hogy a környezeti károk megelőzhetőek legyenek, szükség van arra, hogy az államok egymással együttműködve járjanak el. Ilyen módon erőfeszítéseik hatékonyak lehetnek¹²¹⁷ vagy hatékonyabbá válhatnak nemcsak a környezeti károk elkerülésében, de a már bekövetkezett sérelmek enyhítésében is. Az együttműködés gyakran nemzetközi szerződés formájában ölt testet, meghatározva az együttműködés folyamatát. A jóhiszemű együttműködés követelménye alkalmas arra, hogy alkalmazásával egy szerződéses kötelezettség tartalma pontosítható legyen.¹²¹⁸ Az együttműködés tartalmát egy nemzetközi ítélkező fórum is definiálhatja így különbözőképpen jelenhet meg.

Rosenstock helyesen jegyzi meg, hogy a jóhiszeműség elve a nemzetközi kapcsolatok teljes szerkezetét lefedi.¹²¹⁹ Dupuy és Vinuales szerint az együttműködés egy olyan magatartási kötelezettség, aminek a konkrét megnyilvánulása attól függ, hogy mi várható el egy jóhiszeműen eljáró államtól.¹²²⁰ A jóhiszeműség a nemzetközi jogban rendkívül fontos szerepet tölt be, így az együttműködést is áthatja. Ezt tükrözi a Csendes - óceáni atomkísérletek ügy is, melyben az ICJ kimondta, hogy a jogi kötelezettség létrehozásának és teljesítésének alapelve, bármi is legyen a forrása, a jóhiszeműség.¹²²¹ Az ICJ hangsúlyozta, hogy a bizalom benne rejlik a nemzetközi együttműködésben.¹²²² A Lac Lanoux ügyben eljáró választottbíróóság is hangsúlyozta a jóhiszeműség elvét. Az ítéletben az együttműködési kötelezettség a tárgyalások szükségességében és az érdekek összeegyeztetésében nyilvánult meg. Kimondta, hogy az államoknak jóhiszeműen eljárva kell fogadniuk minden tárgyalást és megkeresést, ami az érdekek összeegyeztetését szolgálja, így a kölcsönös jó szándékon keresztül a lehető legjobb pozícióba kerülhetnek a megállapodások elfogadása végett.¹²²³ Az államok közötti tárgyalásnak

¹²¹⁷ BOZHENKO, Olha: *More on Public International Law and Infectious Diseases: Foundations of the Obligation to Report Epidemic Outbreaks*, <https://www.ejiltalk.org/more-on-public-international-law-and-infectious-diseases-foundations-of-the-obligation-to-report-epidemic-outbreaks/> (letöltve: 2020. 10. 03.)

¹²¹⁸ DUPUY – VINUALES (2018) i. m. p. 75.

¹²¹⁹ ROSENSTOCK, Robert: *The Declaration of Principles of International Law Concerning friendly Relations: A Survey*, *The American Journal of Interantional Law*, Vol. 65. No. 5, 1972, 734. p.

¹²²⁰ DUPUY – VINUALES (2018) i. m. 75.

¹²²¹ ICJ, *Nuclear Test Case Judgment (Australia v. France)* (1974) i. m. 19. p. 46.§

¹²²² Uo. 19. p. 46.§

¹²²³ LAYLIN – BIANCHI (1959) i. m. 45. p.

a jóhiszeműségnek megfelelően valódinak kell lennie, és nem pusztán formalitásnak.¹²²⁴ Ez azt jelenti, hogy a tárgyalások indokolatlan megtörése, az előzetes megegyezések és a másik fél javaslatainak vagy érdekeinek figyelembevételének rendszeres visszautasítása, a jóhiszeműség megsértése mind gátolják a felek közötti hatékony és megfelelő együttműködést.¹²²⁵ Ez volt a helyzet például a Kékúszójú tonhal ügyben is, ahol Japán nem kívánt felhagyni a kékúszójú tonhalállományra veszélyt jelentő kutatóprogramjával, és a kékúszójú tonhal halászati kvótájának megállapításában sem tanúsított együttműködő magatartást.¹²²⁶ Az esetben az ITLOS ideiglenes intézkedésben javasolta a feleknek, hogy haladéktalanul folytassák a tárgyalásokat a kékúszójú tonhalállomány megőrzésének biztosítása érdekében. Az együttműködési kötelezettség itt tehát a tárgyalások folytatásában és a tonhalállománynak okozott károk megelőzésével kapcsolatban jelent meg. A jogvita alapvető problémáját a felek közötti politikai zsákutca jelentette, amin az ITLOS majd a választottbíróóság az együttműködés hangsúlyozásával próbált segíteni.¹²²⁷ Az ügy érdekessége, hogy az együttműködést nem csak *inter partes* határozta meg, hanem ösztönözte a vitás feleket arra, hogy más államokkal is működjenek együtt a kékúszójú tonhal megóvása érdekében. Ugyanez figyelhető meg a MOX üzem esetében is, ahol az ITLOS szintén kulcsfontosságúnak találta az együttműködést és a tárgyalást a környezet védelme érdekében. A Bős-Nagymaros ügyben is hasonló volt az eljárás. A felek képtelenek voltak közösen együttműködve megoldást találni, és egyezsége jutni. Az ICJ ez esetben is kötelezte a feleket, hogy folytassanak tárgyalásokat a szerződés céljainak megvalósítása érdekében, figyelembevéve a nemzetközi jog normáit.¹²²⁸

Az együttműködést más esetekben úgy értelmezték, mint ami megköveteli az információcserét. Ez volt a helyzet például a MOX erőmű ügyben, ahol Írország sérelmesnek tartotta, hogy nem kapta meg a MOX erőművel kapcsolatban kért információkat az Egyesült Királyságtól. Az ügyben az ITLOS hangsúlyozta, hogy a vitás feleknek együtt kell működnie a MOX erőmű kockázataival és hatásaival kapcsolatos információcserében.¹²²⁹ Ennek szellemében kötelezte a feleket, hogy osszának meg egymással minden szükséges adatot az

¹²²⁴ Lake Lanoux Arbitration (1957) i. m. 15. p.

¹²²⁵ SANDS – PEEL – FABRA – MACKEZNIE (2012) i. m. 160. p.

¹²²⁶ CHURCHILL, Robin., R., – Evans, Malcolm D.: *International tribunal for the Law of the Sea the Southern Bluefin Tuna Cases (New-Zealand v. Japan, Australia v. Japan): Order for the Provisional Measures of 27 August 1999*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 49, No. 4, 2000, 986. p.

¹²²⁷ STEPHENS, Tim: The Limit of the International Adjudication in International Environmental Law: Another Perspective on the Southern Bluefin Tuna Case, The International Journal of Marine and Coastal Law, Vol. 19, No. 2, 2004, 187. p.

¹²²⁸ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 74. p. 140. §

¹²²⁹ ITLOS, MOX Plant Case, Prov. Meas. (2001) i. m. 110. p. 84. §

MOX üzem hatásaival kapcsolatban.¹²³⁰ Az információ fontosságát hangsúlyozta a választottbíróóság a Lac Lanoux ügyben is, amikor kimondta, hogy egy projektet tervező állam nem döntheti el egyoldalúan, hogy az adott tevékenység hatással lesz-e egy másik állam érdekeire, azt az érintett államnak kell eldöntenie, és joga van a projekttel kapcsolatos információkhoz.¹²³¹ A papírmalmok ügyben is hangsúlyozta az ICJ az információcsere szerepét az együttműködés és a környezeti károk megelőzésével kapcsolatban.¹²³²

Másik esetben az együttműködés a notifikáción és a konzultáción keresztül jelent meg. A MOX üzem esetében az ITLOS előírta a feleknek, hogy az együttműködés céljából kezdjenek konzultációkba,¹²³³ míg a papírmalmok ügyben az ICJ kimondta, hogy a notifikáció és az információ létfontosságú osztott erőforrások esetén, melyeket csak folyamatos együttműködéssel lehet megfelelően megóvni.¹²³⁴ A notifikáció megteremti az együttműködés sikeres feltételeit: lehetővé teszi a tárgyalások kezdeményezését és az információk cseréjét.

A környezeti hatásvizsgálat során is lényeges lehet az együttműködés. Ha időben megtörténik az értesítés, lehetőség nyílik a felek számára, hogy együttesen értékeljék a környezeti károk kockázatait és hatásait, esetlegesen a környezeti hatásvizsgálat lefolytatása során együttesen járjanak el. Ahogy arra a papírmalmok ítélet is utal, az államok az együttműködésen keresztül tudják együttesen vizsgálni a hatásokat, hogy még időben megelőzzék a lehetséges károk bekövetkezését.¹²³⁵

A környezeti károkkal kapcsolatos együttműködés útján az államok erőfeszítései hatékonyabbá válhatnak nemcsak a károk elkerülésében, de akár a már bekövetkezett negatív hatások enyhítésében is. Ezek szerint az együttműködési kötelezettség eljárási¹²³⁶ és magatartási kötelezettséget jelent.

A fentiekből következik, hogy a környezettárgyú jogvitákban különböző módon jelenik meg az együttműködés. Bár az együttműködés fogalma homályos, az ítélezés általában úgy értelmezi, mint ami minden esetben megköveteli az információcsere,¹²³⁷ a hatásokról való konzultációt és értesítést.¹²³⁸ De legáltalánosabban, a tárgyalások folytatását is jelentheti egy közös egyezség megszűlése érdekében.¹²³⁹ Sok esetben az államok rendelkeznek valamilyen

¹²³⁰ Uo. 110. p. 89.§

¹²³¹ Lake Lanoux Arbitration (1957) i. m. 15. p.

¹²³² ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 51. p. 81.§

¹²³³ ITLOS, MOX Plant Case, Prov. Meas. (2001) i. m. 111. p. 89.§

¹²³⁴ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 51. p. 81.§

¹²³⁵ Uo. 49. p. 77.§

¹²³⁶ Uo. 56. p. 102.§

¹²³⁷ Pl. MOX erőmű ügy

¹²³⁸ Pl. Papírmalmok ügy

¹²³⁹ Pl. Bős-Nagymaros ügy

szervezet felállításáról, amin keresztül valósítják meg az együttműködést. Ilyen például a CARU vagy az Állandó Indus Bizottság. A Kishenganga ügyben a választottbíróóság például elutasította a Pakisztán arra irányuló kérelmét, hogy a választottbíróóság állítson fel egy ellenőrző rezsimet, azon az alapon, hogy a notifikáció és a konzultáció, azaz a felek együttműködése az Állandó Indus Bizottságon keresztül valósul meg.¹²⁴⁰ Bizonyos esetekben tehát az együttműködési kötelezettség megvalósulhat egy harmadik felel keresztül is.

5. Notifikációs és konzultációs kötelezettség

5.1 Célja

A notifikációs és konzultációs kötelezettség az együttműködés két tipikus formája. A nemzetközi környezetvédelmi jogban kiemelkedő fontossággal bír, hiszen a megfelelő tájékoztatás és információk birtokában lehetőség nyílik arra, hogy a felek időben reagálhassanak. Az értesítés elsőlépéseként, az érintett állammal létrejöhet a kommunikáció, ami egyenes utat jelent az együttműködés megkezdése felé. Addig, ameddig a konzultáció folyamatban van, az állam nem engedélyezheti a tevékenységet, és *a fortiori* nem hajthatja végre, mivel az az együttműködési kötelezettség megsértését vonná maga után.¹²⁴¹

A papírmalmok ügyben az ICJ kimondta, hogy a notifikáció célja, hogy az érintett állam részt vehessen a hatások vizsgálatának folyamatában, ezzel az értékelés teljességét elérve, hogy így a tervet és annak hatásait a tények teljes ismeretében lehessen fontolóra venni.¹²⁴² A notifikációnak tehát elsődleges célja az, hogy az adott tervezett tevékenység lehetséges hatásairól az érintett állam hivatalosan és megfelelően tájékoztatást kapjon. A notifikációs kötelezettség nem teljesül, ha más forrásból érkezik az információ, mint például magánszervezetektől vagy vállalatoktól. Ezt alátámasztja a papírmalmok ügy: az állam notifikációs kötelezettségét nem helyettesítette az, hogy a malmok terveiről az információ a cégeken, illetve más nem-kormányközi forrásokból érkezett.¹²⁴³

5.2 A notifikáció címzettje

¹²⁴⁰ PCA, Kishenganga, Final Award (2013) i. m. 41. p. 120.-122.§

¹²⁴¹ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 67. p. 144.§

¹²⁴² PCA, Kishenganga, Final Award (2013) i. m. 27. p. 71.§, ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 60. p. 119.§

¹²⁴³ PCA, Kishenganga, Final Award (2013) i. m. 27. p. 71.§, ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 58. p. 110.§

A notifikáció tehát lényegében azt jelenti, hogy a tevékenységet tervező államoknak értesíteniük kell az érintett államokat azokról a tevékenységekről, melyeknek káros hatásai lehetnek a szomszédos államra. A notifikáció címzettje általában a környezeti hatásokkal feltehetően érintett állam, ami arra utal, hogy a notifikáció és konzultáció általában bilaterális, államközi kontextusban zajlik.¹²⁴⁴

Minden államnak joga van ahhoz, hogy információt kérjen egy másik államtól meghatározott körülmények esetén. A Lac Lanoux ügyben a választottbíróóság egyértelműen kimondta, hogy az érintett állam maga is kezdeményezheti a notifikációt és konzultációt, ha úgy látja, hogy fennáll a kockázat, hogy egy másik, szomszédos állam tevékenysége határon áttérjedő következményekkel járhat, és az nem cselekszik ezügyben.¹²⁴⁵ Ez történt például a Kishenganga ügyben is, melyben Pakisztán attól tartott, hogy India projektje negatív hatással lehet érdekeire, és kérte Indiát, hogy adjon számára tájékoztatást.¹²⁴⁶ Azonban bizonyos esetekben a folyamatba lép egy harmadik fél is, ami tipikusan egy szerződés által felállított szerv. A papírmalmok esetében ilyen volt a CARU, amin keresztül Uruguay-nak értesítenie kellett volna Argentínát.¹²⁴⁷ A Kishenganga ügyben az Állandó Indus Bizottság volt az a szerv, amelyen keresztül történt a felek között mindenfajta notifikáció és konzultáció.¹²⁴⁸ Mindkét ügyben eljáró nemzetközi ítélkező fórum hangsúlyozta a bizottságok szerepét¹²⁴⁹ kiemelve, hogy azok notifikációja jelentik az eljárási mechanizmusban az első lépést.¹²⁵⁰ A konzultáció és az értesítési kötelezettségnek közvetetten is eleget tehetnek a felek, mégpedig az együttműködés elősegítése érdekében közös megegyezéssel létrehozott szerveken keresztül.

5.3 Időbelisége: mikor kell kezdeményezni a notifikációt és a konzultációt?

A nemzetközi szerződések különbözően fogalmazzák meg, hogy mikor szükséges notifikálni a másik felet, általában az „időben” és „a lehető legkorábban”¹²⁵¹ fogalmakat alkalmazzák, de

¹²⁴⁴ CHAZOURNES, Kaurence Boisson de – SANGBANA, Komlan: Principle 19 Notification and Consultation with Transboundary Impact, In: VINALES, Jorge E ed.: *The Rio Declaration on Environment and Development: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 497. p.

¹²⁴⁵ BIRNIE – BOYLE– REDGWELL (2009) i.m. 603. p.

¹²⁴⁶ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 46. p. 140.§

¹²⁴⁷ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 60. p. 122.§

¹²⁴⁸ RAMAN, Durgeshree.: *Review of the Indus Waters Kishenganga Arbitration (Final Award) 2013: An Ecological Perspective*, Indian Journal of Arbitration Law, Vol. 3, No. 2, 2014, 48. p.

¹²⁴⁹ PCA, Kishenganga, Final Award (2013) i. m. 27. p. 71.§, ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 43. p. 90-91.§

¹²⁵⁰ Uo. 27. p. 71.§ és ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 44. p. 94.§

¹²⁵¹ Például a Biológiai Sokféleség Egyezmény 14. cikkének, 1. pont d) szerint azonnali értesítés szükséges. Az országhatáron áttérjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló, Espooi Egyezmény 3. cikk 1. pontja a „lehető legkorábban” szóhasználatát él. A Duna védelmére és fenntartható használatára irányuló együttműködésről

az is előfordul, hogy nem határoznak meg időpontot.¹²⁵² A notifikációs kötelezettség időbelisége több esetben is problémát okozott. A Costa Rica és Nicaragua ügyben például nem értettek egyet a felek abban, hogy mikor kötelesek tájékoztatni a másik felet. Amíg Nicaragua álláspontja szerint csak akkor áll fenn ilyen kötelezettség, ha fennáll a környezeti hatásvizsgálat szerint a károkozás kockázata, addig Costa Rica szerint az értesítésnek még a környezeti hatásvizsgálat előtt kell megtörténnie. Az ügyben tehát nem volt egyértelmű a vitás államok számára, hogy a notifikációt és a konzultációt milyen körülmények megvalósulása esetén kell kezdeményezni.¹²⁵³ Hasonló volt a helyzet a Silala folyó esetében is. Már a Lac Lanoux ügyben is központi szerepet játszott a notifikáció és konzultáció. Ebben az esetben Spanyolország sérelmesnek találta, hogy Franciaország nem notifikálta a Carol folyó eltereléséről, amit Franciaország helyes eljárásnak vélt, tekintettel arra, hogy a projekt nem okozott volna jelentős, határon áterjedő hatásokat.¹²⁵⁴

Az ítékezés egyértelműen megállapítja a notifikáció időpontját: annak még azelőtt kell megtörténnie, hogy az állam döntést hozna a projekt megvalósításáról.¹²⁵⁵ A papírmalmok ügyben az ICJ nem találta jogszerűnek, hogy Uruguay csak akkor értesítette Argentínát és küldte meg számára a projekttel kapcsolatban készült környezeti hatástanulmányokat, miután már kibocsátotta a környezetvédelmi engedélyt a malmok megépítésére.¹²⁵⁶ Az ILC megelőzési tervezete szerint még „időben” kell megtenni az értesítést, így elegendő idő áll rendelkezésre az államok számára hogy, konzultáljanak és felkészüljenek a megfelelő intézkedések meghozatalára.¹²⁵⁷

A Costa Rica és Nicaragua ügyekben hozott ítélet továbbfejlesztette a notifikációs kötelezettséget: az ítélet összeköti egymással a környezeti hatásvizsgálatot a notifikációs és konzultációs kötelezettséggel. E szerint, ha a környezeti hatástanulmány eredménye alapján fennáll a jelentős határon átnyúló kár kockázata, az államnak az elvárható gondosságnak megfelelően köteles tájékoztatni és jóhiszeműen konzultálni az érintett állammal.¹²⁵⁸ Ezt követően kell a veszélyt megelőző, illetve károkat csökkentő intézkedéseket megtenni.

Az ítélet tükrözi az ILC 2001-es megelőzési tervezetét, ami szintén a környezeti hatásvizsgálathoz kapcsolja a notifikációs kötelezettséget. A 8. cikk szerint, akkor merül fel az

szóló 1994. június 29-én, Szófiában létrehozott egyezmény 10. cikk f) pontja nem jelöli ki pontosan, hogy mikor kell megtenni az értesítést.

¹²⁵² CHAZOURNES – SANGBANA (2015) i. m. 500. p.

¹²⁵³ ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road*, Sep. Op. of Donoghue 2015 i. m. 126. p. 17.§

¹²⁵⁴ *Lake Lanoux Arbitration* (1957) i. m. 10. p.

¹²⁵⁵ *Pulp Mills Case, Judgment* (2010) i. m. 60. p. 120.§

¹²⁵⁶ Uo. 60. p. 121-122.§

¹²⁵⁷ ILC, *APTHHA* (2001) i. m.165. p. 5.§

¹²⁵⁸ ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road, Judgment* (2015) i. m. 45. p. 104.§

állam tájékoztatási kötelezettsége, ha a környezeti hatásvizsgálat eredménye szerint jelentős a határon áterjedő károkozás kockázata. Ezzel kapcsolatban kérdés, - amire maga Donoghue bíró is rávilágított – hogy vajon csak abban az esetben kell-e tájékoztatni az érintett államot amikor a hatásvizsgálat alapján jelentős károkozás kockázata áll fenn. Donoghue bíró szerint az elvárható gondosság más szakaszban is igényelheti a notifikációt és a konzultációt. Véleménye szerint egy megbízható hatásvizsgálat létrehozásához szükség lehet arra, hogy az államok együttesen értékeljék a hatásokat.¹²⁵⁹ Ez a módszer egyébként hozzájárulna ahhoz is, hogy a tudományos bizonyítékokkal és a környezeti hatásokkal kapcsolatban az államok egyetértésre jussanak.

Az ítélezkézésből az a következtetés vonható le, hogy a notifikációs és konzultációs kötelezettség kiváltó oka a jelentős határon áterjedő környezeti kár kockázata, így az érintett állammal csak akkor kell konzultálni, ha ez fennáll. Abban az esetben, ha ez a helyzet, megelőző intézkedéseket szükséges eszközölni.

5.4 A notifikáció és konzultáció tartalma

Kétséget kizáróan a notifikációs és konzultáció egy magatartási norma, amit általános jelleggel ír elő a nemzetközi környezetvédelmi jog a veszélyes tevékenységekkel kapcsolatban.¹²⁶⁰ De vajon mire terjednek ki ezek a kötelezettségek? A notifikációs kötelezettség tartalmának megfelelőnek kell lennie ahhoz, hogy a felek a konzultációkat jóhiszeműen és hasznosan tudják folytatni egymással.¹²⁶¹ A vizsgált jogesetek arra utalnak, hogy a jóhiszeműségnek és az elvárható gondosságnak megfelelően a notifikációnak tartalmaznia kell azokat az adatokat és információkat, amely alapján hatékony konzultációra vagy tárgyalásokra kerülhet sor. Ilyen információk és adatok lehetnek tipikusan azok, amelyeket egy környezeti hatásvizsgálat tartalmaz. A papírmalmok ügyben hozott döntés szerint a notifikáció során figyelembe kell venni a környezeti hatásvizsgálat eredményét.¹²⁶²

Általánosságban a konzultáció a környezeti hatásokkal kapcsolatban az érintett államokkal való párbeszéd igényét és szükségességét juttatja kifejezésre. Az izlandi halászati övezettel kapcsolatos ügyben és a Lac Lanoux esetében is a bíróság a jóhiszeműség fontosságát hangsúlyozta, és egymás jogainak, valamint érdekeinek az ésszerű figyelembevételét a

¹²⁵⁹ ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road*, Sep. Op. of Donoghue (2015) i. m. 127. p. 21. §

¹²⁶⁰ CHAZOURNES – SANGBANA (2015) i. m. 502. p.

¹²⁶¹ DUPUY – MOLI – VINUALES (2018) i. m. 22. p.

¹²⁶² ICJ, *Pulp Mills Case*, Judgment (2010) i. m. 60. p.120. §

tevékenységek tervezése során. A konzultáció során a tevékenységet folytatni kívánó államnak joga van ahhoz, hogy beruházásokat és projekteket kezdeményezzen, azonban nem köteles a megvalósításban társulnia a hatásoknak valószínűleg kitett állammal. Utóbbi tehet javaslatokat a projekt megvalósítására, de azt a nem köteles elfogadni a tevékenységet tervező államnak, jogában áll megválasztani azt a módszert és eljárást, amit megfelelőnek lát, azonban ennek során ésszerű módon figyelembe kell vennie a másik állam érdekeit is.¹²⁶³ A konzultáció tehát nem jelent kötelezettséget arra, hogy mindenképpen el kellene fogadni az érintett állam javaslatait, és ennek megfelelően kellene eljárni a döntéshozatal során. Viszont kötelezettséget jelent arra, hogy a jóhiszeműség szellemiségében a javaslatokat figyelembe vegye, valamint megvizsgálja az ajánlásokat és észrevételeket.¹²⁶⁴ Következésképpen, az állam a konzultáció végén, saját kockázatára dönthet úgy, hogy tovább halad a kivitelezéssel.¹²⁶⁵ A konzultáció célja nem a tevékenység megkezdésének megakadályozása, vagy megvétózását jelenti, hanem azt, hogy a jóhiszeműség és az érdekek ésszerű módon való figyelembevételével egy olyan megoldást találjanak a felek, ami a határon áterjedő környezeti károk megelőzése érdekében tett intézkedéseket előmozdítják.¹²⁶⁶

5.5 Kell az érintett állam előzetes beleegyezése?

Ahhoz, hogy egy állam olyan tevékenységbe kezdjen saját területén, ami káros hatással lehet egy szomszédos államra, szükséges-e az utóbbi beleegyezése, esetleg engedélye? Ezt a kérdést tisztázza a Lac Lanoux ítélet. A választottbíróság deklarálta, hogy azaz állam, amelyik olyan tevékenységet kíván végezni, ami hatással van egy osztott erőforrásra, nem döntheti el egyoldalúan, hogy az a szomszédos államra hatással lesz-e. Ezt, csak is az érintett állam döntheti el, így joga van az információhoz. Ebből következik, hogy az érintett állam maga is jogosult a notifikációt kezdeményezni, ha a forrásállam nem teszi azt.¹²⁶⁷ Viszont lényeges, hogy a notifikáció nem engedélykérekként működik. Nem jelenti azt, hogy az forrásállam csak az érintett állam előzetes beleegyezésével kezdhetne meg egy tevékenységet: a Lac Lanoux ítélet elutasította azt, hogy az állam a saját területén lévő természetes erőforrás hasznosításához a tevékenység hatásaival feltehetően érintett állam hozzájárulása lenne szükséges.¹²⁶⁸

¹²⁶³ LAYLIN – BIANCHI (1959) i. m. 48. p.

¹²⁶⁴ Uo. i. m. 48. p.

¹²⁶⁵ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 69. p. 154. §

¹²⁶⁶ Ezt egyébként az ILC 2001-es megelőzési tervezete is megerősíti, melynek 9. cikke szerint az államoknak törekednie kell egy olyan megoldás kialakítására, ami az érdekek egyensúlyának megteremtését célozza.

¹²⁶⁷ BOYLE – BIRNIE – REDGWELL (2009) i. m. 603. p.

¹²⁶⁸ Lake Lanoux Arbitration (1957) i.m. 13. p.

Másképpen fogalmazva: a notifikáció nem vétőjogot jelent. Redgwell, Birnie és Boyle szerint a nemzetközi szerződések rendszerint nem adnak vétőjogot ilyen esetekben.¹²⁶⁹ Ennek oka, hogy a notifikáció célja nem az adott tevékenység folytatásának megakadályozása, hanem az elvárható gondos magatartás jegyében a szükséges információk megadása, és konzultációk kezdeményezése az együttműködés érdekében, ami végső soron a környezeti károk megelőzését szolgálják.

6. Környezeti hatásvizsgálat

6.1 A környezeti hatásvizsgálatról általában

A környezeti hatásvizsgálat először az USA-ban került bevezetésre az 1969-ben elfogadott nemzeti környezetpolitikai törvénnyel (National Environmental Policy Act, röviden NEPA), ami, elsőként követte meg a létesítményektől a környezeti hatástanulmány elkészítését.¹²⁷⁰ A környezet védelme iránti érdek erősödésének köszönhetően, a NEPA-t követően széleskörűen elterjedt a nemzeti és a nemzetközi jogban egyaránt.

A környezeti hatásvizsgálat arra szólít, hogy álljunk meg egy pillanatra, és még mielőtt cselekvésre kerülne sor, gondoljuk át a cselekményünk környezetet érintő következményeit.¹²⁷¹ Bándi Gyula megfogalmazása szerint a környezetvédelmi hatásvizsgálat egy módszer, mely során vizsgálják, hogy a tevékenység milyen kockázatokkal jár.¹²⁷² Egy rendszerezett és multidiszciplináris eljárás, ami az adott tevékenység természetes környezetre várhatóan gyakorolt hatásainak értékelését végzi.¹²⁷³ A környezeti hatástanulmány feladata, hogy a döntéshozókat megfelelő információval lássa el,¹²⁷⁴ egy jól informált döntés megszületése érdekében. Ez nem feltétlenül vezet a tevékenység folytatásának megakadályozásához, inkább arról van szó, hogy amikor a projekt engedélyezésre vagy megkezdésre kerül, az a környezetet érintő hatások teljes tudatában történik, ami végső soron kármegelőzést szolgál. Okowa

¹²⁶⁹ BOYLE – BIRNIE – REDGWELL (2009) i. m. 202. p.

¹²⁷⁰ CALDWELL, Lynton Keith: *The National Policy Act: An Agenda for the Future*, Indiana University Press, Bloomington, 1999, 1-6. p.

¹²⁷¹ YANG, Tseming: *The Emergence of the Environmental Impact Assessment Duty as a Global Legal Norm and General Principle of Law*, Hastings Law Journal, Vol. 70, 2019, 529. p.

¹²⁷² BÁNDI Gyula: *Környezetjog*, Harmadik kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 2022, 274- 278. p.

¹²⁷³ GLASSON, John – THERIEVEL, Riki – CHADWICK, Andrew: *Introduction to Environmental Impact Assessment*, Third Edition, Routledge, London, New York, 2005, 1-3. p.

¹²⁷⁴ JAY, Stephen – JONES, Carys – SLINN, Paul – WOOD, Christopher: *Environmental impact assessment: retrospective and prospect*, *Environmental Impact Assessment Review*, Vol. 27, No. 4, 2007, 287. p.

megfogalmazása szerint, minden esetben cél, hogy biztosítva legyen, hogy a tevékenység a környezetre nézve a legkevésbé ártalmas módon kerüljön folytatásra.¹²⁷⁵

6.2 Nemzetközi szokásjog?

Milyen szerepet, státuszt tölt be a környezeti hatásvizsgálat a nemzetközi környezetvédelmi jogban? Az ítélkezési gyakorlat kielégítő választ ad kérdésre. A környezeti hatásvizsgálattal kapcsolatos kérdések már a Bős-Nagymaros ügyben is felmerültek, ahol a felek nem értettek egyet abban, hogy a közös beruházásnak milyen hatásai lehetnek a természetes környezetre. Csehszlovákia a kockázatokat elhanyagolhatónak tartotta, míg Magyarország attól tartott, hogy a projekt súlyos környezeti károkat okoz.¹²⁷⁶ A környezeti hatások jellege így az ügy lényeges elemét alkotta. Ebben a jogesetben Weermantry bíró a környezeti hatásvizsgálatot már a környezetvédelmi jog egyik követelményének tekintette.¹²⁷⁷ Az igazi áttörést a papírmalmok ügyben hozott ítélet jelenti, mivel ez volt az első eset, amikor deklarációra került, hogy a környezeti hatásvizsgálat nem egy szerződésen alapuló kötelezettség, hanem a nemzetközi jog általános követelménye,¹²⁷⁸ amit később megerősítettek a Costa Rica és Nicaragua ügyek is.¹²⁷⁹ Ez azt jelenti, hogy környezeti hatásvizsgálatot kell lefolytatni minden olyan tevékenység esetén, amik a környezeti károkozás kockázatát hordozzák magukban. A kötelezettség forrása egyrészt a szerződések, másrészt a szokás, elmulasztása pedig az elvárható gondosság elmulasztásának minősül és felveti az állam felelősségét.

6.3 Célja, tartalma

Az államok többségének saját jogrendszere tartalmaz valamilyen hatásvizsgálati kötelezettséget, azonban ezek tartalmi követelményei különbözhetnek egymástól. Ilyen különbség lehet például az, hogy míg egyik ország előírja, hogy a környezeti hatásvizsgálatnak tartalmaznia kell nemcsak az országhatáron belüli, de a szomszédos államok területére gyakorolt környezeti hatásokat is, addig egy másik ország csak a saját területét érintő hatások vizsgálatát teszi kötelezővé. Másképpen fogalmazva, a jogszabályozás nem mindig követeli

¹²⁷⁵ OKOWA, Phoebe: *Procedural Obligations in International Environmental Agreements*, British Yearbook of International Law, Vol. 67, No. 1, 1996, 275. p.

¹²⁷⁶ SANDS – PEEL – FABRA – MACKEZNIE (2012) i. m. 619. p.

¹²⁷⁷ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Sep. Op. of Vice-President Weermantry, 1997, 112. p.

¹²⁷⁸ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 83. p. 205. §

¹²⁷⁹ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 45. p. 104. §

meg, hogy a projektet tervező állam a természetes környezetét érintő kockázatok mellett a határon túli hatásokra is kitérjen.¹²⁸⁰ A környezeti hatásvizsgálatot érintő egyezmények közül érdemes megemlíteni az országhatáron áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló Espooi egyezményt (bár regionális egyezmény) amely részletesen meghatározza a környezeti hatásvizsgálatra vonatkozó követelményeket.¹²⁸¹ E tekintetben kivételesnek tekinthető, mivel pontos felsorolást ad a környezeti hatásvizsgálat szükséges elemeit tekintve.¹²⁸² Vajon van-e valamilyen általános követelmény a nemzetközi szokásjogban? Minden állam diszkrecionális joga, hogy megszabja, mit kell tartalmaznia a hatásvizsgálatnak, vagy annak vannak bizonyos, általános nemzetközi jog szerinti elemei?

Az ICJ az államok feladatáknak tartja számon a környezeti hatásvizsgálat pontos tartalmának meghatározását.¹²⁸³ E szerint, minden államnak saját magának kell meghatároznia a nemzeti jogban vagy az engedélyezési eljárásában a környezeti hatásvizsgálat tartalmát minden egyes esetben, figyelembe véve a tervezett tevékenység természetét, nagyságát és a környezetre gyakorolt negatív hatásait.¹²⁸⁴ A megközelítés ILC 2001-es megelőzési tervezetét tükrözi. A tervezet is az államok feladatának tekinti a környezeti hatásvizsgálat pontos tartalmának megállapítását, azonban annak mindenképpen tartalmaznia kell egy lényeges elemet: a környezeti hatásvizsgálatnak nemcsak a saját területet ért, de a határon áterjedő környezeti hatásokra is ki kell terjednie.¹²⁸⁵ Tehát minden esetben tartalmaznia kell nemcsak a személyeket és tulajdonra ért következményeket, de a más államok környezetére gyakorolt következményeket is.¹²⁸⁶ Végül soron ez azt jelenti, hogy bármit is írjon elő a nemzeti jogszabály, a nemzetközi jog követelménye, hogy a környezeti hatásvizsgálat magában foglalja legalább a tevékenység emberekre, tulajdonra és más államok környezetére gyakorolt negatív következményeket. Ha a

¹²⁸⁰ KNOX, John H.: *The Myth and Reality of Transboundary Environmental Impact Assessment*, *The American Journal of International Law* Vol. 96, No. 2, 2002, 298. p.

¹²⁸¹ KISS, Alexander - SHELTON, Dinah: *International Environmental Law*, Second Edition, Transnational Publishers, INC, New York 2000, 204. p.

¹²⁸² „A környezeti hatásvizsgálat dokumentációjába foglalandó információk a 4. Cikknek megfelelően legalább a következőket tartalmazzák: a) a tervezett tevékenység és célja leírása; b) a tervezett tevékenység elfogadható (például telepítési vagy technológiai) változatainak, valamint a tevékenység nélküli változatnak a leírása, amennyiben ez indokolt; c) a tervezett tevékenység vagy ennek változatai által várhatóan jelentősen befolyásolt környezet leírása; d) a tervezett tevékenység és változatai lehetséges környezeti hatásának leírása és jelentőségének becslése; e) az ártalmas környezeti hatás lehető legalacsonyabb szinten való tartását szolgáló mérséklő intézkedések leírása; f) az előrejelző módszerek és az azokat megalapozó feltételezések, valamint a vonatkozó felhasznált környezeti adatok tételes bemutatása; g) a szükséges információk összeállításakor az ismeretekben lévő hiányosságok és bizonytalanságok számbavétele; h) megfigyelési és kezelési programok, valamint az utóelemzésre vonatkozó bármely terv felvázolása, amikor az helyénvaló; és i) közérthető összefoglaló, beleértve a vizuális megjelenítést (térképek, grafikonok stb.), amennyiben az indokolt.”

¹²⁸³ ICJ, *Pulp Mills Case, Judgment* (2010) i. m. 83. p. 205. § ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road, Judgment* (2015) i. m. 45. p. 104. §

¹²⁸⁴ ICJ, *Pulp Mills Case, Judgment* (2010) i. m. 83. p. 205. §

¹²⁸⁵ ILC, *APTHHA* (2001) i. m. 7. cikk

¹²⁸⁶ Uo. 157. p. 8. cikk

nemzeti jog nem biztosítja az ilyen vizsgálatot, akkor az elkerülhetetlenül a környezeti hatásvizsgálat kötelezettségének megsértését eredményezi.¹²⁸⁷

Ahogy Owada bíró fogalmaz, a környezeti hatásvizsgálat egy olyan eszköz, ami azt a környezetvédelmi jogi célt szolgálja, hogy az állam a határon áttérjedő károk bekövetkezésének megelőzésében elvárható gondossággal járjon el.¹²⁸⁸ A környezeti hatásvizsgálat elsődlegesen nem azt a célt szolgálja, hogy bizonyítsa, hogy egyáltalán nem áll fenn a környezeti károkozás kockázata, lényege az információk és adatok megismerésében rejlik, ami elvezet a megfelelő döntéshez és intézkedésekhez.¹²⁸⁹ A jogvitákban az államok a környezeti hatástanulmányokat sok esetben bizonyítékként alkalmazzák a saját érvelésük alátámasztására.¹²⁹⁰ Ez a helyzet állt elő többek között a Bős-Nagymaros, MOX erőmű és a Kishenganga ügyben, ahol a vitás felek teljesen más álláspontot képviseltek az adott projekt környezeti hatásairól. A MOX erőmű ügyben az Egyesült Királyság szerint elhanyagolható szennyezésre került volna sor, amit a saját környezetvédelmi nyilatkozatával próbált alátámasztani. Írország szerint viszont a nukleáris tevékenységek természetüknél fogva veszélyesek, az Egyesült Királyság környezeti hatásvizsgálatát pedig hiányosnak tartotta.¹²⁹¹ A Kishenganga ügyben a felek olyan környezeti hatásvizsgálatot készítettek, melyek teljesen eltértek egymástól mind a módszert, mind az eredményt tekintve. Amíg Pakisztán egy összetett hatástanulmányt készített, addig India csak egy egytényezőt, ami csak néhány kiválasztott környezeti elemre gyakorolt hatásokat vizsgálta.¹²⁹² Az ítélet szerint nincs megfelelő megközelítése a környezeti hatásvizsgálatnak, így vannak olyan esetek, amikor egy egyszerű hatástanulmány is elegendő lehet, azonban a PCA mégis a Pakisztán által készített részletes hatástanulmányt találta célszerűnek, ami arra utal, hogy PCA a komplex jellegű környezeti hatásvizsgálat mellett foglalt állást. A Dél-kínai tengerrel kapcsolatos ügyben is hasonló megközelítés volt megfigyelhető. A PCA nem tudta egyértelműen megállapítani, hogy a Kína által készített tanulmányokat lehet-e környezeti hatásvizsgálatnak tekinteni, mert azok kevésbé voltak „átfogóak” mint más, olyan környezeti hatásvizsgálatok, melyeket különböző ügyekben vizsgáltak nemzetközi bíróságok. Mbengue helyesen hívja fel a figyelmet arra, hogy a PCA az „átfogóságot” jelölte meg a környezeti

¹²⁸⁷ BOYLE, Alan: *Developments in International Law of EIA and their Relation to the Espoo Convention*, 2011, 5. http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/eia/documents/mop5/Seminar_Boyle.pdf (letöltve: 2020.06.14.)

¹²⁸⁸ ICJ, *Certain Activities and Construction of a Road*, Sep. Op. Owada (2015) i. m. 4. p. 21.§

¹²⁸⁹ BOYLE (2011) i. m. 4. p.

¹²⁹⁰ STEC, Stephen: *Do Two Wrongs Make a Right - Adjudicating Sustainable Development in the Danube Dam Case*, *Golden Gate University Law Review*, Vol. 29, no. 3, 1999, 388. p.

¹²⁹¹ TANAKA, Maki: *Lessons Learned from the Protracted Mox Plant Dispute: A Proposed Protocol on Marine Environmental Impact Assessment to the United Nations Convention on the Law of the Sea*, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 25, No. 2, 2004, 393. p.

¹²⁹² PCA, *Kishenganga*, Final Award (2013) i. m. 35. p. 98.§

hatásvizsgálat legfontosabb jellemzőjeként.¹²⁹³ A PCA azonban nem kísérelte meg tisztázni, hogy a kifejezés mit jelent, milyen tényezők vagy elemek belefoglalása szükséges a környezeti hatásvizsgálatba, vagy hogy milyen ügyekkel történt az összehasonlítás (csak a papírmalmok ügy került említésre lábjegyzetben). A fentiekből következik, hogy szükség lenne arra, hogy a környezeti hatásvizsgálat tartalma pontosításra kerüljön, ezáltal az adatok és tények eltérő értelmezéséből fakadó tudományos nézeteltérések kiküszöbölhetőek, vagy legalábbis mérsékelhetőek lehetnek. A nemzetközi ítélkező fórumok alkalmasak lehetnek arra, hogy körvonalazzák ezeket, az elvárható gondosság jegyében. Ezzel a felek közelebb kerülhetnének egy közös megoldáshoz, másrésztől levonná a terhet a nemzetközi ítélkező fórumok válláról, hogy tudományos kijelentéseket tegyenek, amit egyébként rendszerint valamilyen úton, módon próbál kikerülni.

A környezeti hatásvizsgálat tehát kulcsszerepet játszik, amikor egy tevékenység környezetre gyakorolt hatásai értékelésére kerül sor. Az időbeliséggel kapcsolatban két kérdés merült fel: i) mikor kell elkészíteni a környezeti hatásvizsgálatot és ii) egyszeri vagy folyamatos kötelezettség?

6.4 Időbelisége

Az államok gyakorlata szerint vélelmezhető, hogy szükséges a környezeti hatásvizsgálat, ha a tevékenység ismerten jelentős környezetszennyezést okozhat.¹²⁹⁴ Az ICJ a papírmalmok ügyben kimondta, hogy akkor kell környezeti hatásvizsgálatot készíteni, ha fennáll a veszélye annak, hogy az adott ipari tevékenység jelentős határon átvélő károkat okozhat.¹²⁹⁵ Ebből két következtetés vonható le: egyrészt, hogy az ítélet elsősorban az ipari tevékenységekre korlátozódik, másrészt előírja, hogy akkor kell elvégezni a környezeti hatásvizsgálatot, ha „fennáll a veszélye” annak, hogy a tervezett projektnek „jelentős” határon áttérjedő következményei lehetnek. A Costa Rica és Nicaragua ügyekben hozott ítélet hasonlóan közelíti meg a kérdést, azonban kitágítja az alkalmazási kört, és kimondja, hogy a környezeti hatásvizsgálat lefolytatásának kötelezettsége általánosságban vonatkozik minden tevékenységre, amelynek jelentős, határon áttérjedő negatív hatása lehet.¹²⁹⁶ Az ítélet szerint

¹²⁹³ MBENGUE, Makane Moïse: *The South China Sea Arbitration: Innovations in Marine Environmental Fact-Finding and Due Diligence Obligations*, American Journal of International Law, Vol. 110, 2016, 285-286. p.

¹²⁹⁴ BOYLE, Alan: *Developments in the International Law of Environmental Impact Assessments and their Relation to the Espoo Convention*, Review of European Community & International Environmental Law, Vol. 20, No. 3, 2011, 228. p.

¹²⁹⁵ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 83. p. 204.§

¹²⁹⁶ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 45. p. 104.§

egy államnak az elvárható gondosság jegyében, még mielőtt olyan tevékenységbe fogna, ami hátrányos hatása lehet egy másik állam környezetére, meg kell győződnie arról, hogy fennáll-e a határon áterjedő jelentős károkozás kockázata, „ami maga után vonná a környezeti hatásvizsgálat elvégzésének követelményét.”¹²⁹⁷ Ez egyrészt azt jelenti, hogy a környezeti hatásvizsgálatot még a tevékenység megkezdése előtt kell elvégezni. ami tükrözi az ILC megelőzési tervezetének 7. cikkét: „minden olyan döntés, ami az e cikkek hatálya alá tartozó tevékenység engedélyezéséről szól, különösen az adott tevékenység által okozott országhatárokon áterjedő lehetséges károk értékelésén kell alapulnia, beleértve bármilyen környezeti hatásvizsgálatot.” Másrészt akkor kell lefolytatni a környezeti hatásvizsgálatot, amikor valószínűleg fennáll a jelentős határon áterjedő károkozás kockázata. Az ítéletek tükrözik a Riói Nyilatkozat 17. elvét is, mely szerint környezeti hatástanulmányokat kell készíteni az olyan javasolt tevékenységekre nézve, amelyeknek nagy valószínűséggel jelentős mértékű káros hatása lesz a környezetre. Tehát a jelentős határon áterjedő kár bekövetkezésének valószínűségéhez kötődik a környezeti hatásvizsgálat elkészítésének kötelezettsége. A küszöb, amit el kell érni, az a „jelentős”. De honnan tudjuk megállapítani, hogy ez pontosan milyen mértéket jelent? A MOX üzem ügyben például problémát jelentetett a küszöbérték meghatározásának módszere, aminek hiányában vita tárgyát képezte az, hogy az erőmű okozna-e jelentős károkat a tengeri környezetben. Mivel hiányzott a kritérium, ami alapján ez megállapítható lett volna, a felek nem tudtak egyetérteni, hogy az adott tevékenység keletkeztet-e kötelezettséget a környezeti hatásvizsgálat lefolytatására.¹²⁹⁸ Kulcskérdés lehet tehát az, hogy hogyan határozható meg, hogy egy tevékenységnek nagy valószínűséggel jelentős mértékű káros hatása lesz-e. A Costa Rica és Nicaragua ügyekben meghatározott egyik mód, ami alapján megbizonyosodhat egy állam, hogy a tervezett tevékenysége hordoz-e magában jelentős határon áterjedő kockázatot, az az, ha előzetes felmérést készít a tevékenység által jelentett kockázatokról.¹²⁹⁹ Ehhez az ICJ annyit tett hozzá, hogy ennek a felmérésnek érdemes kitérnie a projekt kiterjedésére és a megvalósítás szerinti.

6.5 Jellege

Elég-e elkészíteni a környezeti hatástanulmányt a tevékenység megkezdése előtt, vagy a tevékenység megkezdését követően is van szerepe? A Bős-Nagymaros ügyben született

¹²⁹⁷ Uo. 45. p. 104.§

¹²⁹⁸ TANAKA (2004) i. m. 393. p.

¹²⁹⁹ ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Judgment (2015) i. m. 720. p. 154.§

ítéletben tiszta választ találunk a kérdésre. Az ítélet a környezeti hatásvizsgálat folytonos jellegét hangsúlyozta és kimondta, hogy a feleknek folyamatosan vizsgálniuk kell a projekt környezetre gyakorolt hatásait.¹³⁰⁰ Weermantry bíró szerint az óvatosság jegyében szükség van a folyamatos ellenőrzésre, ami magában foglalja a környezeti hatástanulmány elkészítését is, ezáltal minden lehetséges veszély megjósolható válhat.¹³⁰¹ Ez azt jelenti, hogy a környezeti hatásvizsgálat és az ellenőrzés folyamatos kötelezettség, ami az adott projekt egész életére kiterjed. A környezeti hatásvizsgálat jellegéből és céljából adódik, hogy a környezeti hatásokat ellenőrizni kell a működés alatt, akkor is, ha azt a nemzetközi szerződés kifejezetten nem írja elő.¹³⁰² Az ellenőrzés és a környezeti hatásvizsgálat között kapcsolat áll fenn, ami azt jelenti, hogy a megfelelő ellenőrzések elmulasztása egyben az elvárható gondosság elmulasztásának is minősül.

7. Az elővigyázatosság

7.1 Az elővigyázatosságról általában

Az elővigyázatosság elve csak nem régóta van jelen a nemzetközi környezetvédelmi jogban, kialakulása az 1980-as évekre tehető. A koncepció (Vorsorgeprinzip) eredetileg Németországból származik,¹³⁰³ amely szerint a környezetvédelemnek elsődlegesen megelőző funkciót kell betöltenie. A kockázatok kezelésének hagyományos módja azon a felvetésen alapult, hogy a tudomány képes eléggé előre jelezni a tevékenység környezetre gyakorolt hatásait. A környezet megóvására irányuló fellépésre csak akkor került sor, amikor bizonyítást nyert, hogy a tevékenység jelentős károkat fog okozni.¹³⁰⁴ A nemzetközi egyezmények a tudomány állása alapján követelték meg az államoktól a szükséges intézkedések megtételét, mely szerint csak akkor kell cselekedni, amikor tudományos bizonyíték áll rendelkezésre arról, hogy jelentős környezeti károk fenyegetnek.¹³⁰⁵ Az intézkedések elmulasztásának indokaként így felvethető, a tudományos bizonyosság hiánya a veszélyekről. Az elővigyázatosság megkérdőjelezi ezt a szemléletmódot. Ahogy Bándi fogalmaz, az elővigyázatosság a várható

¹³⁰⁰ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 74. p. 140.§.

¹³⁰¹ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Sep. Op. of Vice-President Weermantry (1997) i. m. 111. p.

¹³⁰² Uo. 112. p.

¹³⁰³ CAMERON, James – ABOUCHA, Julia: *The Precautionary Principle: A Fundamental Principle of Law and Policy for the Protection of the Global Environment*, Boston College International and Comparative Law Review, Vol. 14, No. 1, 1991, 6. p.

¹³⁰⁴ GILLESPIE, Alexander: *The Precautionary Principle and the 21st Century: A Case Study of Noise Pollution in the Ocean*, The International Journal of Marine and Coastal Law, Vol. 22, No. 1, 2007, 2. p.

¹³⁰⁵ SANDS – PEEL - FABRA - MCKENZIE (2012) i.m. 219. p.

következmények bizonyítottságának szintjét leszállítja a bizonyosságról a tudományos bizonytalanságra.¹³⁰⁶

Az elővigyázatosság mögött rejlő gondolat az, hogy tudományos bizonyosság hiányában is figyelemmel kell lenni a megelőzésre, pontos fogalma azonban nem teljesen tisztázott, különböző módon jelenik meg nemzeti, regionális és nemzetközi szinten egyaránt. Vita tárgyát képezi a nemzetközi környezetvédelmi jogban betöltött szerepe is: nem egyértelmű a státusza, alkalmazása, de még a jelentése sem. Vannak, akik elvként tekintenek rá,¹³⁰⁷ míg mások „elővigyázatos megközelítésnek” nevezik,¹³⁰⁸ de az sem ritka, hogy a nemzetközi szokásjog szabályaként¹³⁰⁹ vagy mint általános jogelvként hivatkozzanak rá a jogirodalomban.¹³¹⁰ Fitzmaurice például a nemzetközi környezetvédelmi jog egyik alapelvének nevezi.¹³¹¹ Az egyes nemzetközi egyezményekben¹³¹² és *soft law* dokumentumokban is különböző módon jelenik meg. Mindenesetre az egyik legáltalánosabb és gyakran hivatkozott megfogalmazást a Riói Nyilatkozat 15. elve tartalmazza: „A környezet védelme érdekében az Államok, lehetőségeiknek megfelelően, széles körben törekedni fognak az elővigyázatosságra. Ahol súlyos vagy visszafordíthatatlan kár fenyeget, a teljes tudományos bizonyosság hiánya nem használható fel indoklásként a környezetromlás megakadályozó, a hatékonysággal járó intézkedések elhalasztására.” A Rio Nyilatkozat megfogalmazását alapul véve a következőket állapíthatjuk meg: az elővigyázatosság lényegi eleme a tudományos bizonytalanság, vagyis elővigyázatos megközelítés szükséges, amikor tudományos bizonytalanság áll fenn az okozatosság, a károkozás valószínűségének és a károk kiterjedésének mértékére vonatkozóan.¹³¹³ Ez a bizonytalanság ösztönöz a veszélyek felmérésére, a tevékenység folyamatos ellenőrzésére, illetve a tudományos kutatások végzésére a megelőzés érdekében.¹³¹⁴

¹³⁰⁶ BÁNDI Gyula: *Gondolatok az elővigyázatosság elvéről*, Jogtudományi Közlöny 2013/10, 479. p.

¹³⁰⁷ SANDS – PEEL- FABRA- MCKENZIE (2012) i.m. 152. p.; FITZMAURICE, Malgosia: *Contemporary Issues in International Environmental Law*, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton, 2009, 1. p.; AMBRUS, Monika: *Precautionary Principle and a Fair Allocation of the Burden of Proof in International Environmental Law*, Review of European, Comparative and International Environmental Law, Vol. 21, No. 3, 2012, 259. p.

¹³⁰⁸ VANDERZWAAG, David L.: *The ICJ, ITLOS and the Precautionary Approach: Paltry Progressions*, *Jurisprudential Jousting*, University of Hawaii Law Review, Vol. 35, No. 2, 2013, 617. p.

¹³⁰⁹ SIRINSKIENE, Agne: *The Status of Precautionary Principle: Moving Towards a Rule of Customary Law*, *Jurisprudence*, Mykolas Romeris University, Vol. 118, No. 4, 2009, 354. p.

¹³¹⁰ Ld.: ICJ Pulp Mills on the River Case, Sep. Op. of Judge Cancado Trindade 2010

¹³¹¹ FITZMAURICE (2009) i. m. 1. p.

¹³¹² Ld.: A veszélyes hulladékok Afrikába történő behozatalának tilalmáról, valamint Az országhatárokon áterjedő mozgalmak és a veszélyes hulladékok kezeléséről szóló 1991-es bamakoi egyezmény (Bamako Convention on the Ban of the Import into Africa and the Control of Transboundary Movement and Management of Hazardous Wastes within Africa) 77. cikk és ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény 1992 (United Nations Convention on Climate Change) 3. cikk

¹³¹³ RAISZ Anikó: Nemzetközi környezetjogi alapelvek a gyakorlatban, In: SZALMA József eds.: *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2014*. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2015, 259. p.

¹³¹⁴ CRAWFORD James: *The Law of International Responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 528. p.

Bizonyos fogalmak a bizonyítási terhet megfordítják, mely szerint azt kell bizonyítani, hogy a tevékenység nem fog károkat okozni. Azonban sok esetben ezt szinte lehetetlen bebizonyítani. A bizonytalanság a tudományos folyamat velejárója, nem lehetséges valamit 100%-os bizonyossággal állítani. Mindig lesznek nézetek, amelyek nem értenek egyet a többséggel, így mindig fog létezni valamilyen szintű bizonytalanság.¹³¹⁵

7.2 Elővigyázatosság, mint elvárható gondossági kötelezettség

Az elővigyázatosságra előszeretettel hivatkoznak az államok, eddig azonban úgy tűnik, hogy kevés sikerrel teszik azt. Ennek oka, hogy az elővigyázatosság nem teljesen letisztult még. Mit jelent az elővigyázatosság az ítélkezés szerint? Elvárható gondossági kötelezettség-e az elővigyázatosság? Malaihollo válasza a kérdésre igenlő, véleménye szerint az államnak gondosan és előrelátóan kell eljárnia olyan, joghatósága alá tartozó tevékenységekkel kapcsolatban, melyek jelentős károkat okozhatnak vagy kockázattal rendelkeznek.¹³¹⁶ Az elővigyázatosság, sok esetben „óvatosság” vagy „éberség”, illetve „körültekintés” szavak használatával jelenik meg a nemzetközi fórumok döntéseiben. Előbbi szavak használatával az adott fórum lényegében az elővigyázatosságra utal anélkül, hogy arról egyértelmű és nyilvánvaló kijelentést tenne.

Az elővigyázatosság és az elvárható gondosság közötti kapcsolatot *inter alia* elismerte a papírmalmok ügyben született ítélet is. A jogesetben az ICJ az „óvatosság” kifejezést használta, amit az elvárható gondossággal és a megelőzéssel kapcsolatban. amikor kimondta, hogy az elvárható gondosság „nemcsak a megfelelő szabályok és intézkedések elfogadását vonja maga után, hanem a végrehajtásukban bizonyos fokú óvatosságot is.”¹³¹⁷ Az elővigyázatos megközelítés és az elvárható gondosság közötti kötelék implicit megjelenik a Kékúszójú tonhal ügyben hozott ideiglenes intézkedésekben is, melyben az ITLSO a feleket „körültekintésre” és „óvatosságra” intette a környezet megőrzését célzó intézkedések meghozatalának biztosításában.¹³¹⁸ Az ügyben az ITLOS elismerte továbbá, hogy tudományos bizonytalanság állt fenn a kékúszójú tonhalállomány megőrzésével kapcsolatban, és bár maga nem tudta

¹³¹⁵ STEVENS, Mary: *The Precautionary Principle in the International Arena*, *Sustainable Development Law & Policy*, Vol. 2, No. 2, 2002, 13-15. p.

¹³¹⁶ MALAIHOLLO, Medes: *Due Diligence in International Environmental Law and International Humanitarian Law: A Comparative Legal Study of the Nationally Determined Contributions under the Paris Agreement and Positive Obligations under the European Convention on Human Rights*, *Netherlands International Law Review*, Vol 68. No. 1, 2021, 128. p.

¹³¹⁷ ICJ, *Pulp Mills Case*, Judgment (2010) i. m. 69. p. 197.§

¹³¹⁸ ITLOS, *Southern Bluefin Tuna Cases*, Provisional Measures (1999) i. m. 295-296. p. 70.§ és 77.§

meggyőzően értékelni a tudományos bizonyítékokat, úgy találta, hogy sürgősen intézkedésekre van szükség.¹³¹⁹ Az ITLOS tanácsadó véleménye szerint az elővigyázatosság olyan helyzetekre vonatkozik, amikor az adott tevékenység lehetséges káros hatásairól rendelkezésre álló tudományos bizonyítékok elégtelenek, de a kockázat valószínűsíthető.¹³²⁰ A tanácsadó vélemény alapján nem teljesül az elvárható gondosság, ha ezek a kockázatok figyelmen kívül maradnak. A fentiek alapján az elővigyázatosság a megelőzéshez tartozik, melynek során elvárható gondossággal kell eljárni, amibe bizonyos értelemben beletartozik az „óvatosság” is.

7.3 Megfordítja-e az elővigyázatosság a bizonyítási terhet?

A jogirodalomban vannak, akik szerint az elővigyázatosság megfordítja a bizonyítási terhet.¹³²¹ A nézet szerint az elővigyázatosság a bizonyítási terhet leszállítja a megelőzés magas szintű bizonyítási terhéről egy alacsonyabb szintre. A papírmalmok ügyben Argentína érvelésében nagymértékben támaszkodott az elővigyázatosság elvére, amit úgy értelmezett, mint ami a bizonyítási terhet Uruguay-ra helyezi.¹³²² Az ICJ azonban nem fogadta el Argentína érvelését, és az elővigyázatosság elvéről annyit mondott, hogy az „elővigyázatos megközelítés” releváns lehet a vitás felek közti szerződés rendelkezéseinek értelmezése és alkalmazása szempontjából, azonban ebből nem következik, hogy az a bizonyítási teher megfordításaként működik.¹³²³ Az ICJ tehát elutasította az elővigyázatosság elvének ilyenfajta értelmezését, ami aláássa néhány szerző e mellett történő állásfoglalását.¹³²⁴ Ezzel az állásponttal több bíró is egyetértett az ítélethez fűzött véleményében,¹³²⁵ melyben hangsúlyozták, hogy a kötelezettségek nem változtatják meg azt az alapelvet, miszerint a bizonyítás azt terheli, aki a tényt állítja. A marha hormonok ügyben eljáró WTO Fellebbezési Testület szintén elutasította ezt a megközelítést.¹³²⁶

Hasonlóan járt el az ITLOS a MOX üzem esetében is. Írország szerint az elővigyázatosság elve az Egyesült Királyságra helyezte a bizonyítási terhet, és neki kellett volna bizonyítania, hogy az erőmű nem fogja szennyezni a tengeri környezetet.¹³²⁷ Az ITLOS követve az ICJ

¹³¹⁹ Uo. 295-296. p. 70.§ és 80.§

¹³²⁰ STEPHENS – DUNCAN (2016) i. m. 46. p.

¹³²¹ PI. SANDS – PEEL- FABRA- MCKENZIE (2012) i.m. 218. p., MALAIHOLLO (2021) i. m. 129-130. p.

¹³²² ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 60. p. 160.§

¹³²³ Uo. 61. p. 164.§

¹³²⁴ FOSTER, Caroline E.: *Science and the Precautionary Principle in International Courts*, Cambridge University Press, New York, 2011, 189-193. p.

¹³²⁵ ICJ, Pulp Mills on the River, Dis. Op. of ad hoc Vinuesa, 267. p.; Sep. Op. of Judge Greenwood 220 p.

¹³²⁶ NEUGEBAUER, Regine: *Fine Tuning WTO Jurisprudence and the SPS Agreement: Lessons from the Beef Hormone Case*, Law and Policy in International Business, Vol. 31, No. 4, 2000, 1280. p.

¹³²⁷ ITLOS, MOX Plant Case, Prov. Meas. (2001) i. m. 108. p. 71.§

útvonalát, nem ismerte el, hogy az elővigyázatosság ezt eredményezné vagy jelentené. Megfigyelhető azonban, hogy jobban hajlik az elővigyázatosság alkalmazására, ami az ideiglenes intézkedésekkel kapcsolatos döntéséből kitűnik: a kékúszójú tonhal ügyben megtiltotta a feleknek a halászatot, míg a papírmalmok ügyben az ICJ elutasította a malmok építésének felfüggesztését. Kazhadan szerint ez arra utal, hogy a két ítélkező fórum másképpen értelmezi az elővigyázatosság elvét: míg az ICJ homályosabb szereppel ruházza fel, ami kevesebb anyagi jogot biztosít, addig az ITLOS úgy értelmezi, mint ami csökkenti a bizonyítási terhet.¹³²⁸ Ezt azonban nem támasztja alá az a tény, hogy az ITLOS a MOX ügyben elutasította az üzem működésének felfüggesztését. Véleményem szerint a két fórum hasonlóképpen értelmezi, azzal a különbséggel, hogy az ITLOS jobban hajlik az elővigyázatosság alkalmazására.

7.4 Felülírja, vagy módosítja-e az elővigyázatosság elve a nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítését?

A WTO keretén belül bontakozott ki a marha hormonok ügy, melyben az EK az elővigyázatosság elvére úgy hivatkozott, mint olyan nemzetközi szokásjogi szabályra, ami felülírja, illetve módosítja az egyezményben lefektetett kötelezettségek értelmezését, illetve teljesítését.¹³²⁹ A Fellebbezési Testület döntésében kimondta, utalva a Bős-Nagymaros ügyben született ítéletre, hogy az elővigyázatosság elve nem írja felül a nemzetközi szerződésekből fakadó kötelezettségeket.¹³³⁰ A Bős-Nagymaros ügyben Magyarország *inter alia* hivatkozott az elővigyázatosság elvére, mint ami igazolta az 1977. évi Budapesti szerződés felmondásának jogszerűségét,¹³³¹ és ami felülírta a vízlépcsőrendszer megépítésére és üzembehelyezésével kapcsolatos kötelezettségeket.¹³³² Az ICJ nem fogadta el a magyar érvelést és nem kívánta meghatározni azokat a körülményeket sem, melyek megvalósulása esetén a környezettel kapcsolatos aggodalmak esetlegesen felülírhatják vagy módosítják a szerződéses kötelezettségeket.¹³³³

¹³²⁸ KAZHADAN (2011) i. m. 549. p.

¹³²⁹ WTO, AB, Beef Hormones, (1997) i. m. 7. p. 16.§

¹³³⁰ Uo. 46. p. 123.§

¹³³¹ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment (1997) i. m. 59. p. 97.§

¹³³² Uo. 64. p. 111-114.§; 74. p. 140.§

¹³³³ STEC (1999) i. m. 380. p.

7.5 Nemzetközi szokásjog az elővigyázatosságról?

A Bős-Nagymaros ügyben a vitás felek egyetértettek, hogy „elővigyázatos” lépéseket kell tenni, azonban abban már nem tudtak megegyezni, hogy ez a közös beruházásra milyen következményekkel jár.¹³³⁴ Magyarország érvelését miszerint az elővigyázatosság elve igazolta magatartását, nem fogadta el a ICJ.¹³³⁵ Ezen a ponton az ICJ kitérhetett volna és tisztázhatta volna az elővigyázatosság jelentését és tartalmát vagy státuszát, azonban ettől a lépéstől inkább tartózkodott, annak ellenére, hogy mindeközben kimondta az új normák figyelembevételének kötelezettségét.¹³³⁶ Az elővigyázatosság elvét tehát nem tekintette ilyen, újonnan kifejlődött normának. A papírmalmok ügyben Argentína hivatkozott az elővigyázatosság elvére, és remélte, hogy az ICJ elismeri annak szokásjogi státuszát.¹³³⁷ Várakozása azonban hiába volt, a mivel a ICJ vonakodott bármilyen erre utaló kijelentéstől.

Ezt az utat követte a WTO vizsgálóbizottsága és a Fellebbezési Testület is. A Marha hormonok ügyben a Fellebbezési Testület nem fogadta el az EK érvelését az elővigyázatosság elvének szokásjogi státusza mellett. Döntésében kimondta, hogy nem lehet kristálytiszán megállapítani, hogy az államok szélesköre elfogadja-e az elővigyázatosság elvét, így visszautalva a Bős-Nagymaros ügyre, inkább tartózkodott attól, hogy bármilyen kijelentést tegyen annak státuszáról.¹³³⁸

A MOX erőmű ügyben az ITLOS is hasonlóan járt el. Írország ideiglenes intézkedések elrendelését kérte, mert félt, hogy az üzem visszafordíthatatlan környezeti károkat fog okozni a káros anyagok kibocsátásával.¹³³⁹ Az ITLOS követve az ICJ lépéseit, nem tért ki az elővigyázatosságra, e helyett az ideiglenes intézkedésekben csak megkövetelte a megfontoltságot és figyelmet az együttműködés és információcsere során.¹³⁴⁰ Ez egy jó lehetőség lett volna az ICJ számára, hogy górcső alá vegye az elvet, mivel tudományos bizonytalanság állt fenn.¹³⁴¹ Wolfrum Bíró szerint az ITLOS semmilyen értelemben sem alkalmazhatta az elővigyázatosság elvét, mert kétséges annak szokásjogi státusza, továbbá félt, hogy azzal az ITLOS lényegében megelőlegezné az ítéletet.¹³⁴² Bár a MOX üzem felfüggesztése iránti kérelmet elutasította - úgy találta, hogy nem állt fenn sürgősség és a tengeri

¹³³⁴ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Judgment, (1997) i. m. 65. p. 113. §

¹³³⁵ Uo. 59. p. 97. §

¹³³⁶ Uo. 64. p. 111-114. §; 74. p. 140. §

¹³³⁷ ICJ, Pulp Mills Case, Rejoinder of Uruguay, 2008, 311. p. 566. §

¹³³⁸ WTO, AB, Beef Hormones (1997) i.m. 45. p. 123. §

¹³³⁹ ITLOS, MOX Plant, Prov. Meas. (2001) i. m. 108. p. 68-69. §

¹³⁴⁰ Uo. 110. p. 84. §

¹³⁴¹ ITLOS, MOX Plant, Sep. Op. of ad hoc Judge Székely 2001, 146. p. 8. §

¹³⁴² ITLOS, MOX Plant, Sep. Op. of Judge Wolfrum, 2001, 133-134. p.

környezetnek okozott helyrehozhatatlan károk valós kockázata sem - mégis hozott ideiglenes intézkedéseket, ami mögött viszont felfedezhetünk egyfajta elővigyázatos megközelítést. Indokolásában kifejtette, hogy a „körültekintés és óvatosság” megköveteli, hogy a felek együttműködjenek a MOX üzem hatásaival és kockázataival kapcsolatos információcserében.¹³⁴³ Az ITLOS ennek szellemében kötelezte az erőmű hatásainak figyelemmel kísérésére, és az erőmű működéséből származtatható szennyezések megelőzéséhez szükséges intézkedések tervezésére.¹³⁴⁴ Ez azért fontos, mert a ITLOS nem találta úgy, hogy az erőmű üzembehelyezése visszafordíthatatlan következményeket vonna maga után arra az időszakra nézve, ameddig felállításra került volna az ügyet érdemben tárgyaló testület, tehát nem állt fenn a sürgősség, mint feltétel az ideiglenes intézkedések elrendeléséhez, aminek következtében utasította el végül Írország kérelmét. Treves és ad hoc Székely bíró szerint az ITLOS egyrészt megállapította, hogy a helyzet nem sürgős, másrészt viszont mégis sürgősnek találta ahhoz, hogy másféle ideiglenes intézkedéseket hozzon.¹³⁴⁵ Erre az inkonzisztenciára Brown is helyesen mutatott rá.¹³⁴⁶ Joggal merülhet fel tehát a kérdés, hogy vajon az ITLOS döntését az elővigyázatosságra alapozta? Ezzel elismert-e implicit módon, hogy az erőmű üzembe helyezése Írország jogait sértheti? Az üzem környezetre való negatív hatásainak megelőzése érdekében volt-e szükséges előírni az együttműködés és a tudományos információk megosztását?

Az ITLOS a kékúszójú tonhal ügyben is hasonlóan járt el, ami szintén elővigyázatos megközelítést tükröz. Ebben az ügyben is inkább az óvatosság jellemezte a fórumot, ahol a MOX ügyet megelőzően alkalmazta az elővigyázatosságot, bár nem *expressis verbis* tette azt. A két ügy közötti különbség abban áll, hogy a MOX ügyben a felek vitatták a tudományos bizonyítékokat, addig a kékúszójú tonhal ügyben a felek egyetértettek abban, hogy a tonhalállomány történelmi mélypontra került, csak az állomány vizsgálatával kapcsolatos módszerekkel, illetve a tonhalállomány akkori állapotával kapcsolatos tudományos adatokkal nem értettek egyet. A MOX ügyben az elővigyázatosság, illetve megelőzésre alapozott ideiglenes intézkedések elrendeléséhez szükség lett volna a bizonyítékok értékelésére a radioaktivitás káros vagy ártalmatlan mivoltának megállapításához, ami viszont már az ügy érdemi tárgyalásához tartozó kérdések lettek volna, amit maga Wolfrum bíró is megerősített.¹³⁴⁷ A

¹³⁴³ ITLOS, MOX Plant, Prov. Meas. (2001) i. m. 110. p. 84.§

¹³⁴⁴ Uo. 110. p. 89.§

¹³⁴⁵ ITLOS, MOX Plant, Sep. Op. Székely (2001) i. m. 143-145. p. 3-6.§

¹³⁴⁶ BROW, Chester: *Povisional Measure before the ITLOS: The MOX Plant Case Current Legal Developments: International tribunal for the Law of the Sea*, International Journal of Marine and Coastal Law, Vol. 17, No. 2, 2002, 282. p.

¹³⁴⁷ ITLOS, MOX Plant, Sep. Op. of Judge Wolfrum 2001, 133-134. p.

MOX erőmű ügyben az elővigyázatosság közvetetten jelent meg, akkor, amikor az ITLOS kimondta, hogy „óvatosság és körültekintés” megköveteli az együttműködést. A döntés arra utalt, hogy a bizonytalanság nem volt jelentős ahhoz, hogy a sürgősségi feltétel kimerítésre kerüljön, de az „óvatosság és körültekintés” (elővigyázatosság) egy sokkal együttműködőbb megközelítést igényelt.¹³⁴⁸ Az ITLOS végzése azt az érzetet kelti, hogy mögötte elővigyázatossági megfontolások rejlenek.

A kékúszójú tonhal ügyben Ausztrália és Új-Zéland az elővigyázatosság elvére kívánt támaszkodni, amikor ideiglenes intézkedéseket kértek az ITLOS-tól, hogy megakadályozza Japán kvóta feletti halászatát.¹³⁴⁹ Amíg Új-Zéland úgy gondolta, hogy a tudományos adatok alapján nem lehetett megállapítani, hogy mi a halállomány valódi helyzete, addig Japán úgy vélte, hogy a legjobb módszer az adatok gyűjtésére egy halászati kutatóprogram. Az ITLOS a halállomány megóvása érdekében rendelt el ideiglenes intézkedéseket, amiben megtiltotta a feleknek a kísérleti célú halászatot, kivéve, ha az a kvótán belül történt. Az ITLOS indokolásában szintén nem szerepelt *expressis verbis* az elővigyázatosság, de a döntés mögött valószínűleg elővigyázatosság húzódik meg: i) elismerte, hogy tudományos bizonytalanság állt fenn; ii) kimondta, hogy az élő tengeri erőforrások védelme érdekében a feleknek „óvatossággal” kell eljárniuk.¹³⁵⁰ Ez az óvatosság azt jelentette, hogy a feleknek olyan intézkedéseket kellett hozniuk, melyek a kékúszójú tonhalállományt fenyegető komoly károk megelőzését szolgálták. A végzés egyrészt utalás az elővigyázatosság és az elvárható gondosság közötti kapcsolatra, másrészt - ahogyan Treves bírő különálló véleményében kifejtette - egyértelmű célzás az elővigyázatosságra.¹³⁵¹ Laing és Treves bírő is azon az állásponton volt, hogy az ITLOS óvatos megközelítésével és az alkalmazott nyelvezetével azt kívánta érzékeltetni, hogy az elővigyázatos megközelítés nem rendelkezik kötelező erővel.¹³⁵² Churchill és Evans helyesen jegyzi meg, hogy az ITLOS a kérdésben az ICJ irányvonalát követte.¹³⁵³ Érdeemes felhívni a figyelmet Treves bírő különálló véleményére, amiben kifejti, hogy az elővigyázatos megközelítés az ideiglenes intézkedések fogalmában már benne rejlik.¹³⁵⁴ Ahogy arra Laing is utal, a tengerjogi egyezmény több rendelkezés is tartalmazza a megőrzés fontosságát, ami tükröz némi elővigyázatossági megközelítést,¹³⁵⁵ tehát az ITLOS az

¹³⁴⁸ PEEL, Jacqueline: *Precaution – A Matter of Principle, Approach or Process?* Melbourne Journal of International Law, Vol. 5, No. 2, 2004, 495. p.

¹³⁴⁹ Southern Bluefin Tuna Arbitral Award (2000) i.m. 14. p. 31.§

¹³⁵⁰ ITLOS, Southern Bluefin Tuna, Prov. Meas. (1999) i. m. 109. p. 70.§; 77.§

¹³⁵¹ ITLOS, Southern Bluefin Tuna, Sep. Op. of Judge Treves 1999, 318. p. 8.§

¹³⁵² ITLOS, Southern Bluefin Tuna, Sep. Op. of Judge Laing 1999, 311. p. 16.§

¹³⁵³ CHURCHILL – EVANS (2000) i. m. 987. p.

¹³⁵⁴ ITLOS, Southern Bluefin Tuna, Sep. Op. Treves (1999) i. m. 318. p. 9.§

¹³⁵⁵ ITLOS, Southern Bluefin Tuna, Sep. Op. Laing (1999) i. m. 312. p. 17.§

elővigyázatos megközelítést nem, mint nemzetközi szokásjogi szabály alkalmazta, és mint olyanról, nem is tett kijelentést, ami az ICJ kérdéssel kapcsolatos magatartását tükrözi.

Egy dolog biztosan megállapítható: az ítélkezési gyakorlat az elővigyázatosság elvét nem ismeri el nemzetközi szokásjogi szabályként, és nem eredményezi bizonyítási teher megfordulását sem, amit jól szemléltetnek a vizsgált ítéletek. Az ICJ, mint az általános nemzetközi jog őre, nem jogelvként tekint rá, hanem inkább megközelítésként, ami az ítéletekben fellelhető nyelvezetből világosan kitűnik. A ITLOS döntéseiben is inkább az óvatosság és körültekintés, valamint elővigyázatos megközelítésként jelenik meg. Mi lehet ennek az oka? Laing bíró szavait idézve, az „elővigyázatos megközelítés” rugalmasságot eredményez, egyúttal kifejezi a tartózkodást attól, hogy bizonyos normákról idő előtti kijelentésekre kerüljön sor.¹³⁵⁶ Ezért az elővigyázatosság, mint óvatosság vagy megközelítés Peel szavaival fogalmazva, „kivitelezhető megoldást kínál,” amikor az elővigyázatosság értelmezéséről van szó.¹³⁵⁷ A „megközelítés” és „óvatosság” fogalmak használatával a nemzetközi ítélkező fórumoknak egyfajta közreputat sikerül elérnie, ami elegendő rugalmasságot enged ahhoz, hogy a különböző ügyekben alkalmazhatóvá váljon és alapot szolgáltatson például ideiglenes intézkedések elrendeléséhez olyan esetekben, amikor egy adott tevékenység környezetre gyakorolt hatásaival kapcsolatban tudományos bizonytalanság áll fenn, mint ahogy azt az ITLOS is tette. Továbbá azt is lehetővé teszi a fórumoknak, hogy az elővigyázatosság jegyében kötelezzék az államokat az együttműködésre a környezeti károk megelőzésében.

Az ITLOS egyébként elismerte, hogy van egy trend, ami az elővigyázatosság tényérésére utal. A felelősséggel kapcsolatos tanácsadó véleménye szerint az elővigyázatos megközelítést egyre több nemzetközi szerződésbe és egyéb eszközbe foglalják bele, ami a Riói Nyilatkozat 15. elvében foglalt formulát látszik tükrözi. Az ITLOS szerint ezzel az elővigyázatos megközelítés a nemzetközi szokásjoggá válás útjára lép.¹³⁵⁸ Az ICJ is elismerte, hogy releváns lehet a szerződések alkalmazása és értelmezése során, amit fel lehet fogni úgy, mint ami elismeri ezt a folyamatot. Az államok számára, azonban ez nem jelent egyértelmű iránymutatást a kockázattal kapcsolatos döntéshozatalban, olyan esetben, amikor tudományos bizonytalanság áll fenn, mivel az „óvatosság” általános jellegű előírása a döntéshozókra hagyja az elővigyázatosság különböző értelmezésének kockázatát. Ahogy Peel is felteszi a kérdést, nyitva marad, hogy milyen döntéshozatali eljárás az, ami körültekintő vagy elővigyázatos, olyan

¹³⁵⁶ Uo. 312. p. 17.§

¹³⁵⁷ PEEL (2004) i. m. 495. p.

¹³⁵⁸ ITLOS, Responsibility and Obligations... Adv. Op. (2011) i. m. 47. p. 135§

helyzetekben, amikor a rendelkezésre álló tudományos adatok nem adnak pontos választ a lehetséges kockázatokra.¹³⁵⁹ A nemzetközi ítélkező fórumok gyakorlatából annyi olvasható ki, hogy a környezeti kockázatokkal kapcsolatos kérdésekben szükséges figyelembe venni a tudományos bizonytalanságot, és az óvatosság és a körültekintés megköveteli az államoktól hogy együttműködjenek a hatásokkal kapcsolatos információcserében. Ahogy Székely fogalmazott, az elővigyázatos megközelítés egy sokkal együttműködőbb megközelítést jelent az eljárásokban.¹³⁶⁰ Az ítélkező fórumok végső soron vonakodnak attól, hogy világos és tiszta kijelentéseket tegyenek az elővigyázatosságról, de közvetetten megjelennek a döntésekben. Egyelőre úgy tűnik, hogy ezen a téren még várat magára a jog progresszív fejlődése.

8. Fenntartható fejlődés

8.1 A fenntartható fejlődésről általában

8.1.1 A fenntartható fejlődés elterjedése

A fenntartható fejlődés fogalma már az 1980-as években megjelent a nemzetközi szerződésekben, azóta számos jogi instrumentumban megtalálható.¹³⁶¹ A fenntartható fejlődést, mint széleskörben elfogadott célt, általában az 1987-ben megjelent Brudtland Jelentéshez¹³⁶² szokták kötni. Ezt követően egyre jobban elterjedté vált, amire utal, hogy az 1992-es Rio de Janeioban megrendezett világkonferencia központi eleme a fenntartható fejlődésvolt. A politikában és a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődésében betöltött szerepe tulajdonképpen itt nyert megerősítést. A konferenciát követően a fenntartható fejlődést számos ország a politikája részévé tette, de hatott több nemzetközi szervezetre is, mint például a FAO, WTO, vagy a Világbank.¹³⁶³ A fenntartható fejlődés gondolatát számos nemzetközi szerződés is a maga részévé tette, mint pl. a biológiai sokféleségről szóló egyezmény, a klímaváltozásról

¹³⁵⁹ PEEL (2004) i. m. 496-497. p.

¹³⁶⁰ ITLOS, MOX Plant, Sep. Op. Székely, (2001) 143-145. p. 4.§

¹³⁶¹ SADELEER, Nicolas de: The Principles of Prevention and Precaution in International Law: Two Sides of the Same Coin? In: FITZMAURICE, Malgosia – BRUS, Marcel – MERGKOURIS, Panos eds.: *Research Handbook on International Environmental Law*, Second Edition, Edward Elgar Publishing Limited, Newhampton, 2021, 147.

p.

¹³⁶² A Bundtland-bizottság Közös Jövönk című jelentése.

¹³⁶³ BOYLE – BIRNIE – REDGWELL (2009) i. m. 124. p.

szóló egyezmény, vagy a sivatagosodás elleni küzdelemről szóló egyezmény¹³⁶⁴ és a párizsi éghajlatvédelmi egyezmény.¹³⁶⁵

8.1.2 A fenntartható fejlődés jelentése

A fenntartható fejlődés megjelenik mind nemzetközi, regionális és nemzeti szinten, döntésekben, nyilatkozatokban, irányelvekben, szerződésekben és számos más dokumentumban. A fenntartható fejlődés pontos jelentése és tartalma körül homály uralkodik a nemzetközi környezetvédelmi jogban, annak definíciójáról, természetéről és státuszáról sem alakult ki még szilárd egyetértés, így egy igen vitatott témának számít a jogirodalomban. Bándi is úgy tartja, hogy a fenntartható fejlődés fogalmának különböző értelmezései között jelentős különbségek vannak, de annyi biztosan leszögezhető, hogy a környezetvédelem a fenntartható fejlődés szerves része, sőt, lényegi eleme.¹³⁶⁶ Fitzmaurice szerint szinte lehetetlen feladatot jelent a fogalom definiálása és jogi státuszának meghatározása.¹³⁶⁷

Vannak, akik a fenntarthatóságra és a fejlődésre összpontosítanak, míg mások a Brundtland Jelentést és a Riói Nyilatkozatban foglaltak értelmezésén keresztül próbálják felfedni a fogalom pontos jelentését. A többség talán az utóbbi kategóriába tartozik.¹³⁶⁸ A fenntartható fejlődés fogalmával kapcsolatban legtöbbször általában az utóbbi kettőt szokták idézni, az ezekben a dokumentumokban megtalálható fogalmak széleskörben ismertek. A Brundtland Jelentés a fenntartható fejlődést úgy definiálta, mint „a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől.” A jelentés a fenntartható fejlődés három pillérét határozta meg, melyeket a

¹³⁶⁴ Convention on Biodiversity 1992, Magyarországon kihirdette: 1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről, 8-10. cikkek; Convention on Climate Change 1992, Magyarországon kihirdette: 1995. évi LXXXII. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény kihirdetéséről, 3. cikk; Convention to Combat Desertification 1994, Magyarországon kihirdette: 2003. évi CVII. törvény

„A sivatagosodás elleni küzdelemről a súlyos aszályjal és/vagy sivatagosodással sújtott országokban, különös tekintettel Afrikára” ENSZ Egyezmény kihirdetéséről, 4-5. cikkek; Convention on Environmental Impact Assessment in a transboundary context, 1995; Magyarországon kihirdette: 148/1999. (X. 13.) Korm. rendelet az országhatáron áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló, Espooban (Finnország), 1991. február 26. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről, Preambulum

¹³⁶⁵ United Nations Paris Agreement 2015, 2016. évi L. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Felelők 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről, 2. és 4-8. cikkek

¹³⁶⁶ BÁNDI Gyula: *Környezetvédelem, fenntartható fejlődés és integráció*, In: HALUSTYIK Anna – KLICSU László eds.: Ünnepi kötet Tersztyánszkyé Vasadi Éva 80. születésnapja alkalmából, Pázmány Press, Budapest, 2015, 50. p.

¹³⁶⁷ FITZMAURICE, Malgosia: *International Protection of the Environment*, Collected Courses of the Hague Academy of International Law, Martinus Nijhoff Publishers, Hauge, Boston, London, 2002, 59. p.

¹³⁶⁸ SCHWARZ, Priscilla: *Sustainable Development in International Law*, Non-State Actors and International Law, 2005, Vol. 5, No. 1, 133. p.

környezet, gazdaság és a szociálpolitika alkotnak. Ezeknek a területeknek az előmozdítása jelentené az utat az emberiség fenntartható fejlődéséhez, ami komoly ellentmondásokat generál.¹³⁶⁹ A Riói Nyilatkozat a Brudtland Jelentéshez hasonlóan fogalmaz: „A fejlődéshez való jogot úgy kell érvényesíteni, hogy a ma élő és a jövő nemzedékek fejlődési és környezeti szükségletei egyaránt kielégítést nyerjenek.”¹³⁷⁰ Kerekes szerint ez a legkevésbé kézzelfogható fogalom,¹³⁷¹ míg Láng lényegében egy politikai üzenetnek nevezte.¹³⁷² Gyulai szerint „Az ökológiai szemléletű fenntarthatósági megközelítések alapvetőnek tartják a természetes ökoszisztémák működőképességének megőrzését, amelynek feltétele, hogy a természeti erőforrásokat csak olyan mértékig szabad használatba venni, amennyiben azok hosszú távon is folyamatosan biztosítani tudják szolgáltatásaikat.”¹³⁷³ Sands a fenntartható fejlődés négy elemét azonosítja: i) generációk közötti méltányosság elve; ii) fenntartható használat; iii) méltányos használat; és végül vi) az integráció elve.¹³⁷⁴ A generációk közötti méltányosság elve a természetes erőforrások megőrzésének szükségességét fejezi ki a jövő generációk számára, míg a fenntartható használat elve a természetes erőforrások olyan módon történő kiaknázását, ami fenntartható. A harmadik, vagyis a méltányos használat arra utal, hogy az államoknak figyelembe kell vennie más államok igényeit, míg az utolsó, az integráció elve a környezetvédelmi megfontolások tevékenységekbe való beépítését jelenti.¹³⁷⁵ Boyle a fenntartható fejlődés további elemként azonosítja még a fejlődéshez való jogot, és a Riói Nyilatkozat alapján anyagi és eljárásjogi elemekre bontja fel.¹³⁷⁶ Míg anyagi elemekhez sorolja a környezetvédelem és gazdasági fejlődés, a fejlődéshez való jogot, a fenntartható használatot, és az erőforrások méltányos elosztását, addig az eljárási elemek között tartja számon a nyilvánosság részvételét és a környezeti hatásvizsgálat elkészítését.¹³⁷⁷ Lowe, Birnie és Boyle, és Redgwell szerint is annak ellenére, hogy ugyan meg lehet határozni a fenntartható fejlődés elemeit, azonban nem lehet biztonsággal kijelenteni, hogy annak mi a pontos jelentése, és hogy milyen konkrét normatív következményei vannak.¹³⁷⁸ A nemzetközi ítélkező fórumok

¹³⁶⁹ KESERŰ Barna Arnold: *A fenntartható fejlődés hatása a szellemi tulajdon-védelem rendszerére*, Dialóg Campus, Budapest, 2019, 52. p.

¹³⁷⁰ Riói Nyilatkozat a Környezet és Fejlődésről, 3. elv

¹³⁷¹ KERÉKES Sándor: A fenntarthatóság közgazdasági értelmezése In: BULLA Miklós – TAMÁS Pál: *Fenntartható fejlődés Magyarországon – Jövőképek és forogatókönyvek*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2006, 200. p.

¹³⁷² LÁNG István: *Stockholm – Rio – Johannesburg: Lesz-e új Nap alatt a környezetvédelemben?* Magyar Tudomány, 2001/12, 1415-1422. p.

¹³⁷³ GYULAI Iván: *Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről*, Magyar természetvédők Szövetsége, Budapest, 2008, https://mtvsz.hu/dynamic/FF_kerdések_valaszok.pdf, 9. p. (Letöltve 2022. 03. 01.)

¹³⁷⁴ SANDS – PEEL- FABRA- MCKENZIE (2012) i. m. 207. p.

¹³⁷⁵ Uo. 207. p.

¹³⁷⁶ BOYLE – BIRNIE – REDGWELL (2009) i. m. 116. p.

¹³⁷⁷ Uo. 116. p.

¹³⁷⁸ Uo. 125. p.

döntéseiben fel szokott merülni a fenntartható fejlődés, melyből adódnak a következő kérdések: i) mi a jelentése; ii) a nemzetközi jog minden fejlődéstől megköveteli-e a fenntarthatóságot, kötelező erővel bír-e; iii) ha igen, akkor mi a fenntarthatóság, hogyan mérhető és hogyan állapítható meg. Az ítélkezési gyakorlat azt mutatja, hogy amikor felmerül a fenntartható fejlődés fogalma, akkor az előbbi kérdéseket a nemzetközi ítélkező fórumok igyekeznek elkerülni, és a fentiekkel ellentétben más módon közelítik meg a fenntartható fejlődést.

8.2 A fenntartható fejlődés természete

A jogirodalomban nemcsak a fenntartható fejlődés jelentése, de annak természete is vitatott. Rendelkezik-e a kötelező erővel vagy inkább csak egy koncepcióként van jelen a nemzetközi jogban? A vélemények ezzel kapcsolatban is eltérőek. Bándi nézete szerint „egy ilyen fogalomból nem lehet jogszabályi következményeket levonni, jogintézményeket levezetni, joggyakorlatot táplálni akkor sem, ha látszólag jogszabályi fogalommal állunk szemben.”¹³⁷⁹ Míg Sands a nemzetközi környezetvédelmi jog elvei között tartja számon,¹³⁸⁰ ahogyan Weermantry is,¹³⁸¹ addig Boyle,¹³⁸² Lowe,¹³⁸³ Vinuales¹³⁸⁴ inkább egy koncepcióként tekint rá.¹³⁸⁵ A fenntartható fejlődést Handl sem ismeri el a nemzetközi jog imperatív normájaként.¹³⁸⁶ Miért fontos a megkülönböztetés? A koncepció és az elv közötti különbség abban áll, hogy ellentétben a koncepcióval, az elvek az államok magatartására irányadó elsődleges kötelezettségi szabályként működnek, ami alapján egy ügyet el lehet dönteni.¹³⁸⁷ Ebből a szempontból nézve, a fenntartható fejlődés közelebb áll a koncepcióhoz, ami kiolvasható az ICJ Bős-Nagymaros ügyben hozott ítéletéből is.

Vinuales a normákat funkciójuk szerint három kategóriába sorolja. Az első kategóriába azokat sorolja, amelyek a szerződések felépítésében játszanak szerepet (ezeket építészeti normáknak nevezi). A másodikba azok a normák tartoznak, melyeknek értelmező szerepük van.

¹³⁷⁹ BÁNDI Gyula: *A fenntarthatóság értelmezésének egyes jogi szempontjai*, 2013, 25. p. http://real-d.mtak.hu/651/7/dc_618_12_doktori_mu.pdf (Letöltve 2022. 03. 14.)

¹³⁸⁰ SANDS – PEEL – FABRA – MCKENZIE (2012) i. m. 207. p.

¹³⁸¹ ICJ, Gabčíkovo-Nagymaros, Sep. Op. Weermantry (1997) i. m. 88. p.

¹³⁸² BOYLE – BIRNIE – REDGWELL (2009) i. m. 123-127. p.

¹³⁸³ LOWE, Vaughan: Sustainable Development and Unsustainable Arguments, In: BOYLE, Allen E. - FREESTONE, David eds.: *International Law and Sustainable Development: Past Achievements and Future Challenges*, Oxford University Press, New York, 2001, 21-36. p.

¹³⁸⁴ VINALES (2021) i. m. 299. p.

¹³⁸⁵ LOWE (2001) i. m. 21-36. p.

¹³⁸⁶ HANDL, Gunther: Sustainable Development: General Rules Versus Specific Obligations, In: LANG, Winfried: *Sustainable Development and International Law*, London, 1995, 35-43. p.

¹³⁸⁷ VINALES (2021) i. m. 293. p.

Ezeket egyrészt másik norma értelmezésére használják, másrészt egymással versengő normák összeegyeztetésére. Higgins arra utal, hogy a nemzetközi jognak, mint egy folyamatnak, bátorítania kell az olyan értelmezést, ami kompatibilis azokkal az értékekkel és célokkal, amiket elkívánunk érni.¹³⁸⁸ A harmadik csoportba tartoznak azok, amelyeknek döntéshozó funkciója van, és mint primer normák meghatározzák az államok magatartását, így önmagukban alkalmasak egy ügy eldöntésére.¹³⁸⁹ Megfigyelése szerint a fenntartható fejlődés csak az első kettő funkciót tölti be, mert nem a fejlődés fenntarthatósága az, ami eldönt egy ügyet, hanem a releváns szerződéses norma.¹³⁹⁰ A fenntartható fejlődés nem rendelkezik pontos kritériumokkal, ami alapján önmagában számon kérhető az államoktól, hogy egy adott fejlesztés fenntartható-e. Lowe szerint a fenntartható fejlődés egy olyan koncepció, ami önmagában nem határoz meg kényszerítő magatartást, mert a normákat normatív módon kell megfogalmazni, mint például az, hogy fejlessz fenntarthatóan, vagy hogy az államoknak joga van a fenntartható fejlődéshez, vagy hogy nem szabad fenntarthatatlanul fejlődniük.¹³⁹¹ A fenntartható fejlődés, mint norma, bizonytalansággal rendelkezik, ezért kérdés, hogy egyes esetekben hogyan, és milyen hatása lehet. A fenntartható fejlődés nem nevezhető primer normának, hanem inkább egy gyűjtőfogalom, ami lehetőséget teremt egyrészt az ütköző jogok feloldására, másrészt megteremti a nemzetközi jog más normáinak alkalmazásához a kapcsolatot, mint a környezeti károk megelőzése vagy a környezeti hatásvizsgálat lefolytatásának követelménye. Az ítélkezési gyakorlat alátámasztja ezt a feltevést.

A fenntartható fejlődés koncepciója a nemzetközi ítélkező fórumok döntésének folyamatában tud igazán kibontakozni, a bírósági érvelésen keresztül. Ez alapján úgy tűnik, hogy a fenntartható fejlődés egy olyan jogi koncepció, ami tolja és húzza az elsődleges normák határait, amikor azok konfliktusba kerülnek egymással.¹³⁹² A jogesetek azt mutatják, hogy a fenntartható fejlődés - Vinales logikáját követve – az értelmezésben és a versengő normák összeegyeztetésében játszik fontos szerepet. A jogvitákban a nemzetközi ítélkező fórumok feladatát általában az egymással versengő jogok és érdekek összeegyeztetése jelenti, ami sokszor komoly kihívás. Az érvelésben és az adott kérdés megközelítésében kell lennie konzisztenciának, mert ez növeli a kiszámíthatóságot és a hatékonyságot. Egy jogrendszer fenntartásához a folyamatos bírósági fejlesztés és a doktrína koherens megerősítése

¹³⁸⁸ HIGGINS, Rosalyn: *Problems and Process: International Law and How We Use It*, Clarendon Press, Oxford, 1994, 2-3. p.

¹³⁸⁹ Vinales (2021) i. m. Uo. 293. p.

¹³⁹⁰ Uo. 293. p.

¹³⁹¹ LOWE (2001) i. m. 24. p.

¹³⁹² Uo. 31. p.

nélkülözhetetlen.¹³⁹³ A koherenciát és konzisztenciát bizonyos jogi koncepciók kategóriájának használata biztosítja, mint az ésszerűség. Lowe szerint ezek a jogi koncepciók azok, amik megteremtik a kapcsolatot a primer normák között és módosítják azok alkalmazását. Nézete szerint a bírók ezeket a jogi koncepciókat azért alkalmazzák a döntésekben, mert bár nem határoznak meg pontos kötelezettséget az államok számára, de eszközként tökéletesen megfelelnek arra, hogy iránymutatással szolgáljanak egyes versengő primer normák esetén.¹³⁹⁴ Ezeket a fogalmakat nem az államok gyakorlata és az *opinio juris* keletkezteti, mint a szokásjogi normák esetén, hanem az ítélkező fórumok hozzák létre, és alkalmazzák a döntéshozatal során, aminek következménye, hogy a jog fejlődésére a jövőben hatással lesznek.¹³⁹⁵ A fenntartható fejlődés is ilyen jogi koncepció? Az ítéletek *ratio decidendi*je szerint igen, és úgy tűnik, hogy alkalmas arra, hogy a fejlődéshez való jog és a környezetvédelem követelménye közötti konfliktust feloldja.

Ez az értelmezés figyelhető meg több esetben is, mint pl. a Bős-Nagymaros, Kishenganga, Iron Rhine, vagy a Garnélarákok-Teknős ügyben. A Bős-Nagymaros ügyben az ICJ a fenntartható fejlődés alkalmazásával lehetőség nyílik a fejlődés és a környezet védelme közötti érdekek összeegyeztetésére és konfliktusok feloldására. A fenntartható fejlődés azért alkalmas erre, mert középpontjában a gazdasági fejlődéshez való jog és a környezet megőrzése áll. A Bős-Nagymaros ügyben erre tekintettel mondta ki az ICJ, hogy az új normákat nemcsak új tevékenységekre, de a már múltban megkezdett tevékenységek folytatása esetén is figyelembe kell venni, alkalmazva az evolútív megközelítést. Ezzel az ICJ megnyitotta az utat a szerződések környezetvédelmi alapon történő újra értelmezése előtt. Ez a szemlélet több, későbbi ügyekben hozott döntés indokolásában is megfigyelhető. Erre került sor pl. a WTO garnélarák-teknős ügyben hozott döntésében is, ahol a Fellebbezési Testület a GATT XX. cikkének g) pontjában megjelenő kimeríthető természetes erőforrások fogalmát a fenntartható fejlődés tükrében értelmezte, megállapítva, hogy a rendelkezés nem statikus.¹³⁹⁶ Ebben az esetben a Fellebbezési Testület a fenntartható fejlődés jegyében egy alapvetően kereskedelmi intézkedést hozott összhangba a környezet védelmének igényével, és értelmezte a GATT releváns rendelkezését. Ez a nézet vezette arra a következtetésre a Fellebbezési Testületet, hogy a teknősöket kimeríthető természetes erőforrásnak minősülnek.¹³⁹⁷ A fenntartható fejlődés koncepciójának alkalmazásával az ügyben a Fellebbezési Testület a kereskedelmi jog és a

¹³⁹³ LOWE (2001) i. m. 32. p.

¹³⁹⁴ Uo. 34. p.

¹³⁹⁵ Uo. 32-34. p.

¹³⁹⁶ WTO, Shrimp and Turtles (1998) i.m. 48. p. 129.§

¹³⁹⁷ Uo. 48. p. 130.§

környezetvédelem között megteremtette a kapcsolatot. Érdemes zárójelben megjegyezni, hogy a WTO egyezményben *expressis verbis* jelenik meg a fenntartható fejlődés, mint cél.¹³⁹⁸ A Bős-Nagymaros ügyben is az ICJ számára a közös projekt megvalósítására létrehozott szerződés teremtett alapot a fenntartható fejlődés koncepciójának alkalmazására, illetve a szerződés evolútív értelmezésre. Az ICJ a környezetvédelmi jog új normáinak alkalmazását tehát a szerződésből vezette le. Ebben az esetben az ICJ úgy értelmezte a szerződés rendelkezéseit, mint amik nyitottak a nemzetközi jog újonnan létrejövő szabályainak a beépítésére.¹³⁹⁹ Ezt később az antarktiszi bálnavadászat ügyben hozott ítélet is megerősítette, mely szerint a szerződések nem statikusak, hanem élő eszközök,¹⁴⁰⁰ ami lehetőséget teremt a szerződéses rendelkezések értelmezésének formálásához. A kishenganga ügyben a választottbíróóság a szerződés rendelkezéseit szintén a nemzetközi környezetvédelmi joggal összhangban törekedett értelmezni, és hangsúlyozta a fenntartható fejlődésre hivatkozva a gazdasági érdekek összeegyeztetésének szükségességét a környezet megóvásáért.¹⁴⁰¹ A fenntartható fejlődés koncepciója alapján értelmezte az Indus-medencéről szóló szerződés releváns rendelkezéseit.¹⁴⁰² A fenntartható fejlődést alkalmazva állapította meg, hogy a környezetvédelem a projektek minden fázisa során figyelembe veendő.¹⁴⁰³ A papírmalmok ügy is hasonló, mely szerint a szerződés tárgya és célja értelmében a használatnak lehetővé kell tennie a fenntartható fejlődést, ami figyelembe veszi a folyó környezetének folyamatos megőrzésének szükségét és a parti államok gazdasági fejlődéséhez való jogát.¹⁴⁰⁴ Ezeknek az ügyeknek a közös jellemzője, hogy a jogvitában megjelenő szerződések lényegében lehetővé tették az eljáró nemzetközi ítélkező fórum számára a fenntartható fejlődés koncepciójának alkalmazását, mert azokból levezethető volt. Mindegyik fent említett esetben az eljáró nemzetközi ítélkező fórum visszanyúlt a szerződéshez: a fenntartható fejlődést nem, mint primer normát alkalmazta, ami arra is utal, hogy az nem rendelkezik ilyen természettel. Más a helyzet az Iron Rhine ügyben, ahol a felek közötti bilaterális szerződés nem tartalmazott ilyen utalást, a választottbíróóság mégis tágra értelmezve, a fenntartható fejlődés koncepcióját alkalmazta annak megállapítására, hogy egy már létező vasútvonal modernizálásába beletartoznak a szükséges környezetvédelmi intézkedések is, és azok a projekt szerves részét

¹³⁹⁸ Agreement Establishing the World Trade Organization, 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakeshi-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről, Preambulum

¹³⁹⁹ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros, Judgment, (1997) i. m. 64. p. 112. §

¹⁴⁰⁰ ICJ, Whaling in the Antarctic, Judgment, (2014) 257. p. 83. §

¹⁴⁰¹ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 172. p. 452. §

¹⁴⁰² Pakisztán anyagi kárnak tekintette a környezetnek okozott károkat. Uo. 138. p. 371. §

¹⁴⁰³ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 172. p. 452. §

¹⁴⁰⁴ ICJ, Pulp Mills Case, Judgment (2010) i. m. 48. p. 75. §

jelentik.¹⁴⁰⁵ Összességében az a következtetés vonható le, hogy a nemzetközi ítélkező fórumok olvasatában a fenntartható fejlődés a gazdasági fejlődés környezettel való összeegyeztetését fejezi ki.

Amint az a vizsgált ügyekből tükröződik, a fenntartható fejlődés fontos szerepet tölt be az ítélkezés során, amit a nemzetközi ítélkező fórumok elsősorban a szerződések értelmezése során alkalmaznak, mégpedig az egymással ütköző jogok, illetve érdekek feloldására. Vinnales felosztását követve, a fenntartható fejlődés az értelmező funkciót betöltő normák közé tartozik.¹⁴⁰⁶ A jogesetek jól szemléltetik, hogy a fenntartható fejlődésre nem, mint primer normaként hivatkoznak *per se* – tehát nem azt vizsgálják, hogy a fejlődés vagy adott tevékenység fenntartható-e – hanem azt a szerződések értelmezéséhez hívják segítségül. A fenntartható fejlődés koncepciójával lehetőség nyílik egyrészt az egymással versengő gazdasági fejlődés és környezetvédelmi érdekek összeegyeztetésére, és a környezetvédelmi megfontolások figyelembevételére olyan szerződések esetén is, melyek nem tartalmazzak széleskörű környezetvédelmi rendelkezéseket, vagy - mint az Iron Rhine esetben is - szinte semmilyen. Ez oda vezet, hogy a fenntartható fejlődést lehet a szerződések „frissítésére” alkalmazni, ezáltal lehetővé válik más nemzetközi környezetvédelmi normák alkalmazása. Erre jó példa a Kishenganga ügyben hozott ítélet, melyben a válsztottbíróóság kimondta, hogy a fenntartható fejlődés az általános nemzetközi jog által megkövetelt környezeti hatásvizsgálat követelményében, az elvárható gondosságban és a megelőzésben nyilvánul meg.¹⁴⁰⁷ Ezzel a módszerrel a figyelem középpontjába nem a fejlődés fenntarthatósága kerül, hanem a döntéshozatal és az elvárható gondosság. Így az ítélkező fórumoknak nem szükséges minden egyes esetben vizsgálniuk, hogy az adott fejlődés fenntartható volt-e, aminek megállapítása több tényezőtől és értékítélettől is függ, mint például politikai, társadalmi, gazdasági, amik között a környezetvédelem csak az egyik.¹⁴⁰⁸

VII: A kutatási eredmények összegzés

A környezetvédelem napjaink egyik égető témájává vált, ami az emberiség környezetpusztító magatartásának köszönhető. A környezet globális oltalma nemzetközi szinten valósulhat meg a leghatékonyabban, ami igazolja az értekezés témájának aktualitását. A kutatás középpontja

¹⁴⁰⁵ ICJ, Gabcikovo-Nagymaros, Judgment (1997) i. m. 74. p. 140.§

¹⁴⁰⁶ VINALES (2021) i. m. 298. p.

¹⁴⁰⁷ PCA, Kishenganga, Partial Award (2013) i. m. 170. p. 450.§

¹⁴⁰⁸ BOYLE – BIRNIE – REDGWELL (2009) i. m. 126. p.

az államok környezeti károkért való nemzetközi felelőssége, a nemzetközi ítélkező fórumok releváns esetjogát alapul véve. Az értekezésben alkalmazott induktív megközelítés lehetőséget teremt egyes nemzetközi szokásjogi elvek és normák identifikálására és tartalmuk meghatározására, valamint pontosítására. A nemzetközi ítélkezés nagymértékben hozzájárult a nemzetközi környezetvédelmi jog, illetve a környezeti károkért való felelősség fejlesztéséhez, ami az értekezésben vizsgált jogesetektől tisztán kiolvasható.

A nemzetközi környezetvédelmi jog egy relatíve új jogterület, fejlődésének több állomása különböztethető meg, melyek jól tükrözik a tudomány előrehaladását, az újabb technológiák megjelenését és azok hatásának megértését, továbbá a politikai tudat változásait, és a nemzetközi jogrend és intézmények változó szerkezetét.¹⁴⁰⁹ Az olyan esetek, mint az 1914-es Bhopáli vegyi üzem katasztrófája, (melyben közel 20.000 ezer ember vesztette életét)¹⁴¹⁰ vagy az 1948-ban Donora városában kialakult gyilkos köd,¹⁴¹¹ és az 1952-ben London felett elterjedő gyilkos füstköd (szintén több ezer emberéletet követelt), és más hasonló események mind hozzájárultak a környezet és az ipar, illetve a gazdasági fejlődéshez kapcsolódó érdekek és szükségletek közötti összefüggés felismeréséhez.¹⁴¹² Az első és a második ipari forradalmat követően, tehát nyilvánvalóvá vált, hogy a természetes erőforrások, az élővilág kontrollálatlan kiaknázása egyenes út az erőforrások teljes kimerítéséhez: megfelelő védelem és ellenőrzés hiányában több faj kihalását eredményezheti, ami a gazdasági érdekeknek sem tesz jót.¹⁴¹³ A környezeti értékek megőrzése iránti érdeklődés így elsősorban nem a környezet romlásának tudatosulását jelezte, hanem inkább a természetes erőforrásokkal kapcsolatos gazdasági érdekek védelmének igényét juttatta kifejezésre. Ennek megfelelően a környezetvédelemmel kapcsolatos első rendelkezések leginkább az egyes fajok védelmét célozták, a biodiverzitás védelme még nem jelent meg ezekben a normákban.¹⁴¹⁴ Ide sorolhatók többek között az 1902-es Párizsi Egyezmény a mezőgazdaság számára hasznos madarak védelméről,¹⁴¹⁵ továbbá az 1911-ben az USA és Nagy-Britannia, Japán és az Orosz Birodalom kötött egyezmény a prémes

¹⁴⁰⁹ SANDS – PEEL – FABRA – MACKEZNIÉ (2012) i. m. 22. p.

¹⁴¹⁰ GONSLAVES, Colin: *The Bophal Catastrophe: Politics, Conspiracy and Betrayal*, Economic and Political Weekly, Vol. 45, No. 26/27, 2010, 68-75. p.

¹⁴¹¹ Az USA-ban található városban a felgyülemlett szmog a 6000 fős településen 4000 embernek légzési problémákat, 20 embernek pedig a halálát okozta.

¹⁴¹² BEYERLIN, Ulrich – MARAUHN, Thilo: *International Environmental Law*, Hart Publishing, United Kingdom, 2011, 4. p.

¹⁴¹³ HALVORSSSEN, Anita M.: The origin and development of international environmental law, In: SHAWKAT Alam – KRAVCHENKO Svitlana – CHOWDHURY Tareq M.R. – BHUIYAN Md Jahid Hossain – TECHERA J. Erika (szerk): *Routledge Handbook of International Environmental Law*, Routledge, New York, 2013, 27. p.

¹⁴¹⁴ KECSKÉS (2012) i. m. 49. p.

¹⁴¹⁵ 1902 Convention of Protection of Birds Useful to Agriculture. Magyarországon kihirdette: 1906. évi I. törvénycikk a mezőgazdaságra hasznos madarak védelme végett Párizsban 1902. évi március hó 19-én kötött nemzetközi egyezmény, valamint az ennek függelékét képező két jegyzék becikkelyezéséről

fókák védelméről,¹⁴¹⁶ az 1916-ban létrejött Kanadai Amerikai madárvédelmi egyezmény,¹⁴¹⁷ valamint az első, 1931-ben született bálnavadászatot szabályozó nemzetközi egyezmény,¹⁴¹⁸ végül az afrikai fauna és flóra megőrzéséről szóló, 1933-ban Londonban aláírt nemzetközi egyezményt.¹⁴¹⁹ Ezek közül kivételesnek tekinthető az 1909-ben Nagy-Britannia és az USA között megszületett Nemzetközi határmenti vizekről szóló szerződés.¹⁴²⁰ A szerződés célja a vízszint és a hajózás megóvása volt a határ menti vizeken, azonban egyik rendelkezése kifejezetten tiltotta a vízszennyezést és a károkozást, annak pontos definiálása nélkül.¹⁴²¹ Jelentőségét az adja, hogy ez volt az első, amely szennyezés megelőzésére kötelezte a feleket.¹⁴²² Bár a nemzetek törekedtek a környezeti kihívások kezelésére, a korai törekvések szórványosak és hatástalanok voltak. Ennek oka egyrészt a nemzetközi közösség horizontális felépítése,¹⁴²³ másrészt az állami szuverenitásra helyezett erős hangsúlyban rejlik.¹⁴²⁴

A nemzetközi környezetvédelmi jog, illetve a kárfelelősség fejlődésében meghatározó szerepet töltött be a szuverenitás értelmezése. Szakítva az abszolút szuverenitás elmélettel, megjelent a gondolat, miszerint az állami szuverenitásnak vannak korlátai, amit minden államnak tiszteletben kell tartania. Ehhez a paradigmaváltáshoz nagymértékben hozzájárultak az első, határon áterjedő, a környezetre nézve káros hatások megjelenése. A modern technológiák úttörésével jelentősen megnöttek a környezetszennyező tevékenységek is, melyek nem feltétlenül képesek a tevékenység helyszínén, illetve az adott állam határain belül maradni. Az adott tevékenység káros hatásai így nemcsak a forrásállamot érinthetik, hanem - ahogyan azt láthattuk – más, szomszédos országok környezetét is. Az államok határaikon belül szabadon megválaszthatják, hogy milyen tevékenységet kívánnak folytatni vagy engedélyezni, ez a szuverenitás tartalmában benne rejlik. Ebben az esetben tehát nem merül fel a jogellenesség, az állam maga jogszerűen jár el, saját jogot gyakorol a saját területén belül. Az első, korai környezettárgyú ügyek jól megvilágítják a problémát: ha jogszerű tevékenységgel kár keletkezik, ennek mi a következménye? A belső jogban ezekre az esetekre a veszélyes üzem,

¹⁴¹⁶ Preservation and Protection of Fur Seals, Convention signed at Washington July 7, 1911,

¹⁴¹⁷ Convention for the Protection of Migratory Birds in Canada and the United States 1916, reaty-Making Power. Legislation under It Constitutional. Migratory Bird Treaty and Act, The Yale Law Journal, Vol. 29, No. 4 (Feb., 1920), 474 p.

¹⁴¹⁸ Regualtion of Whaling, Geneva, September 24, 1931

¹⁴¹⁹ CENTERI Csaba – GYULAI Ferenc – PENSZKA Károly: *A világ természetvédelmének története 1913–1933 között (védett területek alapítása)*, Tájékológiai Lapok 5. évf. 2007/1, 10. p.

¹⁴²⁰ Treaty Relating to Boundary Waters Between the United States and Canada, Jan. 11., 1909

¹⁴²¹ Uo. Article IV. „It is further agreed that the waters herein defined as boundary waters forbidden waters and waters flowing across the boundary shall not be polluted on either side to the injury of health or property on the other.”

¹⁴²² SANDS – PEEL – FABRA – MACKEZNIE (2012) i. m. 25. p.

¹⁴²³ HALVORSSSEN (2013) i. m. 27. p.

¹⁴²⁴ NANDA- PRING (2013) i. m. 71. p.

illetve az objektív felelősség ad választ, miszerint a károkozó és a káros cselekmény közti okozati összefüggés fennállása esetén a károkozónak kártérítési kötelezettsége keletkezik. Sikert-e ezt a megoldást a nemzetközi jogba átültetni? Az értekezésben bemutatott esetjogból levonható következtetés negatív választ kényszerül adni a kérdésre. A korai ítéletek, mint a Trail Smelter ügy arra utal, hogy a választottbírószak jogánál fogadta – az ILC által is alkalmazott terminológiát használva - a *sine delicto* felelősséget. A későbbi ítéletek viszont nem támasztják alá azt a feltevést, hogy a nemzetközi szokásjogban létezne a környezeti károkra vonatkozó speciális felelősségi alakzat. A Trail Smelter ügy ítéletéből az értekezésben többször is idézett része miszerint egyetlen állam sem használhatja területét vagy engedheti területének oly módon történő használatát, hogy azzal kárt okoz más állam területén, a *sic utere tuo* maximát, a jó szomszédságot, illetve a joggal való visszaélés tilalmát fejezi ki. A kötelezettséget több ízben elismerte a ICJ, mint szokásjogi szabályt. Ez a kötelezettség a környezeti károk megelőzésre, azaz a prevencióra utal és nem a *sine delicto* felelősség elfogadására. Ezt az értelmezést támasztja alá nemcsak a konzisztens ítélkezés, de az ILC és a Nemzetközi Jogi Intézet is. Mindkét esetben az államok nemzetközi jogi felelősségének vizsgálata során arra a megállapításra jutott, hogy a környezeti károkra is a nemzetközi felelősség általános szabályai az alkalmazandók. A vizsgált jogesetek is alátámasztják ezt a következtetést. A ILC az államok nemzetközi felelősségének kodifikációja során különbséget tett *ex delicto* és *sine delicto* felelősség, valamint *primer* és *szekunder* normák között. Bizonyos megfontolások után, az ILC a *sine delicto* felelősséget végül a *primer* normák között helyezte el, annak kizárása nélkül, hogy létrejöhetnek *lex specialis* szabályok a környezeti kárfelelősségre nézve. A Stockholmi Nyilatkozat kifejezetten felhívja az államok figyelmét a környezeti károkért való felelősség fejlesztésére. Ahogyan Bruhács fogalmaz: „A Stockholmi Nyilatkozat óta létezik egy *pactum de contrahendo* a szennyezésre és más környezeti károkra vonatkozó felelősség és jóvátétel nemzetközi jogának fejlesztésére.”¹⁴²⁵ Létrejöhet-e a jövőben egy speciális felelősségi alakzat a környezeti károk kategóriájára? Az ítélkezési gyakorlat tartja magát az államok nemzetközi felelősségének általános szabályaihoz, így egyelőre úgy tűnik, hogy kicsi az esély arra, hogy az ICJ szokásjogként ismerje el a jogszerű magatartással okozott károkért való felelősséget, mint önálló felelősségi alakzatot, illetve az államok objektív felelősségét a nemzetközi jog által nem tiltott veszélyes tevékenységek káros hatásaiért. Ehhez hozzájárul, hogy a nemzetközi szerződések sem támogatják az államok objektív felelősségét,

¹⁴²⁵ BRUHÁCS János: A környezeti károk miatti nemzetközi felelősség dilemmái. In: MIKLÓS Imre – LAMM Vanda – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Közjogi tanulmányok: Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*, Budapest, Corvinus Egyetem, 2006, 72. p.

rendszerint inkább a magánszemélyekre, azaz az üzemeltetőre telepítik a felelősséget. A környezeti károkért való felelősségre az általános nemzetközi jog szerinti *ex delicto* felelősség szabályai az alkalmazandóak, míg nyitva marad a kérdés, hogy mi történik akkor, ha az állam elvárható gondosan jár el, mégis kár keletkezik. A *lex specialis* felelősségi alakzat nem kizárt, az államok számára továbbra is nyitva áll a lehetőség, hogy a határon áterjedő környezeti károk miatti felelősséget szabályozzák, eltérve az általános felelősségi szabályoktól.

Mindazonáltal a *case law* nagymértékben hozzájárul a környezettel kapcsolatos, nemzetközi szokásjogi elvek azonosításához. A jogeseteket alapul véve úgy tűnik, hogy a ICJ követi a ILC által, a primer normák között elhelyezett *sine delicto* felelősséget. Az ítélezés alapján meghatározhatók az ilyen értelemben vett *sine delicto* felelősség tartalmi elemei is, mint a megelőzés, a különböző eljárási kötelezettségek, az elvárható gondosság, mint mérce, és az ezek közötti összefüggés. Egyértelműen kijelenthető, hogy a környezeti ártalmak középpontjába a megelőzés kerül. Ezt alátámasztják a legkorábbi ügyek is, mint a Trail Smelter vagy a Korfu-szoros ügy. Az ügyek közös jellemzője, hogy a Trail Smelter ügyben kifejezésre kerülő *sic utere tuo* maximára, illetve a károkozás tilalmára és a jó szomszédságra való építkeznek. Ezekből az elvekből következik a környezeti ártalmak megelőzésének elve. Nem meglepő, hogy bekerült az első környezetvédelmi világkonferencia eredményéül létrejött nyilatkozatba, az 1972-es Stockholmi Nyilatkozatba, majd azt követően megerősítésre került az 1992-es Riói Nyilatkozatban is. Számos alkalommal hangsúlyozták a nemzetközi ítélkező fórumok is, elismerve annak szokásjogi státuszát. Nem meglepő, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jog alappillére a környezeti károk megelőzésének követelménye. A Chorzóv-gyár ügyben az PCIJ deklaráta, hogy: „a nemzetközi jog elve, sőt, általános jogi alapelv, hogy bármilyen kötelezettség megsértése jóvátételi kötelezettséget von maga után”¹⁴²⁶ és „a jóvátételnek, amennyire lehetséges, el kell tüntetnie a jogellenes cselekmény minden következményét, és vissza kell állítania azt az állapotot, ami valószínűleg fennállt volna, ha a cselekményt nem követték volna el (...) ha ez nem lehetséges, akkor olyan összeg megfizetésére köteles, ami megfelel azzal az értékkel, amellyel az eredeti állapot helyreállítása bírna.”¹⁴²⁷ Szabó megjegyzi, hogy a döntés egyértelműen az eredeti állapot helyreállításának elsődlegességét hirdeti, és lefekteti a teljes reparáció elvét.¹⁴²⁸ A környezeti károk kategóriájára

¹⁴²⁶ Publications of the Permanent Court of International Justice, Series A.-No. 17, Collection of Judgments, No. 13, Case Concerning the Factory at Chorzóv, 1928, 29. p.

¹⁴²⁷ Publications of the Permanent Court of International Justice, Series A.-No. 17, Collection of Judgments, No. 13, Case Concerning the Factory at Chorzóv, 1928, 47.

¹⁴²⁸ SZABÓ Marcell: A Jóvátételi cikkek kodifikációja az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságában, Doktori Értekezés, Budapest, 2003, 103. p.

viszont sok esetben nem alkalmazható az *in integrum restitutio*. Az olyan tevékenységek, melyek veszélyes anyagokkal foglalkoznak, kockázatokat jelentenek a társadalomra és a környezetre egyaránt. Az ezekből származó emissziók, illetve hatások sokszor rendkívüli mértékben károsítják a környezetet, ami miatt az eredeti állapot helyreállítása lehetetlenné válik. Az ártalmak kialakulásának megakadályozására ad választ a környezeti károk megelőzésének elve. Az, hogy a megelőzés *erga omnes* jelleggel rendelkezne, a jogesetek alapján nem kijelenthető egyértelműen. A Bős-Nagymaros ügy kiváló lehetőséget szolgáltatott a kérdés tisztázására, ami a Nukleáris fegyverek jogszerűségében kért tanácsadóvélemény során is felmerült, de ez idáig a ICJ nem kívánt egyértelműen állást foglalni. Ezzel ellentétben a ITLOS inkább hajlik a megelőzés *erga omnes* mivoltának elfogadására. Nem kizárt, hogy a jövőben egyre többször fog felmerülni ez a kérdés, mivel a környezeti ártalmak kezelése az emberiség egészének az érdekét szolgálja. Az ítélkezési gyakorlatból levonható a következtetés, miszerint a megelőzés nem egy eredménykötelezettség, tehát nem jelenti a károk teljes megakadályozásának követelményét. Ez azért is érdekes, mert a ILC a *sine delicto* felelősség kodifikációja során a megelőzésre eredetileg eredménykötelezettségként tekintettek.¹⁴²⁹ Ezt azonban elvetették, és helyette gondossági kötelezettségként ismerték el. Ezt tisztázta a ICJ és a ITLOS is. Az ítélkezési gyakorlatból az is világosan látszik, hogy a megelőzés és az eljárási kötelezettségek meghatározott nagyságrendű kár esetére vonatkoznak, ami a „jelentős,” tehát az államoknak a jelentős határon átterjedő környezeti károk esetében terheli a megelőzés kötelezettsége. Ez tükrözi a jó szomszédság elvét, mely kifejezésre juttatja, hogy az érintett államnak bizonyos szintű tűrés kötelezettsége van. A Lac Lanoux ügyben a választottbíróóság kifejezetten hangsúlyozta, hogy a jóhiszeműség elve szerint az államoknak figyelembe kell venniük más államok érdekeit, és törekedniük kell a különböző érdekek összeegyeztetésére.¹⁴³⁰

A kérdésre, hogy az állam teljesítette-e a megelőzés kötelezettséget vagy megsértette-e azt, a mérce az elvárható gondosság. Ez azt jelenti, hogy a határon átterjedő, negatív környezeti hatások megelőzésében az államokat elvárható gondossággal kell eljárni. Az elvárható gondosság az, aminek segítségével megállapíthatóvá válik, hogy az állam mindent megtett-e a környezeti károkozás elkerülése végett. A vizsgált ítéletekből, kiváltképpen a Papírmalmok és a Costa Rica c. Nicaragua ügyekből kitűnik, hogy az elvárható gondosság és a megelőzés között szoros összefüggés fedezhető fel, mivel szinte mindkettő ugyanazon kötelezettségek teljesítésével valósul meg. Az elvárható gondosság az államok szuverenitását ellensúlyozza,

¹⁴²⁹ ILC Yearbook 2001 Vol. II Part 2, 32. p.

¹⁴³⁰ Lake Lanoux Arbitration (1957) 32. p.

mivel kifejezi, hogy bizonyos, ésszerű intézkedéseket meg kell tenni más államok érdekeinek megóvása végett, ami a *sic utere tuo* maximával összhangban van. Ez azt jelenti, hogy az állam felelőssége akkor merül fel, ha nem tett meg minden számára elérhető lépést a környezeti károk megelőzésére, ami a felelősség értékelése során kiemelkedő szereppel rendelkezik. Az ítékezés vizsgálatával tisztább képet kaphatunk arról, hogy pontosan mit is jelent az, hogy a környezeti károk megelőzésében elvárható gondossággal kell eljárni. Milyen magatartás az, ami megfelel ennek? Az elvárható gondosság jellemzője, hogy rugalmas, és ahogyan arra a ILC is utalt, az elvárható gondosság ésszerű standardja változhat, mivel a tudomány és a technológia folyamatos fejlődésen megy keresztül.¹⁴³¹ A Korfu-szoros ügyben az elvárható gondosság elmulasztása miatt állapította meg a ICJ Albánia felelősségét: tudnia kellett a vízbe lerakott aknákról, ami súlyos károkat okozott az áldozatul esett hajóknak. Albániának tájékoztatnia kellett volna a brit hajókat a veszélyekről. Az elvárható gondosság egy magatartási kötelezettség, ami kétséget kizáróan kitűnik a jogesetekből, különösen a Papírmalmok ügyből. Ezt a következtetést a ITLOS felelősséggel kapcsolatos tanácsadóvéleménye is igazolja, amikor kimondja, hogy az államoknak meg kell tenniük a lehető legnagyobb erőfeszítéseket. Mik ezek az erőfeszítések? Az ítélezési gyakorlatból kiolvashatók azok az eljárási cselekmények, melyek alapján az állam elvárható gondos magatartása megítélhető. Az első, és talán legfontosabbnak az információk beszerzését lehet megemlíteni. Az állam mielőtt olyan tevékenységbe kezd, ami kockázatokat jelenthet és veszélyeket hordozhat magában más államokra nézve, tájékozódnia kell, azaz be kell szereznie minden adatot, tényt a projektről. Ennek hiányában nem lehet megtenni azokat a lépéseket, amik szükségesek a káros következmények elkerüléséhez, amit *inter alia* az Iron Rhine választottbírói ítélet is hangsúlyozott. A papírmalmok ügy valamelyest pontosítja, hogy milyen lépéseket kell megtenni: nemcsak a megfelelő jogszabályozás kialakítása és intézkedések megtétele, de idetartozik a végrehajtásukban és az ellenőrzésben tanúsított óvatosság is. Az ítélet rögzíti, hogy elvárható gondos magatartás elmulasztása felveti az állam felelősségét, azaz károk hiányában létrejön a kötelezettségsértés, amire a nemzetközi felelősség általános szabályai lesznek az alkalmazandóak.¹⁴³² Az ítéletek továbbá az evolutív megközelítést sugallják, ami a Bős-Nagymaros ítéletből egyértelműen megállapítható: az elvárható gondosság szintjének meghatározása során figyelemmel kell lenni az adott időben elfogadott és alkalmazott tudományos és technológiai ismeretekre. Az elvárható gondosság szintje így változó, függ a kockázatok fokától, így egy különösen veszélyes tevékenység esetében magasabb: elvárható

¹⁴³¹ ILC Yearbook, 1996, Vol. II Part 2, 110-111. p.

¹⁴³² ICJ Pulp Mills on the River Uruguay, Judgment (2010) i. m. 69. p. 197. §

az, hogy az állam tudjon arról, hogy az adott tevékenységnek jelentős határon túli következményei lehetnek-e vagy sem.

A jogesetek és döntések utalnak arra, hogy milyen követelmények teljesülésével bizonyítható, hogy az állam elvárható gondossággal eljárva megtett mindent a károk elkerülése végett, azaz mi az elvárható gondosság tartalma. Ide sorolhatók a környezeti hatásvizsgálat, a notifikáció és konzultáció, és az együttműködési kötelezettség és az ellenőrzés. A ICJ kétséget kizáróan kimondta, hogy az elvárható gondosság elmulasztását jelenti a nem megfelelő környezeti hatásvizsgálat elkészítése.¹⁴³³ A környezeti hatásvizsgálat egy fontos eszköz a kockázatokról és veszélyekről való tájékozódáshoz. Ezentúl azonban egy nemzetközi szokásjogi szabály is, amit a ICJ rögzített a papírmalmok ügyben hozott ítéletében. Az ítéletkezés nagymértékben hozzájárult a kötelezettséget körülvevő homály tisztázásához. Így immáron világossá vált, hogy a környezeti hatásvizsgálatot nem csak az ipari tevékenységek esetén kell elkészíteni, de minden esetben, amikor fennáll a veszély arra, hogy a tevékenységből származó következmények jelentős károkat gyakorolhatnak egy másik állam környezetére nézve.¹⁴³⁴ A küszöb, konzisztensen itt is a „jelentősben” mutatkozik meg. Ez segíti az államokat, amikor értékelik az egyes tevékenységek határon túli hatásait. Másrésztől azonban még mindig nem elég egyértelmű, hogy ez pontosan mit takar, mikor beszélünk jelentősről. Ez még további pontosítást igényel. Az ICJ szerint ezért szükséges előzetes felmérést végezni,¹⁴³⁵ így könnyebben megállapítható. A környezetre gyakorolt hatások monitorozása sem elhanyagolható: a környezeti hatásvizsgálat kötelezettsége is evolutív azaz nem elegendő egyszer egy vizsgálatot készíteni és azzal teljesíteni a kötelezettséget. Ez az elvárható gondosságot tükrözi.

Az elvárható gondosság további, lényeges tartalmi eleme a notifikáció és konzultáció. A jó szomszédság elvében benne rejlik, hogy az érintett állam számára szükséges tájékoztatást adni az őt veszélyeztető tevékenységek esetén. Minden államnak joga van információt kérni. Lényeges leszögezni, hogy a jogesetek szerint azonban a forrásállamnak nincs szüksége a szomszédos állam engedélyére ahhoz, hogy olyan tevékenységbe kezdjen, ami érdekeit szolgálja.¹⁴³⁶ A nemzetközi ítélkező fórumok döntéseiből kitűnik, hogy a notifikációs és

¹⁴³³ KECSKÉS (2015) i. m. 71. p.

¹⁴³⁴ ICJ Pulp Mills on the River Uruguay, Judgment (2010) i. m. 83. p. 204.§

¹⁴³⁵ DESIERTO, Diane: *Evidence but not Empiricism? Environmental Impact Assessments at the International Court of Justice in Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica Along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)*, 2016 <https://www.ejiltalk.org/evidence-but-not-empiricism-environmental-impact-assessments-at-the-international-court-of-justice-in-certain-activities-carried-out-by-nicaragua-in-the-border-area-costa-rica-v-nicaragua-and-con/> (letöltve: 2020.06.15.)

¹⁴³⁶ BOYLE-BIRNIE-REDGWELL (2009) i. m. 603. p.

konzultációs kötelezettség akkor teljesítendő, amikor fennáll a jelentős határon áterjedő károkozás lehetősége. Ebben az esetben tehát kötelezettség terheli az államokat. Véleményem szerint azonban ez nem szolgálja a hatékony, környezeti károk megelőzésének célját. Vannak olyan helyzetek, tipikusan az osztott természetes erőforrások esetén, (mint például egy folyó), amikor a végső cél úgy érhető el, ha az államok együttműködve tájékoztatják egymást a tevékenységek hatásairól, így mint két oldalon időben megtehető a káros hatások elkerülését célzó intézkedések. Így a jóhiszeműség is biztosított lenne, hiszen az érintett államok a konzultáción és az együttműködésen keresztül megfelelően tudják értékelni a körülményeket és együttesen, egymás érdekei összeegyeztetve tudnak egy közös megoldásra jutni. A konzultáció nem jelent kötelezettséget a javaslatok elfogadására, de mindenképpen hozzájárul az érdeke ütközésének feloldásához. Ezek mind elvárható gondossági kötelezettségek, tehát ha nem is keletkezik környezeti kár, de megállapításra kerül, hogy a forrásállam elmulasztotta értesíteni az érintett államot, akkor felmerül a felelőssége. Ezt jól tükrözi a Korfu-szoros ügy is, ahol pont az értesítés elmulasztása jelentette az elvárható gondosság megsértését.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy hol illik bele a képletbe a fenntartható fejlődés és az elővigyázatosság elve? Az elővigyázatosság elve több ügyben is megjelent, de rendszerint nem, mint elismert szokásjogi szabály. Általában az „óvatosság” „éberség” vagy „körültekintés” kifejezések azok, amik utalnak rá. Ez figyelhető meg *inter alia* a ITLOS által tárgyalt kékúszójú tonhal ügyben is. Az ítéletek alapján levonható a következtetés, hogy az elővigyázatosság a megelőzést szolgálja, így elvárható gondos magatartást feltételez, és sokszor az intézkedésekben tanúsított eljárás módjára utalnak. Elterjedt az a nézet, miszerint az elővigyázatosság elve megfordítja a bizonyítási terhet, azonban ezt nem támasztja alá az ítélkezési gyakorlat. Az államok több esetben is hivatkoztak az elővigyázatosság elvének ilyen értelmezésre. Az ítélkezési gyakorlat azonban elutasítani látszik ezt. Kiténik egyrészt az ITLOS ügyeiből, másrészt a ICJ előtti jogesetekből is, főleg, ami a papírmalmok ügyet illeti. Ebben az ügyben egyértelműen kimondta az ICJ, az elővigyázatosság elvét „megközelítésnek” nevezve, hogy nem jelenti a bizonyítási teher megfordulását.¹⁴³⁷ A Bős-Nagymaros ügyben Magyarország hivatkozott az elővigyázatosságra, de az ítélet szerint az elv nem úgy értelmezendő, mint ami felülírja a nemzetközi szerződések teljesítését.¹⁴³⁸ Az elővigyázatosság elvéről nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy az a nemzetközi szokásjog részét képezné. A nemzetközi ítélkezési gyakorlatban még nem volt példa arra, hogy az elővigyázatosság elvét szokásjogként deklarálták volna, bár több lehetősége is lett volna erre, így az ITLOS elé került MOX erőmű

¹⁴³⁷ ICJ Pulp Mills on the River Uruguay, Judgment (2010) i. m. 61. p. 164.§

¹⁴³⁸ WTO, Beef Hormones (1997) 46. p. 123.§

ügyben vagy a Bős-Nagymaros esetében. Az elővigyázatosság elvének szokásjogi státuszát kifejezetten elutasította a WTO a környezetet érintő ügyeiben (mint a Marha hormonok ügyben). A nemzetközi ítélkező fórumok ügyei kifejezetten nem fogadják el az elővigyázatosság elvét mint szokásjogi szabályt, de megközelítésként közvetett módon mégis alkalmazzák, ami arra utal, hogy a jövőben nem kizárt, hogy az elővigyázatosság további fejlesztésével a nemzetközi környezetvédelemmel kapcsolatos szokásjog részévé váljon, méghozzá a szerződések alkalmazásának és értelmezésének útján, tekintettel arra, hogy egyelőre az elővigyázatosság, mint az értelmezés segédeszköze kerül használatra. Könnyen előfordulhat, hogy a *sine delicto* felelősség egyik tartalmi elemévé válik, a megelőzésre és az elvárható gondosságra figyelemmel.

Egy másik, feltörekvőben lévő elv a fenntartható fejlődés. A vizsgált döntésekből kitűnik, hogy gyakran ölt testet az érvelésekben. A természete és jelentése azonban vitatott. A fenntartható fejlődés egyik széleskörben elfogadott definíciója szerint olyan fejlődést jelent, amivel nemcsak a jelen, de a jövő generációk szükségletei is biztosítottak. A jogesetektől levonható következtetés szerint az a fenntartható fejlődés fogalmát az nemzetközi ítélkező fórumok az érdekek összeegyeztetéseként értelmezik és alkalmazzák. A fenntartható fejlődés kifejezi egyrészt a fejlődéshez való jogot, másrészt a környezet megóvásának szükségességét. A Bős-Nagymaros ügy a fenntartható fejlődés előbbi értelmezésével evolutív megközelítést hívta életre, amikor kimondta, hogy az új normákat nemcsak a múltban megkezdett, de a jövőben folyamatban lévő tevékenységekre is alkalmazandó, ami előrevetítette a nemzetközi szerződések környezetvédelmi alapon való újra értelmezésének lehetőségét. Ez a megközelítés volt *inter alia* jellemző a Garnélarákok-Teknős ügyre is, ahol a WTO Fellebbezési Testülete a GATT releváns rendelkezését a fenntartható fejlődés tükrében értelmezte. Röviden fogalmazva, a szerződések nem statikusak, azok értelmezése változhat a nemzetközi jogi normák fejlődésével. Ez a felelősséget tekintve azt jelenti, hogy az elvárható gondosság megítélésében könnyen szerepet játszhat az, hogy az állam megfelelően járt-e el.

Az értekezésben bemutatásra kerültek a legjelentősebb, nemzetközi környezeti kárfelelőséggel kapcsolatos döntések. A ICJ környezettárgyú ítéletein túl megjelentek nemcsak választottbírói, de a ITLOS és a WTO döntései is. Az értekezés megkísérelte szemléltetni a teljesség igénye nélkül (tekintettel arra, hogy többek között az Európai Unióhoz köthető ügyek nem kerültek kifejtésre, már csak azért sem, mert a téma önmagában feltételez egy másik értekezést), hogy a nemzetközi ítélkezési gyakorlat milyen hatást gyakorol a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődésére. Bár a nemzetközi ítélkező fórumok nem kötelesek előző döntéseikhez tartani magukat amikor egy újabb ügyet tárgyalnak, mégis többször visszautalnak

és hivatkoznak egy-egy korábbi ügyben született ítéletre. A döntések tehát konzisztenciát és következetességet mutatnak, amiből eljuthatunk az általánosítás szintjére és valós képet kaphatunk a nemzetközi környezetvédelmi jogi kötelezettségekről és kárfelelősségről. Hagyományos értelemben vett jogalkotó szerv nélkül ezeknek a döntéseknek az értéke kiemelkedő a jogfejlesztésre nézve. Ez különösen igaz a nemzetközi környezetvédelmi jogra: a jogeseteken keresztül a nemzetközi ítélkező fórumok, kiváltképpen a ICJ számos nemzetközi szokásjogi elvet identifikált és pontosította azok tartalmát. A jogesetek vizsgálatával tisztábbá válik a környezeti károkért való felelősséget uraló szabályok és irányvonalak, trendek. Az értekezés ezeknek az azonosítására törekedett. Az értekezés talán egyik legfontosabb következtetése, hogy a *sine delicto* felelősség a Trail Smelter ítéletben halványan körvonalazódni látszott felelősségi alakzattal szakított az ítélkezési gyakorlat. E helyett, a ILC által is nevezett *sine delicto* felelősség a megelőzéssel, és az annak során tanúsított elvárható gondosság teljesítésével kapcsolatos. A bekörnyezeti károk sokszor nagyon nehezen bizonyíthatók, amit maguk az ítéletek támasztanak alá. A hatások sokszor kumulálódnak, és csak egy bizonyos idő után jelennek meg, így szemmel nem feltétlenül láthatóak azonnal, így nehezen értékelhetőek is. Az elvárható gondosság elmulasztásával, azonban nem szükséges bizonyítani a létrejött környezeti kárt, annak hiányában is megállapíthatóvá válik a felelősség, hiszen nemzetközileg jogellenes cselekmény következik be. Ehhez hozzáadódik, hogy az államok érdekeit össze kell egyeztetni, amire az ítélkező fórumok kiváltképpen törekednek, nem egy esetben gyakorlatilag diplomáciai szerepet vállalva. A jövőbeli ügyek várhatóan, - mint ahogy az utóbbi évtizedben is – a megelőzés és az elvárható gondosság értelmezésével, az ILC értelmezése szerinti *sine delicto* felelősség tartalmi elemeinek kidolgozásával és pontosításával, valamint kötelezettségek azonosítására fogja helyezni a hangsúlyt. A kérdés továbbra is nyitva marad, hogy mi történik abban az esetben, ha az állam elvárható gondossággal járt el, mégis környezeti kár keletkezett. Erre eddig még nem volt példa, azonban az eshetőség nem kizárt, aminek megítélése a jövőre marad.

VIII. Summary

The protection of the environment has become one of the most crucial topics of our time, thanks to the destruction of the environment that humanity has done. The global protection of the environment can be effectively achieved on an international level, which justifies the actuality of this paper's topic. The focus of this research is on the responsibility and liability of states for environmental damage, based on the relevant case law of international adjudicating bodies. The inductive approach used in this paper creates an opportunity to identify international customary law, principles, and norms and to define and clarify their content. International case law has contributed greatly to the development of international environmental law and the responsibility for environmental damage; these are clearly readable from the examined case law in this paper.

International environmental law is a relatively new area of law, with several stages in its development that reflect advances in science, the emergence of new technologies and our understanding of their impact, changes in political consciousness, and the changing structure of the international legal order and institutions.¹⁴³⁹ Incidents such as the Bhopal chemical plant disaster of 1914 (which killed nearly 20,000,000 people),¹⁴⁴⁰ the killer fog in Donora in 1948,¹⁴⁴¹ the killer smoke haze over London in 1952 (which also killed thousands), and others like them have all contributed to the recognition of the link between the environment and the interests and needs of industry and economic development. The killer fog in Donora in 1948, the great smoke of London in 1952 (which also killed thousands), and so on have all contributed to the recognition of the link between the environment and the interests and needs of economic development.¹⁴⁴² After the first and second industrial revolutions, it became clear that the uncontrolled exploitation of natural and living resources is a direct road to total depletion: without proper protection and control, it can lead to the extinction of many species, which is not good for economic interests either.¹⁴⁴³ The interest in preserving environmental values was thus not primarily an awareness of environmental degradation but rather an expression of the need to protect economic interests related to natural resources. Accordingly, the first provisions

¹⁴³⁹ Sands – Peel – Fabra– MacKeznie (2012) i. m. 22. p.

¹⁴⁴⁰ Sands – Peel – Fabra– MacKeznie (2012) i. m. 22. p.

¹⁴⁴¹ Az USA-ban található városban a felgyülemlett szmog a 6000 fős településen 4000 embernek légzési problémákat, 20 embernek pedig a halálát okozta.

¹⁴⁴² BEYERLIN, Ulrich –MARAUHN, Thilo: *International Environmental Law*, Hart Publishing, United Kingdom, 2011, 4. p.

¹⁴⁴³ HALVORSSSEN, Anita M.: The origin and development of international environmental law, In: SHAWKAT Alam – KRAVCHENKO Svitlana – CHOWDHURY Tareq M.R. – BHUIYAN Md Jahid Hossain – TECHERA J. Erika (szerk): *Routledge Handbook of International Environmental Law*, Routledge, New York, 2013, 27. p.

on environmental protection were mainly aimed at the protection of individual species, while the protection of biodiversity was not yet included in these standards.¹⁴⁴⁴ These include the 1902 Paris Convention for the Protection of Birds of Agricultural Use,¹⁴⁴⁵ the 1911 Convention for the Protection of Fur Seals between the USA and Great Britain, Japan, and the Russian Empire,¹⁴⁴⁶ the 1916 American Convention for the Protection of Birds of Canada,¹⁴⁴⁷ and the first international convention on whaling, adopted in 1931,¹⁴⁴⁸ and finally the International Convention on the Conservation of African Fauna and Flora, signed in London in 1933.¹⁴⁴⁹ Among these, the 1909 International Boundary Waters Treaty between Britain and the USA is exceptionally important.¹⁴⁵⁰ The aim of the treaty was to protect water levels and navigation in the transboundary waters, but one of the provisions explicitly prohibited water pollution and damage without precisely defining it.¹⁴⁵¹ Its significance is that it was the first to oblige the parties.¹⁴⁵² While nations have sought to address environmental challenges, early efforts have been sporadic and ineffective. This is due to the horizontal structure of the international community¹⁴⁵³ and the strong emphasis on state sovereignty.¹⁴⁵⁴

The interpretation of sovereignty has played a crucial role in the development of international environmental law and responsibility or liability. In a break with the theory of absolute sovereignty, the idea emerged that there are limits to state sovereignty that all states must respect. The emergence of the first transboundary effects that were harmful to the environment greatly contributed to this paradigm shift. With the advent of modern technologies, there has also been a significant increase in polluting activities, which cannot necessarily remain within the boundaries of the location of the activity or within the borders of the state in question. The harmful effects of an activity may affect not only the source state but also, as we have seen, the

¹⁴⁴⁴ KECSKÉS (2012) i. m. 49. p.

¹⁴⁴⁵ 1902 Convention of Protection of Birds Useful to Agriculture. Magyarországon kihirdette: 1906. évi I. törvénycikk a mezőgazdaságra hasznos madarak védelme végett Párizsban 1902. évi márczius hó 19-én kötött nemzetközi egyezmény, valamint az ennek függelékét képező két jegyzék becikkelyezéséről

¹⁴⁴⁶ Preservation and Protection of Fur Seals, Convention signed at Washington July 7, 1911,

¹⁴⁴⁷ Convention for the Protection of Migratory Birds in Canada and the United States 1916, reaty-Making Power. Legislation under It Constitutional. Migratory Bird Treaty and Act, The Yale Law Journal, Vol. 29, No. 4 (Feb., 1920), 474 p.

¹⁴⁴⁸ Regualtion of Whaling, Geneva, September 24, 1931

¹⁴⁴⁹ CENTERI Csaba – GYULAI Ferenc – PENSZKA Károly: *A világ természetvédelmének története 1913–1933 között (védett területek alapítása)*, Tájékológiai Lapok 5. évf. 2007/1, 10. p.

¹⁴⁵⁰ Uo. Article IV. „It is further agreed that the waters herein defined as boundary waters forbidden waters and waters flowing across the boundary shall not be polluted on either side to the injury of health or property on the other.”

¹⁴⁵¹ Uo. Article IV. „It is further agreed that the waters herein defined as boundary waters forbidden waters and waters flowing across the boundary shall not be polluted on either side to the injury of health or property on the other.”

¹⁴⁵² Sands – Peel – Fabra– MacKeznie (2012) i. m. 25. p.

¹⁴⁵³ HALVORSSSEN (2013) i. m. 27. p.

¹⁴⁵⁴ NANDA- PRING (2013) i. m. 71. p.

environment of other neighboring countries. Within their borders, states are free to choose which activities they wish to pursue or authorize, and this is inherent in the concept of sovereignty. In this case, therefore, there is no illegality; the state itself is acting lawfully, exercising its own rights within its own territory. The first, early environmental cases shed light on the problem: if damage is caused by a legal activity, what is the consequence? In domestic law, the answer to these cases is provided by the concept of ultrahazardous activity and objective liability, which means that if there is a causal link between the tortfeasor and the harmful act, the tortfeasor is liable to pay compensation. Has this solution been transposed into international law? The conclusion that can be drawn from the case law presented in the thesis is that one is forced to give a negative answer to the question. Early judgments such as the Trail Smelter case suggest that the arbitral tribunal adopted by way of analogy - using the same terminology as the ILC - *sine delicto* liability. Later judgments, however, do not support the premise that a special form of liability for environmental damage exists in customary international law. The part of the Trail Smelter judgment, quoted several times in this paper, says that no state may use or permit the use of its territory in such a way as to cause damage to the territory of another state, expresses the maxim *sic utere tuo*, good neighborliness, and the prohibition of abuse of rights. The obligation has been repeatedly recognized by the ICJ as a rule of customary law. This obligation refers to the prevention of environmental damage, i.e., to prevention, and not to the acceptance of liability *sine delicto*. This interpretation is supported not only by consistent case law but also by the ILC and the International Law Institute. In both cases, it has been concluded that the general rules of international responsibility apply to environmental damage. This conclusion is supported by the cases examined. In codifying the international responsibility of states, the ILC has distinguished between *ex delicto* and *sine delicto* responsibility and between primary and secondary norms. After some reflection, the ILC finally placed *sine delicto* liability among the primary norms, without excluding the possibility of creating *lex specialis* rules for environmental liability. The Stockholm Declaration explicitly calls on states to develop liability for environmental damage. As Bruhács puts it, "Since the Stockholm Declaration, there has been a *pactum de contrahendo* for the development of international law on liability and reparation for pollution and other environmental damage."¹⁴⁵⁵ Could there be a specific liability regime for the category of environmental damage in the future? The case law adheres to the general rules on the international

¹⁴⁵⁵ BRUHÁCS János: A környezeti károk miatti nemzetközi felelősség dilemmái. In: MIKLÓS Imre – LAMM Vanda – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Közjogi tanulmányok: Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*, Budapest, Corvinus Egyetem, 2006, 72. p.

responsibility of states, so for the time being, there seems little chance that the ICJ will recognize as customary law the liability for damage caused by lawful conduct as a separate form of liability or the objective responsibility of states for the harmful effects of hazardous activities not prohibited by international law. This is compounded by the fact that international treaties do not support the objective responsibility of states, usually placing the responsibility on private individuals, i.e., the operator. Liability for environmental damage is governed by the rules of *ex delicto* responsibility under general international law, while the question remains open as to what happens if the state acts with due care and diligence but damage is nevertheless caused. A *lex specialis* form of liability is not excluded, but the possibility remains open for states to regulate liability for transboundary environmental damage by derogating from the general liability rules.

Nevertheless, case law contributes greatly to the identification of customary international law principles relating to the environment. On the basis of the case law, the ICJ seems to follow the *sine delicto* liability placed by the ILC among the primary norms. On the basis of the case law, the content of *sine delicto* liability in this sense can also be identified, such as prevention, the various procedural obligations, the standard of care to be expected, and the interrelationship between them. It is clear that prevention is the heart of environmental law. This is borne out by the earliest cases, such as Trail Smelter and the Corfu Channel case. The common feature of the cases is that they are based on the *sic utere tuo* maxim, expressed in the Trail Smelter case, as well as on the prohibition of harm and good neighborliness. From these principles follows the principle of prevention of environmental harm. It is not surprising that it was included in the declaration resulting from the first World Conference on the Environment, the Stockholm Declaration of 1972, and subsequently reaffirmed in the Rio Declaration of 1992. It has been underlined on several occasions in international forums, recognizing its customary status. Notably, the requirement to prevent environmental damage is a cornerstone of international environmental law. In the Chorzów factory case, the PCIJ declared that "it is a principle of international law, and even a general conception of law, that any breach of an engagement involves an obligation to make reparation"¹⁴⁵⁶ and „is that reparation must, as far as possible, wipe out all the consequences of the illegal act and reestablish the situation which would, in all probability, have existed if that act had not been committed (...) if this is not possible, payment

¹⁴⁵⁶ Publications of the Permanent Court of International Justice, Series A.-No. 17, Collection of Judgments, No. 13, Case Concerning the Factory at Chorzów, 1928, 29. p.

of a sum corresponding to the value which a restitution in kind would bear.”¹⁴⁵⁷ Szabó notes that the decision clearly proclaims the primacy of restoration and lays down the principle of full reparation.¹⁴⁵⁸ However, in many cases, *in integrum restitutio* is not applicable to the category of environmental damage. Activities involving hazardous substances pose risks to society and the environment. The resulting emissions and impacts are often extremely damaging to the environment, making it impossible to restore the original state. The prevention of environmental damage is the answer to preventing damage from occurring in the first place. It is not clear from the case law that prevention is *erga omnes*. The Bős-Gabčíkovo case provided an excellent opportunity to clarify the issue, which was also raised in the advisory opinion requested on the legality of nuclear weapons, but so far the ICJ has not sought to take a clear position. In contrast, ITLOS is more inclined to accept the *erga omnes* of prevention. It is not excluded that this issue will arise more and more in the future, as addressing environmental harm is in the interest of humanity as a whole. The conclusion to be drawn from the case law is that prevention is not an obligation to achieve a result and therefore does not imply a requirement to prevent damage altogether. This is also interesting because the ILC, in codifying *sine delicto* liability, originally considered prevention as a result obligation.¹⁴⁵⁹ However, this was rejected and instead recognized as a duty of care. This was clarified by the ICJ and ITLOS too. It is also clear from the case law that the prevention and procedural obligations apply to damage of a certain magnitude, which is "significant", i.e., the duty of prevention imposed on States in the case of significant transboundary environmental damage. This reflects the principle of good neighborliness, which expresses that the state concerned has a certain level of tolerance. In the Lac Lanoux case, the arbitral tribunal expressly emphasized that the principle of good faith requires states to take into account the interests of other states and to seek to reconcile the different interests.¹⁴⁶⁰

On the question of whether the state has fulfilled or breached its duty of prevention, the standard is due diligence. This means that states must act with due diligence to prevent transboundary negative environmental impacts. Expected due diligence is the yardstick for determining whether a state has done everything possible to avoid environmental damage. It is clear from the judgments examined, in particular the Paper Mills and Costa Rica v. Nicaragua

¹⁴⁵⁷ Publications of the Permanent Court of International Justice, Series A.-No. 17, Collection of Judgments, No. 13, Case Concerning the Factory at Chorzów, 1928, 47.

¹⁴⁵⁸ Szabó Marcell: A Jóvátételi cikkek kodifikációja az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságában, Doktori Értekezés, Budapest, 2003, 103. p.

¹⁴⁵⁹ ILC Yearbook 2001 Vol. II Part 2, 32. p.

¹⁴⁶⁰ Lake Lanoux Arbitration (1957) 32. p.

cases, that there is a close link between due diligence and prevention since both are almost identical obligations. Due diligence counterbalances the sovereignty of states by expressing the need to take certain reasonable measures to protect the interests of other states, which is in line with the maxim *sic utere tuo*. This means that a state's responsibility arises when it has not taken all the steps available to it to prevent environmental damage, which is a key element in the assessment of responsibility. By examining the case law, we can get a better picture of what exactly it means to act with due diligence in preventing environmental damage. What is the behavior that meets this requirement? The feature of reasonable care is that it is flexible, and, as the ILC has suggested, the reasonable standard of care may change as science and technology continue to evolve.¹⁴⁶¹ In the Corfu Channel case, the ICJ found Albania liable for failure to exercise due diligence: it must have known about mines that had been dumped in the water, causing serious damage to the ships involved. Albania should have informed the British ships of the dangers. Due diligence is a duty of conduct, which is clear from the cases, in particular the Paper Mills case. This conclusion is also confirmed by the ITLOS advisory opinion on responsibility, which declares that states must make the greatest possible effort. What are these efforts? The case law indicates such procedural acts by which the state's due diligence can be judged. The first, and perhaps most important, is the gathering of information. Before a state engages in an activity that may pose risks and dangers to other states, it must be informed, i.e., it must obtain all the data and facts about the project. Failing this, it is not possible to take the steps necessary to avoid adverse consequences, as highlighted *inter alia*, in the Iron Rhine arbitration award. The paper mills case provides some clarification on the steps that need to be taken: not only the development of appropriate legislation and measures, but also the prudence in their implementation and monitoring. The judgment establishes that failure to act with due care gives rise to state responsibility, i.e., in the absence of damages, a breach of duty is established, to which the general rules of international responsibility will apply.¹⁴⁶² Furthermore, the judgments suggest an evolutionary approach, which is clear from the Bös-Gabčíkovo judgment: the level of care required must be determined in the light of the scientific and technological knowledge accepted and applied at the time. The level of due diligence thus varies according to the degree of risk involved, and is therefore higher in the case of a particularly dangerous activity: the state is expected to know whether or not the activity in question may have significant transboundary consequences.

¹⁴⁶¹ ILC Yearbook, 1996, Vol. II Part 2, 110-111. p.

¹⁴⁶² ICJ Pulp Mills on the River Uruguay, Judgment (2010) i. m. 69. p. 197. §

Cases and decisions refer to the requirements to prove that the state acted with due diligence to avoid the damage, so what is the content of due diligence? These include environmental impact assessment, notification and consultation, and the duty of cooperation and monitoring. The ICJ has ruled beyond doubt that failure to prepare an adequate EIA constitutes a failure to exercise due diligence. The EIA is an important tool for informing decision makers about risks and hazards. However, it is now also a rule of customary international law, as recorded by the ICJ in its judgment in the Pulp Mills case. The ruling has gone a long way toward clarifying the ambiguity surrounding the obligation. It has now become clear that an EIA must be carried out not only for industrial activities but in all cases where there is a risk that the consequences of the activity may cause significant damage to the environment of another state. The threshold is consistently "significant". This is helpful when states are assessing the transboundary impacts of certain activities. On the other hand, it is still not clear what exactly the meaning of significant, which still needs further clarification. According to the ICJ, it is therefore necessary to carry out a prior assessment so that it can be more easily established if there is a risk. The monitoring of environmental impacts is not negligible; the obligation to carry out an EIA is also evolutionary, i.e., it is not sufficient to carry out an assessment once and fulfill the obligation, which reflects due diligence.

Notification and consultation are another essential element of due diligence. It is inherent in the principle of good neighborliness that the state concerned must be informed of threatening activities. Every state has the right to request information. It is essential to note that, according to case law, the source state does not need the neighboring state's permission to engage in activities that are in its interest.¹⁴⁶³ It is clear from the decisions that the obligation to notify and consult must be fulfilled where there is a possibility of causing significant transboundary harm. In this case, therefore, there is an obligation on the states. In my opinion, however, this does not serve the objective of effective prevention of environmental damage. There are situations, typically in the case of shared natural resources (such as a river), where the ultimate goal can be achieved by states cooperating to inform each other of the impacts of activities so that, timely action can be taken by each side to avoid adverse impacts. This would also ensure good faith, as through consultation and cooperation, the states concerned can properly assess the circumstances and, by reconciling their interests, reach a common solution. Consultation does not imply an obligation to accept the proposals, but it certainly contributes to resolving conflicts of interests. These are all due diligence obligations, so if no environmental damage is caused

¹⁴⁶³ Boyle-Birnie-Redgwell (2009) i. m. 603. p.

but the source state is found to have failed to notify the affected state, then responsibility will arise. This is illustrated by the Corfu Channel case, where it was the failure to notify that constituted a breach of due diligence.

The question then arises: where do the principles of sustainable development and precaution fit into the equation? The precautionary principle has appeared in a number of cases, but not usually as a recognised rule of customary law. Generally it is the terms "prudence", "vigilance" or "caution" that refer to it. This can be observed, *inter alia*, in the ITLOS's bluefin tuna case. It can be concluded from the judgments that precaution is a preventive measure that implies a careful attitude and often refers to the way in which measures are to be taken. There is a widespread view that the precautionary principle reverses the burden of proof, but this is not supported by case law. States have invoked this interpretation of the precautionary principle in several cases. However, the case-law seems to reject this. This is clear from the ITLOS cases on the one hand and from the cases before the ICJ on the other, in particular the pulp mills case. In this case, the ICJ clearly stated, calling the precautionary principle an "approach", that it does not imply a reversal of the burden of proof.¹⁴⁶⁴ In the Bős- Gabčíkovo case, Hungary invoked the precautionary principle, but the judgment held that the principle should not be interpreted as overriding the performance of international treaties.¹⁴⁶⁵ The precautionary principle cannot clearly be said to be part of customary international law. In international case law, there have been no examples of the precautionary principle being declared to have customary nature, although there have been several opportunities to do so, such as in the MOX plant case before ITLOS or the Bős- Gabčíkovo case. The status of the precautionary principle as customary law has been explicitly rejected by the WTO in cases involving the environment (such as the Beef Hormones case). The cases of international adjudicatory forums do not explicitly accept the precautionary principle as a customary rule, but it is still applied indirectly as an approach, suggesting that in the future, with further development, precaution will become part of customary international environmental law through the application and interpretation of treaties, for the time being, precaution is used as an auxiliary tool of interpretation. It could easily become a substantive element of *sine delicto* liability, subject to prevention and due diligence.

Another emerging principle is sustainable development. The decisions examined show that it is often embodied in arguments of states. However, its nature and meaning are controversial. One widely accepted definition of sustainable development is that it is such a development that

¹⁴⁶⁴ ICJ Pulp Mills on the River Uruguay, Judgment (2010) i. m. 61. p. 164. §

¹⁴⁶⁵ WTO, Beef Hormones (1997) 46. p. 123. §

meets the needs not only of the present but also of future generations. The conclusion that can be drawn from the case law is that the concept of sustainable development is interpreted and applied by international adjudicative forums as a reconciliation of interests. Sustainable development expresses both the right to development and the need to protect the environment. The Bős-Gabčíkovo case invoked an evolutionary approach to sustainable development by stating that the new norms apply not only to activities begun in the past but also to those that will be ongoing in the future, which foreshadowed the possibility of reinterpreting international treaties on an environmental basis. This was the approach taken, *inter alia*, in the Shrimp/Turtles case, where the WTO Appellate Body interpreted the relevant GATT provision in the light of sustainable development. In short, treaties are not static, and their interpretation can change as international legal standards evolve. In terms of liability, this means that whether a state has acted appropriately can easily play a role in the assessment of the due diligence required.

The thesis presents the most significant decisions on international environmental liability. In addition to the ICJ environmental judgments, it includes not only arbitral awards but also ITLOS and WTO decisions. The thesis has attempted to illustrate, in a non-exhaustive manner (given that, *inter alia*, cases relating to the European Union have not been discussed, if only because the topic in itself presupposes another thesis), the impact of international case law on the development of international environmental law. Although international adjudicative forums are not obliged to abide by their previous decisions when they hear a new case, they do refer to previous judgments in a number of cases. The decisions thus show a consistency and coherence that can be used to generalize and give a true picture of international environmental law obligations and responsibility. Without a traditional legislative body, these decisions are of outstanding value for the development of law. This is particularly true in international environmental law: through case law, international adjudicative forums, in particular the ICJ, have identified and clarified the content of a number of customary international law principles. By examining the case law, the rules and trends governing liability for environmental damage become clearer. This thesis has sought to identify them. Perhaps one of the most important conclusions of the thesis is that *sine delicto* liability, which seemed to have been vaguely outlined in the Trail Smelter judgment, has been avoided in case law. Instead, *sine delicto* liability, also referred to by the ILC, relates to prevention and the exercise of due care in the course of preventive actions. Environmental damage is often very difficult to prove, as the judgments themselves confirm. The effects are often cumulative and only appear after a certain period of time, so they may not be immediately visible to the eye and are difficult to assess.

However, in the absence of due diligence, it is not necessary to prove that environmental damage has occurred, and liability can be established even in the absence of due diligence since an internationally wrongful act has occurred. In addition, there is a need to reconcile the interests of the states, which is what the courts are particularly keen to do in more than one case by playing a virtually diplomatic role. As in the last decade, future cases are likely to focus on the interpretation of prevention and due diligence, the elaboration and clarification of the content of *sine delicto* liability as interpreted by the ILC, and the identification of obligations. The question remains open as to what happens when the state has acted with due diligence and yet environmental damage has occurred. This has not yet happened, but the possibility cannot be ruled out, which remains to be seen.

Táblázat az értekezésben ismertetett ügyekről

Évszám	Ügy neve	Felek	Nemzetközi ítélező fórum
1941	Trail Smelter	USA c. Kanada	Választottbíróóság
1949	Korfu-szoros	Nagy-Britannia c. Albánia	Nemzetközi Bíróóság
1957	Lac Lanoux	Spanyolország c. Franciaország	Választottbíróóság
1973	Csendes-óceáni atomkísérletek ügyek	Ausztrália, Új-Zéland c. Franciaország	Nemzetközi Bíróóság
1974	Izlandi halászati övezettel kapcsolatos ügyek	Egyesült-Királyság, Németország c. Izland	Nemzetközi Bíróóság
1991	Tonhal/Delfinek	Mexikó c. USA	WTO
1995	Újra feldolgozott benzin	Venezuela c. USA	WTO
1996	Marha hormonok	USA c. EC	WTO
1996	Nukleáris fegyverek használatának vagy az azzal való fenyegetés jogszerűsége tárgyában adott tanácsadóvélemény	WHO és az ENSZ kérésére	Nemzetközi Bíróóság
1997	Bős-Nagymaros	Csehszlovákia c. Magyarország	Nemzetközi Bíróóság
1998	Óriás lapos halak	Spanyolország c. Kanada	Nemzetközi Bíróóság
1998	Garnélarákok/Teknősök	India, Malajzia, Pakisztán, Tájféld c. USA	WTO
1999	Kékúszójú tonhal ügy	Új-Zéland, Ausztrália c. Japán	Tengerjogi Törvényszék
2001	MOX-üzem	Írország c. Egyesült Királyság	Tengerjogi Törvényszék
2005	Iron Rhine	Belgium c. Franciaország	Választottbíróóság
2010	Kishenganga	Pakisztán c. India	Választottbíróóság
2010	Papírmalmok	Argentína c. Uruguay	Nemzetközi Bíróóság
2014	Antarktisz Bálnavadászat ügy	Ausztrália, Új-Zéland c. Japán	Nemzetközi Bíróóság
2015	Costa Rica és Nicaragua ügyek	Costa Rica c. Nicaragua; Nicaragua c. Costa Rica	Nemzetközi Bíróóság
2016	Dél-kínai tenger ügy	Fülöp-szigetek c. Kína	Választottbíróóság
2022	Silala folyó ügy	Chile c. Bolívia	Nemzetközi Bíróóság

Forrásjegyzék

Felhasznált irodalom

1. MOHAY Ágoston: Külső fórumok és az uniós jog autonómiája, In: In.: KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – PÁNOVICS Attila (eds.): *Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére*, PTE ÁJK, Pécs, 2019
2. QUENTIN -BAXTER, Robert: Preliminary Report, ILC Yearbook, 1980, Vol. II, Part 1
3. RAO, Pemmaraju Sreenivasa: First Report, Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities ILY Yearbook 1989, Vol. II, Part 1
4. RAO, Pemmaraju Sreenivasa: Second Report, Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities, ILC Yearbook, 1999, Vol. II, Part 1
5. AGO, Roberto, Second Report on State Responsibility, ILC Yearbook 1970, Vol. II,
6. AGO, Roberto: Third Report, ILC Yearbook, 1971, Vol. II, Part One
7. AMADOR, García: Fifth Report, ILC Yearbook 1960, Vol. II
8. SCHWEBEL, Stephen M. Special Rapporteur: *Third Report on the Law of the non-navigational uses of international watercourses*, ILC Yearbook, 1982, Vol. II, Part 1
9. HALVORSEN, Anita M.: The origin and development of international environmental law, In: SHAWKAT Alam – KRAVCHENKO Svitlana – CHOWDHURY Tareq M.R. – BHUIYAN Md Jahid Hossain – TECHERA J. Erika (szerk): *Routledge Handbook of International Environmental Law*, Routledge, New York, 2013
10. CSAPÓ Zsuzsanna: Szóló disputa a nemzetközi környezetjogi bíróság tervének létjogosultságáról, In: KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – PÁNOVICS Attila (eds.): *Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére*, PTE ÁJK, Pécs, 2019
11. CSAPÓ Zsuzsanna: *A környezet védelme fegyveres konfliktus idején – Nemzetközi szokásjogi alapok*, Állam-és Jogtudomány, 2014/3.
12. BRUHÁCS János: A környezeti károk miatti nemzetközi felelősség dilemmái. In: MIKLÓS Imre – LAMM Vanda – MÁTHÉ Gábor (eds.): *Közjogi tanulmányok: Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*, Corvinus Egyetem, Budapest, 2006
13. BEYERLIN, Ulrich –MARAUHN, Thilo: *International Environmental Law*, Hart Publishing, United Kingdom, 2011
14. GONSLAVES, Colin: *The Bophal Catastrophe: Politics, Conspiracy and Betrayal*, Economic and Political Weekly, Vol. 45, No. 26/27, 2010

15. FRENCH, Duncan: ILA Study Group on Due Diligence in International Law, Working Session, 9 August 2016
16. BRUHÁCS János: *A környezeti károk miatti nemzetközi felelősség büntetőjogi aspektusai*, In: Sükösd Ferenc ed.: *Emlékkönyv Markos György egyetemi adjunktus tiszteletére*, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2009,
17. BOYLE, Allen: *State Responsibility and Liability for Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law: A Necessary Distinction?* *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 39, No. 1, 1990
18. SPRINGER, Allen: *The International Law of Pollution: Protecting the Global Environment in a World of Sovereign States*, Greenwood Press, USA, 1983
19. NAGY Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991
20. CENTERI Csaba – GYULAI Ferenc – PENSKA Károly: *A világ természetvédelmének története 1913–1933 között (védett területek alapítása)*, *Tájökológiai Lapok* 5. évf. 2007/1
21. BRUHÁCS János: *A környezeti károk miatti nemzetközi felelősség*, *Az államok nemzetközi jogi felelőssége – tíz év után*, In.: BALOGH Elemér – BLUTMAN László: *In memoriam Nagy Károly. Lectiones Iuridicae*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2011
22. RUDALL, Jason: *Certain Activities Carried out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua)* *American Journal of International Law*, Vol. 112, No. 2, 2018
23. MILLER, A. Russel: *Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006
24. ALBERS, Jan: *Responsibility and Liability in the Context of Transboundary Movements of Hazardous Wastes by Sea, Existing Rules and the 1999 Liability Protocol to the Basel Convention*, Springer, New York, London, 2014
25. BAXTER, Quentin: *Preliminary Report*, *ILC Yearbook*, 1980, Vol. II, Part 1
26. DUVIC-PAOLO, Leslie- Anne: *The Prevention Principle in International Environmental Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018
27. PELLET, Alain: *The ILC's Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts and Related Texts*, In: CRAWFORD, James – PELLET, Alain – OLLESON, Simon eds.: *The Law of International Responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2010
28. KERTÉSZ István: *Az állam nemzetközi felelőssége*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1938

29. BRUHÁCS János: *Nemzetközi Jog I.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011
30. Preliminary Documents of the Conference for the Codification of International Law, The Hague, march-April, 1930, Supplement to the American Journal of International Law, Vol. 24, 1930
31. League of Nations, Acts for the Codification of International Law, Meetings of the Committees, Vol. IV Minutes of the Third Committee, Geneva, 1930
32. League of Nations, Acts of the Conference on the Codification of International Law, Vol. I. Plenary Meetings, Series of League of Nations Publications, No. C.351.M.145., 1930. V.,
33. United Nations: The International Law Commission's Draft Articles on State Part 1., Articles 1-35, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, London, Boston, 1991
34. BERKES, Antal: *The League of Nations and the International Law of State Responsibility*, International Community Law Review, Vol. 22, No. 2-3, 2020
35. REEVES, Jesse S.: *The Hague Conference on the Codification of International Law*, The American Journal of International Law, Vol. 24, No. 1, 1930
36. MILLER, Hunter: *The Hague Codification Conference*, The American Journal of International Law, Vol. 24, No. 4, 1930
37. KENNY, James T.: *Manley O. Hudson and the Harvard Research in International Law 1927-1940*, The International Lawyer Vol. 11, No. 2, 1997
38. KERTÉSZ István: *Az állam nemzetközi felelőssége*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1938
39. SCHURITAKU, Sompong: *State Responsibility and International Liability under International Law*, Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review, Vol. 18, No. 4, 1996
40. SUCHARITKUL Sompong: *The Role of the International Law Commission in the Decade of International Law*, Leiden Journal of International Law, Vol. 3, Special Issue 3, 1990,
41. Harvard Law School, *The Law of Responsibility of States for Damage Done in their Territory to the Person or Property of Foreigners*, The American Journal of International Law, Vol. 23, No. 2, 1929
42. BIBÓ István: *A szankciók kérdése a nemzetközi jogban*, M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Intézetének Kiadványai 3., Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság 1934
43. KECSKÉS Gábor: *A jogellenes magatartásból eredő államfelelősség kodifikációjának története*, Jog, Állam, Politika, 4. évf. 2012/ 2

44. VATTEL, Emer de: *The Law of Nations of the Principles of Natural law Applied to the Conduct and to the Affairs of Nations and of Sovereigns*, New Edition by Joseph Chitty, with Additional Notes and References by Edward D. Ingraham, T. and J. W. Johnson and Co., Law Booksellers, Philadelphia, 1858,
45. CRAWFORD, James: *State Responsibility, The General Part*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014
46. VICUNA, Orrego: Final Report, Institute of International Law, Session of Strasbourg, Preparatory Works, Yearbook, Vol. 67, Part I, 1997
47. SOHN, Louis B.: Institute of International Law, Session of Strasbourg, Preparatory Works, Yearbook, Vol. 67, Part I, 1997
48. LEFEBER, René: *Transboundary Environmental Interference*, Kulwer Law International, The Hague, London, Boston, 1996
49. ALBERS, Jan: *Responsibility and Liability in the Context of Transboundary Movements of Hazardous Wastes by Sea, Existing Rules and the 1999 Liability Protocol tot he Basel Convention*, Springer, New York, London, 2014,
50. BARBOZA, Julio: *International Liability for the Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law and Protection of the Environment*, Recueil des Cours, Collected Courses, Vol. 247, 1994,
51. BULLA M. - FARAGÓ T.- NATHON I. eds.: *Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Környezet és Fejlődés Konferenciája: Tények és adatok Az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciájának*
Magyar Nemzeti Bizottsága, Budapest, 1992
52. BARBOZA, Julio: *The Environment, Risk and Liability in International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2011
53. BRUHÁCS János: Sine delicto nemzetközi felelősség? A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században In: KAJTÁR Gábor – SONNEVEND Pál eds.: *Tanulmányok Valki László tiszteletére*, Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 2021
54. RUBIN, Alfred P.: *Pollution by Analogy: The Trail Smelter Arbitration*, Oregon Law Review, Vol. 50, No. 3, 1971
55. HERTOGEN, An: *The Persuasiveness of Domestic Law Analogies in International Law*, The European Journal of International Law, Vol. 29, No. 4, 2019
56. EAGLETON, Clyde: *Responsibility of States in Internaitonal Law*, New York University Press, New York, 1928

57. CHESTERMAN, Simon: *An International Rule of Law?* American Journal of Comparative Law, Vol. 56, No. 2, 2008
58. HERNÁNDEZ, Gleider I.: *The International Court of Justice and the Judicial Function*, Oxford University Press, Oxford, 2014
59. NAGY Károly: *Nemzetközi Közjog*, Püski, Budapest, 1999
60. KOVÁCS Péter: *A Nemzetközi Jog Fejlesztésének Lehetőségei és Korlátai a Nemzetközi Bíróságok Joggyakorlatában*, Jogtudományi Monográfiák 1., Sorozatszerkesztő: Varga Csaba, Alsorozatszerkesztő: Schanda Balázs, PPKE JÁK, Budapest, 2010
61. BRUHÁCS János: *Az államok nemzetközi felelősségéről szóló végleges tervezet*, Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 61. kötet, 2002/1-26
62. SIVAKUMARAN, Sandesh: *Techniques in International Law-Making: Extrapolation, Analogy, Form and the Emergence of an International Law of Disaster Relief Focus: Responsibility*, European Journal of International Law, Vol. 28, No. 4, 2017
63. BODANSKY, Daniel: *Customary (And not so Customary) International Environmental Law*, Indiana Journal of Global Legal Studies, Vol. 3, No. 1, 1995
64. TOMKA, Peter: *Custom and International Court of Justice*, Law and practice of International Courts and Tribunals, Vol. 12., No. 2, 2013
65. NAGY Károly: *Az analógia és a joghézag kérdései a nemzetközi jogban*, Acta Universitatis Szegedinesis: acta juridica et politica, 5. Kötet, 1958/1-15
66. BORDIN, Fernando Lusa: Analogy In: D'ASPREMONT, Jean – SINGH, Sahib eds.: *Concepts for International Law: Contributions to Disciplinary Thought*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton, 2019
67. HIGGINS, Rosalyn: *Problems and Process: International Law and How We Use It*, Clarendon Press, Oxford, 1994,
68. HANDL, Gunther: Sustainable Development: General Rules Versus Specific Obligations, In: LANG, Winfried: *Sustainable Development and International Law*, London, 1995
69. LOWE, Vaughan: Sustainable Development and Unsustainable Arguments, In: BOYLE, Allen E. - FREESTONE, David eds.: *International Law and Sustainable Development: Past Achievements and Future Challenges*, Oxford University Press, New York, 2001
70. BÁNDI Gyula: *A fenntarthatóság értelmezésének egyes jogi szempontjai*, MTA Doktori Értekezés, 2013, 25. p. http://real-d.mtak.hu/651/7/dc_618_12_doktori_mu.pdf (Letöltve 2022. 03. 14.)

71. GYULAI Iván: *Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről*, Magyar természetvédők Szövetsége, Budapest, 2008, https://mtvsz.hu/dynamic/FF_kerdesek_valaszok.pdf, 9. (Letöltve 2022. 03. 01.)
72. DE LA FAYETTE, Louise: *The Fisheries Jurisdiction Case (Spain v. Canada) Judgment on Jurisdiction of 4 December 1998*, The International and Comparative Law Quarterly Vol. 48, No. 3, 1999
73. MBENGUE, Makane Moïse: *The South China Sea Arbitration: Innovations in Marine Environmental Fact-Finding and Due Diligence Obligations*, American Journal of International Law, Vol. 110, 2016
74. LÁNG István: *Stockholm – Rio – Johannesburg: Lesz-e új Nap alatt a környezetvédelemben?* Magyar Tudomány, 2001/12
75. KERÉKES Sándor: A fenntarthatóság közgazdasági értelmezése In: BULLA Miklós – TAMÁS Pál: *Fenntartható fejlődés Magyarországon – Jövőképek és forgatókönyvek*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2006
76. KESERŰ Barna Arnold: *A fenntartható fejlődés hatása a szellemi tulajdon-védelem rendszerére*, Dialóg Campus, Budapest, 2019
77. FITZMAURICE, Malgosia: *International Protection of the Environment*, Collected Courses of the Hague Academy of International Law, Martinus Nijhoff Publishers, Hauge, Boston, London, 2002
78. BÁNDI Gyula: *Környezetvédelem, fenntartható fejlődés és integráció*, In: HALUSTYIK Anna – KLICSU László eds.: *Ünnepi kötet Tersztyánszkyné Vasadi Éva 80. születésnapja alkalmából*, Pázmány Press, Budapest, 2015
79. SCHWARZ, Priscilla: *Sustainable Development in International Law*, Non-State Actors and International Law, Vol. 5, No. 1, 2005
80. SADELEER, Nicolas de: The Principles of Prevention and Precaution in International Law: Two Sides of the Same Coin? In: FITZMAURICE, Malgosia – BRUS, Marcel – MERGKOURIS, Panos eds.: *Research Handbook on International Environmental Law*, Second Edition, Edward Elgar Publishing Limited, Newhampton, 2021
81. BROW, Chester: *Provisional Measure before the ITLOS: The MOX Plant Case Current Legal Developments: International tribunal for the Law of the Sea*, International Journal of Marine and Coastal Law, Vol. 17, No. 2, 2002
82. STEC, Stephen: *Do Two Wrongs Make a Right - Adjudicating Sustainable Development in the Danube Dam Case*, Golden Gate University Law Review, Vol. 29, No. 3, 1999

83. NEUGEBAUER, Regine: *Fine Tuning WTO Jurisprudence and the SPS Agreement: Lessons from the Beef Hormone Case*, Law and Policy in International Business, Vol. 31, No. 4, 2000,
84. FOSTER, Caroline E.: *Science and the Precautionary Principle in International Courts*, Cambridge University Press, New York, 2011
85. MALAIHOLLO, Medes: *Due Diligence in International Environmental Law and International Humanitarian Law: A Comparative Legal Study of the Nationally Determined Contributions under the Paris Agreement and Positive Obligations under the European Convention on Human Rights*, Netherlands International Law Review, Vol 68. No. 1, 2021,
86. CRAWFORD James: *The Law of International Responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2010,
87. RAISZ Anikó: Nemzetközi környezetjogi alapelvek a gyakorlatban, In: SZALMA József eds.: *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2014*. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2015,
88. SIRINSKIENE, Agne: *The Status of Precautionary Principle: Moving Towards a Rule of Customary Law*, Jurisprudence, Mykolas Romeris University, Vol. 118, No. 4, 2009
89. VANDERZWAAG, David L.: *The ICJ, ITLOS and the Precautionary Approach: Paltry Progressions*, Jurisprudential Jousting, University of Hawaii Law Review, Vol. 35, No. 2, 2013,
90. AMBRUS, Monika: *Precautionary Principle and a Fair Allocation of the Burden of Proof in International Environmental Law*, Review of European, Comparative and International Environmental Law, Vol. 21, No. 3, 2012,
91. FITZMAURICE, Malgosia: *Contemporary Issues in International Environmental Law*, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton, 2009
92. BÁNDI Gyula: *Gondolatok az elővigyázatosság elvéről*, Jogtudományi Közlöny 2013/10
93. CAMERON, James – ABOUCHA, Julia: *The Precautionary Principle: A Fundamental Principle of Law and Policy for the Protection of the Global Environment*, Boston College International and Comparative Law Review, Vol. 14, No. 1, 1991
94. GILLESPIE, Alexander: *The Precautionary Principle and the 21st Century: A Case Study of Noise Pollution in the Ocean*, The International Journal of Marine and Coastal Law, Vol. 22, No. 1, 2007

95. TANAKA, Maki: *Lessons Learned from the Protracted Mox Plant Dispute: A Proposed Protocol on Marine Environmental Impact Assessment to the United Nations Convention on the Law of the Sea*, Michigan Journal of International Law, Vol. 25, No. 2, 2004
96. BOYLE, Alan: *Developments in the International Law of Environmental Impact Assessments and their Relation to the Espoo Convention*, Review of European Community & International Environmental Law, Vol. 20, No. 3, 2011
97. KISS, Alexander - SHELTON, Dinah: *International Environmental Law*, Second Edition, Transnational Publishers, New York, 2000,
98. KNOX, John H.: *The Myth and Reality of Transboundary Environmental Impact Assessment*, *The American Journal of International Law* Vol. 96, No. 2, 2002
99. BÁNDI Gyula: *Környezetjog*, Harmadik kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 2022
100. OKOWA, Phoebe: *Procedural Obligations in International Environmental Agreements*, British Yearbook of International Law, Vol. 67, No. 1, 1996
101. GLASSON, John – THERIEVEL, Riki – CHADWICK, Andrew: *Introduction to Environmental Impact Assessment*, Third Edition, Routledge, London, New York, 2005
102. JAY, Stephen – JONES, Carys – SLINN, Paul – WOOD, Christopher: Environmental impact assessment: retrospective and prospect, *Environmental Impact Assessment Review*, Vol. 27, No. 4, 2007
103. CALDWELL, Lynton Keith: *The National Policy Act: An Agenda for the Future*, Indiana University Press, Bloomington, 1999
104. YANG, Tseming: *The Emergence of the Environmental Impact Assessment Duty as a Global Legal Norm and General Principle of Law*, *Hastings Law Journal*, Vol. 70, 2019
105. PAYNE, Cymer R.: *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, *American Journal of International Law*, Vol. 105, No. 1, 2011,
106. CHAZOURNES, Kaurence Boisson de – SANGBANA, Komlan: Principle 19 Notification and Consultation with Transboundary Impact, In: VINUALES, Jorge E ed.: *The Rio Declaration on Environment and Development: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2015,
107. STEPEHNS, Tim: The Limit of the International Adjudication in International Environmental Law: Another Perspective on the Southern Bluefin Tuna Case, *The International Journal of Marine and Coastal Law*, Vol. 19, No. 2, 2004
108. CHURCHILL, Robin.,R., – Evans, Malcolm D.: *International tribunal for the Law of the Sea the Southern Bluefin Tuna Cases (New-Zealand v. Japan, Australia v. Japan):*

- Order for the Provisional Measures of 27 August 1999*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 49, No. 4, 2000
109. ROSENSTOCK, Robert: *The Declaration of Principles of International Law Concerning friendly Relations: A Survey*, The American Journal of Interantional Law, Vol. 65, No. 5, 1972
110. FREEMAN, Alwyn V.: *Responsibility of States for Unlawful Acts of theri Armed Forces*, Collected Courses of the Hague Academy of International Law, Vol. 88, 1955/II
111. BOZHENKO, Olha: *More on Public International Law and Infectious Diseases: Foundations of the Obligation to Report Epidemic Outbreaks*, <https://www.ejiltalk.org/more-on-public-international-law-and-infectious-diseases-foundations-of-the-obligation-to-report-epidemic-outbreaks/> (letöltve: 2020. 10. 03.)
112. STEPHENS, Tim – FRENCH, Duncan: *ILA Study Group on Due Diligence in International Law, Second Report*, 2016
113. NEWCOMB, Andrew Paul – PARADELL, Luis: *Law and Practice of Investment Treaties: Standards of Treatment*, Kulwer Law International, Netherlands, 2009
114. GUILFOYLE, Douglas: *Defending Individual Ships from Pirates*, In: CHRISTINE, Chinkin – BAETENS, Freya eds.: *Sovereignty, Statehood and State Responsibility, Essays in Honour of James Crawford*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015
115. NANDA, Ved P. – PRING, George W.: *International Environmental Law and Policy for the 21sr Century: 2nd revised edition*, Leiden – Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2013
116. BARNES, A. James: *The Growing International Dimension to Environmental Issues*, Columbia Journal of Environmental Law Vol. 13, No. 12, 1988
117. HALVORSSSEN, Anita M.: *The Origin and Development of International Environmental Law*, In: SHAWKAT Alam – KRAVCHENKO Svitlana – CHOWDHURY Tareq M.R. – BHUIYAN Md Jahid Hossain – TECHERA J. Erika eds.: *Routledge Handbook of International Environmental Law*, New York, Routledge 2013
118. KISS, Alexandre – SHELTON, Dinah: *Strict Liability in International Environmental Law*, In.: TAFSIR Malick Ndiaye – RÜDIGER Wolfrum eds.: *Law of the Sea, Environmental Law and Settlement of Disputes*, Liber Micorum, Judge Thomas A. Mensah, The George Washington University Law Schoool, Washington, 2007
119. SCOVAZZI, Tullio: *Some Remarks on International Responsibility in the Field of Environmental Protection*, In RAGAZZI Maurizio eds.: *International Responsibility*

- Today: Essays in Memory of Oscar Schachter, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2005
120. TERRIS, Daniel – ROMANO, Cesare P.R. – SWIGART, Leigh: *The International Judge: An Introduction to the Men and Women who Decide the World's Cases*, University Press of New England, Hanover and London, 2007
121. MONTESQUIEU, Charles-Louis: *A törvények szelleméről*; Fordította: CSÉCSY Imre - SEBESTYÉN Pál, Osiris – Attraktor, Budapest, 2000
122. TAMS, Christian J.: *The Development of International Law by the International Court of Justice*, Gaetano Morelli Lectures Series, Vol. 2, 2018
123. SCHWARZENBERGER, Georg: *The Fundamental Principles of International Law*, Recueil des Cours, Vol. 87, 1955/I
124. SCHWARZENBERGER, Georg: *The Inductive Approach to International Law*, Stevens, London, New York, 1965
125. DEPLANO, Rossana – TSAGOURIAS, Nicholas: *Research Methods in International Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton, 2021
126. RAMOLGAN, Rajendra: *The Environment and International Law: Rethinking the Traditional Approach*, Vermont Journal of Environmental Law, Vol. 3, No. 1, 2001-2002
127. FRIEDMANN, Wolfgang: *The International Court of Justice and the Evolution of International Law*, Archiv des Völkerrechts, Published by Mohr Siebeck GmbH & Co. KG, 14. Bd., No. ¾, 1970
128. JESSUP, Philip C.: To From a More Perfect United Nations, RCADI (129), 1970/I
129. NAGY Károly: *Nemzetközi Jog*, Püski, Budapest, 1999
130. LAUTERPACHT, Hersch: *The Development of International Law by the Permanent Court of International Justice*, Longmans, Green and Company, London, 1934
131. FRIEDMANN, Wolfgang: *General Course in Public International Law*, Recueil des Cours, Vol. 127, 1969
132. WEERAMANTRY, C. G.: *The Function of International Court of Justice in the Development of International Law*, Leiden Journal of International Law, Vol. 10, No. 2, 1997
133. TZANAKOPOULOS, Antonios: *Domestic Judicial Lawmaking* In.: BRÖLMANN, Catherine - RADI, Yannick eds.: *Research Handbook on the Theory and Practice of International Lawmaking*, Edward Elgar Publishing, Celtenham, Northampton, 2016

134. RUDA, José Maria: *Some of the Contributions of the International Court of Justice to the Development of International Law*, N.Y.U. Journal of International Law & Politics, Vol. 24, No. 1, 1991
135. KELSEN, Hans: *Az államelmélet alapvonalai*, Prudentia Iuris 7., Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997
136. LAUTERPACHT Hersch: *The Scholar as Judge*, I-III, British Yearbook of International Law, Vol. 37, 1961
137. HERNÁNDEZ, Gleider I.: *International Judicial Lawmaking*, In.: BRÖLMANN, Catherine - RADI, Yannick eds.: *Research Handbook on the Theory and Practice of International Lawmaking*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton 2016
138. TIGNINO, Mara – BRÉTHAUT, Christian: *The Role of International Case Law in Implementing the Obligation not to Cause Significant Harm*, International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, Vol. 20, 2020
139. SCHWARZENBERGER, Georg: *The Inductive Approach to International Law*, Harvard Law Review, Vol. 60, No. 4, 1947
140. CSAPÓ Zsuzsanna: *Nemzetközi bíróságok döntései* In.: JAKAB András – FEKETE Balázs eds.: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő SÜLYÖK Gábor)* 2018, <https://ijoten.hu/uploads/nemzetkozi-birosagok-dontesei.pdf> (letöltve: 2020. 02. 24.)
141. LAVRANOS, Nikolaos: *The Mox Pland and Ijzeren Rijn Disputes: Which Court is the Supreme Arbiter*, Leiden Journal of International Law, Vol. 19, No. 1, 2006
142. SHANY, Yuval: *The Competing Jurisdiction of International Courts and Tribunals*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2003
143. MARTINEZ, Jenny S.: *Towards an International Judicial System*, Stanford Law Review, Vol. 56, No. 2., 2003
144. KISS, Alexandre – SHELTON, Dinah: *Strict Liability in International Environmental Law*, In.: NDIAJYE, Tasfir Malick – WOLFRUM, Rüdiger eds.: *Law of the Sea, Environmental law and Settlement of Disputes: Liber Amicorum Judge Thomas A. Menash*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2007
145. KECSKÉS Gábor: *A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban*, Doktori Értekezés, Győr, 2012
146. KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*, 3. átdolgozott és bővített kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2016

147. FANO, Jesper Jarl: *Enforcing International Maritime Legislation on Air Pollution through UNCLOS*, Hart Publishing, Oxford, 2019
148. SCHWEBEL, Stephen M.: *Justice in International Law: Further Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994
149. REST, Alfred: *The Indispensability of an International Environmental Court*, Review of European, Comparative, and International Law, Vol 7. No. 1, 1998
150. OWADA, Hisashi: *International Environmental Law and the International Court of Justice*, Iustum Aequum Salutare, II. 2006/3-4
151. AGO, Roberto: „Binding” *Advisory Opinions of the International Court of Justice*, The American Journal of International Law, Vol. 85, No. 3
152. VIÑUALES, Jorge E.: *The Contribution of the International Court of Justice to the Development of International Environmental Law: A Contemporary Assessment*, Fordham International Law Journal, Vol. 32, No. 1, 2008
153. JUSTE-RUIZ, José.: *The International Court of Justice and International Environmental Law*, In.: BOSCHIERO, Nerina – SCOVAZZI, Tullio - PITEA, Cesare – RAGNI, Chiara eds.: *International Court and the Development of International Law*, Asser Press, Hague, 2013
154. SANDS, Philippe: *International Environmental Litigation: What Future?* Review of European, Comparative, and International Law, Vol 7. No. 1, 1998
155. FITZMAURICE, Malgosia: *Environmental Protection and the International Court of Justice*, In: LOWE, Vaughan – FITZMAURICE, Malgosia eds.: *Fifty Years of the International Court of Justice. Essays in Honour of Sir Robert Jennings*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996
156. JENNINGS, Robert: *The Role of the International Court of Justice in the Development of International Environment Protection Law*, Review of European, Comparative, and International Law, 1992, Vol. 1., No. 3
157. SANDS, Philippe – PEEL, Jacqueline – FABRA, Adriana - MCKENZIE, Ruth: *Principles of International Environmental Law*, Third Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2012
158. BIRNIE, Patricia – BOYLE, Alan – REDGWELL, Catherine: *International Law and the Environment*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, New York, 2009
159. SZABÓ Marcel: *A Jóvátételi cikkek kodifikációja az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságában*, Doktori Értekezés, Budapest, 2003

160. SANDS, Philippe – MACKENZIE, Ruth: *Guidelines for Negotiating and Drafting Dispute Settlement Clauses for international Environmental Agreements*, In.: International Brueau of Permanent Court of Arbitration, International Investments and Protection of the Environment: The Role of Dispute Resolution Mechanisms, The Permanent Court of Arbitration/Peace Palace Papers, Vol. 2, 2001
161. RATLIFF, P. Dane: *The PCA Optional Rules for Arbitration of Disputes Relating to Natural Resources and/or the Environment*, Leiden Journal of International Law, Vol. 14, No. 4, 2001
162. BODANSKY, Daniel: International Environmental Law, In: ESPOSITÓ, Carlos – PARLETT, Kate eds.: *The Cambridge Companion to the International Court of Justice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2023
163. SCHIFFMAN, Howard S.: The Southern Bluefin Tuna Case: ITLOS Hears Its First Fishery Dispute, *Journal of International Wildlife Law and Policy* Vol. 2 No. 3, 1999
164. STRUTZ, Leah: *Southern Bluefin Tuna Case: Australia and New Zealand v. Japan*, *Ecology Law Quartely*, Vol. 28, No. 2, 2001
165. DALY, Herman E.: *From Adjustment to Sustainable Development, the Obstacle of Free Trade*, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol. 15, No. 1, 1992
166. MARCEAU, Gabrielle: *A History of Law and Lawyers in the GATT/WTO: The Development of the Rule of Law in the Multilateral Trading System*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015
167. BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog, Különös rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs, 2010
168. GEORGE, Susan: *A WTO. Korlátlan világkereskedelem vagy szolidáris globalizáció - Critica*, Napvilágkiadó, Budapest, 2003
169. GOH, Gavin, - Trudy Witbreuk: An Introduction to the WTO Dispute Settlement System, *University of Western Australia Law Review*, Vol. 30, No. 1., 2001
170. STEPHENS, Tim: *Multiple International Courts and the 'Fragmentation' of International Environmental Law*, *Australian Year Book of International Law*, Vol. 25, 2006
171. World Trade Organization, *History of the Multilateral Trading System*, wto.org/english/thewto_e/history_e.htm
172. CSÁKI György: *Nemzetközi gazdaságtan*, Napvilágkiadó, Budapest, 2017

173. TOMKA, Peter – WORDSWORTH, Samuel: *The First Site Visit of the International Court of Justice in Fulfillment of Its Judicial Function*, The American Journal of International Law Vol. 92, No. 1, 1998
174. KHOUL, Autar Krishen: *Guide to the WTO and GATT: Economics, Law and Politics*, Springer, New Delhi, 2018
175. SIMAY Attila Endre: Bírői testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog, *Glossa Iuridica*, VII. évfolyam, 1-2. szám, Budapest, 2020
176. IGLER, Wolfgang: Az Európai Unió és a Kereskedelmi Világszervezet. Európai Parlament, 09/2021, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_5.2-2-pdf
177. STEINBERG, Richard H.: *Judicial Lawmaking at the WTO: Discursive, Constitutional, and Political Constraints*, The American Journal of International Law, Vol. 98, No. 2, 2004
178. WAINCYMER, Jeffrey: *Reformulated Gasoline under Reformulated WTO Dispute Settlement Procedures: Pulling Pandora out of a Chapeau*. Michigan Journal of International Law, Vol. 18, No. 1, 1996,
179. HORVÁTHY Balázs: *Környezeti érdek kontra globális kereskedelmi jog – Észrevételek Kanada, Norvégia és az EU újabb vitájához*, *Külgazdaság*, LV. évf., 2011/1-2.
180. READ, John E.: *The Trail Smelter Dispute*, Canadian Yearbook of International Law, 1. évf., 1963
181. RUBIN, Alfred P.: *Pollution by Analogy: The Trail Smelter Arbitration*, Oregon la Review, Vol. 50, No. 3, 1971
182. BRUHÁCS János, *Nemzetközi vízjog, A nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú hasznosítása*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1986
183. CORBETT, P. E.: *The Settlement of Canadian-American Disputes a Critical Study of Methods and Results*, Yale University Press, New Haven, 1937
184. HARASZTI György: *A Nemzetközi Bíróság joggyakorlata, 1946-1956*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958
185. KECSKÉS Gábor: *A Nemzetközi Bíróság Ítélezési Gyakorlata a Környezeti Tárgyú Ügyekben*, Állam- és Jogtudomány, LVI. évf. 3. szám, 2015
186. MCCAFFREY, Stephen: *The Law of International Watercourses: Non-Navigational Uses*, Oxford University Press, Oxford, 2001
187. LAYLIN, John, G. – BIANCHI, Rinaldo L.: *The Role of Adjudication in International River Disputes: The Lake Lanoux Case*, The American Journal of International Law, Vol. 53, No. 1., 1959

188. CHURCHILL, R. R.: *The Fisheries Jurisdiction Cases: The Contribution of the International Court of Justice to the Debate on Coastal States' Fisheries Rights*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 24, No. 1, 1975
189. KATZ, Stephen R.K.: *Issues Arising in the Icelandic Fisheries Case*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 22, No. 1, 1973
190. SKILTON, Thomas E.: *GATT and the Environment in Conflict: The Tuna-Dolphin Dispute and the Quest for an International Conservation Strategy*, Cornell International Law Journal, Vol. 26, No. 2., 1993
191. CAMERON, James – GRAY, Kevin R.: *Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 50, No. 2, 2001
192. CHARNOVITZ, Steve: *Exploring the Environmental Exceptions in GATT Article XX*, Journal of World Trade, Vol. 25, No. 5,
193. STEPHENS, Tim: *Multiple International Courts and the 'Fragmentation' of International Environmental Law*, Australian Year Book of International Law, Vol. 25, 2006
194. BAJWA, Saira: *The World Trade Organization and the Environment*, Gonzaga Journal Law Vol. 12, No.1, 2008
195. SMITH, Michael B.: *Gatt, Trade, and the Environment*, Environmental Law, Vol. 23, No. 2, 1993
196. VÍG Zoltán: *Szabadkereskedelem és környezetvédelem: a WTO Vitarendezési Testületének gyakorlata*, In.: CSEHI Zoltán – RAFFAI Katalin eds.: *Állam és magánjog*, Pázmány Press, Budapest, 2014
197. WAINCYMER, Jeffrey: *Reformulated Gasoline under Reformulated WTO Dispute Settlement Procedures: Pulling Pandora out of a Chapeau*. Michigan Journal of International Law, Vol. 18, No. 1, 1996
198. STROM, Torsten H.: *Pouring Fuel on the Fire The WTO's Reformulated Gasoline Case*, Canadian Yearbook of International Law, Vol. 34, 1997
199. CALAPAI, Dominique M.: *International Trade and Environmental Impact: The WTO Reformulated Gasoline Case*, Environmental Lawyer, Vol. 3, No. 1, 1996
200. STEWART, Terence P – JOHANSON, David S.: *The WTO Beef Hormone Dispute: An Analysis of the Appellate Body Decision*, U. C. Davis Journal of International Law and Policy, Vol 5, No. 2, 1999

201. KAZHADAN, Daniel: *Precautionary Pulp: Pulp Mills and the Evolving Dispute between International Tribunals over the Reach of the Precautionary Principle*, *Ecology Law Quartely*, Vol. 38, No. 2, 2011
202. HUGHES, Layla: *Limiting the Jurisdiction of Dispute Settlement Panels: the WTO Appellate Body Beef Hormone Decision*, *Georgetown International Environmental Law Review*, Vol. 10, No. 3, 1998
203. MATHESON, Michael: *The Opinions of the International Court of Justice on Threat or Use of Nuclear Weapons*, *The American Journal of Interanational Law*, Vol. 91, No. 3, 1997
204. CALSTER, Geert van – PRÉVOST, Denise: *Research Handbook on Environment, Health and the WTO*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, Northampton, 2013
205. SCHIFFMAN, Howard S.: *The Southern Bluefin Tuna Case: ITLOS Hears Its First Fishery Dispute*, *Journal of International Wildlife Law and Policy* Vol. 2 No. 3., 1999
206. JINFENG, Zhou - SHUYA, HUANG - Wong, Linda - RECIO-BLANCO, Xiao: *Bluefin Tuna: Critically Endangered Species or "World Gourmet"?* Environmental Law Institute, 2017
207. eli.org/vibrant-environment-blog/bluefin-tuna-critically-endangered-species-or-%E2%80%9Cworld-gourmet%E2%80%9D (Letöltve 2020. 06. 12.)
208. STEPHENS, Tim: *The Limits of International Adjudication in International Environmental Law: Another perspective on the Southern Bluefin Tuna Case*, *International Journal of Marine and Coastal Law*, Vol. 19, No. 2
209. STRUTZ, Leah: *Southern Bluefin Tuna Case: Australia and New Zealand v. Japan*, *Ecology Law Quartely*, Vol. 28, No. 2, 2001
210. BOYLE, Alan – EVANS, Malcolm D.: *The Southern Bluefin Tuna Arbitration*, *The International and Comparative Law Quartely*, Vol. 50, No. 2, 2001
211. FORSTER, Malcolm J.C.: *The Mox Plant Case-Provisional Measure in the Internaitonal Tribunal for the Law of the Sea*, *Lieden Journal of International Law* Vol. 16 No. 3, 2003
212. BROW, Chester: *Povisional Measure before the ITLOS: The MOX Plant Case Current Legal Developments: International tribunal for the Law of the Sea*, *International Journal of Marine and Coastal Law* Vol. 17, No. 2, 2002
213. ROTHWELL, Donald R. - STEPHENS, Tim: *Mox Plant Case*, In: ELFERINK, Alex G. Oude - ROTHWELL, Donald eds.: *Oceans Management in the 21st Century: institutional Frameworks and Responses*, Martinus Nijhoff, Leiden, Boston, 2004

214. EICHER, Patrick. T.: *International Forum Shopping: The Mox Plant Case and the ECJ*, Dublin University Law Journal, Vol. 30, 2008
215. LAVRANOS, Nikolas: *Epilogue in the MOX Plant Dispute*, Energy and Environmental Law Review, Vol. 18, No. 3, 2009
216. HAFNER, Gerhard.: *Pros and Cons ensuing from Fragmentation*, Michigan Journal of International Law, Vol. 25, No. 24, 2004
217. HERCEGZ Géza: *Bős-Nagymaros*, Valóság, XLVII. 47. évf./ 1-12., 2004
218. EVANS, Malcolm D.- OKOWA, Phoebe N.: *Recent Cases: Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, International & Comparative Law Quarterly, Vol. 47, No. 3, 1998
219. LAMMERS, Johan G.: *Case Analysis: The Gabčíkovo-Nagymaros Case Seen in Particular From the Perspective of the Law of International Watercourses and the Protection of the Environment*, Leiden Journal of International Law, Vol. 11, No. 2, 1998
220. LEFEBER, René: *Case Analysis: The Gabčíkovo-Nagymaros Project and the Law of State Responsibility*, Leiden Journal of International Law , Vol. 11, No. 3, 1998
221. SZABÓ Marcell: *The Implementation of the Judgement of the ICJ in the Gabčíkovo-Nagymaros Dispute*, Iustum Aequum Salutare V. évf./1., 2009
222. BARANYAI Gábor - BARTUS Gábor: *Anatomy of a Deadlock: A Systemic Analysis of Why the Gabčíkovo-Nagymaros Dam Dispute is Still Unresolved*, Water Policy, Vol. 18, No. 1, 2016
223. DEETS, Stephen: *Constituting Interests and Identities in a Two-Level Game: Understanding the Gabčíkovo-Nagymaros Dam Conflict*, Foreign Policy Analysis, Vol. 5, No. 1, 2009
224. BJORGE, Eirik: *The Evolutionary Interpretation of Treaties*, Oxford University Press, New York, 2014
225. DIEFFAL, Christian: *The Iron Rhine Case – A Treaty’s Journey from Peace to Sustainable Development*, Heidelberg Journal of International Law, Vol. 71, No. 3, 2011
226. BLADE, Ineke van: *The Iron Rhine Case The Art of Treaty Interpretation, The Application of Nineteenth Century Obligations in the Twenty-first Century*, In: BLOKKER, Niels – LEFEBER, René – LIJZAAD, René – BLADEL, van Ineke eds.: *The Netherlands in Court, essays in Honour of Johan G. Lammers*, Martinus Nijhoff Publisher, Leiden, Boston, 2006
227. JENNINGS, Robert - WATTS, Arthur: *Oppenheim’s International Law, Volume I Peace*, Ninth Edition, Longman, London, New York, 2008

228. VINALES, Jorge E.: Sustainable Development from a Legal Standpoint, In: RAJAMANI, Lavanya – Peel, JACQUELINE eds.: *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 2021
229. RAMAN, Durgeshree.: *Review of the Indus Waters Kishenganga Arbitration (Final Award) 2013: An Ecological Perspective*, Indian Journal of Arbitration Law, Vol. 3, No. 2, 2014
230. MCCAFFREY, Stephen: *International Water Cooperation in the 21st Century: Recent Developments in the Law of International Watercourses*, Review of European Community and International Environmental Law, Vol 23, No. 1, 2014
231. KAZHDAN, Daniel: *Precautionary Pulp: "Pulp Mills" and the Evolving Dispute between International Tribunals over the Reach of the Precautionary Principle*, Ecology Law Quarterly, Vol. 38, No. 2, 2011
232. BRUHÁCS János: *Argentína és Uruguay vitája: a Nemzetközi Bíróság 2010. évi ítélete az Uruguay folyó menti papírgyár ügyben*, JURA, 2012/2
233. United Nations Environment Programme: *Latin America and the Caribbean*, GEO Yearbook, Nairobi, 2007
234. LANG, Chris: *ENCE Cancels Pulp Mills in Uruguay*, PULP INC. Oct. 2, 2006 <https://pulpinc.wordpress.com/2006/10/02/ence-cancels-pulp-mill-in-uruguay/> (letöltve: 2020.06.08.)
235. HARRISON, James: *Significant International Environmental Law Cases*, Journal of Environmental Law, Vol. 18. No. 3, 2006
236. PAYNE, Cyrine R.: *Environmental Impact Assessment as a Duty under International Law: The International Court of Justice Judgment on Pulp Mills on the River Uruguay*, European Journal of Risk Regulation, Vol. 1, No. 3, 2010,
237. CHRISTOL, Carl Q. – SCHMIDHAUSER, John R. – TOTTEN, George O.: *The Law and the Whale: Current Developments in the International Whaling Controversy Case*, Western Reserve Journal of International Law, Vol. 8, No. 1, 1976
238. BOWMAN, Michael – DAVIES, Peter – REDGWELL, Catherine: *Lyster's International Wildlife Law*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2010
239. GAMBELL, Ray: *The International Whaling Commission Today*, In: PETURSDOTTIR, Gudrun ed.: *Whaling in the North Atlantic: Economic and Political Perspectives*, University of Iceland Press, Reykjavik, 1997
240. DESIERTO, Diane: *Evidence but not Empiricism? Environmental Impact Assessments at the International Court of Justice in Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the*

- Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica Along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)*, 2016 <https://www.ejiltalk.org/evidence-but-not-empiricism-environmental-impact-assessments-at-the-international-court-of-justice-in-certain-activities-carried-out-by-nicaragua-in-the-border-area-costa-rica-v-nicaragua-and-con/> (letöltve: 2020. 05. 14.)
241. KARDOS András: Bálnavadászat az Antarktiszon, avagy környezetvédelmi ügyek a Nemzetközi Bíróság előtt, *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, 2012/11
242. PLANT, Brendan: *Sovereignty, Science and Cetans: The Whaling in the Antarctic Case*, *The Cambridge Law Journal*, Vol. 74, No. 1, 2015
243. YOUNG, Michaela: *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan? New Zealand Intervening): progressive judgment or missed opportunity for the development of international environmental law?* *Comparative and International Journal of Southern Africa*, Vol. 48, No. 1, 2015
244. ROLLAND, E. Sonia: *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand Intervening)*, *The American Journal of International Law*, Vol. 108, No. 3, 2014
245. SÜLYÖK Katalin: *Science and Judicial Reasoning: The Legitimacy of International Environmental Adjudication*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021
247. DE LA MARE, William – GALES, Nick – MANGEL, Marc: *Applying Scientific Principles in International Law on Whaling, Science*, Vol. 345, No. 6201, 2014
248. MUNOZ, Asier Garrido: *Managing Uncertainty: The International Court of Justice, Objective Reasonableness and the Judicial Function*, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 30, No. 2, 2017
249. RAISZ Anikó: *Nemzetközi környezetvédelmi kérdések a Nemzetközi Bíróság előtt napjainkban*, *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIX évf. 2011/1
250. SPIJKERS, Otto: *The No Significant Harm Principle and the Human Right to Water*, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Vol. 20, No. 4, 2020
251. KONG, Lingjie: *The Dispute over the Status and Use of the Waters of the Silala Case and the Customary Rules on the Definition of International Watercourse*, *Review of European Comparative and International Environmental Law*, Vol. 29, No. 3, 2020
252. MESHEL, Tamar: *The Harmon Doctrine is Dead, Long Live the Harmon Doctrine!* *Virginia Journal of International Law*, Vol. 63, No. 1, 2022

253. BROWN Weiss, Edith: *International Environmental Law: Contemporary Issues and the Emergence of a New World Order*, Georgetown Law Faculty Publications and Other Works, Vol. 81, No. 3, 1993
254. Shigeta, Yasuhiro: *International Judicial Control of Environmental Protection: Standard Setting, Compliance Control, and the Development of International Environmental Law by the Internaitonal Judiciary*, Kulwer Law International BV, the Netherlands, United Kingdom, 2010
255. NANDA, Ved - PRING, George (Rock): *International Environmental Law and Policy for the 21st Century: 2nd Revised Edition*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2013
256. BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog II. - Különös rész*, Dialóg Campus, Budapest, Pécs, 2010
257. KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*, 3. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2016
258. BAYER József: *A szuverenitás politikaelmélete*, Magyar Tudomány, 2013/4
259. SCHRIJVER, Nico: *Environmental Law: Sovereignty versus the Environment?* Cambridge University Press, Cambridge, 1997
260. OPPENHEIM, Lassa: *International Law A Treatise, Vol. I*, Longmans, Green, and Co., London - New York and Bombay 1912
261. DRIVER, G. R. - MILES, John C.: *The Babylonian Law, Volume I. Legal Commentary*, Clarendon Press, Oxford, 1960
262. RICHARDSON, R.D.: *Sic utere tuo ut alienum non laedas*, The Manitoba Law Journal, Vol. 2, No. 7, 1885,
263. BANNELIER, Karen: Foundational Judgment or Constructive Myth? The Court's Decision as a Precursor to Internaitonal Environmental Law In: BANNELIER, Karine – CHRISTAKIS, Theodore – HEATHCOTE, Sarah eds.: *The ICJ and the Evolution of International Law, The Enduring Impact of the Corfu Channel Case*, Routledge, London/New York, 2012
264. STRAKE, Gabriel.: *An Introduction to International Law*, Seventh Edition, Butterworths, London, 1972
265. HANDL, Günther: *Territorial Sovereignty and the Problem of Transnational Pollution*, The American Journal of International Law, Vol. 69, No. 1, 1975
266. WOLFRUM, Rudiger: *Purposes and Principles of International Environmental Law*, German Yearbook of International Law, Vol. 33, 1990

267. GOLDIE, L. F. E.: Development of an International Environmental Law - An Appraisal, In: HARGROVE, John L. ed.: *Law, Institutions, and the Global Environment, Papers and Analysis of the Proceedings*, Oceana Publications, New York, 1972
268. DUPUY, Pierre-Marie – VINUALES, Jorge E.: *International Environmental Law*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2018
269. DUPUY, Pierre Marie: *La Responsabilité Internaitonale de Etats Pur Les Dommages d'origine Technologique et Nucléaire*, Pedone, Paris, 1976
270. SANDS, Philippe – PEEL, Jacqueline – FABRA, Adriana – MACKENZIE, Ruth: *Principles of International Environmental Law*, Third Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2012
271. BRUNEEÉ, Jutta: *International Environmental Law: Rising to the Challenge of Common Concern? Proceedings of the Meeting*, American Society of International Law, Vol. 100
272. DUPUAY, Pierre-Marie – MOLI, Ginerva Le – VINUALES, Jorge E.: *Customary International Law and the Environment*, C-EENRG Working Papers, Cambridge University Press, 2018/2
273. ZIMMERMAN, Richard: *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Juta and Co, Ltd., Cape Town, Johannesburg, 1992
274. OPPENHEIM, Lassa: *International Law, A Treatise, Vol. II, War and Neutrality*, Second Edition, New York, Bombay, Calcutta, Longmans Green and Co. 1912
275. KULESZA, Joanna: *Due Diligence in International Law*, Leiden, Boston, Brill Nijhoff, 2016
276. SCOVAZZI, Tullio: *State Responsibility for Environmental Harm*, Yearbook of International Environmental Law, Oxford, Vol. 12, No. 1, 2002
277. LONGOBARDO, Marco: *The Relevance of the Concept of Due Diligence for International Humanitarian Law*, Wisconsin International Law Journal, Vol. 37, No. 1., 2019
278. MAZZESCHI, Pisillo: *The Due Diligence Rule and the Nature of International Responsibility of States*, German Yearbook of International Law, Vol. 35, 1992
279. EAGLETON, Clyde: *Responsibility of States in International Law*, New York University Press, New York, 1928
280. BARTOLINI, Giulio: The Historical Roots of the Due Diligence Standard, In: HEIKE, Krieger – PETERS, Anne – KREUZER, Leonhard eds.: *Due Diligence in the International Legal Order*, Oxford University Press, Oxford, 2020

281. HEIKE, Krieger – PETERS, Anne – KREUZER, Leonhard: Due Diligence in the International Legal Order: Dissecting the Leitmotif of Current Accountability Debates, In: HEIKE, Krieger – PETERS, Anne – KREUZER, Leonhard eds.: *Due Diligence in the International Legal Order*, Oxford University Press, Oxford, 2020
282. CHENG, Bing: *General Principles of Law as Applied by International Courts and Tribunals*, Cambridge Grotius Publications Limited, Cambridge, 1987
283. BROWNLIE, Ian: *Principles of Public International Law*, Seventh Edition, Oxford University Press, New York, 2008
284. BENNUONA, Mohamed: The Corfu Channel Case and the Concept of Sovereignty, In: BANNELIER, Karine – CHRISTAKIS, Theodore – HEATHCOTE, Sarah eds.: *The ICJ and the Evolution of International Law, The enduring impact of the Corfu Channel Case*, Routledge, London, New York, 2012
285. LAUTERPACHT, Hersch: *The Development of International Law by the International Court*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982
286. HANDL, Günther: *Balancing of Interests and International Liability for the Pollution of International Watercourses: Customary Principles of Law Revisited*, The Canadian Yearbook of International Law, Vol. 13, No. 13, 1975
287. GOLDIE, L. F. E.: *Liability for Damage and the Progressive Development of International Law*, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 14, No. 4., 1965
288. BARTOLINI, Giulio: The Historical Roots of the Due Diligence Standard, In: HEIKE, Krieger – PETERS, Anne – KREUZER, Leonhard eds.: *Due Diligence in the International Legal Order*, Oxford University Press, Oxford, 2020
289. DALY, Herman E.: From Adjustment to Sustainable Development, the Obstacle of Free Trade, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Vol. 15, No. 1, 1992
290. MARCEAU, Gabrielle: *A History of Law and Lawyers in the GATT/WTO: The Development of the Rule of Law in the Multilateral Trading System*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015
291. World Trade Organization, History of the Multilateral Trading System, wto.org/english/thewto_e/history_e.htm
292. HUGHES, Layla: Limiting the Jurisdiction of Dispute Settlement Panels: the WTO Appellate Body Beef Hormone Decision, *Georgetown International Environmental Law Review*, Vol. 10, No. 3, 1998

293. SIMAY Attila Endre: Bírói testület nélkül maradt nemzetközi kereskedelmi jog, *Glossa Iuridica*, VII. évf. 2020/1-2., 2020
294. IGLER, Wolfgang: Az Európai Unió és a Kereskedelmi Világszervezet. Európai Parlament, 09/2021, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_5.2-2-pdf
295. 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakeshi Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről
296. GEORGE, Susan: *A WTO. Korlátlan világkereskedelem vagy szolidáris globalizáció?* Budapest, Napvilágkiadó, 2003
297. HORVÁTHY Balázs: Környezeti érdek kontra globális kereskedelmi jog – Észrevételek Kanada, Norvégia és az EU újabb vitájához, *Külgazdaság*, LV. évf., 2011/1-2.
298. VÍG Zoltán: Szabadkereskedelem és környezetvédelem: a WTO Vitarendezési Testületének gyakorlata, In.: CSEHI Zoltán – RAFFAI Katalin eds.: *Állam és magánjog*, Budapest, Pázmány Press, 2014
299. STEINBERG, Richard H.: Judicial Lawmaking at the WTO: Discursive, Constitutional, and Political Constraints, *The American Journal of International Law*, Vol. 98, No. 2, 2004
300. WAINCYMER, Jeffrey: Reformulated Gasoline under Reformulated WTO Dispute Settlement Procedures: Pulling Pandora out of a Chapeau, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 18, No. 1, 1996
301. KISS, Alexander - SHELTON, Dinah: *Guide to International Environmental Law*, Leiden, Martinus Nijhoff Publisher, 2007
302. STROM, Torsten H.: Pouring Fuel on the Fire The WTO's Reformulated Gasoline Case, *Canadian Yearbook of International Law*, Vol. 34, 1997
303. CSÁKI György: *Nemzetközi gazdaságtan*, Budapest, Napvilágkiadó 2017
304. STEPHENS, Tim: Multiple International Courts and the 'Fragmentation' of International Environmental Law, *Australian Year Book of International Law*, Vol. 25, 2006
305. KAZHADAN, Daniel: Precautionary Pulp: Pulp Mills and the Evolving Dispute between International Tribunals over the Reach of the Precautionary Principle, *Ecology Law Quartely*, Vol. 38, No. 2, 2011
306. KHOUL, Autar Krishen: *Guide to the WTO and GATT: Economics, Law and Politics*, New Delhi, Springer, 2018
307. CALAPAI, Dominique M.: International Trade and Environmental Impact: The WTO Reformulated Gasoline Case, *Environmental Lawyer*, Vol. 3, No. 1, 1996

308. STEWART, Terence P – JOHANSON, David S.: The WTO Beef Hormone Dispute: An Analysis of the Appellate Body Decision, *U. C. Davis Journal of International Law and Policy*, Vol 5., No. 2., 1999
309. SIRINSKIENE, Agne: The Status of Precautionary Principle: Moving Towards a Rule of Customary Law, *Jurisprudencija, University of Wroclaw*, Vol. 118, No. 4, 2009
310. CALSTER, Geert van – PRÉVOST, Denise: *Research Handbook on Environment, Health and the WTO*, Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2013
311. SMITH, Michael B.: Gatt, Trade, and the Environment, *Environmental Law*, Vol. 23, No. 2, 1993
312. TRIGGS, Gillian: World Trade Organization: Dispute Settlement and the Environment Gillian Triggs, *Asia Pacific Journal of Environmental Law*, Vol. 7, No. 3 & 4, 2002
313. BARBOZA, Julio: *Second report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law*, ILC Yearbook, 1989 Vol. II, Part 1
314. BODANSKY, Daniel: *Symposium: The ILC's State Responsibility Articles: Introduction and Overview*, *The American Journal of International Law*, Vol. 96, No. 4, 2002

Jogesetek jegyzéke

1. ICJ, Case Concerning The Gabcikovo-Nagymaros Project, Judgment of 25 September 1997
2. Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey), International Court of Justice Judgment of 19 December 1978
3. Arbitral Award Southern Bluefin Tuna (New Zealand-Japan, Australia-Japan) 2000
4. ECJ Judgment, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, CASE C-459/03, 30 May 2006
5. ICJ Nuclear Test Case, Verbatim Record, 1995/26

6. ICJ Nuclear Tests Case (Australia v. France) Request for the Indication fo Interim Measures of Protection Order, 22 June 1973
7. ICJ Nuclear Tests Case (New Zealand v. France) Request for the Indication fo Interim Measures of Protection Order 22 June 1973
8. ICJ Pulp Mills on the River Case, Separate Opinion of Judge Cancado Trindade 2010
9. ICJ Pulp Milss Case, Memorial of Argentina 2007
10. ICJ Pulp Milss Case, Rejoinder of Uruguay 2008
11. ICJ Rep, Fisheries Jurisdiction Case (United Kingdom of great Britain and Northern Ireland v. Iceland) Judgment of 25 July 1974
12. ICJ Rep., Nuclear Test Case (Australia v. France) Judgment of 20 december 1974
13. ICJ Rep., Nuclear Test Case (New Zealand v. France) Judgment of 20 December 1974
14. ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) Judgment of 26 February 2007
15. ICJ, Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay) Judgment of 20 April 2010
16. ICJ, Case Concerning the Barcelona Traction, Judgment of 5 February 1970
17. ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Separate Opinion of Donoghue 2015
18. ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Separate Opinion of Judge Owada 2015
19. ICJ, Certain Activities and Construction of a Road, Separate opinion of Judge Dugard 2015

20. ICJ, Certain Activities Carried in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) Request for the Indication of Provisional Measures Order of 8 March 2011
21. ICJ, Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica Along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica) Judgment of 16 december 2015
22. ICJ, Certain Activities Carried Out by Nicaragua, Compensation Judgment, 2018
23. ICJ, Dispute Regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua) Judgment of 13 July 2009
24. ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Abdul G. Koroma Separate Opinion, 1997
25. ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Case, Separate Opinion of Vice-President Weeramantry, 1997
26. ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Judge Weeramantry, 1996
27. ICJ, Nuclear Test Case, Verbatim Record 1995/22
28. ICJ, Nuclear Test Case, Verbatim Record 1995/34
29. ICJ, Nuclear Test Case, Verbatim Record 1995/35
30. ICJ, Nuclear Test Case, Verbatim Record, 1995/32
31. ICJ, Nuclear Tests Case, Dissenting Opinion of Judge De Castro, 1974
32. ICJ, Pulp Mills Case Dissenting Opinion of Judges Al-Khasawneh and Simma 2010
33. ICJ, Pulp Mills Case, Dissenting Opinion of Judge ad hoc Vinuesa 2010

34. ICJ, Pulp Mills Case, Verbatim Record 2009/14
35. ICJ, Pulp Mills on the River Case, Separate Opinion of Judge Greenwood 2010
36. ICJ, Rep. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July, 1996,
37. ICJ, Status and Use of the Waters of the Silala, (Chile v. Bolivia) Judgment of 1 December 2022
38. ICJ, Fisheries Jurisdiction Case, (Spain v. Canada) Judgment of 4 December 1998
39. ICJ, Waters of the Silala, Declaration of Judge Tomka 2022
40. ICJ, Whaling in the Antarctic (Austria v. Japan: New Zealand intervening) Judgment of 31 March 2010
41. ICJ, Whaling in the Antarctic, Dissenting Opinion Judge Yusuf (2014)
42. ICJ, Whaling in the Antarctic, Dissenting Opinion of Judge Owada 2014
43. ICJ, Whaling in the Antarctic, Dissenting Opinion of Judge Sebutinde 2014
44. ICJ, Whaling in the Antarctic, Separate Opinion of Judge Xue 2014
45. ICJ, The Corfu Channel Case Merits, Judgment of April 9th, 1949
46. ICJ, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua, (Nicaragua v. United States of America) Merits, 1986
47. ICJ LaGrand Case (Germany v. United States of America), 2001

48. ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia Notwithstanding Security Council resolution 276, (1970), 1971
49. International Court of Justice: Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, legality of the Threat or Use of Nuclear weapons, Advisory Opinion of 8 July, 1996
50. ITLOS MOX Plant Case, Written Response of the United Kingdom, 15 Nov 2001
51. ITLOS Southern Bluefin Tuna Case, Separate Opinion of Judge Laing, 1999
52. ITLOS Southern Bluefin Tuna Cases No. 3 and 4, Provisional Measures Order of 27 August 1999
53. ITLOS, MOX Plant Case No. 10, Provisional Measures, Order of 3 december 2001
54. ITLOS, MOX Plant Case, Separate Opinion of ad hoc Judge Székely 2001
55. ITLOS, MOX Plant, Separate Opinion of Judge Wolfrum 2001
56. ITLOS, Southern Bluefin Tuna Case, Joint Declaration by Vice President Wolfrum Judges Caminos, Marotta Rangel, Yankov, Anderson and Eiriksson, 1999
57. ITLOS, Southern Bluefin Tuna, Separate Opinion of Judge Treves 1999
58. MOX Plant Case ITLOS Case No. 10 Press Release/62, 3 December 2001
59. PCA, In the Matter of the Indus Waters Kishenganga, Partial Award, 18 February 2013
60. PCA, The Iron Rhine („Ijzeren Rijn”) Railway, (The Kingdom of Belgium and the Kingdom of the Netherlands), Award, 24 May 2005
61. PCA, The MOX Plant Case, Ireland v. United Kingdom, Order No. 3., 24 June 2003
62. PCA, The MOX Plant Case, Ireland v. United Kingdom, Order No. 6, 22 January 2007

63. Permanent Court of Arbitration, In the Matter of the Indus Waters Kishenganga Arbitration, Interim Measures, 23 September 2011
64. Publications of the Permanent Court of International Justice, Series A.-No. 17, Collection of Judgments, No. 13, Case Concerning the Factory at Chorzów, 1928
65. Publications of the Permanent Court of International Justice, Series A - No. 10; Collection of Judgments, The Case of the S.S. Lotus, France v. Turkey, Judgment No. 9, 1927
66. Reports of International Arbitral Awards, Trail Smelter Case, 16 April 1938 and 11 March 1941
67. Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia (Serbia and Montenegro)), Provisional Measures, 1993
68. Southern Bluefin Tuna (New Zealand-Japan, Australia-Japan), Arbitral Award 2000
69. Southern Bluefin Tuna Case Arbitration, Separate Opinion of Justice Sir Kenneth Keith, 2000
70. United States: Standards for Reformulated and Conventional Gasoline WTO Doc WT/DS/AB/R, 1996
71. WTO United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline WT/DS2/AB/R, Ab-1996-1
72. WTO, EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), AB-1997-4, Report of the Appellate Body, WT/DS26/AB/R; WT/DS48/AB/R
73. WTO, EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Complaint by the United States, 1997, WT/DS26/R/USA

74. WTO, EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Complaint by the United States, 1997, WT/DS26/R/USA
75. WTO, EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), Complaint by Canada, 1997, WT/DS48/R/CAN
76. WTO, United States-Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, WT/DS58/AB/R, AB-1998-4
77. ICJ, Fisheries Jurisdiction, Dissenting Opinion of Vice-President Weeramantry 1998
78. ICJ, Fisheries Jurisdiction, Dissenting Opinion of Judge Bedjaoui 1998
79. PCA, The Matter of the South China Sea Arbitration, Award 12 July 2016

Egyéb források

1. United Nations Paris Agreement 2015, 2016. évi L. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Feleinek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről
2. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, 1973, Magyarországon kihirdette: a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló, az 1986. évi 15. törvényerejű rendelet
3. Convention to Combat Desertification 1994, kihirdette: 2003. évi CVII. törvény „A sivatagosodás elleni küzdelemről a súlyos aszályjal és/vagy sivatagosodással sújtott országokban, különös tekintettel Afrikára” ENSZ Egyezmény kihirdetéséről
4. Convention of Protection of Birds Useful to Agriculture 1902, kihirdette: 1906. évi I. törvénycikk a mezőgazdaságra hasznos madarak védelme végett Párizsban 1902. évi március hó 19-én kötött nemzetközi egyezmény, valamint az ennek függelékét képező két jegyzék becikkelyezéséről

5. 1949. évi genfi egyezményeknek a nemzetközi fegyveres konfliktusok áldozatainak védelméről szóló I. Kiegészítő Jegyzőkönyve, kihirdette: 1989. évi 20. a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló törvényerejű rendelet
6. A környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának eltiltásáról szóló egyezmény 1977, kihirdette: 1978. évi 29. törvényerejű rendelet
7. 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről
8. A Duna védelmére és fenntartható használatára irányuló együttműködésről szóló 1994. június 29-én, Szófiában létrehozott egyezmény
9. A nemzetközi folyóvizek nem hajózási célú használatáról szóló egyezmény Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses 1997, UN General Assembly, A/RES/51/229, 21 May 1997, New York
10. Indus Waters Treaty, Az Indus medencéről szóló szerződés, 19601009/1999 (1. 29.) számú kormányhatározat
11. Budapesti szerződés Magyar Köztársaság és a Csehszlovák Köztársaság között a Gabčíkovo-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről, kihirdette: 1978. évi 17. számú törvényerejű rendelet
12. Conservation of Migratory Species of Wild Animals 1979, kihirdette: 1986. évi 6. törvényerejű rendelet a Bonnban, az 1979. évi június hó 23. napján kelt, a vándorló vadon élő állatfajok védelméről szóló egyezmény kihirdetéséről
13. Convention for the Conservation of Southern Bluefin Tuna 1993

14. Egyezmény a vándormadarak védelméről Kanadában és az Egyesült Államokban, Convention for the Protection of Migratory Birds in Canada and the United States 1916
15. Convention on Biological Diversity 1992, Magyarországon kihirdette: 1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről
16. Convention on Climate Change 1992, Magyarországon kihirdette: 1995. évi LXXXII. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény kihirdetéséről
17. Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary context, 1995; Magyarországon kihirdette: 148/1999. (X. 13.) Korm. rendelet az országhatáron áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló, Espooban (Finnország), 1991. február 26. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről
18. United Nations Convention on the Law of the Sea 1982, Magyarországon: 91/2001. (XII. 21.) OGY határozat az Egyesült Nemzetek Montego Bayben, 1982. december 10-én aláírásra megnyitott Tengerjogi Egyezménye megerősítéséről
19. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, 1973, Magyarországon kihirdette: a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló, az 1986. évi 15. törvényerejű rendelet
20. Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses 1997, A nemzetközi folyók nem hajózási célú hasznosításának jogáról szóló egyezmény, New York
21. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, Helsinki, 1992, Magyarországon kihirdette: 213/2005. (X. 5.) Korm. rendelet a határokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelmére és használatára vonatkozó, Helsinkiben, 1992. március 17-én aláírt egyezményhez kapcsolódó Víz és Egészség Jegyzőkönyv kihirdetéséről
22. Közös egyezményes terv létrehozásáról szóló 1976. május 6-i megállapodás

23. Külön megállapodás a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság közötti, a Bős-Nagymarosi Tervvel kapcsolatos vitának a Nemzetközi Bíróság elé terjesztéséről, 1993
24. Nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatokra és együttműködésre vonatkozó nemzetközi jogi elvekről az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban (Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, General Assembly – Twenty-fifth Session) Resolutions Adopted on the Reports of the Sixth Committee, A/Res/2625(XXV)
25. European Court of Human Rights, Press release issued by the Registrar, Chamber Judgment Tătar v. Romania 27.1.200
26. FAO Report: The State of World Fisheries and Agriculture, 1996
27. FAO Report: The State of World Fisheries and Agriculture, 2020
28. Forty-Sixth World Health Assembly, WHA46/1993/REC/1, 46.40, 1993
29. ICJ, Gabčíkovo-Nagymaros Dispute Press Release 1998/31
30. ICJ, Nuclear Test Case, Verbatim Record, 1995/26
31. ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Verbatim Record 1995/22
32. ICJ, Nuclear Test Case, Verbatim Record 1995/34
33. ICJ, Nuclear Test Case, Verbatim Record 1995/35
34. ICJ, Nuclear Test Case, Verbatim Record, 1995/32
35. ICJ, Nuclear Test Case, Verbatim Record 1995/22

36. ILC Yearbook 1949, Vol. I
37. ILC Yearbook 1969, Vol. II
38. ILC Yearbook 1970, Vol. II
39. ILC Yearbook 1974, Vol. II Part 2
40. ILC Yearbook 1980. Vol. I
41. ILC Yearbook 1980, Vol. II Part 2
42. ILC Yearbook 1983, Vol. II Part 1
43. ILC Yearbook, 1989 Vol. II. Part 1
44. ILC Yearbook 2001, Vol. II Part 2
45. ILC Yearbook 1963, Vol. II
46. ILC Yearbook 1996, Vol. II Part 2
47. ILC Draft Articles on the Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities
With Commentaries, 2001
48. ILC Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm
Arising out of Hazardous Activities 2006
49. ILC Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001
50. ILC, Draft Articles on the Protection of Persons in the Event of Disasters, 2016

51. ILC, Draft Principles on the Protection of the Environment in Relation to Armed Conflicts, 2022
52. International Court of Justice, Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia Notwithstanding Security Council Resolution 276, (1970), 1971
53. ITLOS Rules
54. ITLOS, Responsibilities and Obligations of States Sponsoring Persons and Entities with respect to activities in the Area, Advisory Opinion, List of Cases: No. 17, 2011
55. IWC honlapja, <https://iwc.int/statement-on-government-of-japan-withdrawal-from-t> (letöltve 2020. 04. 25.)
56. The Institute of Cetacean Research <https://www.icrwhale.org/abouticr.html> (letöltve 2020. 04. 25.)
57. IWC táblázat iwc.int/table_permit (letöltve 2021. 04. 07.)
58. IWC Resolution 2003-2
59. International Joint Commission hivatalos oldala <https://www.ijc.org/en/who/role> (letöltve: 2020. 01. 08.)
60. Plan for the Second Phase of the Japanese Research Program under Special Permit in the Antarctica (JARPA II), SC/57/01, 9., [enlaw.com.au/wp-content/uploads/whale18.pdf](https://www.enlaw.com.au/wp-content/uploads/whale18.pdf) (letöltve 2021. 04. 23.)
61. Közös egyezményes terv létrehozásáról szóló 1976. május 6-i megállapodás
62. Külön megállapodás a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság közötti, a Bős-Nagymarosi Tervvel kapcsolatos vitának a Nemzetközi Bíróság elé terjesztéséről, 1993

63. Legality of the Use a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Advisory Opinion, Press Release, No. 96/22, 8 July 1996
64. Máté 7:12, Lukács 6:31
65. Pleadings, Oral Arguments, Documents, Nuclear Tests Cases, Volume I., (Australia v. France), 1974
66. Riói Nyilatkozat a Környezet és Fejlődésről (Rio Declaration on Environment and Development 1992)
67. Stocholmi Nyilatkozat az Emberi Környezetről (Stokholm Declaration ont he Human Environment 1972)
68. A Nemzetközi Bíróság Statútuma (Statue of the International Court of Justice)
69. The PCA Optional Rules for Arbitration of Disputes Relating to Natural Resources and/or the Environment 2001, Az Állandó Választottbíróság természetes erőforrásokkal és/vagy környezettel kapcsolatos viták eljárásának opcionális szabályai
70. UN Juridical Yearbook, Part Two, 1964
71. UN Juridical Yearbook, Part Two, 1965
72. UNEP Principles of Conduct in the Field of the Environment for the Guidance of States in the Conservation and Harmonious Utilization of Natural Resources Shared by Two Or More States of 19 May 1978, Magatartási alapelvek az államok iránymutatására a környezetvédelem területén, két vagy több állam által közösen használt természeti erőforrások megőrzésére és harmonikus hasznosítására
73. United Nations Charter 1945, Magyarországon kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról
74. United Nations General Assembly Res. 799 (VIII) (Dec. 7. 1953)

75. United Nations General Assembly Res. A/RES/2581(XXIV), 1969
76. United Nations General Assembly Res. A/RES/56/83 (Jan. 28. 2002)
77. United Nations General Assembly 91th Plenary Meeting A/RES/49/75K, 1994
78. United Nations General Assembly Res. 3071 (XXVIII) (30 November 1973)
79. EK Tanács irányelve 80/836/Euratom 1980
80. EK Tanács irányelve 85/337/EEC 1985
81. EK Tanács irányelve 96/22/EK 1996

NYILATKOZAT

(Bele kell fűzni a doktori értekezésbe)

Alulírott ...*dr. Regős Franciska*..... (név), neptun
 kód: *XW3V4Y*..... nyilatkozom, hogy *...jogtudományában*.....
 (tudományágban) nincs folyamatban fokozatszerzési eljárásom, illetve fokozatszerzési
 eljárásra való jelentkezésemet két éven belül nem utasították el, továbbá két éven belül nem
 volt sikertelenül zárult doktori védésem.

Nyilatkozom tovább, hogy nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt,
 illetve öt éven belül nem vontak vissza tőlem korábban odaítélt doktori fokozatot.

Dátum: *...2023.03.28*.....

[Handwritten Signature].....

alíírás

NYILATKOZAT

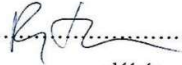
(bele kell fűzni a doktori értekezésbe)

Alulírott ezennel kijelentem, hogy a doktori fokozat megszerzése céljából benyújtott értekezésem kizárólag saját, önálló munkám eredménye. A benne található – másoktól származó – nyilvánosságra hozott vagy közzé nem tett gondolatok és adatok eredeti leelőhelyét a hivatkozásokban (lábjegyzetekben), az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem.

Kijelentem továbbá, hogy a benyújtott értekezéssel azonos tartalmú értekezést más egyetemen nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

E kijelentésemet büntetőjogi felelősségem tudatában tettem.

(dátum).....2023.03.18.....

....
aláírás

Közlemények listája

A környezeti kár fogalma a nemzetközi jogban, KRE-Dit: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA, 2019/1

Covid-19 járvány és a vadvilág nemzetközi kereskedelmének kapcsolata In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) XVIII. Jogász Doktoranduszok Szakmai Találkozója 2020, Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021)

A Nemzetközi Bíróság és az Antarktisi bálnavadászat ügy In: Csanádi, Viktor; Farkas, György Tamás; Jakab-Köves, Gyopárka; Jeki, Gabriella; Segesdi, Gergő; Tóth-Gyóllai, Dániel (szerk.) Studia Iuris, Historiae, Theologiae: A KRE I. Multidiszciplináris Doktori Konferenciájának Tanulmánykötete, Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem Doktorandusz Önkormányzata (2021)

A Nemzetközi Jogi Bizottság nemzetközi környezetvédelmi joggal kapcsolatos munkája In: Csanádi, Viktor; Farkas, György Tamás; Jakab-Köves, Gyopárka; Jeki, Gabriella; Segesdi, Gergő; Tóth-Gyóllai, Dániel (szerk.) Studia Iuris, Historiae, Theologiae: A KRE I. Multidiszciplináris Doktori Konferenciájának Tanulmánykötete, Budapest, Magyarország : Károli Gáspár Református Egyetem Doktorandusz Önkormányzata (2021)

A nemzetközi ítélkezési gyakorlat hatása a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődésére In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) XVI. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója, Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020)

Az államok határokon áterjedő környezeti károkért való felelőssége: A Tisza szennyezésének esete In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) XIV. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója, Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2019)

A határon áterjedő környezeti hatásvizsgálat kapcsolata más nemzetközi környezetvédelmi kötelezettségekkel KRE-Dit: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA 2020/1

Az államok etikai felelősségének néhány kérdése a COVID-19 járvány idején GLOSSA IURIDICA, Különszám 2021

A nemzetközileg jogellenes cselekményekért való felelősség fejlődése, különös tekintettel a Nemzetközi Jogi Bizottság munkájára, KRE-Dit: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA 2023 (közlésre elfogadva, megjelenés alatt)

A papírgyár valamint a Costa Rica és Nicaragua ügyek: néhány nemzetközi környezetvédelmi kérdés a Nemzetközi Bíróság asztalán, KRE-Dit: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA 2020/1

A Nemzetközi Jogi Bizottság és a környezet védelme háborús konfliktus idején IUSTUM AEQUUM SALUTARE 2020/3

Beszámoló „A magyar közigazgatási jogtudomány aktuális kérdései” című konferenciáról, GLOSSA IURIDICA 2018/1-2

A nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődésének főbb állomásai, IUSTUM AEQUUM SALUTARE 2021/2

Nemzetközi környezetvédelmi ügyek: a Trail Smelter esete In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója, Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020)

Ismertető a Nemzetközi Jogi Bizottság 71. üléséről, KÜLÜGYI MŰHELY 2021/1

Az államok felelőssége a környezeti károk megelőzésében, In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) XIII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018)

Az elővigyázatosság elve a nemzetközi környezetvédelmi jogban, In: Miskolczi, Bodnár Péter (szerk.) XV. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója, Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020)

Nándor, Birher, Nikolett, Fábryné Keszler, Bálint, Kulifay, Franciska, Regős: Legal and moral considerations of artificial intelligence and its effects on the creations of norms, GLOSSA IURIDICA 2019/1-2

Területi szuverenitás és a nemzetközi környezetvédelmi jog, KRE-Dit: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA 2019/1

A Nemzetközi Jogi Bizottság és a nemzetközi jog által nem tiltott cselekmények káros következményeiért való felelősség KRE-Dit: A KRE-DOK ONLINE TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA 2021/1